

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

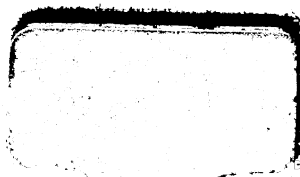
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Kachouís, Manouel V.

Meghouapoudzoutiún.

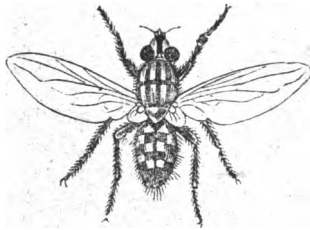
[Bee-culture.] Venice, 1895.

ՄԵՂՈՒԱԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿԱՍԻՐԵԱԼ

Է. ՄԱՆՈՒԷԼ Չ. ՔԱՋՈՒՆԻ

ՄԻՒԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1895

29

ՄԵՂՈՒԱԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՂՈՒԱԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿԱՍԻՐԵԱԼ

Հ. ՄԱՆՈՒԷԼ Վ. ՔԱԶՈՒՆԻ

Ի ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ԼԱԳԱՐՈՒ

1895

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
836567
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1918 L

NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Բնական պատմութեան մէջ չկայ առաւել զարմանալի և հետաքրքրական քան զքննութիւն բարուց և գործոց մեղուաց : Որպիսի աշխուժութիւն, ճարտարութիւն, կարգաւորութիւն, աշխատասիրութիւն, և ներդաշնակութիւն կը տեսնուի այս բազմախումբ միջատաց մէջ : Որք կը ժողվեն ի ծաղկանց անուշահամ և պիտանի նիւթերը, կը ջնջեն իրենց ընկերութենէն զանոնք որ անպիտան են և սպստամբ, կերող և ոչ աշխատող :

Սողոմոն իմաստուն ծուլերուն օրինակ կը բերէ մըրջիւնը, ըսելով « Երթ վատ առ մըջիւնն », վասն զի ամարան մէջ հազարաւորք ի միասին կ'աշխատին անգաղար՝ համբարել իրենց պաշարը ձմերան համար : Բայց ես լաւագոյն օրինակ կը համարիմ մեղուն . վասն զի մըջիւնը միայն իր անձին օգտակար է և վնասակար մարդոյ, անոր համար կը ջանամք հալածել մեր համբարանոցներէն, ոչ այսպէս է մեղուն, այլ օգտակար է թէ անձին և թէ մարդոյս, և իր անխոնջ աշխատասիրութեամբ մեզ օրինակ :

Հին ժամանակաց հետէ փիլիսոփայք և ազարակա-
գէտք պարապեալ են մեղուաց վրայ: Բայց անոնցմէ
շատերը, ինչպէս նաև Արիստոտէլ և Վիրգիլիոս,
անգէտք էին մեղուաց ներքին կազմածոյն և ծննդեան
կերպին, և իրենց գրուածոց մէջ կը նկատի
ճշմարտութեանց հետ նաև շատ վրիպակներ: Պա-
հեալ էր այս գիտութեանս յառաջադիմութիւնը
Սուամմերտամի (Swammerdam) հոլանտացոյ, Մե-
րալտոյ, Ռէոմիւրի, Փրանկիսկոս Հուպեր (F. Huber)
հելուետացոյ, և Քոլլէն (Collin) քահանային:

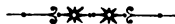
Հուպերի մեղուաց վրայ ըրած դիտողութիւնները
շատ նշանաւորք են. և իր գրուածները թարգմա-
նուած են եւրոպական գլխաւոր ազգերէ: Իր դիտո-
ղութեանց գլխաւորներէն զմանս յիշատակեմք: Ա-
ռաջինն է բեղնաւորութիւն մայր մեղուի յօդս: Տրաու
(Draw) կը կարծէր թէ որձ մեղուններն ձկներու պէս
կը բեղնաւորեն իգին ձուերը, ուղղելով զնոսա իրենց
ծննդական հեղկաւ. Սուամմերտամ կը կարծէր թէ
արուին գոլորչին բաւական էր բեղնաւորել ձուերը.
Հաթթորֆ և Քոնթարտի իտալացին կը կարծէին թէ
էգն ինքնին կը բեղնաւորէր իր ձուերը. Ռէոմիւր
կ'ըսէր թէ կը բեղնաւորին փեթակի մէջ, բայց կ'ան-
գիտանայր կերպը: Պահեալ էր Հուպերի գտնել ըզ-
ճշմարիտ եղանակ բեղնաւորելոյ մեղուաց:

Յիշատակեմք ևս Հուպերի ուրիշ գիւտերն. որք
են, սահմանելն գործաւոր մեղուաց սեռը, մայր մե-
ղուաց իրարու դէմ ունեցած հակառակութիւնները
և պատերազմը, մեղուաց ճարտարապետութիւնը, և
մոմին նիւթը. զի յառաջ քան զնա կը կարծուէր թէ
մոմը ծաղկանց բեղուն նիւթէն կը հաւաքուէր:

Այս գլխաւոր գիւտերուն պատճառաւ Փարնկիսկոս Հուպէր արդար իրաւամբ համարեցաւ գլխաւոր ի մեղուարոյծս, որ երեսուն տարի պարապեցաւ մեղուաց բարբը քննելու, և մեռաւ ի Լոզաննա 1832ին, իբր ութսունևերեք տարեկան հասակի մէջ: Ինքն կոյր էր աչօք, բայց մանրաքնին ի դիտողութիւնս, գոր կ'ընէր իր ծառային ձեռքով:

Ուզելով մեք ալ այսպիսի օգտակար գիտութիւն մը տարածել մեր ազգին մէջ, և հինաւանդ վրիպակ սովորութիւնները ջնջել մեղուաց պահպանութեան և մեղըը ժողվելու կերպին համար, ձեռք զարկինք այս գործոյս հրատարակութեան, առաջնորդ մեզ առնելով Համեթի (Hamet) գրութիւնը, որ է քարտուղար մեղուարուծական և միջատաբանական ընկերութեան ի Քաղզիա, և ուսուցիչ մեղուարուծութեան 1856ին ի վեր Լուքսեմպուրկի պարտէզին մէջ. որոյ գրուածոյն վեցերորդ տպագրութիւնը եղած է 1889ին:

Աչքէ անցուցինք նաև Ա. Լ. Քլէմանի նոր Մեղուարուծութիւնը, որ հրատարակեցաւ 1893ին:

ՄԵՂՈՒՍՒԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԵՂՈՒՍՑ

1. Սահման մեղուարուծութեան. — Մեղուարուծութիւնն է արուեստ խնամելոյ զմեղուս, և ունելոյ անոնց բերքը: Է ևս գիտութիւն, զի պարտալի նոյն միջատաց բնական պատմութեան: Աւստի կը բովանդակէ յինքեան Ա. մեղուաց բնական պատմութիւնը. Բ. մեղուները հոգալու կերպը. Գ. մեղուները բազմացնելու կերպը:

2. Մեղուաց բնական պատմութիւնը կը բովանդակէ յինքեան նոյն միջատաց բնախօսութիւնը, բարքը, ճարտարապետութիւնը, ձագերը, հիւանդութիւնները, թշնամիները, և այլն:

3. Մեղուները հոգալու կերպը կամ բուն մեղուարուծութիւնը կը բովանդակէ յինքեան զինչ և է խնամք որ հարկաւոր է իրենց համար և իրենց ձագերուն համար:

4. Մեղուները պահպանելու և բազմացնելու կերպին նկատմամբ, կրնամք բաժնել մեղուարուծութիւնը ի մեծ և ի փոքր, այս ինքն, ի վաճառաշահական և ի տնական. որոց իւրաքանչիւրն ունի իր առանձին կերպը, և կախումն ունի կլիմայէն, տեղւոյն ծաղիկներէն, փեթակին տեսակներէն, և այլն. բայց սկզբունքը՝ որոց վրայ պիտի խօսիմք, երկուքին ալ հաւասար է:

5. Ընտանիք մեղուաց. — Մեղուն է միջատ ա- նօսրաթև, որ ունի չորս թև, և կը բնակի բազմա- թիւ ընտանեօք, գաղթէ այլուր և հոն կը բազմա- նայ: Ընտանիք մը կը բաղկանայ երեք տեսակ մե- ղուներէ. Ա. Մայր մեղու կամ Պարամայր. Բ. Բազ- մաթիւ գործաւոր կամ աշխատաւոր մեղուններ, որք են էգք անկատարք կամ անծննդականք և ոչ չէզոքք, որք ի մեզ ասին Մարի, Գործաւեր կամ Գործատր մեղուք. Գ. Այս ինչ թուով որձ կամ արու մեղու- ներ, որք և ասին Սուտ քրեռք:

6. Տեսակք մեղուաց. — Շատ են մեղուաց տե- սակներն ըստ ընապատմից, այս ինքն, գաղղիական, իտալական, եգիպտական, հնդկային և այլն, բայց հիմա իտալականը աւելի տարածուած է յԵւրոպա: Այս զանազան տեսակներն կը տարբերին փոքր ինչ իրարմէ իրենց գունով և մեծութեամբ, որք յառաջ գան կլիմայէն և սննդեան կերպէն, և այլ հանգա- մանքով իրարու կը նմանին, ուստի և ոչ կազմեն օտար ցեղ: Իտալականին գոյնը աւելի պայծառ է քան ղգաղղիականին:

7. Բնախօսութիւն հասարակ կամ գործասէր մե- ղուաց. — Հասարակ մեղուն՝ որ է մեր մեղրաբեր մեղուն, կը կազմէ մեղուաց պարուն մեծագոյն մասը, որք են գործաւոր մեղուք, և այդպէս կոչուած են, վասն զի իրենք կը խնամեն ընտանեաց ներքին և արտաքին պիտոյքը, և են իբր 15 հազարորդամետր երկայնութեամբ և 4 հազարորդամետր լայնութեամբ, ի գոյն գորշ սևորակ (Չև 1, 2): Մարմիննին ծած-

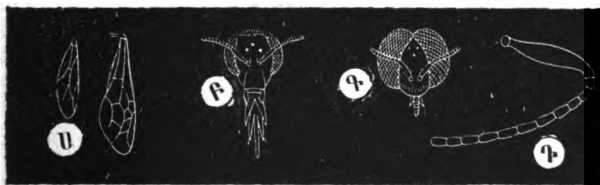

Չև. 1. — Գործասէր մեղու ի հանգիստ:

Չև. 2. — Գործասէր մեղու ի թռիչ:

կեալ է բարակ մազերով, գլուխնին եռանկիւնի, կուրծքերնին գնդակաձև, և փորերնին ձուռաձև:

8. Գլուխն՝ որ է եռանկիւնի և տափարակ, ունի երկու կողմէն մի մի աչք դուրս ցցուած և ձուռաձև, և ուրիշ երեք ողորկ և մանր աչքեր գագաթան վրայ (Չև 3. Բ, Գ): Գլխոյն երկու կողմի աչքերն են բազմադիմի, և ունին հազարաւոր դէմք՝ բարակ գծերով բաժնուած, որով և մեղուաց տեսութիւնն է զօրաւոր և կը նշմարեն ի հեռուստ: Գլխոյն վրայ ունին երկու եղջիւր կոր, երկուտասան կամ երեքտասան յօդուածներէ կազմեալ (Չև 3. Դ): Բերանն նին ոչ միայն է կարեւոր գործարան ուտելոյ, այլ և կը ծառայէ ծծելոյ զմեղր և գործելոյ զմում: Ունի վերին շուրթն յայտնի, երկու զօրաւոր կզակ, չորս բողկուկ, երկու ծամելիք, և մի շուրթն ներքին երկայն, որոց միաւորութեամբ կազմի պատիճ: Պատճով կը լզէ մեղրը, կզակներով կը զանգէ մումը և կը կազմէ իր բլիջները երկու թաթերուն օգնականութեամբ՝ որք են յետակողմեան երկու ստքերն:

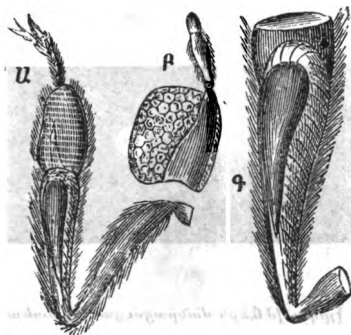

Չև 3. — Ա. Երկու թևերն մանրացուցաւ նկատեալ: — Բ. Գլուխն զործառք մեղուի: — Գ. Գլուխն արու մեղուի: — Դ. Եղջիւր գործառք մեղուի:

9. Գլխէն վերջ գայ կոտործքն կամ Լանջք, որ կցեալ է գլխոյ և որովայնի հետ նուրբ և կարճ թելերով, և է գրեթէ գնդակաձև: Կուրծքին իւրաքանչիւր կողին վրայ հաստատուած են երկերկու թևեր վրայէ վրայ (Չև 3. Ա), թափանցիկ և ցանցակերպ, ստորինը փոքրագոյն է քան զվերինն: Կուրծքին տակի կողմ

Հաստատուած են վեց Ոտքերն՝ երեք զոյգ, որոց վերջին զոյգը որ կոչի թար, բաժանեալ է ի հինգ յօդուածս, և կը վերջանայ երկտանի (Չե 4. Ա)։

Այս երեք զոյգ ոտքերն ունին խողանակներ իրենց ներքին երրորդ մասին վրայ. առաջին զոյգին խողանակներն են բոլորածև, վերջնոյն տափարակ։ Մեղուներն այս խողանակներով կը ժողվեն բեղնոյ մասերը որ անկանին իրենց վրայ, երբ կը մշտնեն ծաղկանց մէջ. նոյնպէս և կը մաքրեն իրենց մարմինը այն փոշիներէն որ կը նեղեն գիրենք. Համառօտ ըսել, կը գործածեն իրենց մարմինը յարգարելու։ Յետակողմեան ոտքերուն կամ թաթերուն արտաքին երրորդ մասին վրայ կան փորուած թիակներ որք կոչին Տարգալ (Չե 4. Գ), որոց մէջ կը հաւաքեն ծաղկանց բեղունը, և կը ծածկեն վրայի թանձր և կարծր մազերով որք կոչին փոցիս։ Չմոռնամք յիշատակել և շնչահանները, որք են փոքրիկ

Չե 4. — Թաթք գործածեք մեղուի։

ծակեր թևերուն կցուածին մօտ։ Այս ծակերուն մէջէն կրնամք դիտել մեղուաց շնչողական գործարանները։ Այս ծակերէն ելած օդը երբեմն թեթև ձայն մը կամ կռիչ մը կը հանէ, որ թուի թէ մեղուաց

խօսակցութեան ձայնն է: Թեև երուն բախմանէն յառաջ գայ այն ձայնն որ կոչի Բզզիւն, որ առաւել կամ նուազ լսելի կ'ըլլայ փեթակին մէջէն տարւոյն բովանդակ բնթացքին մէջ, և ամառը աշխատութեան ժամանակ շատ աւելի սաստիկ է, և մանաւանդ ի մուտս դրան փեթակին:

10. Գործասէր մեղուաց Որովայնը կամ փորը՝ որ և կ'ըսուի Պորտ, է՝ ձուածե երկայն, և կը բաղկանայ վեց հատուածէ, կամ լաւ ևս է ըսել, ժածկեալ է վերին կողմէն վեց թեփային երիզով՝ անհաւասար լայնութեամբ, որոց տրամագիծը կը նուազի հետզհետէ կուրծքէն հեռանալով, և վարի կողմէն՝ կէս մանեակներով, որք մասամբ իրարու վրայ դրուած են: Այս կէս մանեակներուն տակը են քսակք թաղանթեայք, որոց մէջ կը լեցուի պարարտ նիւթ մը որ կը պնդանայ, և անկէ դուրս կ'ելնէ հնգանկիւնի, թափանցիկ և նուրբ թեփի պէս, չորս զոյգ գեղձերէ, և այդ է Մու, որով մեղուք կազմեն իրենց բնակարանը:

11. Որովայնին մէջ են երկու գլխաւոր գործարաններ. նախ, Ստամոքս (Չե 5), երկու մասն բաժնուած, որոյ Ա մասը՝ կուրծքին մօտ, ընդունարան է մեզրի. և Բ մասը է գործարան մարսելոյ զմեղը, թէ մեղուին սննդեան և թէ մոմ կազմակերպելու համար: Երկրորդ, Խայթոց՝ որ կը շարժի դեղերօք, և փամփուշտ՝ որ լցեալ է թունով, և այդ թոյնը կը տարածէ՝ խայթոցով ըրած վէրքին մէջ:

12. Գործաւոր մեղուին գլուխն, լանջք և որովայն պատեալ են եղջերային նիւթով, որով այդ միջատը թուի իմն զրահաւորեալ միջին դարու գիւնուորի մը պէս, և իր վրիժառու խայթոցն նշանակ է թէ ինքն օտարաց հարուածոց ենթակայ է և անով կը պաշտպանէ զանձն: Արարիչն զինելով զինքն այդպէս, կը ցուցանէ յայտնի մեղուին օգտակարութիւնը: Որ ինչ և իցէ, մեղուք ունին շատ թշնամիներ կենդանեաց մէջ, և կը պատերազմին նոցա հետ միայնակ կամ համախումբ:

Չե 5.

Կրկին ստամոքս գործասէր մեղուի:

13. Բնախօսութիւն մայր մեղուի. — Մայր մեղուն որ և կոչի Պարամայր, է էգ, և մարմնով աւելի երկայն և թանձր քան զգործաւորս (Ձև 6), մանաւանդ ձուարկութեան ժամանակ: Իր լանջքն է երկայն $4\frac{1}{2}$ հազարորդամետր. գոյնն է աւելի փայլուն, շէկ իր մարմնոյն վերին կողմ և դեղնորակ վարի կողմ: Ի ծերութեան կ'ըլլայ սևորակ: Մամելիքն է կարճ, և պատիճն՝ նրբագոյն: Ոտքերն են երկայն և գունաւոր քան զգործաւոր մեղուաց, և չու-

Ձև 6. — Պարամայր եթուիչ:

նին ոչ խոզանակս և ոչ տարգալ: Թւերն կարճ են քան զմարմինն, խայթոցն սակաւիկ ինչ աւելի զօրաւոր է և կոր քան զգործաւորաց, զոր քիչ անգամ կը գործածէ, և միայն ուրիշ էգերուն դէմ: Երբեմն կը պատահին էգեր որոց մարմինը ոչ այնչափ երկայն և թանձր կ'ըլլայ, և այդ յառաջ գայ իրենց ծննդեան բնակարանին փոքրկութենէն՝ ուր մեծցած են:

14. Մայր մեղուին մեծութիւնը զոր կ'առնու ձուարկութեան ժամանակ, յառաջ գայ անհամար ձուերէ որով լցեալ է իր փորը: Սուամերտամ առաջինն եղաւ որ ըրաւ մայր մեղուին անդամազննական քննութիւնը, և դիտեց որ ունի երկու ձուընկալ ամաններ երկայնաձև (Ձև 7. Ա), որք բաղկանան բազմաթիւ ձուացնցուղներէ կամ քսակներէ, որոց մէջ դետեղուած են ձուերն, դժուարաւ բաժանելի յիրերաց: Այդ անդամազնինը համրեց վեց հարիւր ձուացնցուղներէ աւելի իգի մը վրայ, և իւրաքան-

չիւր ձուացնցուղին մէջ եօրնեռասան ձու տեսանելի, որ կ'ըլլայ իբր տասն հարգար ձու տեսանելի:

15. Չուացնցուղներուն վերին կողմը կան մանր թելեր կամ խողովակներ, որոց մէջ կը գտնուին կիսակազմ ձուեր, և իւրաքանչիւր ձուընկալ կը վերջանայ անցքով մը որ կը հասնի մինչև ի սրբան, և կ'ուռի՝ հոն հասնելէն առաջ: Չուերն կ'անցնին այս ուռեցքէն, և կը հասնին Սերմնակիւն ըսուած փամփուշտին մէջ (Չե 7. Բ), և հոն կը բեղնաւորին: Ուստի, մեղուաց ձուերն գոյանան յառաջ քան զբեղնաւորիչն, և բեղնաւորութիւնն կը կատարուի ձու ածելու ժամանակ:

Չե 7.

Մընագական գործարան մայր մեղուի:

16. Բնախօսութիւն արու կամ որձ մեղուի. — Արուն (Չե 8), է աւելի թանձր և քիչ մը աւելի երկայն քան զգործարան մեղուն. իր լանջին երկայնութիւնն է 5 1/2 հազարորդամետր, և է սեաւ, և իր մարմնոյն ծայրերը աւելի մազոտ, գլուխն է բոլորաձև, ծամելիքն և պատիճն աւելի կարճ, թեւերն լայն և երկայն, ոտքերն չունին տարգալներ և խողանակներ, և չունի խայթոց: Թռչելու ժամանակ մեծ բղղիւն կը

Չե 8. — Արու մեղուի թռիչ:

հանէ, որ աննման է գործասէր մեղուաց բզզեան. և ասկէ տրուած է իրեն Սառ քրեա անունը, որով կ'որոշի գաշտային բրէտէն: Արուն կ'արձակէ հոտ մը որ աննման է գործաւորներուն հոտին:

Երբեմն կը գտնուին մանր արունքեր քան զսոճուրականն, բայց ունին նոյն հանգամանքը, և կը ծնանին գործաւորներուն բջիջներուն մէջ:

17. Արու մեղուաց փորին մէջ կան ամաններ և ընդունարաններ, որ թուին թէ են ի պատրաստութիւն և ընդունելութիւն բեղնաւորիչ հեղկին, զոր կը հաղորդեն մայր մեղուին՝ զուգաւորութեամբ: Երբ արուին փորը ձմլեմք, դիւրաւ դուրս կ'ելնեն իր վարոցն և սերմնական բուշտերն, որք դուրս ելնելու ժամանակ չրջելով, այծի գլխոյ և եղջերաց կը նըմանին: Կատարեալ է արուին ծննդական գործարանները, և ըստ ամենայնի նման ուրիշ բարձրագոյն կարգի անասնոց:

18. Զգայարանք մեղուաց. — Մեղուաց բերանն է գործարան ճաշակի, և ըստ Հուպերի անոր խորն՝ գործարան հոտառութեան, և եղջիւրներն՝ շօշափելեաց: Ոմանք համարին եղջիւրները նաև գործարան լսելութեան, որք միացեալ շնչափողներուն և թևերուն հետ, կազմեն զգործարանս խօսակցութեան մեղուաց:

Երբ երկու մեղու իրարու հանդիպին, կը դպչին իրարու իրենց եղջիւրներով, և երբ կտրեմք եղջիւրները, չեն կրնար այլ ևս ուղղել իրենց ընթացքը:

19. Մեղուաց եղջիւրներն են երկայնութիւն ուղղոյ գլխոյ, կամ լաւ ևս հանգոյցք ջղաց՝ կազմեալ կռնակին ծուծէն. և իւրաքանչիւր հանգոյց կը բովանդակէ մասն մի ուղղոյ, իրարու հետ միացած շղթայաշար: Ուստի եղջիւրներն են կարևոր գործարան մեղուաց. և պէտք չէ զարմանալ որ գլուխին կտրելէն վերջ, գեռ կ'ապրին քիչ ժամանակ՝ որովհետև գլխոյն մէջ կը գտնուի ոչ բովանդակ ուղեղը, այլ նորա մի մասը միայն:

20. Մեղուաց հոտոտելիքը շատ զգայուն է, որովհետև կը տեսնեմք որ ծաղկանց հոտը երկու ե-

րեք հազարամետր հեռուէն առնլով, կը դիմեն ուղիդ դէպ, այն կողմ, ուր իրենց համար առատ բերք կայ: Բայց թո՛ք թէ իրենց ճաշակելիքը է անտարբեր և անսովոր. որովհետև որչափ որ կը փնտռեն խնամով անոյշ և հոտուէտ հեղուկներն, անտարբեր են ճաշակել գէշ մեղրը և անոյշ հեղուկները: Աւելի քանակը կը դիտեն քան թէ որակը: Օրինակ իմն, կը թողուն սալորեհւոյ ծաղիկը և կը դիմեն կանճրակի ծաղիկան վրայ:

21. Մեղուաց տեսանելիքը սաստիկ զօրաւոր ըլլալով, կը տեսնեն ցորեկը շատ հեռուէն, բայց գիշերը խիստ մօտէն: Ըստ անդամազննաց գլխոյն ճակատին վրայի երեք մանր աչքերն կամ Ալուկներն՝ որք և կոչին Աչք պսակա՛ն կամ տափարակ, տան մաքուր տեսութիւն, բայց մօտէն. ուստի են կարհաատես աչքեր, և կը գործածուին փեթակին մէջ աշխատելու ժամանակ: Մինչդեռ կողմնակի երկու մեծ աչքերն են բազմադիմի կամ ցանցակերպ, և կը տեսնեն շատ հեռուէն, ուստի են հեռատես աչքեր: Ասոնց իւրաքանչիւր դէմքը է իբր հեռադիտակ մը, որ կը դիտէ տարածութեան մէջ որոշակի առանձին կէտ մը: Եւ յիրաւի, վասն զի մեղուներն հեռուէն կը տեսնեն մեղրաբեր ծաղիկը: Աչքին տեսութեան կ'օգնէ և հոտոտելիքը, վասն զի կը տեսնեմք որ փեթակէն ելնելու ժամանակ կը շփէ մեղուն առաջակողմեան ոտքերով իր աչքերն և եղջիւրները:

22. Պաշտօն իւրաքանչիւր տեսակ մեղուաց. — Տեսանք (5) որ մեղուներն կը բնակին բազմաթիւ ընտանեօք և գաղթեն այլուր և թէ իւրաքանչիւր գաղթական ունի զարնան այս երեք տեսակ մեղուները. ըսինք զարնան ժամանակ, վասն զի ամարան վերջ կը սպաննուին արուներն: Այս երեք տեսակ մեղուներն ունին առանձին պաշտօններ; որոց վրայ հարկ է որ խօսինք. վասն զի այս պաշտամանց վրայ հաստատուած է մեղուարուծութեան ամեն գործերը:

23. Պաշտօն մայր մեղուի կամ պարսմօր. — Պարսմօր պաշտօնն է բազմացնել գաղթականութիւնը

նորանոր ձուեր ածելով: Ինքն փեթակէն դուրս չել-
ներ ծաղիկներէն հիւթ հաւաքելու համար, այլ կ'ել-
նէ միայն բեղնաւորելու և պարս տալու ժամանակ:

24. Զուգաւորութիւն. — Էզը ծննդենէն քանի
մը օր ետքը, այս ինքն վեց կամ եօթն օր ետքը,
եթէ օդը աղէկ է, կ'ելնէ փեթակէն դուրս կէս-
օրուան մօտ, այն ժամուէն որ արուներն կը խայտան:
Քիչ մը ժամանակ փեթակին առջև կենալէն վերջ,
կը թռչի և կը պտըտի իր բնակարանին շորս կողմ,
զայն միտք պահելու համար, և յետոյ կը բարձրանայ
այնչափ որ անտես կ'ըլլայ աչաց: Քիչ անգամ կը
պատահի որ այս առաջին ելքին ժամանակ կարող
ըլլայ բեղնաւորիլ, և այս ելքը կը տևէ ութ կամ
տասն վայրկեան: Բայց քառորդէ մը կամ կէս ժա-
մէ ետքը կ'ելնէ նորէն, և եթէ հանդիպի արուի մը,
կը կատարուի զուգաւորութիւնը: Այս արուն կրնայ
ըլլալ իր պարսէն կամ ուրիշ գաղթականութենէ մը:
Այս երկրորդ ելքը կը տևէ կէս ժամ, և կը մտնէ
իր բնակարանը բեղնաւորութեան նշաններով, այս
ինքն, արուին ծննդական անդամներն կցեալ իր
հետ: Ուստի բեղնաւորութիւնը կը կատարուի օդոյ
մէջ, և բաւական է մի անգամ զուգաւորելն բեղ-
նաւորելու համար: Նոր եղած դիտողութիւններն կը
ցուցանեն, թէ երբ բեղնաւորութիւնն կատարեալ չըլ-
լայ, յայնժամ էգերն այլ և այլ անգամ կը զուգաւորին՝
ձու ածելէն առաջ: Եւ զուգաւորութենէ քսանէշորս
ժամ ետքը կը սկսին ձու ածել: Մի անգամ բեղնա-
ւորութիւնը բաւական կ'ըլլայ բովանդակ իր կենաց
մէջ, որ կը տևէ շորս կամ հինգ տարի:

25. Բեղնաւորութիւն կանոնաւոր եւ անկանոն. —
Մայր մեղուն պէտք է որ բեղնաւորի իր ծննդեան
առաջին օրերը, ապա թէ ոչ իր բեղնաւորութիւնը
կ'ըլլայ անկանոն: Կանոնաւոր կերպով բեղնաւորե-
լով, կը ծնանի շատ գործասէր մեղուններ և քիչ ա-
րուներ: Եթէ մանկահասակ էգն զինչևէ պատճառով
չկարենայ բեղնաւորիլ իր ծննդեան առաջին օրերը,
կ'ածէ այնչափ արուի ձու որչափ գործասէր մեղուաց:

Բայց կը պատահի երբեմն որ ուշ բեղնաւորեալ մայր մեղու մը, այս ինքն իր ծննդեանէն մինչև երկու ամիս ետքը, դարձեալ ըստ կանոնի կ'ածէ ձու, բայց այս գարտուղութիւն մի է սովորական կանոնէն:

26. Բեղնաւորեալ էգը փեթակին մէջ մտնելուն պէս, կը ջանայ ի բաց թօթափել արուին գործարանները զոր կը կրէ իր վրայ: Եւ այս բանիս համար կը ծռի, և իր յետակողմեան ոտքերուն ճանկերով և բերնին կզակներով կորզէ կը հանէ կտոր կտոր:

27. Զուարկութիւն. — Պարսմայրը թէպէտ բեղնաւորի իր ծննդեանէն եօթն օր ետքը, սակայն կը սկսի ձու ածել մետասաներորդ և երբեմն տասներորդ օրը: Եւ եթէ բեղնաւորի տասներորդ օրը կամ անկէ ուշ, կը սկսի քսանեչորս ժամէն վերջ ձու ածել, և կը շարունակէ ձուարկութիւնն տարւոյն մեծագոյն մասին մէջ բարեխառն կլիմայի տակ, և բովանդակ տարւոյն մէջ՝ եթէ կլիմայն անոյշ ըլլայ, ուր ծաղկունք փոխանակեն զիրար, և եթէ արտաքոյ կարգի դէպք մը արգել չըլլայ, ինչպէս հիւանդութիւն մը կամ անկարգութիւն մը փեթակին մէջ: Ինքն մաղին կամ պանին իւրաքանչիւր բջջին մէջ կը դնէ մի մի ձու:

28. Կարգ ձուարկութեան. — Ըստ կանոնի բեղնաւորեալ դեռահասակ պարսմայրը (25), կ'ածէ առաջին տարւոյն մէջ առաւել կամ նուազ թուով գործասէր մեղուններ իբր վեց ամիս. և կ'ածէ քիչ կամ ամենեւին արուի ձու: Յաջորդ տարիներուն մէջ ի գարնան յորում ժամանակի շատ են մեղրաբեր ծաղիկներ, կ'ածէ շատ գործաւորներ, և յետոյ այս ինչ թուով արուի ձուեր, և ժամանակ ժամանակ քանի մը ձուեր ապագայ մայրերու: Երբեմն ամբարան վերջ կ'ածէ արուի ձուեր, երբ գառնուին ծաղկունք: Եւ ասկէ կը հետևի, թէ ըստ կանոնի բեղնաւորեալ պարսմայրը կրնայ ածել արուի ձուեր ըստ պատշաճի հանգամանաց: Այսպէս, դեռահասակ պարսմայր մը կրնայ ածել արուի ձուեր մայիս և յունիս ամսոց մէջ, եթէ ընտանիքն բազմաթիւ են և ժամանակն յար-

մար ի գաղթականութիւն: Համառօտ ըսել, ձուարկութիւնն կը նայի ծաղկանց առատութեան:

29. Մեծ ձուարկութիւն. — Պարսմայրը երբեմն ամբողջ տարին կ'ածէ ձու. բայց առաւելապէս գեղեցիկ եղանակի մէջ երբ ծաղիկներն բացուին: Այս ժամանակիս մէջ ծնածներն կը բազմացնեն ընտանիքն որ ձմերան ցրտութենէն պակասած են, և կազմեն նոր գաղթականութիւններ, որք կոչին Պարսք: Նոյն ժամանակին մէջ պարսմայրը կ'ածէ ձու առաւօտէ մինչև երեկոյ անդադար, անհուն բազմութեամբ, օրուան մէջ երեք կամ չորս հազար ձու: Եւ այս անդադար ձուարկութիւնն՝ որ կը վերջանայ արու ձուերով, կոչի Մեծ ձուարկոտքիան:

Մեծ ձուարկութիւն կը պատահի երկու անգամ ի տարւոյ, երբ տեղոյ մը ծաղիկներն լմննալէն վերջ փոխադրին մեղուներն ուրիշ տեղ մը, ուր ծաղիկունք ուշ կը բացուին: Մեծ ձուարկութեան ժամանակ պարս մը մեղուաց կը հաւաքէ ծաղիկներէ օրուան մէջ մի հազարազրամէ աւելի բեղուն:

30. Թիւ ձուոց զոր կ'ածէ պարսմայրը. — Պարսմօր մը ածած ձուոց թիւն կ'ըլլայ առաւել կամ նուազ ըստ զանազան դիպաց: Սովորաբար կ'ըլլայ քառասուն հազարէն մինչև հարիւր հազար ի տարւոյ. կրնայ ևս ըլլալ երկու հարիւր հազարէն մինչև հինգհարիւր հազար և աւելի, եթէ երկարակեաց ըլլայ պարսմայրը: Պարսմայրը աւելի ձու կ'ածէ այն երկիրներուն մէջ որոյ կլիմայն անոյշ է և լի մեղրաբեր ծաղիօք, քան թէ ցուրտ և անբեր երկիրներուն մէջ. այն փեթակներուն մէջ որ ընդարձակ են, պաշարապինդ և բազմաթիւ ընտանեօք, քան թէ անոնց որ չունին այս հանգամանքները. այն փեթակներուն մէջ որոց կողերն թանձր են և տաքութիւնը կը պահեն, քան թէ պակասաւոր փեթակներուն մէջ. այն մայրերը որ դեռահասակ են քան թէ ծերերը: Ամեն հանգամանք նոյն պահելով, կ'ածէ աւելի ձու նորակերտ բլիջներու քան հնացեալ բլիջներու մէջ, որոց մոմը սևացեալ է:

Պարսմայրը երբ ծերանայ չածեր էգ մեղուի ձուեր, և քիչ գործաւորներ, այլ կ'ածէ միայն արու մեղուի ձուեր. անոր համար երեք տարիէն տւելի պէտք չէ պահել և փոխանակել անոր տեղ ուրիշ էգ:

Անբեղնաւորեալ էգերը կ'ածեն միայն արուի ձուեր: Կան ևս դեռահասակ պարսմայրեր որք չեն ուզեր ածել էգ մեղուի ձուեր: Կրճատեալ մայրերն, որք կորուսած ըլլան իրենց եղջիւրները, կորուսանեն իրենց բնազգումը, և չեն գիտեր ուր զետեղել իրենց ձուերը, և կը ձգեն ամեն կողմ՝ ուսկից որ կ'անցնին: Այսպիսի մայրերը պէտք է փոխանակել:

31. Կուսածնութիւն. — Այս բանս թէպէտ շատ հակառակութիւն կրած է, բայց հիմա փորձով ստուգուած է, թէ էգ մեղուն կրնայ երբեմն ածել ձունակ առանց զուգաւորելոյ արուի հետ ի կոյս վիճակի. բայց յայնժամ կ'ածէ միայն արուի ձուեր, մինչդեռ զուգաւորութեամբ կ'ածէ գործաւոր մեղուաց ձուեր:

32. Միայ անուանակոչութիւն եւ սխալ պաշտօն զոր տային ի հնումն մայր մեղուի. — Հին ժամանակ տային մայր մեղուի թագաւոր անունը, առանց գիտելոյ սեռը, և ոմանք գիտելով սեռը տային թագոհի անունը, տեսնելով այս աշխատասէր միջատներուն մէջ զարմանալի կարգ մը, և թէ մին միայն կը տարբերէր ուրիշներէն, որոց մէջ արուններն կը համարուէին իբր իրեն զինուորները, և գործաւորներն, իբր իրեն հպատակները: Բայց այս անուանակոչութիւններն անդէպ կը համարուին հիմա, և լաւ է կոչել Մայր մեղու կամ Պարսմայր, իր պաշտօնէն առնելով. վասն զի ըստ Միշլըէի մայր մեղուն չէ թէ միայն չթագաւորեր և չկառավարեր այլ և յիբս իրս հպատակի այլոց:

Թէպէտ կան հեղինակներ որ հակառակ Միշլըէի տան մայր մեղուի հրամանատարութիւն մը և նախագահութիւն մը, ներքին աշխատութեանց բարեկարգութիւնը պահելու համար, բայց ենթադրութիւնք են և ոչ փորձով ստուգեալ: Մեղուններն հա-

սարակաց կեանք կ'անցնեն և ոչ միապետական: Իրենց մէջ ընտանեաց սէրը և պահպանութիւնը քան զամենայն ինչ վերադաս է, և այդ է որ զիրենք կը յորդորէ յաշխատութիւն միաբան: Խոռովութիւն կը ծագի պարսին մէջ երբ անհետ ըլլայ մայրը. բայց այս ոչ եթէ հրամանատարութեան պակասութենէն յառաջ գայ, այլ թէ ի պակասութենէ ծնող կամ ձուածող անձին:

33. Բարբ մայր մեղուի. — Մայր մեղուն վախկոտ է: Եթէ փեթակին մէջ գործ մը ընեմք, ինքն կը փախչի փեթակին առանձնացեալ կողմերը: Ճմլելով մատանց մէջ, ինքն չգիտեր խայթոցը գործածել. կը թողու զինքն ի խոշտանգանս օտար մեղուի, որ կը քաշէ իրեն թևերը, ոտքերը և մինչև կը պատրաստի խայթել զնա: Մայր մեղուն թէպէտ աւելի գօրաւոր է, բայց կը համբերէ ամենայնի, կը խոնարհեցնէ իր գլուխը, կ'ամբոփէ փորին մանեակները որպէս զի չխայթի, և կը ջանայ փախչիլ թէ կարենայ: Իր քաջասրտութիւնը կը ցուցանէ մէկ դէպքի մէջ միայն, այն է իր տեսակին դէմ և ձուածող գործաւորաց դէմ: Այնպիսի հակառակութիւն ունին մայր մեղուներն իրարու դէմ, որ անկարելի է երկու մայր մեղու գտնուիլ փեթակի մը մէջ, ապա թէ ոչ կը կռուին իրարու հետ, մինչև որ մին սպաննուի: Այդ հակառակութիւնը կը տարածուի ևս այն էգերուն վրայ որ դեռ կոյս են, կամ նորածին և ծնանելի:

Մայր մեղուներն ունին առանձին հոտ մը աքթոհլական, որ կը նմանի մեղրաջրոյ հոտոյն, հոտ սաստիկ, զոր կը հաղորդեն ևս մեղուաց խմբին:

34. Օգտակարութիւն մայր մեղուի. — Մայր մեղուն մեղուաց պարուն մեջ ամենէն աւելի հարկաւորն է, առանց նորա ամեն բան կը դադրի: Առանց իրեն՝ կամ առանց յոյս ունենալու շուտով զինքն փոխանակել, ամեն բան երեսի վրայ կը թողուի յուսահատութեան մէջ: Բայց այս դէպքը քիչ անգամ կը պատահի. վասն զի եթէ պակսի մայր մեղուն,

երբ կան փեթակին մէջ ձուեր կամ թրթուրներ գործաւորաց, մեղուններն գիտեն շուտով զուրիշ մը ընտրել, ինչպէս որ ուրիշ տեղ պիտի խօսիմք:

35. Երկայնութիւն կենաց մայր մեղուի. — Վերը ըսինք թէ մայր մեղուն կ'ապրի չորս հինգ տարի. բայց չորս տարեկան հասակին մէջ արդէն ծերացած կը համարուի, և քիչ ձու կ'ածէ քան թէ մանկահասակ ըլլար: Խեղացի մեղուաբոյծներն գիտեն այս հասակէն առաջ փոխանակել զինքը: Եթէ թողումք այս գործը մեղուաց, կորուսանեմք շատ գաղթականութիւններ և կ'ունենամք քիչ օգուտ: Գործաւորներն կը փոխանակեն երբեմն իրենց մայր մեղուն մինչդեռ կենդանի է, երբ կը կարծեն թէ քիչ ժամանակէն անհետ պիտի ըլլայ. բայց երբեմն ալ կը մեռնի մայր մեղուն առանց կարենալոյ փոխանակել, պակսելով գործաւոր մեղուի ձուեր:

36. Պաշտօն արու մեղուաց. — Արու մեղուաց պաշտօնն է բեղնաւորել մանկահասակ էգը. և փեթակին մէջ գտնուած բազմաթիւ արուաց մէջ մին միայն ունի այս պատուաւոր և միանգամայն մահաբեր պաշտօնը, երբ էգը չբեղնաւորիր ուրիշ գաղթականութեան արուէ մը: Ըսինք մահաբեր, վասն զի արուն այս մեծ պաշտօնը կատարելու ժամանակ, կորուսանելով իր ծննդական գործարանները, այլ ևս չկրնար ապրիլ, և կը մեռնի: Ըսածնէս կը հետևի, թէ արու մեղուաց բազմութիւնը աւելորդ է և մանաւանդ վնասակար, վասն զի արու մեղու մը կ'ուտէ մեզր երեք գործասէր մեղուներու շտի: Այս պատճառաւ մեղուաբոյծներն կը պակսեցնեն արուաց թիւը՝ սպաննելով, և կը ջանան որ շատ չբազմանան:

37. Բարք արու մեղուաց. — Արու մեղուններն են քաղցրաբարոյ և հանդարտ: Փեթակին մէջ են անշարժ, և թուին իրենց ժամանակին մի մասը քնով անցնել: Կենան սովորաբար բնակարանին տաք կողմը, ուր են գործասէր մեղուաց մեծագոյն մասը. իրենց մեծ պարապումն է մեղրի վրայ կենալը, ուսկից և կ'ուտեն, և իրենց ստամոքսը լեցուն է միշտ մեղրով:

կ'երևնն փեթակէն դուրս կէս օրուան մօտ, եթէ օդը աղէկ ըլլայ, և կ'ընեն չրջագայութիւն մը փեթակին քովերը բզզալով: Եւ այս չրջագայութեան ժամանակն կը հանդիպին մանկահասակ էգերու որ կ'ուզեն բեղնաւորիլ: Երբեմն մի փեթակէն ի միւսն կ'անցնին, առանց գործասէր մեղուները նեղացնելու:

38. Երկարութիւն կէնաց արու մեղուաց. — Սակաւակեաց են արու մեղուներն: Մեր բարեխառն գօտուոյն տակ կ'ապրին երկու կամ երեք ամիս, թէ՛ պէտ և կարող են ապրիլ աւելի երկար ժամանակ: Երեսի վրայ թողուած փեթակներուն մեջ կ'անցնեն ձմեռն ալ: Նոր գաղթականութիւն մ', երևելէն, ետքը գործասէր մեղուներն կը սպաննեն զարուները, նաև անոնց թրթուրներն՝ պանին բլիթներուն մէջ:

Արուաց ներկայութիւնը գաղթականութեան ժամանակէն դուրս, կը գուշակէ թէ մայր մեղուն մեռած է, կամ թէ կը գտնուի անկանոն վիճակի մէջ: Այն գաղթականութիւններն որ ունին այսպիսի արուներ, են իրենց կործանման վիճակին մէջ. պէտք է զիրենք միաւորել ուրիշ բարեկազմ գաղթականութեանց հետ:

39. Հոտ արու եւ էգ մեղուաց. — Նոր գաղթականութիւն կազմելու ժամանակ, արուներն կ'արձակեն զօրաւոր հոտ մը որ իրենց սաստիկ բզզեան հետ, կը հրաւիրէ մանկահասակ էգերը որ գան զուգաւորելու և բեղնաւորելու օդոյ մէջ թռչելու ժամանակ: Էգերն ալ կ'արձակեն ալքոհլիական հոտ մը նման թրթնջխոտի: Եւ այս սաստիկ հոտը է գուշակ նոր գաղթականութեան:

40. Պաշտօն գործասէր մեղուաց. — Գործաւորներն են միայն որ կ'աշխատին ի սնունդ, ի շինութիւն և ի պահպանութիւն փեթակին: Իրենց մեծագոյն մասը կ'երթայ ի դաշտ՝ ընտանեաց կերակուրը հաւաքելու և բերելու փեթակին պահպանութեան հարկաւոր նիւթերը, ուստի և կոչին Մտասկարարք կամ Աշարատոք: Միւս մասը են ի կազմութիւն չի-

նութեանց՝ զոր կ'ընեն մոմով, բաշխելով զայն իրենց մարմնէն, և այս բանիս համար կոչին Մումարարք: Այս մաս մի ևս որ կը պարագի ի դաստիարակութիւն ձագերու, որք են Գոյեակք. և մաս մի ի պահպանութիւն, ի մաքրութիւն և ի հովահարութիւն բնակարանի, և ուրիշ պաշտամանց, որոց մէջ գլխաւորն է՝ բնակարանին ազբը դուրս հանելը, որք են Տնարարք:

Եւ որովհետեւ, ինչպէս ըսինք վերը, մայր մեղուն կ'եղնէ փեթակէն դուրս միայն բեղնաւորելու և նոր պարս տալու համար, մնացած ժամանակ իր ազբով կ'ազատեղէր մեղրի խորիսխը, եթէ այդ աղբակիր գործաւորներն իր ետեւէն երթալով չչափէին իր արտաթորմունքը, և սպասաւորի պաշտօն չմատուցանէին իրեն իբրև թագուհւոյ: Գ

41. Մատակարար եւ Մոմարար մեղուներ. — Ըստ Հուպերի և այլոց մատենագրաց՝ աշխատաւոր մեղուններն ունին առանձին կերպարան և յատկութիւններ: Մոմարարներն առաւել զօրաւոր են քան զմատակարարս, և թէ քիչ անգամ կ'երթան կերակուր հաւաքելու. և թէ մատակարարք չեն կազմեր զմոմ, վասն զի իրենց կազմութիւնը անյարմար է ի նոյն. և դարձեալ, թէ մոմարարներն թէպէտ աւելի զօրաւոր բայց վատասիրտ են քան զմատակարարս, և թէ մատակարարք աւելի ձուռնեւ են և աշխոյժ:

42. Բայց այժմեան ստուգագոյն դիտողութիւնք կը ցուցանեն, թէ մանկահասակ գործաւորներն են մոմարարք, և ծերերն են աւարառութ: Մոմարարք կ'ըլլան աւարառութ՝ կամ թէ ըսել մատակարարք՝ երբ ծերածան. և երբեմն ի մանկութեան հասակի կ'ըլլան մոմարարք և աւարառութ ըստ կամս: Մոմարարներն աւելի զօրաւոր կ'երեւին քան զմատակարարս, որովհետեւ աւելի գէր են: Ինչպէս ամեն կենդանեաց նոյնպէս և մեղուաց վրայ կը տեսնուի որ մանկահասակները աւելի ենթակայ են գիրութեան քան զծերերը: Եւ սակայն կան մանկահասակ մեղուներ որոց բաշխիչ գործարաններն անկատար են, ինչպէս կը տեսնուի երբեմն և ուրիշ մանկահասակ անասնոց

վրայ : Եւ ընդ հակառակն կան ծերեր որք տակաւին կրնան բաշխել զմոմ : Բայց հասարակօրէն գործաւորներն երկար ժամանակ իրենց մարմնէն մոմ բաշխելէն ետև կամ իրենց բաշխիչ գործարաններն աշխատացնելէն ետև, կ'ըլլան միայն աւարառուք : Եւ յայնժամ կ'երևին մանր և նիհար, և զայդ նշմարեմք երբ կը մեկնին աւարառութեան . մինչդեռ ի դարձին իրենց փորը մեղրով լցեալ՝ կ'երևին գէր մոմարար մեղուի պէս : Յայս ինչ հանգամանս ամեն գործաւորներն կ'ըլլան աւարառուք, և յայլ հանգամանս կ'ըլլայ մեծագոյն մասը մոմարար : Այսպէս, օրինակ իմն երբ եղանակն յարմար է մեղր ժողվելու, ամենքը կամ գրեթէ ամենքը կ'երթան ցորեկ ատեն ի դաշտ մեղր ժողվելու, երբ բլիջներ շինուած են, և մեղուաց մի մասը գիշերը կազմէ զմոմ, մեղրալից բլիջներուն բերանը գոցելու համար : Թէ որ ցորեկ ատեն նայիմք փեթակին ներսը, կը տեսնեմք որ բացակայ է մեղուաց մեծագոյն մասը, և թէ մեղրով լցեալ են բլիջները . իսկ եթէ նայիմք յառաւօտու, կը տեսնեմք որ մոմոյ աշխատութիւնը գիշեր ատեն շատ յառաջացեալ է և բնակարանին ընդարձակած : Որով կ'երևի թէ մեղուաց մեծագոյն մաս մը աշխատած են մոմ շինելու : Եւ հետևաբար կ'ըսեմք, թէ երբ փեթակին բլիջները շինուած և պատրաստուած են, քիչ մեղուներ կ'աշխատին բաշխելու զմոմ . և ընդ հակառակն, նոր փեթակի մէջ ուր ժողված են նոր պարս մեղուաց, մեծագոյն մասը կ'աշխատի մոմ կազմելու :

43. Երբ ձմերան վերջ փեթակի մը մէջէն քաղեմք մոմը, կը տեսնեմք որ ի դարնան այնչափ աւելի երազ կը շինեն իրենց բլիջները, որչափ աւելի համբարօք լի է իրենց փեթակը, և զարնան բերքը առատ : Գարձեալ, դիտուած է որ մեղուններն քիչ մոմ կը կազմեն գէշ տարւոյն քան լաւ տարւոյն մէջ, չոր ամարան քան թէ թաց ամարան մէջ, քիչ ծաղիկ ունեցող դաշտի քան ծաղկալից դաշտի մէջ . ապա ուրեմն պէտք է մեղր՝ մոմ շինելու համար, և թէ աշխատութիւններն կախումն ունին ի հանգամանաց, քան թէ մեղուաց գործարանաց առանձին կազմութենէն :

44. Ամեն աւարառուք կ'աշխատին դաշտին մէջ հաւաքել Մեղոր ծաղկանց նեկտարէն, Բեղունք ծաղկանց առէջէն, և Ականամոմք բուսոց ոմանց խրացէն և կեղեկէն: Քարնան բովանդակ օրը դուրս կ'անցնեն, արշալուսէն մինչև ի վերջալոյս: Բայց ամարան սաստիկ տաքին քիչ կ'եղնեն կէս օրուան մօտ: Եւ որովհետև առաւօտը կը բացուին ծաղկանց մեծագոյն մասը, ուստի և մեղուք առաւօտը կ'եղնեն աւելի բազմաթիւ, և յայնժամ կ'ընեն իրենց գլխաւոր պաշարը: Անձրևոտ և ցուրտ օրեր չեն եղներ իրենց բնակարանէն. և ոչք յանդգնին այնպիսի օրեր և հեռանան բնակարանէն, կորնչին յաճախ:

45. Երկարութիւն կենաց գործասէր մեղուաց. — Պործասէր մեղուաց կեանքը կը տևէ տարի մը. կը տեսնուին երբեմն գաղթականութիւններ որբացեալ մայիս կամ յունիս ամսոց մէջ, և տակաւին չեն բուրրովին սպառեալ յաջորդ ձմեռան ետքը: Բայց աշխատաւորներն չեն կրնար ապրիլ երկու կամ երեք ամիսէ աւելի, և երբեմն աւելի սակաւակեաց կ'ըլլան մեծ աշխատութեանց ժամանակ: Կրնամք ըսել թէ բազմաժողով գաղթականութիւն մը տարին երկու երեք անգամ կը նորոգի:

46. Բարք գործասէր մեղուաց. — Մեղուաց պարսին մէջ կը տեսնուի կատարեալ միաբանութիւն, գործունէութիւն և զարմանալի աշխատասիրութիւն: Թէպէտ գործաւորներն միաբան են իրարու հետ և սիրով, բայց երբ օտար մեղու մը մտնէ իրենց փեթակին մէջ, կատաղութեամբ կը յարձակին իրեն վրայ. և երբ կը քննեն թէ օտարական է, անգթութեամբ կը սպաննեն զնա իրենց խայթոցով, եթէ կարող չըլլայ փախչելու: Նոյնպէս կը սպաննեն ևս իրենց խմբին մեջ եղած ծերերը և տկարները, կամ փեթակէն դուրս կը հարածեն:

47. Հոտ գործասէր մեղուաց. — Թուի թէ իւրաքանչիւր գաղթականութեան գործասէր մեղուներն ունին իրենց սեպհական հոտ մը, զոր մեք

դժուարաւ կրնամք որոշել, բայց իրենք կ'որոշեն, հոտառութիւննին շատ փափուկ ըլլալով: Ինչպէս նաև իրենց շօշափելիքն շատ զգայուն է, և կը շօշափեն իրենց եղջիւրներով, որ կը ծռին դէպ ամեն կողմ՝ լաւ զգալու համար: Եւ այս երկու զգայարաններով, հոտատելեօք և շօշափելեօք, անշուշտ կը ճանչեն երբ օտար մեղու մը կը մտնէ իրենց փեթակին մէջ, և խելոյն կը հալածեն կամ կը սպաննեն:

48. Բարբառ գործասէր մեղուաց. — Մեղուններն ունին տեսակ մը բարբառ որ բոլորով, չչելով և շօշափելով կը հասկըցնեն իրենց միտքը իրարու: Ինչպէս վտանգի մը մէջ խռովայոյզ ըլլալով, օգնութիւն կը փնտռեն. իրենց մայրը կորուսած ժամանակ տակնուվրայ կ'ըլլան մինչև որ գտնեն, կամ զորիչ մը նորա տեղ փոխանակեն: Եթէ մեղու մը մեղր գանէ տեղ մը, շուտով կ'իմացնէ իր խմբին, և հազարաւորք կը ժողվին և կը լափեն մեղրը: Այս ամենը նշանակ է իմացականութեան, զոր նշանացի կամ ձայնով իրարու կը յայտնեն:

49. Մեղուններն չեն յարձակողք. — Մեղուններն կը խայթեն երբ զիրենք նեղես իրենց բնակարանին մէջ կամ մօտ: Բայց բնակարանէն հեռու, դաշտի մէջ, ծաղկօնց վրայ, երբ աւար կ'առնուն, կը փախչին իրենք և չեն մտածեր խրքէք յարձակիլ զիրենք նեղողներուն վրայ: Աւտի կրնամք քննել զիրենք հանդարտութեամբ և առանց վտանգի թէ ինչպէս կը ժողվեն մեղրը և բեղունը: Եւ սակայն եթէ շատ նեղեմք զնոսա, այն ժամանակ կ'արձակեն իրենց խայթոցը:

50. Ընդելուծիւն մեղուաց. — Այն մեղուններն որոց քով շատ կը յաճախեմք, աւելի բնտանի և հանդարտ են քան զուրիչները՝ որոց քով չեմք երթար: Կ'ընտանենան անձանց որ զիրենք կը խնամեն, և կ'ըլլան քիչ-յարձակող օտարաց վրայ: Մինչև կարծել ոմանց թէ օտար անձանց մէջ կը ճանչեն և այն անձը որ զիրենք կը խնամէ, և իրեն քիչ թշնա-

մութիւն կը ցուցանեն քան թէ ուրիշներուն: Բայց այս տարբերութեան պատճառը հաւանական թուի թէ յառաջ գայ անկէ, որ մեղուարոյծն գիտէ մեղուաց հետ ըստ արժանւոյն վարուելու կերպը, հանդարտութեամբ և մեղմով. մինչդեռ օտար անձը կ'ըլլայ վախկոտ, անյաջող և խիստ. և այդ կը գրգռէ զբարկութիւն մեղուաց: Բայց և զայս կը յաւելումք. թէ ունին յիշողարիւն, որով չեն մոռնար իրենք այն տեղը ուր դրուած է իրենց փեթակը, նոյնպէս ուրիշներուն աղէկ կամ գէշ վարմունքը: Բայց այս բանիս կը բերուին, ինչպէս նաև ուրիշ գործոց մէջ, աւելի իրենց անձանց պահպանութեան համար, քան թէ իմացականութեամբ և խոհականութեամբ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

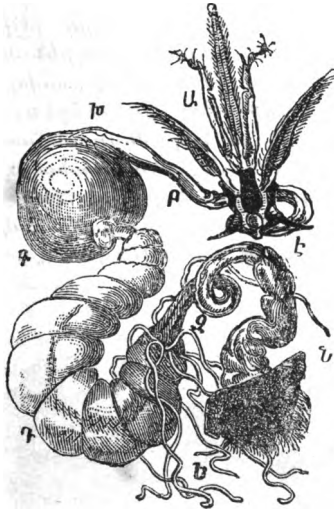
ՄԵՂՈՒԱՑ ՀԱՆԱՔԱԾ ՆԻՒԹԵՐԸ

51. Մեղր — Մեղուաց հաւաքած նիւթերն են Մեղր և ամեն շաքարային հեղուկ նիւթեր, Բեղուն և Ականամոմ:

Մեղրն է բաշխումն բուսոց զոր կ'ընեն իրենց փոքրիկ գեղձերով, որք երբեմն ցցուած կ'ըլլան և երբեմն ի խոր, և կոչին ի բուսաբանից Նեկտարիոն, և ելած անոյշ հիւթը՝ Նեկտար: Այս բաշխումը կ'ըլլայ գրեթէ ամեն բուսոց ծաղիկներէն առաւել կամ նուազ առատութեամբ ըստ տաքութեան կամ թացութեան եղանակին. և ասկէ յայտնի կը տեսնուի թէ բոյք ամեն տարի հաւասարապէս չեն բաշխեր այս մեղրածորան հիւթը: Մեղրին հանգամանքը, համը, հոտը, գոյնը փոփոխականք են ըստ բնութեան բուսոց և հողոյ, ինչպէս նաև կլիմային և օդոյ վիճակին:

52. Հաւաքումն մեղրի. — Մեղրն է գլխաւոր կերակուր մեղուաց, ուստի և կը ժողվեն անյազաբար որչափ և կրնան, և կը լեցնեն իրենց փեթակը: Երբ եղանակն յարմար է, արևը ծագելուն պէս, նաև անկէ առաջ կը թռչին մի ծաղկէ ի միւսն, և կը մտցնեն իրենց պատիճը ծաղկին պսակին մէջ ի խոր, անկէ անոյշ հեղուկը ծծելու համար, զոր կը զետեղեն իրենց առաջին ստամոքսին մէջ (Չև 9. Գ), և երբ լեցուի, կը տանին փեթակ, ուր կազմակերպեն, այս ինքն, ջերմութեամբ գոլորչացնեն ջրոյ մեծագոյն մասը որ խառն է մեղրածորան հիւթոյն հետ: Բայց կը պահէ իր սկզբնական հանգամանքը, ծաղկին համը, և երբեմն նաև գոյնը: Չկրեր կերպարանափոխութիւն մը անցնելով մեղուին բերնէն, բայց երբեմն կրէ մասնըկական փոփոխութիւն մը, ինչպէս եղեգան շաքարը փոխելով ի շաքար խաղողոյ, կամ թէ ըսել ի մեղր:

53. Համբարումն մեղրի. — Երբ մեղուներն կը բռնաւորին ըստ բաւականին, կը դառնան իրենց բնակարանը և կը թափեն իրենց ժողված մեղրը այն դատարկ բլին մէջ որուն կը հանդիպին, և կը դառնան նորէն նոր պաշար բերելու համար, և այսպէս մինչև երեկոյ: Իրենց ստամոքսը լեցնելու համար հարկաւոր եղած ժամանակը՝ կախումն ունի ծաղկանց

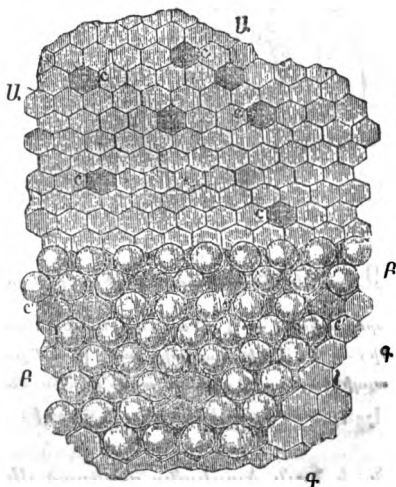

Ձեւ 9. — Ներքին գործարան գործասեր մեղուի.

Խ. Խողովակ մարտողական: — Ա. Մասունք բերանոյ: — Բ. Որկոր: — Գ. Խածի: — Դ. Միջին փսրոտիք կամ Ստամոքս: — Ե. Խողովակը Մալդիկեայ: — Զ. Նուրբ աղիք վերջին մասանց փրոտեաց: — Ը. Լայն մասն աղեաց: — Ն. Նախաղի:

չատութենէն, և նոյն ծաղկանց ունեցած մեղրին քանակէն: Եթէ մեղրաբեր ըլլան ծաղիկներն և եղանակն յարմար, կրնայ մեղուն հինգ վայրկենի մէջ կատարել իր պաշարը, մինչդեռ ուրիշ ծաղկանց վրայ

և անյարմար եղանակի մէջ քառապատիկ ժամանակ կ'ուզէ, և դեռ պաշարը կատարեալ չհամարուի: Ծաղկանց մեղր բաշխելու յարմարագոյն ժամանակն է երբ օդը ըլլայ հանդարտ, քիչ մը խոնաւ և ելեկտուացեալ: Յուրա և չոր օդը, հանդերձ հիւսիսային հողմով, հակառակ է ծաղկանց բաշխման: Պէտք է իբր երկու վայրկեան, որպէս զի մեղուն կարենայ թափել իր պաշարը փեթակին մէջ: Ըսինք թէ աշխատաւոր մեղուններն կը դնեն սովորաբար իրենց ժողված մեղրը առաջին դատարկ բլլին մէջ որուն հանդիպին. բայց ետքը կը փոխադրեն փեթակին վերին կողմ, և խորիսխին ծայրերը, սովորաբար սկսելով փեթակին դրան աւելի հեռուններէն, կամ թէ ըսել փեթակին խորէն: Երբ մեղր առատ ըլլայ, բլիլներն կը լեցուին մինչև իրենց յատակը, և երբ բլիլ մը լեցուի, մեղուններն անոր վրայ ծածկարանով կը գոցեն: Այս Ծածկարանն է տափարակ, սպիտակ, նուրբ և թափանցիկ մոմ (Ձև 10. Ա), որ կ'արգե-

Ձև 10. — Ա. վերին մասն պանի մեղրալից, ծածկարանով փակեալ է
 ԲԲ. Ստորին մասն, լցեալ ձազերով և ծածկարանով փակեալ: —
 ԳԳ. ՇՇ. Բլիլք բեղնով լցեալ:

լու մեղրը վար թափելէն, և միանգամայն կը պահէ մեղրին ամեն հանգամանքը: Իսկ այն բլիջներն որ ծածկած են գմբեթաձև ծածկարանով, են ի բնակութիւն ձագուց, և կոչին Չագարան: Իսկ ծածկարան չունեցող բլիջներն լցեալ են բեղնով:

54. Մեղրուկ. — Չէ թէ միայն ծաղկան բաժակին մէջ կը գտնուի մեղրը, այլ և խոտեղէն բուսոց ու մանց ցօղնոյն մէջ, ինչպէս վիզի, և շատ տեսակ ծառոց տերևոց վրայ, ինչպէս են կանաչ կաղնի, բարտի, կուենի, պեւկէ և այլն, որք բաշխեն առատապէս անոյշ հիւթ մը, և այդ է որ կոչի Մեղրուկ:

Կան երկու տեսակ լուիճներ, որոց կղկղանքը է անոյշ հիւթ մը, զոր մեղուք կը հաւաքեն, և կազմեն անկէ, ինչպէս նաև մեղրուկէ, հասարակ մեղր:

55. Մեղուններն պտղոց շատերուն հիւթը կը դարձնեն ի մեղր, այս բանիս համար մեղուարոյճներն տան մեղուաց զօշարակ պտղոց ի կերակուր, երբ պակսի մեղրը: Այս օշարակներն կը համարուին առաւել կամ նուազ բնտիր ըստ քանակի շաքարին զոր կը պարունակեն:

Մեղուններն կը փոխարկեն ի մեղր զշաքար եղեգան, ճակնդեղի, լազտի, գետնախնձորոյ և այլն, երբ հալած ըլլայ. նոյնպէս զհիւթ շատ ծառոց և զմանանայ: Շաքարէ շինուած մեղրը չէ այնչափ օշարակային, և չունի ի ծաղկանց հաւաքեալ մեղրին գեղեցիկ ճաշակը: Խակ շաքարէ շինուած մեղրը կը պահէ իր նախկին ճաշակը:

56. Ինչ բանի կը գործածեն մեղուք զմեղր. — Ինչպէս ըսինք վերը (52), մեղուք կը գործածեն զմեղր իբրև կերակուր անձանց և ձագուց. որ յետ անցնելոյ իրենց երկրորդ ստամոքսէն և կերպարանափոխ ըլլալոյ իրենց գործարանաց մէջ՝ կազմեն զմոմ, որոյ վրայ վերջը պիտի խօսիմք:

57. Բաղկացութիւն մեղրի. — Մեղրի տարրաբանական բաղկացութիւնը բազմամասն է և փոփոխական. կը գտնուի մէջը շաքար բիւրեղական կամ

քաղցրանիւթ, նման շաքարի փեկուղի. և ուրիշ շաքար մը հեղուկ և անբիւրեղական, փոքրիկ մասն շաքարի եղեգան՝ լուծեալ, որ ինքնին կը դառնայ ի քաղցրանիւթ ազդեցութեամբ խմորոյ միոյ որ կը գտնուի մեղրին մէջ: Կը գտնուի ևս գազպենիտ, որ է շաքարային նիւթ գազպենի և խմորելի հիւթոց ու մանց, երկու գործարանական թթուուտներ, խնկաւէտ նիւթեր, գունաւորիչ դեղին նիւթ, և ի վախճանի, պարարտ ու բորակածնեալ նիւթեր, որք ըստ մասին յառաջ գան ի բեղնոյ, և ենթակայ են խմորման:

Մեղրը կը բովանդակէ յինքեան առաւել նուազ շաքարային նիւթեր՝ ըստ ծաղկանց յորոց հաւաքէ, ըստ կլիմայի և հանգամանաց օդոյ: Քաղղիոյ մեղրը կը բովանդակէ 80 — 88 առ հարիւր շաքարային նիւթեր:

58. Բեղուն եւ հաւաքումն նորա. — Բեղունն է առատ փոշի որ կը գտնուի ծաղկանց բացուած առէջներուն մէջ: Այդ փոշին որ հասարակօրէն դեղին կ'ըլլայ, կը բաղկանայ անբաւ մանր գնդակներէ՝ յորոց կազմի ծաղկին սերմը: Բեղունը կ'ըլլայ ևս կարմիր, նարնջագոյն, սպիտակ, գորշ և սեաւ:

Առատութիւն կամ նուազութիւն բեղնոյ է համեմատ մեղրային նիւթոյ զոր ծաղիկներն բաշխեն իրենց նեկտարիոնէն: Եւ սակայն կան ևս ծաղիկներ որ տան շատ բեղուն և քիչ մեղր, և ոմանք՝ շատ մեղր և քիչ բեղուն: Բեղնոյ քանակն և որակն մեղրի պէս կախումն ունի բուսոց տեսակէն, երկրէն, օդէն և ժամանակէն:

59. Մեղուններն կը հաւաքեն զբեղուն իրենց մարմնոյն վրայի մազերով, կզակներով, ոտքերով և անոնց վրայ եղած խոզանակներով, և կ'ընեն կծիկներ իրենց ետևի ոտքերով: Կզակներով կը հաւաքեն ծաղկին առէջին վրայ ինչ որ ցրուած կը գտնեն և կամ ինկած պսակին վրայ. կը բարձրանան կը թռչին վայրկեան մը, և յայնժամ կը ծառքեն կը լմեն և կը միաւորեն բեղնոյ հատիկները, թրջելով քիչ մը մեղրով՝ զոր կը գտնեն ծաղկին նեկտարիոնին մէջ, և կամ այն մեղրով որ այս բանիս համար կը կրեն

իրենց առաջին ստամոքսին մէջ: Բեղնոյ կծիկը զանգելէն ու պատրաստելէն, և առաջին ոտքերէն երկրորդը, և երկրորդէն երրորդը անցնելէն ետքը՝ ուր են տարգալները, նորէն կը սկսին նոյն գործը մինչև որ կծիկը կատարեալ ըլլայ: Երբեմն կզակներով կը բանան անէջին ընդունարանը՝ ուր է բեղունը. և այն ժամանակ իրենց մարմնոյն վրայի մազերը կը լեցուին բեղնաւորիչ փոշւով: Եւ եթէ այս փոշւոյն փոքրիկ մաս մը հեռի իյնայ, կը փութան ժողվել իրենց ակռայներով կամ ոտքերով: Երբեմն ևս կը գլորին այս փոշւոյն մէջ, և մարմիննին ամբողջ կը ծածկի այդ փոշւով, մինչև նորա գոյնը կ'առնուն. այնպէս որ մեղու մը թուխ կ'երևի կակաջի մը բաժակէն դուրս ելած ժամանակ, և դեղին՝ շուշանի կամ դդմոյ բաժակէն ելած ժամանակ:

Մեղուն բեղնաւորիչ փոշւով ծածկեալ, կը գործածէ յաջողութեամբ իր խողանակները՝ փոշին հաւաքելու և արագութեամբ անցնելու եռանկիւնի թիակներուն մէջ, որք կան վերջին ոտքերուն կամ թաթերուն վրայ (Ձև 4. Գ): Այս միջափոր թիակներն մազով շրջապատեալ են, և կողովի տեղ կը ծառայեն, բեղնոյ հատերը մէջը ընդունելով, և կազմելով անոնցմէ սսանաչափ կծիկ մը՝ ճմլելով և ծեծելով (Ձև 4. Բ), զոր կը փոխադրէ յետոյ մեղուն ի փեթակ: Այս կծիկներն կ'ըլլան երբեմն մեծ բայց անկոկ, և երբեմն փոքրիկ:

Այն մեղուն որ կ'երթայ քաղելու զբեղուն, մեղրի քիչ կը պարապի, և կը բերէ միայն բեղուն: Բայց երբեմն կը բերէ երկուքէն ալ միանգամայն, և յայնժամ երկուքին քանակը քիչ կ'ըլլայ քան թէ մի տեսակով բեռնաւորեալ ըլլայ:

60. Համբարումն բեղնոյ: — Երբ մեղուն բեղնով բեռնաւորեալ կը հասնի իր փեթակը, կ'ենէ խորըսխին վրայ և կը փնտոէ դատարկ բլիջ մը ուր կարող ըլլայ դնել իր կծիկները. կը մտցնէ նորա մէջ իր երկու տարգալակիր ոտքերն, կը շփէ երկուքն իրարու հետ և բլլին կողերուն վրայ, և այսպէս մի վայրկենի մէջ կը թօթափէ իր բեռը, և յետոյ կը

մեկնի՝ նորէն բերելու համար: Եւ երբ բերէ միասին քիչ մը մեղր, շատ անգամ փոխանակ աշխատելու մեղրը ուրիշ բլլի մէջ դնելու, իր բերանը կը մօտեցնէ ուրիշ մեղուի որ կը պարապի ներքին աշխատութեանց, և տայ նմա իր փոքրիկ պաշարը:

Բեղնոյ կծիկներն որ կը դրուին բլիջներուն մէջ, կը ճնշուին մեղուաց գլխով և ոտքերով, մինչև որ ըլլան հաստատուն և հոծ մարմին: Բեղնով լցեալ բլիջներն ոչ երբէք կատարեալ լեցուն կ'ըլլան, և չունին ծածկարան (Չև 10. ԳԳ). բայց երբեմն մեղուներն դատարկ մնացած միջոցը մեղրով կը լեցնեն, և կը փակեն յայնժամ ծածկարանով:

Բեղունը կը համբարի սովորաբար թրթուրներուն մօտ փեթակին միջավայրը կամ ստորին կողմը, և մասնաւորապէս գործաւորաց բլիջներուն մէջ: Քիչ անգամ կը տեսնուի փեթակին վերին կողմը, և աւելի քիչ արուաց բլիջներուն մէջ:

61. Ի՞նչ բանի կը գործածուի բեղունը. — Բեղունը նախնիք կոչէին Պան մեղուաց, վասն զի կը համարէին թէ մեղուաց կերակուրն է. կոչէին ևս՝ Մոմ անգուտ, չգիտելով մոմոյ սկիզբը և կարծելով թէ մեղուք անով կը շինեն զմոմ: Բայց բեղունն է գլխաւորապէս ի սնունդ նորածին մեղուաց որք են ի կերպարանս թրթրոյ: Ուտի գարնան մեծ ձուարկութեան ժամանակ մեղուններն կը փութան ըստ կարի աւելի հաւաքել բեղուն: Կան գաղթականութիւններ որ նոյն ժամանակ օրուան մէջ մի հազարազրամէ աւելի կը ժողվեն: Եւ ինչպէս ուրիշ տեղ պիտի տեսնեմք, բեղունը խառնեալ մեղրով և ջրով յօրինի իբրև խիւս, զոր կը պատրաստեն գործասէր մեղուք և տան թրթուրներուն: Մեղուններն կը ժողվեն զբեղուն ըստ պիտոյից առաւել կամ նուազ. և երբեմն առաւել քան ինչ որ պէտք ունին: Բայց թէ որ մայրը մեռնի կամ դադրի ձու ածելէն, յայնժամ քիչ կը ժողվեն:

62. Բաղկացութիւն բեղնոյ. — Բեղունն կը պարունակէ թրթուրս խնձորական, լուսածնաաք կրոյ և

մազնէսիոյ, տեսակ մը մածոյց կենդանական, ոստղա-
կերպ կամ սպիտակերպ նիւթ մը չոր:

63. Փոխանակութիւն բեղնոյ. — Չմերան վերջ և
ի սկիզբն գարնան, քանի որ դեռ ծաղիկները բա-
ցուած չեն, և կէս օրուան մօտ օդը աղէկ է, մե-
ղուններն բեղնոյ տեղ կը ժողվեն ալիւր, մանաւանդ
ընդեղինաց, ինչպէս են լուբիա, ոլոսն, ոսպ. և ար-
մտեաց մէջ հաճար, որով կը սնուցանեն իրենց թըր-
թուրները, չունելով լաւագոյն ինչ: Եւ երբ ծաղիկ-
ներն բացուին, կը սկսին ժողվել ծաղկանց բեղունը
թողլով գալիւր, զոր պէտք չէ անփոյթ ըլլալ դնելու
իրենց առջև գարնան սկիզբը: Այս փոխանակու-
թեամբ կարող կ'ըլլան մեծցնել իրենց թրթուրները,
և երազ բազմացնել իրենց ընտանիքը: Ալիւրը պէտք
է դնել փեթակին առջև՝ չոր, արևու մէջ, և հովէ
պատասպարեալ: Եւ մեղունները հրաւիրելու համար կը
դբուի ամանին մէջ քիչ մը մեղր կամ մեղրախառն
ջուր:

64. Բեղնաւորութիւն բուսոց ի ձեռն մեղուաց. —
Մեղուններն ծաղիկներէն իրենց համար կարևոր նիւ-
թերը ծծելու ժամանակ, կը բեղնաւորեն միանգա-
մայն բուսոց սերմերը, և հետևաբար կ'սպաւհովեն
պտղոց բերքը: Բնութիւնը՝ օր զինչ և իցէ բան պա-
րապ տեղ ըրած չէ, և գիտէ այնպէս կարգել ամեն
բան որ փոփոխակի մին միւսոյն օգտակար ըլլան,
ուզեց որ մեղուն պատուելով բեղնաւորիչ փոշւոյն
պարկուճը, դիւրացնէ այս փոշւոյն ցրումը և տանի
բեղնաւորելու ոչ միայն այն ծաղկին սերմնափակը
որուն կը վերաբերի, այլ և ուրիշ ծաղկանց, ծառոց և
արմտեաց: Այս պաշտօնը այնչափ կարևորութիւն ունի
երկրագործութեան մէջ, որ աւելի մեծ կը համարուի
քան թէ մեղրի և մոմոյ օգտակարութիւնը:

Մեղուն տանելով բեղունը բոյսէ մը ուրիշ հա-
մասեռ բուսոյ վրայ, կը ստեղծէ շատ անգամ նո-
րանոր զանազանութիւններ:

Հեղինակ մը դիտած է որ մեղու մը ժամուան մէջ
250 ծաղկանց այցելութիւն կ'ընէ, որով մի ծաղկէ

առած բեղունը կը հաղորդի միւս ծաղկին սերմնափակին հետ, և կ'ըլլայ բեղնաւորութիւն նոյն ծաղկին: Համարելով մեղուաց աշխատութիւնը օրուան մէջ ութ ժամ, և փեթակի մը մեղուաց թիւը 40 000, ասկէ կրնայ գուշակուիլ թէ օրուան մէջ որչափ այցելութիւն եղած կրնայ ըլլալ ծաղկանց վրայ, համարելով ևս թէ այս այցելութեանց մեծագոյն մասը անբեղնաւոր ըլլան, և այցելու մեղուններուն թիւը փեթակին մեղուաց կիսոյն հաւասար: Ասոր համար Շաթոպրիան կ'ըսէր, թէ « Մեղուն է առաջնորդ երկրագործի »:

Մեղուաբուծութիւնը կարևոր է երկրագործութեան նաև այս կողմանէ, որ մեղուններն աւարառութեանց ելած ժամանակ կը փճացնեն միջատաց շատերուն ձուերը, որք կրնան վնասակար ըլլալ պտղատու ծառոց:

65. Կարմրուկ. — Մեղուններն կը համբարեն միշտ աւելի քան զպէտս զբեղուն, որով կը կերակրեն թրթուրները յունուարէ սկսեալ: Բայց բեղնոյ այն մասը որ դրուած է հեռաւոր բլիջներուն մէջ, բացակայ բնակութեան կեդրոնէն, թողուելով կը կարծրանայ, կը տարրաբաշխի, և թթուելով անյարմար կ'ըլլայ սննդեան, և յայնժամ փոխելով իր անունը կոչի կարմրուկ, կարմիր գունոյն համար զոր կը ստանայ:

Եթէ բազմաթիւ է մեղուաց ընտանիքը, շուտով կը մաքրեն կարմրուկը, կրծելով բլիջները որոց մէջ դիզուած է: Բայց այս աշխատութեան յայնժամ կը դիմեն, երբ իրենց բնակութեան տեղը նեղ գայ թրթուրները բազմացնելու համար:

Կրնամք գարնան սկիզբը դիւրաւ ճանչել խորսխին այն մասը որ կարմրուկով լցեալ է. վասն զի սովորաբար թեթև մշրտութիւն մը կը ծածկէ երեսը: Լաւ է վերցնել այս գարշելի նիւթը, գործաւոր մեղուաց աշխատութիւնը խնայելու համար:

66. Ականամոմ. — Ականամոմը է ռետնային նիւթ մը, հոծ, կպչուն, որ կը կակղնայ տաքութեան ժամանակ, և կ'ըլլայ չոր ու բեկանուտ ցրտութեամբ. իր գոյնն է թխորակ կամ կարմրորակ, զոր կը ժող-

վեն մեղուներն աղէկ եղանակի մէջ, և մանաւանդ ամարան վերջերը, ծառոց պտուկներէն և կեղևէն, և բեղնոյ պէս կծիկ ընելով կը բերեն ի փեթակ: Այն ծառերն որ տան աւելի ականամոմ՝ են կաղամախ, ուռի, հաւամրգի, կնձնի, և ուրիշ քանի մը ծառեր որոց տերևներն են տոկուն:

67. Ի՞նչ բանի կը գործածուի ականամոմ. — Յունական անունն Փրոփոյիս, որ կը նշանակը Նախաքաղաք, յայտնի կը ցուցանէ թէ ի՞նչ բանի կը գործածեն մեղուներն զականամոմ. այս ինքն, ծեփելու իրենց փեթակին ներքին և արտաքին կողմը, և պարսպով իմն պատելու իրենց բնակարանը: Անով կը գոցեն իրենց հնացեալ փեթակին ծակերը, ճեղքերը, կ'ամփոփեն մուտքը, կը հաստատեն խորխոնները փեթակին կողերուն վրայ, և ի վախճանի, կը պատեն անասնոց դիակը, յետ սպաննելոյ զնոսա իրենց խայթոցով, որք մտեր են իրենց փեթակին մէջ, և զորս չեն կարող հանել դուրս փեթակէն:

Եւ որովհետև այս նիւթը ժողվելու համար շատ ժամանակ կ'անցնեն մեղուներն և շատ դժուարութեամբ, լաւ է գործածել այնպիսի փեթակներ որոց ներքին կողերն ըլլան ըստ կարի հարթ և հաւասար: Հայկական անունն Սկանամոմ կը նշանակը խնուշ, փոսկեղ զականս կամ զծակս փեթակին այդպիսի մոմով:

68. Համբարումն ականամոմոյ. — Մեղուներն չեն համբարեր զականամոմ բլիջներուն մէջ, ինչպէս կ'ընեն զմեղր և զբեղուն, այլ իրենց բնակարանին յատակին և կողերուն վրայ կը փակցնեն, ուսկից կ'առնուն և կ'աշխատին երբ հարկաւոր ըլլայ: Կըրնան նոյն ականամոմը շատ անգամ գործածել. և այս յայտնի կը տեսնուի երբ զնեմք հին դատարկ փեթակ մը արևու մէջ, և ահա խակոյն կը վազեն նորա մէջ, ժողվելու իրենց թաթերուն տարզալներով արևուն տաքութենէն կակղցած ականամոմը:

Ըսինք թէ մեղուներն դժուարաւ կը ժողվեն զականամոմ և դժուարաւ կ'աշխատին, և յաւելումք ևս թէ դժուարաւ կը թօթափեն իրենց անձանց վրայէն:

Եբբ բեռնաւորեալ ականամոմով կը դառնան ի փեթակ, կը փակչին փեթակին մէկ կողմին վրայ, և գան ներքին աշխատաւորներն իրենց կզակներով կտոր կտոր խելլու անոնց վրայէն: Այս կտորներն կազմեն կակուղ և կպչուն թելեր, որք են ըստ բաւականին թափանցիկ գունով: Ականամոմը հիննալով կ'ըլլայ դիմահար և թխագոյն:

69. Բաղկացուածիւն ականամոմոյ. — Ականամոմը տաքնալով խնկաւէտ հոտ մը կ'արձակէ. թորելով կ'ելնէ անկէ անուշահոտ իսկական իւղ մը: Եթէ դնեմք կրակի վրայ, կ'արձակէ հոտ նման հալուէի կամ բալասանի: Տաքութեամբ կը կակղնայ, և կը փրթի եթէ քաշեմք ի թել երկայն: Կը լուծուի աւշակի, բեկնի իսկութեան և աքթոհլի մէջ: Լուծեալ կրնամք անցնել կտաւէ, մէջի օտար մարմիններէն բաժնելու համար, և յետոյ դնելով ջրոյ մէջ և տաքցնելով կը ժողվի ամանին յատակը. և այս վիճակիս մէջ է փխրուն և կարմիր, կամ թուխ և կիսաթափանց:

70. Մոմ. — Մոմն է ճարպ կամ պարարտութիւն մեղուաց, և է արդիւնք մարսողութեան բուսական հիւթոց, որ շրջան առնլով գործարանաց մէջ, գայ հաւաքի պորտին քսակներուն մէջ (10), անկանոն հնգանկիւնի ձևով: Նախ ճարպային կերպարանօք կազմակերպի մոմը պորտին քսակներուն մէջ. և յետոյ մանր թեփի կամ ասղան կերպարանօք կ'ելնէ դուրս պորտոյ մանեակներուն մէջէն: Մեղուններն կ'առնուն զայն, և անով կը շինեն իրենց բնակարանը: Այս թեփերն այնչափ թեթև են որ հարիւրաւորք միասին հազիւ կշռեն ցորենոյ հատի մը չափ:

Հին ժամանակ կը կարծէին թէ գլխաւոր տարր մոմոյ է բեղուն, որով կը սնանի կ'ըսէին (61) մեղուններն: Կ'ըսէին, թէ այդ բեղունը կազմակերպեալ ի ստամոքսի մեղուաց, յետոյ իրենց բերնէն դուրս կ'ելնէ, ձերմակ խիւսոյ կերպարանօք:

71. Որպէս զի մեղուններն կարող ըլլան կազմել զմոմ, պէտք է որ բեղնոյ հետ ուտեն մեղր կամ զինչ

և է շաքարային նիւթ, մարսեն զայն և կազմակերպեն: Այս կազմակերպութեան ժամանակ, հանգստեան և ջերմութեան պէտք ունին: Նոյնչափ մեղրով աւելի մոմ կազմեն ամառան մէջ երբ տաքութիւնը շատ է, քան թէ աշնան՝ երբ տաքութիւնը քիչ է:

Ոմանք կը համարին թէ 25 մասն մեղրէ կազմի 1 մասն մոմ. ուրիշներն կ'ըսեն թէ 5, 10, 12 կամ 15 մասնէ կազմի 1 մասն մոմ. և երբեմն ի հանգամանս ինչ 2 կամ 3 մասն մեղրէ 1 մասն մոմ: Այսպէս փոփոխական է քանակն մոմոյ ըստ հանգամանաց և ժամանակի:

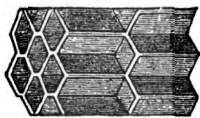
72. Բաղկացութիւն մոմոյ. — Ըստ տարրաբանից մոմն է իւր կամ ճարպ բուսական՝ սաստիկ թթուածնեալ: Թորելով տայ թթուուտ ճարպաւորական, թանձր իւր մը, ջրածին կազ, կազեղէն թթուուտ բնածխական և ածուխ: Ունի գունաւորիչ նիւթ մը որ փոփոխական է ըստ տարեր յորմէ կազմի: Մոմը կը հալի 64° հարիւրամասն ջերմաչափի, և իր խտութիւնն է 0,966: Անլուծական է ջրոյ մէջ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՄԵՂՈՒԱՑ

73. Շինուածք մեղուաց կամ խորիսխ մեղու. — Շինուածք մեղուաց կ'ըսուին այն մոմակերպ կազմածը զոր յօրինեն գործաւոր մեղուներն ի բնակութիւն ձագուց և ի համբարել զպաշար:

Այս շինուածներն կ'ըսուին խորիսխ, Պան, Մաղ, Չեչ, որք են շարունակութիւն Բեջաց՝ որք կ'ըսուին ևս Գոռք մեղուաց, և Չագարան՝ այն բլիջներն որք են ի բնակութիւն ձագուց: Բլիջներն շինուած են խոր կանոնաւոր ձևով, վեցանկիւնի հատուածակողմն (Չև 11): Եւ այս բլիջներուն տակ ուրիշ կարգ մը բլիջ-

Չև 11.

Բլիջք իրարու վրայ
գրուած:

ներ ալ կը շինեն, որով խորիսխը կ'ըլլայ երկկարգ բլիջներէ կազմեալ (Չև 11): Ուրիշ տեղ պիտի խօսիմք թէ կան երեք տեսակ բլիջներ, երկուքը անոնաւոր ձևով և մին անկանոն: Սովորաբար խորիսխ կ'ըսուի մեղրով լեցունը, Պան, Մաղ, Չեչ, ամբողջ մոմակերտ կազմածը:

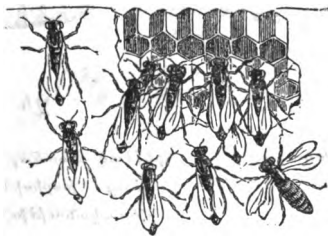
74. Յօրինումն խորսխի կամ Պանի. — Մեղուներն կը սկսին կազմել իրենց պանը փեթակին բարձրագոյն մասէն: Եւ եթէ գտնեն հոն հնագոյն պանի մնացորդ մը, կը շարունակեն զայն: Եւ ասկէ յայտնի կը տեսնուի, թէ կրնամք տալ իրենց աշխատութեանց ինչ ուղղութիւն որ ուզեմք. դնելով իրենց բնակարանին վերին կողմ մասն մի դատարկ խորսխի:

Երբ ուզէ մեղուն շինել իր բնակարանը, կը հանէ իր վերջին սաքերով կամ թաթերով փորին հատուածներուն մէջէն մոմոյ թեփերը (70), կը տանի իր կզակներուն, կը շաղուէ և կազմէ տեսակ մը զանգուած, և կը փակցնէ այն տեղը՝ ուսկից կ'ուզէ սկսիլ

իր շինուածը: Ուրիշ մեղուներն ալ նոյն աշխատութիւնը կ'ընեն մինչև որ լմնայ մի բլիջ:

Մեղուներն շատ անգամ կը սկսին շինել այլևայլ պաներ միանգամայն, և իւրաքանչիւր պանին վրայ այլևայլ բլիջներ. բայց այս առաջին շինուածը կը համարուի իբրև նախագիծ. պատճառաւ, որ մեղուներն չեն կրնար ամենքը միանգամայն նոյն պանին վրայ աշխատիլ. և թէ նախագծեալ աշխատութիւնը ժամանակի կարօտ է որ հաստատութիւն առնու, և թէ բլիջները իրարու կցելու համար պէտք է խմբովին միանան մեղուներն, և կեդրոնացնեն իրենց տաքութիւնը հոն ուր պէտք է:

Մինչդեռ այս ինչ թուով գործաւորներ կ'աշխատին շինել առաջին բլիջները, և կազմել անոնց յատակին նախագիծը, ուրիշներն առ ի կախ իրենց ստաքերով, թուին կերպարանափոխել ի մոմ զմեղր զորունին իրենց ստամոքսին մէջ, և քիչ ժամանակէն կը փոխանակեն առաջիններուն տեղ և առաջ կը տանին նախագծեալ աշխատութիւնը (Ձեւ 12): Պանգործ մեղուներն կ'ըսուին Սոստակայ:

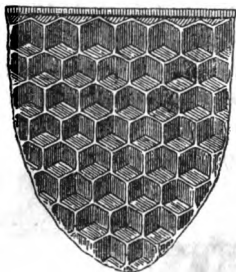

Ձև 12. — Իսուք մեղուաց որք կազմեն զմոմ:

75. Ձեւ եւ դիրք պաներու. — Պաներն սկսելով մեղուաբնոյն վերին կողմէն՝ ուղիղ կ'իջնեն (Ձև 12): Իսկ Ձև 13 կը ցուցանէ պան մը դիմացէն նայուած: Պաներն գրեթէ միշտ կ'ըլլան իրարու զուգահեռական (Ձև 14):

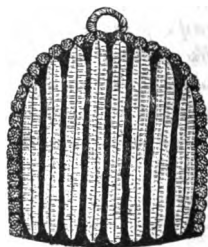
Թէպէտ և մեղուներն սովորական օրինօք կազմեն իրենց պաներն վերէն դէպ ի վար, բայց երբեմն կը տեսնուի ևս ըստ դիպաց վարէն դէպ ի վեր: Եւ այս կը պատահի երբ փեթակին վերին կողմը կը դատարկի, և այս կտորը կարկատելու համար հարկ կ'ըլլայ աշխատել վարէն դէպ ի վեր, բայց աւելի աշխատութեամբ:

76. Ուղղութիւն պաներու. — Մեղուներն եթէ դիտէին առողջապահութիւնը, պէտք էին իրենց մաղերը կազմել այս քան այն ուղղութեամբ, և ոչ երբէք դրան առջև: Բայց ամենևին չեն դիտեր, և կ'ուղղեն իրենց մաղերը ըստ դիպաց:

Չև 13.

Իջիջք մեղուաց:

Չև 14.

Փեթակ հատեալ գագաթնահաս-
յեաց, խորիսիներուն զուգահեռականութիւնը ցուցանելու համար:

Կազմեն իրենց մաղերը սովորաբար ըստ լայնութեան և բարձրութեան փեթակին (Չև 14), և իրարմէ այնչափ հեռի, որ կարող ըլլան երկու մեղուներ դիւրաւ անցնիլ մէջ տեղէն առանց նեղելու:

77. Հաստութիւն եւ ճանրութիւն մաղերու. — Այն մաղերն որոց բլիթներն շինուած են գործաւոր

մեղուաց թրթուրներուն համար, և երկու կողմէն ծածկած, ունին 24 հազարորդամետր լայնութիւն. իսկ անոնք որ են արու մեղուաց թրթուրներուն համար, ունին 34 հազարորդամետր լայնութիւն. մեղրով լեցուններն կ'ունենան երբեմն կրկնապատիկ լայնութիւն: Սովորաբար փեթակին վերին կողմ և կողերուն մօտ եղած պաներն կ'ըլլան աւելի լայն, այնպէս որ ասոնց մէջէն շեն կրնար երկու մեղու քովէքով անցնիլ:

Երբ մաղերուն մէջ չըլլայ ոչ մեղր, ոչ բեղուն և ոչ թրթուր, յայնժամ ամենաթեթև են. բայց երբ մեղրով լեցուն ըլլան, այնչափ ծանր կը կշռեն, որ դժուարաւ դուրս կրնամք հանել առանց խորտակելու:

78. Գոյն եւ ամրութիւն պաներու. — Պաներն նոր շինուած ժամանակ ճերմակ են, կակուղ և դւրաբեկ. բայց քիչ ժամանակէ ետքը կ'ըլլան դեղին՝ ծծըմբա գոյն, ապա դեղին մթնագոյն, և յետոյ թխագոյն: Պաներուն վարի կողմերը որ կը մնան չորս հինգ տարի փեթակին մէջ, կ'ըլլան գորշ աղտողի կամ սևագոյն: Հիննալով կ'ամրանան և կը հաստանան, այնպէս որ սաստիկ բախումն պէտք է զիրենք խորտակելու համար կամ արևու տաքութիւն:

79. Բջիջք գործաւոր մեղուաց. — Այն բլիջներն որ սահմանեալ են գործասէր մեղուաց թրթուրներուն համար, են բազմաթիւք քան զայլս, և իբր եօթն ութերորդք բովանդակ բլիջներուն: Կան մաղեր ուրոց բլիջներն բովանդակ են գործաւորներու համար, և կան որ արուաց համար: Կան մաղեր որոց բլիջներուն մի մասը յայս ինչ կողմ է գործաւորաց, միւս կողմ արուաց համար: Բայց միշտ կեդրոնի մօտ եղած բլիջներն են գործաւորաց:

Գործաւորաց բլիջներն մանր են. ունին 12 հազարորդամետր խորութիւն և 5, 2 հազարորդամետր տրամագիծ. կողերուն թանձրութիւնը հազիւ է քառորդ հազարորդամետրի, երբ մաղն ըլլայ նոր, բայց երբ բլիջներն այլևայլ անգամ ծառայեն նորանոր ձագերու, հետզհետէ կը թանձրանայ իրենց կողերը

անգգալի կերպով, թրթուրներուն թողած մետաքսեղէն ամենանուրբ խորխով, բայց անով բլիջներուն ընդունակութիւնը չպակսիր :

80. Բջիջք արուաց. — Արուններուն բլիջներն սակաւթիւք են և քիչ մը աւելի խոր քան զգործաւորաց, և են 15 հազարորդամետր, նոյնպէս և տրամագիծն աւելի մեծ է, և է 6, 6 հազարորդամետր : Այս բլիջներն կը բովանդակեն երբեմն ամբողջ մաղ մը, յաջակողմ կամ ի ձախակողմ փեթակին. և երբեմն քովնտի մաղին տակի մասը և փեթակին ետևի կողմ : Գէշ նշան է եթէ գտնուին կեղրոնական մաղերուն մէջ :

Մեղուններն գիտեն կցել իրարու հետ արուաց և գործաւորաց բլիջներն, առանց այլայլելոյ իրենց շինուածոյն չափակցութիւնը. ինչպէս կը տեսնուի հետագայ ձևին մէջ, ուր ԱԱ են գործաւորաց բլիջներն, ԲԲ արուաց բլիջներն (Չև 15) :

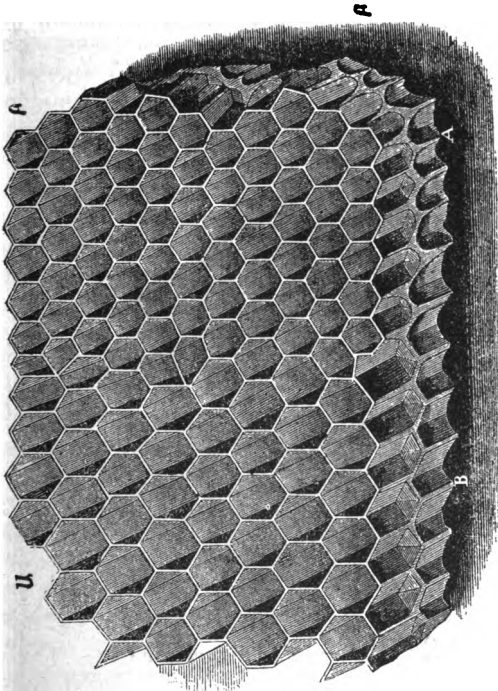
81 : Գիտողութիւնք արու եւ գործասէր մեղուաց բլիջներուն վրայ. — Մեղուններն բլիջներուն հաստատութեան համար կը շրջապատեն անոնց բերանին եզերքը բարակ ականամոմով, նոյնպէս և բլիջներուն ներքին անկիւնները :

Բլիջներն են կանոնաւոր վեցանկիւնի, բաց անոնցմէ որ մաղին ծայրերը կ'իյնան, և անոնք որ են ի հաւտատութիւն, զորս ականամոմով կը հաստատեն փեթակին կողերուն վրայ, և այդ բլիջներն կ'ըլլան հնգանկիւնի :

Բլիջներն քիչ մը հակեալ են վերէն ի վար, արտաքուստ ի ներքս, իբր 4 կամ 5 աստիճան անկեամբ, և այս հակման պատճառն է, որպէս զի մեղրը վար չլթափի : Բլիջներուն բերնին եզերքը քիչ մը թանձր ըլլալով, այն ալ կ'արգելու մեղրին հոսումը որչափ ալ հեղուկ ըլլայ :

Փեթակ մը որ լցեալ ըլլայ պաներով, անոնց բլիջներուն թիւը անթիւ և անհամար է : Փեթակ մը որ 27 լիար ընդունակութիւն ունենայ, իր բլիջներուն թիւը կ'անցնի յիսուն հազարը : Այս անհուն բլիջ-

ներն կրնան շինուիլ չորս կամ հինգ օրուան մէջ. այսչափ մեծ է մեղուաց գործունէութիւնը: Բայց այսպիսի երազութիւն յայնժամ ի գործ կը դնեն, երբ ընտանիքը բազմաթիւ ըլլայ, փեթակը մեծ, և եղանակը մեղրաբեր:

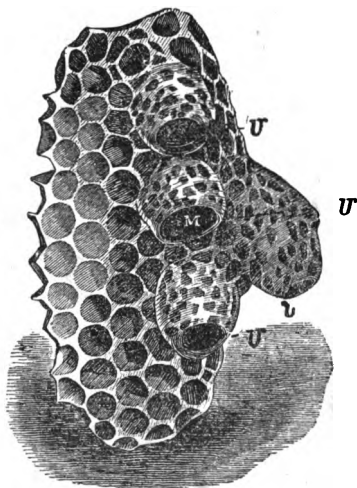
Չև 15. — Խորիք յորում են բխէք գործաւոր մեղուաց ԱԱ. և արու մեղուաց ԲԲ:

Ա

82. Բջիջք մայր մեղուաց կամ պարս տալու, եւ բջիջք արուեստական կամ փրկուծեան. — Մայր մեղուաց բջիջներն աննման են բոլորովին արու և գործասէր մեղուաց բջիջներուն, և ոչ նոյն կարգով և ուղղութեամբ դրուած, այլ զատուած անոնցմէ և բաժակաձև իմն, ինչպէս կը ցուցանեն 16 ձևին մէջ Մ Մ: Մեղուններն աւելի մոմ կը գործածեն՝ խառնեալ

քիչ մը ականամամով՝ այս բջիջներուն շինութեան, որոց խորութիւնը քիչ է, իբր 5 կամ 6 հազարորդամետր, և տրամագիծը 8,5 հազարորդամետր. բայց քիչ ժամանակէն կ'երկննայ և վրան կը գոցուի, ինչպէս կը ցուցանէ նոյն ձևին մէջ Ն :

Մայր մեղուաց բջիջներն՝ որ կրնան ըլլալ փեթակի մը մէջ թուով հինգ կամ վեց, և երբեմն տասն կամ

ՉԼ 16. — Բջիջք մայր մեղուի :

երկոտասան, և մինչև քսան և քսանեւհինգ, կը շինուին սովորաբար մաղին եզերքին մօտ երրորդ մասին վրայ և իբր փեթակին կեդրոնը :

Երբեմն մեղուններն կազմեն մայրական բջիջներ խորիսխներուն մէջտեղ : Այս կը պատահի երբ մայրերնին մեռած ըլլայ և ուզեն ուրիշ մայր մը ունենալ գործաւորի մը թրթուրէն, ինչպէս վարը պիտի տեսնենք (105) : Այս բջիջներն կոչին Արտեստական կամ փրկարեան բջիջներ, ինչպէս են 28 ձևին մէջ Մ, Ն :

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՆԵՐՔԻՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆԻՔ ԵՒ ԽՆԱՄՔ

83. Բաժանումն աշխատութեանց. — Գործասէր մեղուներն կը բաժնեն իրենց մէջ աշխատութիւնները ըստ յարմարութեան անձանց և հանգամանաց ժամանակին. անոնք որ կարող չեն մոմ կազմել, կ'երթան ծաղկաքաղ ընելու: Բայց երբ առատ մեղր հաւաքելու ժամանակն է, ամեն գործասէր մեղուք կ'երթան մեղր հաւաքելու: Մովորական աւարառուք և ծեր մեղուներն չեն պարապիր ի խնամն թրթրոց, և քիչ անգամ ի պահպանութիւն և ի մաքրութիւն փեթակին:

84. Մաքրութիւն փեթակի. — Ներքին աշխատաւոր մեղուներն կը պարապին ի մաքրութիւն փեթակի. վերցնելու և տանելու ամեն աղտեղութիւնները և դիակները. և ականամոմով պատելու այն թշնամեաց դիակները զոր չեն կարող դուրս հանել, և որք մնալով կրնային հոտիլ և փեթակին օդը ապականել:

Փեթակին ներքին աղտեղութիւնները մաքրելու կամ աւելու համար կը գործածեն իրենց թևերը, զորս կը շարժեն բոլորովին տարբեր կերպով քան երբ հարկ ըլլայ օդը փոխելու կամ բզզիւն հանելու համար:

85. Հովահարութիւն փեթակի. — Մեղուներն հարկաւորութիւն ունին իրենց բնակարանին օդը փոխելու և զովացնելու, սաստիկ տաքութեան ժամանակ: Եւ կը տեսնեմք յայնժամ, որ մանաւանդ ի մուտս դրան փեթակին և անոր առջևի տախտակին վրայ իրենց ոտքերուն ճանկերով կպած, անդադար կը շարժեն իրենց թևերը երազ երազ, սաստիկ բզզիւն հանելով: Այս հովահարող մեղուներն կը փոխանակեն գիրար. իսկ արուներն չեն կատարեր այդ պաշտօնը:

86. Գունապան փեթակի. — Գործաւոր մեղուներն անդադար պահպանութիւն կ'ընեն փեթակին դրան առջև ամբողջ գեղեցիկ եղանակին մէջ: Այցելութիւն կ'ընեն մեղուաց որք ներս կը մտնեն, և երբեմն կը ստիպեն աւառարութենէ դարձող մեղուները տալ իրենց՝ բերած մեղրը: Պահպաններն կը մերժեն ամեն միջատները և օտար մեղուները որք ջանան ներս մտնել. և երբ թշնամի մը մօտենայ և մօտալուտ վտանգ մը ըլլայ ամբողջ մեղուաց խմբին, կը սկսին սուր ձայնով չչել և օգնութիւն կանչել: Այն մեղուներն որ ի պահպանութիւն սահմանեալ են՝ կը փոխուին երբեմն երբեմն:

87. Խնամք ի վերայ ձագուց մեղուաց (*). — Գործասէր մեղուաց մի մասը կը պարապի ի խնամս ձագուց ի ձուռոյ սկսեալ մինչև ի կատարեալ վիճակ միջատի: Այս ժամանակը կը բաժնուի չորս պահ. առաջնոյն մէջ կ'ըլլայ թխումն. երկրորդին մէջ ձուն բացուելով որդան ծնանիլն. երրորդին մէջ որդան փոխարկիլն ի հարսանեակ. չորրորդին մէջ հարսնեկին դառնալն ի կատարեալ միջատ:

Այս բովանդակ միջոցին մէջ դայեակ մեղուաց ունեցած հոգը և սէրը ձագուց վրայ մեծ է և անընդհատ, մատակարարելով իրենց հարկաւոր կերակուրը և ուրիշ պիտոյքը:

88. Գայեակ մեղուներն օգնութիւն մը չեն ըներ ձագուց որ տկար ըլլալով չկարենան ինքնին պատուել իրենց վրայի ծածկարանը և դուրս ելնել, և կը թողուն այսպիսիները որ մեռնին: Բայց ծածկարանէն դուրս ելնելէն վերջ կը փութան մաքրել անոնց վրայի աղտեղութիւնները իրենց խոզանակներով, բերել մեղր, և ուսուցանել անոնց ինչ որ հարկաւոր է օգտակար ըլլալու համար իրենց ընտանեաց:

(*) Couvain. Զ-4 Բերդ-ի. Է զանազան վիճակ մեղուի ի ձագարանի, ի ձուռոյ մինչև ի կատարեալ փոխարկութիւն նորա ի միջատ:

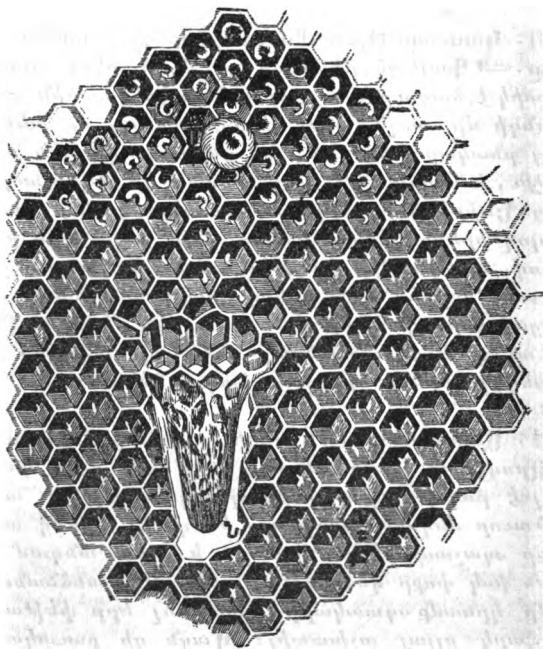
89. Մարդութիւն բջիջներուն . — Երբ որդունք կ'առնուն իրենց կատարեալ կերպարանափոխութիւնը և դուրս կ'ելնեն, յայնժամ տնարար մեղուններն կը մտնեն բլիջներուն մէջ մաքրելու անոնց մէջի աղած-դութիւնները . կը վերցնեն մէջէն ծածկարանին կուտարակները և ուրիշ անպէտ նիւթերը, և կը թողուն միայն մետաքսեայ բարակ խորխը որով ծածկած էր նորածին մեղունին մարմինը : Այս խորխը կամ բոժոք այնչափ բարակ է որ կը կաշի բլիին մոմակերտ կողերուն, և տայ անոնց հաստատութիւն : Յետոյ գան ուրիշ մեղուններ և տան բլիջներուն բերնին վեցանկիւնի ձևը, որ ծածկարանով խանգարեալ էր : Եւ յայնժամ պատրաստ կ'ըլլայ բլիջը նոր ձու ընդունելու, զոր պարսմայրը չդանդաղիր դնելու :

90. Կատաղութիւն մեղուաց որք կը խնամեն ծագերը . — Դայեակ մեղուաց գութը և սէրը այնչափ սաստիկ է ձագուց վրայ, որ իսկոյն կը կատղին դոյզն վտանգի մը առջև : Եթէ փոքրիկ շառաչ մը լսեն իրենց բնակարանին մօտ, իսկոյն դուրս կ'ելնեն բազմաթիւ, իմանալու թէ ինչ վտանգ կը սպառնայ իրենց : Եւ իրենց ձագերը պաշտպանելու համար, յանձն առնելով իրենց կենաց վտանգը, կը յարձակին խայթոցով, և թշնամին խայթելէն ետև կը թողուն շատ անգամ վէրքին մէջ իրենց խայթոցը, անոր հետ միացած գործարաններով, և իրենք կը մեռնին : Ուստի պէտք է զգուշութեամբ մօտենալ մեղուաց քով և չնեղել զիրենք երբ շատ ձագ ունենան :

91 . Անձնանուիրումն մեղուաց իրենց մօր համար . — Որովհետև մայր մեղուի էութեան վրայ կայացեալ է բովանդակ պարսին պահպանութիւնը, ամեն գործաւոր մեղուք պատրաստ են զոհել իրենց անձը զինքը պաշտպանելու համար . և շատ անգամ կը զոհեն իսկ փոքր վտանգի մը առջև : Այս անձնանուիրումը կրնամք օգտակարի գործածել երբ փեթակին մէջ հարկ ըլլայ աշխատիլ : Վասն զի բաւական է յայնժամ զիրենք այն վիճակին մէջ դնել, որ իրենք իրենցմէ համոզուին թէ ընդունայն է իրենց ամեն

հարուածը, իրենց մայրը վտանգէ ազատելու համար
և չմնար իրենց այլ ինչ, բայց պաշտպանել իրենց
մօրը հեռանալը. որով և կարող կ'ըլլամք ընել փե-
թակին մէջ ինչ որ հարկաւոր է, առանց վախնալու
անոնց խայթոցէն:

92. Չու մեղուաց. — Մեղուաց ձուերն են ձուարդ,
երկայնաձև, քիչ մը կոր, ճերմակ կապուտորակ, և
իրբ $1\frac{1}{2}$ հազարորդամետր երկայնութեամբ: Մեծա-
գոյն մասն բլջաց ձագարանին (Չև 17) լցեալ են ձուովք:
Այս ձուերն ինքիրեն կը ճեղքին փեթակին տաքու-
թեամբ, որ կ'անցնի 30 աստիճան հարիւրամասն
ջերմաչափի:

Չև 17. — Խորիսի լցեալ ձուովք և թրթրովք:

93. Մայր մեղուին առաջին հոգն է քննել բլիթն ուր պիտի ածէ ձու, թէ մաքուր և յարմար է ընդունելոյ զձու. յետոյ կը դառնայ հոն և իր յետակողմը կը մտցնէ ներս, և այդ դրից մէջ քանի մը ըրոպէ կենալէն ետքը կ'ածէ հոն ձու մը, որ կը փակչի բլիթն ստորին անկեան վրայ՝ մածան նիւթով մը, և յետոյ կը մեկնի. և այսպէս հետզհետէ կ'ածէ հարիւրաւոր ձու գարնան մէկ օրուան մէջ: Չու ածելուն չափը կախումն ունի կերակրոյ առատութենէն, և գլխաւորապէս բեղնոյ, մեղուաց խմբին բազմութենէն, մայր մեղուին հասակէն և տեսակէն, ջերմութեան աստիճանէն և տարւոյն եղանակէն (30):

94. Մայր մեղուն սովորաբար մի ձու կ'ածէ իւրաքանչիւր բլիթն մէջ. բայց երբ կը փութայ ածելու, կը ձգէ երբեմն քանի մը հատ մի և նոյն բլիթն մէջ: Այս դէպքիս մէջ, մեղուններն կը հանեն բլիթն աւելորդ ձուն և կ'ուտեն, և կը թողուն մի միայն:

Մայր մեղուն կորուսանէ երբեմն իր ձուերն, այս ինքն, ինքնին դուրս կը թափին ձուերն և անկանին բլիթներուն մէջ կամ տախտակին վրայ. և այս կը պատահի երբ կը փութայ ածելու, երբ զինքը կը բռնեն ձու ածելու ժամանակ, երբ մեղուններն չեն կազմեր փութով բլիթները, և երբ հիւանդ ըլլայ:

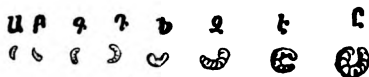
95. Մայր մեղուն կ'ածէ իր ձուերը երկու սեռէ ևս. կ'ածէ էգ կամ գործաւոր մեղուաց ձուեր այն բլիթներուն մէջ որ իրենց համար շինուած են, և արու մեղուաց ձուեր, իրենց համար շինուած բլիթներուն մէջ: Եւ սակայն իր ձուընկալ ամաններուն մէջ մի տեսակ են ձուերն, որք թէպէտ չեն ընդունած արուի բեղնաւորութիւն, և սակայն ունին արուի և իգի սերմը: Յայսմ է տարբերութիւնը, որ արուի սերմը կարօտ չէ ապագայ բեղնաւորութեան, և այս բանիս համար է որ անբեղնաւորեալ մայրեր կը ծնանին միայն արու մեղուններ (31): Ընդ հակառակն, իգի սերմը կարօտ է մասնաւոր բեղնաւորութեան, զոր կ'ընդունի ըստ կամս մայր մեղուի, երբ անցնելով սերմնական փամփուշտին բերնին առջևէն, կը թրջի բեղնաւորիչ հեղկով (Չև 7. Բ): Եւ այսպէս իգական սերմը աւելումն առնելով, անհետ կ'ըլլայ արական սերմը: Եւ

հետևաբար, նոյն ձուն կը ծնանի արու մեղու, երբ չբեղնաւորի սերմնական փամփուշտէն, և կը ծնանի էգ, երբ բեղնաւորի:

96. Երբ պարսմայրը յանդգաստից դնէ արուի ձու մը իգի բլլին մէջ, մեղուններն կը բարձրացնեն այս բլիջը, և կը դնեն վրան կմբաձև ծածկոյթ մը: Այն բլիջէն ելած արուն քիչ մը մանր կ'ըլլայ (16): Մայրը յօժարութեամբ կ'ածէ արուի ձուեր գործաւորաց բլիջներուն մէջ, երբ մեծ բլիջներն անբաւական են. և այս կը պատահի երբ բազմաթիւ է ընտանիքը և փոքր է փեթակը: Բայց երբ դիպուածով մայր մեղուն ձգէ գործաւորի ձու մը արուի բլլին մէջ, շուտով կը հանեն զայն գործաւորները և կը դնեն գործաւորի բլլին մէջ:

97. Ձու մը բլլին մէջ դրուելէն երեք օր ետքը, կը փոխակերպի և կը դառնայ Որդն որ և կ'ըսուի Թրթուր: Այլ եթէ տաքութիւնը բաւական չըլլայ, կրնայ ձուն մնալ մինչև եօթն կամ ութ օր առանց բացուելու:

98. Որդն կամ Թրթուր մեղուի. — Որդն կամ Թրթուրն որ ձուէ՝ կ'ելնէ է ձերմակ, անտոն, կլորաձև և կայ ի յատակ բլլին: Չև 18. Ա, ձու իսկ Բ, Գ, Դ, Ե, Զ, Է, Ը, են Թրթուրք զանազան հասակի: Որդունք

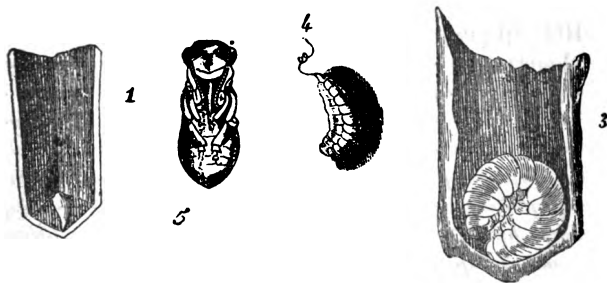

Չև 18. — Ա, Ձու. Բ, Գ, Դ, Ե, Զ, Է, Ը, Թրթուրք
զանազան հասակի:

զրեթէ անշարժ կը կենան բլիջներուն մէջ, նաև երբ կը ծծեն կերակուրը, զոր կը բերեն իրենց դայեակ մեղուք: Այս կերակուրն է խիւս մը բաղկացեալ ի բեղնոյ և քիչ մը մեղրէ՝ խառնեալ ջրով. որոյ հանգամանքը կը փոփոխի ըստ հասակի որդան: Ի սկզբանէ է ձերմակ և անհամ, և երբ աճի որդը կ'ըլլայ աւելի

մեղրահամ. և իր կերպարանափոխութեան վերջերը կ'ըլլայ սառնորակ և թափանցիկ և շատ անոյշ: Բըլջին յատակը լցեալ է բովանդակ այս խիւսով, որոյ վրայ կը հանգչի որդը, այնպէս որ բերանը բանալով կրնայ ծծել նոյն նիւթէն: Գայեակ մեղուններն ամենայն խնամով կը հոգան այս որդերը, կը բերեն անոնց կերակուրը որչափ հարկաւոր է, և շատ անգամ այցելութեան կ'եղնեն օրուան մէջ: Չև 19 թիւ 3 կը ցուցանէ բլիջ մը վերէն վար կտրած, որոյ մէջ կայ որդ մը բնական դրից մէջ, իր ծննդեան շորորդ կամ հինգերորդ օրը:

99. Եթէ եղանակը տաք ըլլայ, հինգ օր կը բաւէ որ որդը առնու իր կատարեալ աճումը: Գայեակ մե-

Չև 19. — Թիւ 1. Չու. — 5 և 4 Թրթուրք. — 5. Հարսանեակ:

ղուններն գիտելով իր կերպարանափոխութեան վախճանը, կը դադրին կերակուր բերելէն, և կը գոցեն մոմով բլջին վրայ քիչ մը կմբաձև, որով կը տարբերի այն բլջիներուն ծածկարանէն՝ որոյ մէջ դրուած են մեղր, և է տափարակ: Որդը այս արգելանին մէջ կը սկսի հիւսել իր շորս կողմ մետաքսեայ փաթոյթ մը, կամ թէ ըսել բժոժ մը, և երբ լմնայ, կը թողու իր վրայի մորթը և կերպարանափոխ կ'ըլլայ ի Հարսանեակ: Կը կատարէ այս գործը երկու օրուան մէջ, գլորելով գլորակելով բժոժին մէջ դէպ ամեն կողմ և կանգնելով:

100. Հարսանեակ. — Հարսանեակ կ'ոչի միջատաց այն վիճակը զոր կ'առնու որդը յառաջ քան դառնալն ի կատարեալ միջատ: Մեղուաց հարսանեակը (Ձև 19 թիւ 5) է ճերմակ, կը տեսնուի մորթոյն տակէն միջատին արտաքին մասերը: Իբր տասն օրուան մէջ մարմնոյն արտաքին մասերը կ'առնուն հաստատութիւն և զօրութիւն, և յայնժամ կը սկսի պատուել իր վրայի փաթոյթը, իր ակռաներով կը ծակէ վրայի ծածկարանը և անկէ դուրս կը հանէ իր գլուխը և յետոյ առջևի ոտքերը և բովանդակ մարմինը: Զօրաւոր մեղու մը քիչ ժամանակի մէջ դուրս կ'ելնէ այս արգելանէն, այլ սկար մեղու մը շատ ժամեր կ'անցնէ, և երբեմն ալ կը մեռնի այս գործողութեան ժամանակ:

101. Կերպարանափոխութիւն գործաւոր մեղուաց. — Գործաւոր մեղու մը ձուէ մինչև ի կատարեալ կերպարանափոխութիւն, կ'անցնէ իննևտասն կամ քսանևմի օր ըստ աստիճանի տաքութեան փեթակին: Այն որ կը ծնանի քսանևմի օրուան մէջ, կը կենայ երեք օր ձուոյ կերպարանօք, հինգ օր որդան կերպարանօք, երկու օր (այս ինքն 36 ժամ) կը պարապի հիւսել իր վրայի մետաքսեայ բոժոժը, և կը կենայ իբր տասն օր հարսնեկի կերպարանօք: Այս այլևայլ կերպարանաց միջոցը կրնայ քիչ մը կարճիլ կամ երկարիլ:

102. Կերպարանափոխութիւն արու մեղուաց. — Արու մեղուններն կրեն զնոյն կերպարանափոխութիւն, բայց կ'անցնեն քսանևչորս օր: Կը կենան երեք օր ձուոյ կերպարանօք, վեց օր որդան կերպարանօք, երեք օր կը պարապին հիւսել իրենց բոժոժը, և տասն երկու օր հարսնեկի կերպարանօք: Երբեմն արուները կը ծնանին քսանևվեց կամ քսանևեօթն օրուան մէջ:

Գայեակ մեղուններն նոյն խնամքը կ'ընեն նաև նորածին արու մեղուաց, ինչ որ կ'ընեն գործատէր մեղուաց վրայ, անդստին ի ձուոյ մինչև ի կատարեալ կերպարանափոխութիւն:

103. Կերպարանափոխութիւն մայր մեղուի. — Մայր մեղուն կը կենայ երեք օր ձուռոյ կերպարանօք, հինգ օր որդան կերպարանօք, և յետոյ կը սկսի հիւսել իր ստայնը. բայց որովհետև իր բլիթը երկայն է, ուստի իր բժոժն չկրնար հասնիլ մինչև ի յատակն, և կը թողու անկատար այդ աշխատութիւնը յատակին մօտ. և այդ աշխատութեան համար կ'անցնէ քսանեւորս ժամ. յետոյ երկու օր և քանի մը ժամ հանգիստ կենալէն վերջ կը դառնայ ի հարսանեակ. և չորս օրէն ետքը կ'առնու կատարեալ միջատի կերպարան իգի, անցնելով ձուռոյ կերպարանէն մինչև ի կերպարան կատարեալ միջատի տասնեւհինգ կամ տասնեւվեց օր: Բայց երբեմն հարսնեկի վիճակի մէջ աւելի երկայն ժամաւնակ կը կենայ:

Նորածին մայր մեղուի միջատին կերակուրը տարբեր է գործասէր և արու մեղուաց կերակուրէն. ի սկզբան է աւելի թթու, յետոյ աւելի անոյշ և առատ:

104. Նոյնութիւն ձուռոց մայր մեղուաց եւ գործասէր մեղուաց. — Մայր մեղուին ձուն ամենեւին շտարբերի գործասէր մեղուին ձուէն. և հետեւաբար գործասէր մեղուի մը ձուն կրնայ տալ մայր մեղու մը եթէ դրուի մասնաւոր բլլի մէջ, և հոն ծնած որդը մասնաւոր կերակուր ունենայ: Որով և յայտնի կ'ըլլայ, թէ ամեն գործասէր մեղուք են էգ, և կրնային դառնալ ի մայր մեղու, եթէ իրենց կերակուրը և բնակարանը այլ օրինակ ըլլար: Եւ մնացին ամուլ, որովհետև բլլին անձկութեան պատճառաւ իրենց ձուրնկալ ամանը կը ճնշի որդան կերպարանաց ժամանակ, և զի չունեցան այն մասնաւոր կերակուրը որ կը տրուի մայր մեղուի որդան: Կերակրոյ տարբերութիւնը մեծ ազդեցութիւն ունի թրթուրին վրայ. կ'երագէ իր աճումը և կ'ընդարձակէ ձուրնկալ ամանը: Այս ազդեցութիւնը այնչափ զգալի է, որ եթէ դա յեակ մեղուք ունենան առատութեամբ այդ կերակուրէն և տան թրթրոց գործաւոր մեղուաց, այդ մեղուաց ձուրնկալ ամանը այնչափ կ'ընդարձակի որ կարող կ'ըլլան ձու ածել, բայց կ'աժեն միայն արուի ձուեր: Եւ սակայն բարեկարգ փեթակի մը մէջ դժուարաւ

կրնան ածել, որովհետև մայր մեղուն կը պատերազմի իրենց հետ և կը սպաննէ զիրենք :

105. Չու կամ որդն գործաւոր մեղուի փոխակերպեալ ի կատարեալ էգ. — Գործաւոր մեղուի որդ մը որ դեռ կատարեալ փոխակերպութիւն առած չէ, կրնայ դառնալ յէգ կատարեալ : Երբ մեղուններն ուզեն գործաւորի թրթուր մը դարձնել ի թրթուր մայր մեղուի, որ կը պատահի երբ մեռնի մայր մեղուն, կը մեծցնեն նորա բլիջը (Չև 17, 5) արեւով մօտակայ բլիջները, և տալով ուրիշ ուղղութիւն մը մեծցուցած բլջին, և յետ այնորիկ կը մատակարեն վերոյիշեալ ծննդական խիւսը. և այս թրթուրը կը կատարէ մայր մեղուի կերպարանափոխութիւնը : Չու ածելէն տասնեւհինգ կամ տասնեւվեց օր ետքը, կը ծնանի մայր մեղու մը, որ կոչի Մայր արունստական, որ ունի ճշդիւ նոյն հանգամանքը ինչ որ ունի բնական պարսմայրը, որ ծնած ըլլայ այն ձուէն որ ածուած է մասնաւոր բլջի մէջ :

106. Էգ բանտարկեալ յորորանի. — Ըսինք թէ էգը կ'առնու իր կատարեալ կերպարանափոխութիւնը տասնեւհինգ կամ տասնեւվեց օրուան մէջ. բայց երբեմն կ'երկարի մինչև քսանեւչորս օր և աւելի, երբ բանտարկեալ ըլլայ գործաւորներէն, որք կ'ամրացնեն բլջին ծածկարանին եզերքը, և չեն թուր որ դուրս ելնէ մինչև որ իրենց կամքը չըլլայ : Քիչ անգամ կը պատահի որ ութ օրէն աւելի տեւէ, այս բանտարգելութիւնը. և ցորչափ տեւէ, որորանին պահապաններն կը բանան փոքրիկ ծակ մը ծածկարանին վրայ, ուսկից կրնայ բանտարկեալը անցնել իր պատիճը և առնուլ զմեղը, զոր դայեակ մեղուններն կը ներկայացնեն իրեն ուտելու համար :

Այսպիսի բանտարկեալ էգ մը երբ դուրս ելնէ իր բլջէն, կրնայ իսկոյն թռչիլ և բեղնաւորիլ. մինչդեռ այն որ բանտարգել եղած չէ և ծնանի տասնեւվեց օրուան մէջ, կրնայ թռչիլ երկու կամ երեք օրէն, և բեղնաւորիլ իր ծննդենէն վեց կամ եօթն օր ետքը :

107. Երգ իգի. — Բանտարկեալ էգը տեսակ մը ձայն կը հանէ բջիին մէջէն որ կոչի երգ, և կը լսուի այն փեթակներուն մէջէն որ պիտի տան երկրորդական պարսեր. և ամեն անգամ որ լսուի այդ երգը՝ անհանգիստ կ'ըլլան մեղուներն և խկոյն կը լռեն: Այդպիսի ձայն մը կը հանեն ևս իրենցմէ ծնած էգերն ալ, կանչելով քիք, քիք, քոռք. մինչդեռ բանտարկեալներն կը կանչեն սովորաբար քոռա, քոռա: Խիստ քիչ անգամ կը պատահի որ բեղնաւորեալ մայրերն երգեն. յայնժամ միայն կը բարձրացնեն իրենց ձայնը, երբ կը ստիպուին և հեռացեալ են իրենց բնակարանէն:

108. Մայր մեղուի տարիքին ազդեցութիւնը ձուածելու եւ գաղթականութեանց համար. — Մայր մեղուն, ինչպէս ըսինք ուրիշ տեղ, կրնայ ապրիլ չորս կամ հինգ տարի: Առաջին երկու տարիներն են իրեն մեծագոյն բեղնաւորութեան տարիներ: Այդ հասակին մէջ է աշխոյժ, փայլուն, սոկեգոյն, մանաւանդ փորին առաջին մանեակները. և կուռոյ ժամանակ աւելի զօրաւոր կը գտնուի քան զծերերը: Չորս կամ հինգ տարեկան հասակին մէջ չէ այնչափ աշխոյժ և զօրաւոր, և գրեթէ կ'ըլլայ անբեղնաւոր: Իր կուճքին վրայի մանր մազերուն շատերը թափած կ'ըլլան, գոյնը կը սևնայ, հասակը կը կարճի և թևերը կը պատըռտին:

Այն գաղթականութիւններն որոց մայրը ծեր է՝ կը կորնչին, որովհետև մայրը անկարող է ձուածել: Ուստի հարկ է որ մանկահասակ մայր ունենան, և հետևաբար ծերերուն տեղ մանկահասակ մայրեր փոխանակել: Եւ թէ ինչպէս պէտք է ընել, ուրիշ տեղ պիտի խօսիմք:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

109. Գաղութ եւ Գաղթականութիւն. — Երբ գարունն հասնի և ծաղիկներն բացուին, մայր մեղուն կը սկսի առատութեամբ ձու ածել, օրուան մէջ երեք, չորս հազար, և այնչափ աւելի որչափ փեթակն ընդարձակ ըլլայ, գործաւորաց թիւը շատ, և տաքութիւնը սաստիկ, որով և կը լեցնէ առաւելութեամբ բնական կամ դիպուածական մահուամբ մեռածներուն տեղը. կը բազմանայ ընտանիքը առաւել քան զառաւել, որով և բնակութիւնը նեղ գալով կը հարկադրի ուրիշ տեղ փոխադրելու: Եւ ահա այն մասը որ կ'եղնէ փեթակէն դուրս ուրիշ տեղ երթալու համար կ'ըսուի Պարս, Գաղթ կամ Գաղութ (*), և գործը՝ Գաղթականութիւն: Լայնաբար Պարս կամ Գաղութ բառը շատ անգամ կը արուի ևս հին և նոր գաղթականութեանց:

Կոչի բնական պարս կամ գաղութ երբ գաղթականութիւնը կ'ըլլայ ինքնին բնական բերմամբ. և կ'ըսուի Արտնատական կամ Բռնի պարս կամ գաղութ երբ մեք ստիպեմք ի գաղթականութիւն, բաժնելով մաս մը ուրիշ փեթակի մէջ, կամ ուրիշ կերպով:

110. Պատճառք գաղթականութեան. — Բնապատումք և մեղուարոյծք տան զանազան պատճառներ գաղթականութեան: Ոմանք կ'ըսեն տեղւոյն նեղութիւնը. բայց երբեմն կ'եղնէ գաղութ և այն փեթակէ որ լցուած չէ: Այլք կ'ըսեն թէ սաստիկ տաքութիւնն է պատճառ. բայց տաք օր ամեն լեցուն փեթակներէն պարս չեղներ, մանաւանդ թէ երբեմն սաստիկ տաք օդոյ մէջ չեղներ ամենեին: Ի վախճանի, կ'ըսեն թէ էգերուն իրարու դեմ ունեցած

(*) Ի նախնեաց ունիմք « Պարս սայ մ»

ատելութիւնն է պատճառ. բայց ոչ ամեն փեթակ՝ որ ունի մանկահասակ մայրեր, տայ պարս :

Բնութիւնն որ դատապարտած է մեղուները մահուան յետ այս ինչ ժամանակի, տուած է իրենց միջոց մշտնջենաւորելու իրենց սեռը, և այն է գաղթականութիւն : Ուստի գաղթականութեան գլխաւոր պատճառն է ընդհանուր օրէնք բնութեան, որ դրուած է ամեն շնչաւոր էակաց վրայ. մշտնջենաւորել, աճել և բազմանալ :

111. Կարեւոր պայմանք գաղթականութեան. — Կարեւոր պայմանք գաղթականութեան են, յարմար եղանակ, ծաղկանց առատութիւն, առաւելութիւն և բազմութիւն մեղուաց, արուներուն շատնալը, և մի կամ այլևայլ էգերու ծնունդը : Օգը պիտի ըլլայ խաղաղ, տաք և առանց հողմոց : Եւ սակայն, թէպէտ քիչ անգամ կը պատահի, ամպոտ և անձրևոտ օր ալ կ'ելնեն երբեմն գաղթականութեան :

112. Արգելք գաղթականութեան. — Երբ գարնան գեղեցիկ օգերուն կը փոխանակեն ցուրտ և անձրևային օգեր, կը նուազի ձու ածելն, և երբեմն թրթուրներն դուրս կը նետուին, որ կը յապաղէ ընտանեաց բազմանալը : Ժամանակ անցնելով նորէն կը սկսի պարամայրը ձու ածել, բայց սակաւթիւ, առժամանակեայ դադարման և ժամանակին ուշ մնալուն համար : Իսկ այն տեղերը ուր գաղթականութիւնը կը կատարուի յուլիս և օգոստոս ամիսներուն մէջ, չոր և տաք օգը ապականելով ծաղիկները, կընայ արգելք ըլլալ կամ ուշացնել գաղթականութիւնը : Եւ եթէ գաղութ ելնելու պատրաստութեան ժամանակ յանկարծ օգը ցրտանայ և անձրևէ, կը դադրի գաղթականութիւնը : Եւ այս դէպքիս մէջ մայր մեղուն կ'երթնան իրենց տանը, որտեղ անցնելու այն էգերը որ ծնանելու վրայ են, որոնք ձու ածող կամ թրթուրի կերպարանօք, որոնք գաղթականութիւնը կ'ուշանայ միայն, եթէ օգը արգել չըլլայ : Մեղրի սերունդը երբեմն նաև շափազանց լայն գաղթականութեան :

ԳԼՈՒԽ Ե.

Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

109. Գաղութ եւ Գաղթականութիւն. — Երբ գարունն հասնի եւ ծաղիկներն բացուին, մայր մեղուն կը սկսի առատութեամբ ձու ածել, օրուան մէջ եւրեք, չորս հազար, եւ այնչափ աւելի որչափ փեթակն ընդարձակ ըլլայ, գործաւորաց թիւը շատ, եւ տաքութիւնը սաստիկ, որով եւ կը լեցնէ առաւելութեամբ բնական կամ դիպուածական մահուամբ մեռածներուն տեղը. կը բազմանայ ընտանիքը առաւել քան զառաւել, որով եւ բնակութիւնը նեղ գալով կը հարկադրի ուրիշ տեղ փոխադրելու: Եւ ահա այն մասը որ կ'ենէ փեթակէն դուրս ուրիշ տեղ երթալու համար կ'ըսուի Պարս, Գաղթ կամ Գաղութ (*), եւ գործը՝ Գաղթականորիւն: Լայնաբար Պարս կամ Գաղութ բառը շատ անգամ կը տրուի եւս հին եւ նոր գաղթականութեանց:

Կոչի թեմական պարս կամ գաղութ երբ գաղթականութիւնը կ'ըլլայ ինքնին բնական բերմամբ. եւ կ'ըսուի Արուստական կամ Բռնի պարս կամ գաղութ երբ մեք ստիպեմք ի գաղթականութիւն, բաժնելով մաս մը ուրիշ փեթակի մէջ, կամ ուրիշ կերպով:

110. Պատճառք գաղթականութեան. — Բնապատումք եւ մեղուաբոյժք տան զանազան պատճառներ գաղթականութեան: Ոմանք կ'ըսեն տեղւոյն նեղութիւնը. բայց երբեմն կ'ենէ գաղութ եւ այն փեթակէ որ լցուած չէ: Այլք կ'ըսեն թէ սաստիկ տաքութիւնն է պատճառ. բայց տաք օր ամեն լեցուն փեթակներէն պարս չեղներ, մանաւանդ թէ երբեմն սաստիկ տաք օդոյ մէջ չեղներ ամենեին: Ի վախճանի, կ'ըսեն թէ էգերուն իրարու դեմ ունեցած

(*) Ի նախնեաց ունիմք « Պարս սոյ մեղուն ». Փէլն:

ատելութիւնն է պատճառ. բայց ոչ ամեն փեթակ՝ որ ունի մանկահասակ մայրեր, տայ պարս :

Բնութիւնն որ դատապարտած է մեղուները մահուան յետ այս ինչ ժամանակի, տուած է իրենց միջոց մշտնջենաւորելու իրենց սեռը, և այն է գաղթականութիւն : Ուստի գաղթականութեան գլխաւոր պատճառն է ընդհանուր օրէնք բնութեան, որ դրուած է ամեն շնչաւոր էակաց վրայ. մշտնջենաւորել, աճել և բազմանալ :

111. Կարելոր պայմանք գաղթականութեան. — Կարևոր պայմանք գաղթականութեան են, յարմար եղանակ, ծաղկանց առատութիւն, առաւելութիւն և բազմութիւն մեղուաց, արուններուն շատնալը, և մի կամ այլևայլ էգերու ծնունդը : Օդը պիտի ըլլայ խաղաղ, տաք և առանց հողմոց : Եւ սակայն, թէպէտ քիչ անգամ կը պատահի, ամպոտ և անձրևոտ օր ալ կ'եղնեն երբեմն գաղթականութեան :

112. Արգելք գաղթականութեան. — Երբ գարնան գեղեցիկ օդերուն կը փոխանակեն ցուրտ և անձրևային օդեր, կը նուազի ձու ածելն, և երբեմն թրթուրներն դուրս կը նետուին, որ կը յապաղէ ընտանեաց բազմանալը : Ժամանակ անցնելով նորէն կը սկսի պարսմայրը ձու ածել, բայց սակաւաթիւ, առժամանակեայ դադարման և ժամանակին ուշ մնալուն համար : Իսկ այն տեղերը ուր գաղթականութիւնը կը կատարուի յուլիս և օգոստոս ամիսներուն մէջ, չոր և տաք օդը ապականելով ծաղիկները, կրնայ արգելք ըլլալ կամ ուշացնել գաղթականութիւնը : Եւ եթէ գաղութ ելնելու պատրաստութեան ժամանակ յանկարծ օդը ցրտանայ և անձրևէ, կը դադրի գաղթականութիւնը : Եւ այս դէպքիս մէջ մայր մեղուն կ'երթայ սպաննելու այն էգերը որ ծնանելու վրայ են. և եթէ ըլլան ձուոյ կամ թրթուրի կերպարանօք, յայնժամ գաղթականութիւնը կ'ուշանայ միայն, եթէ ապագային մէջ օդը արգել չըլլայ :

Մեղրի պակասութիւնը և երբեմն նաև չափազանց առատութիւնը արգել կ'ըլլայ գաղթականութեան :

Եւ սակայն կան տարիներ որոց մէջ թէպէտ քիչ է մեղրը, բայց շատ գաղթականութիւն կ'ըլլան, և կան տարիներ որոց մէջ թէ մեղր և թէ գաղթականութիւն առատ կ'ըլլայ:

Ընդարձակ փեթակներուն մէջէն աւելի քիչ կ'ելնէ գաղթականութիւն քան թէ փոքրիկ փեթակներուն մէջէն. վասն զի վերջիները շուտով կը լեցուին:

Այն փեթակները որ բարձր և հովոտ տեղ դրուած են քիչ պարս կու տան և աւելի ուշ, քան թէ ծաղկաւէտ դաշտի մէջ. ուր ուռիներ տնկած ըլլան և անտառի մօտ:

113. Նշանք յայտարարք ելի գաղթի. — Երբ գաղթի ժամանակը կը մօտենայ, վեց կամ եօթն օր առաջ կը տեսնուին արուներ որ միջօրէի մօտ դուրս կ'ելնեն՝ մեծ բզզիւն հանելով, որ իրենց թևերուն արագ արագ բախմանէն յառաջ կու գայ: Եւ այնչափ աւելի ապահով կ'ըլլամք երբ տեսնեմք փեթակին դրան առջև կուտակեալ իրարու վրայ մօրուած և առի կախ: Եւ սակայն կան փեթակներ որ կազմեն զմօրուք, բայց չեն գաղթեր. կան ևս որք չեն կազմեր և կը գաղթեն: Մրրկալից ժամանակի մը մերձաւորութիւնը կ'երագէ գաղթականութիւնը: Գիտուած է որ ելեկտուութիւնը մեծ ազդեցութիւն ունի մեղուաց վրայ:

Արևուն մուտքէն վերջ ահանջ դիր թէ ինչպիսի ձայն կը լսուի փեթակներուն մէջէն: Տկար փեթակներուն մէջէն կամ անոնց որ խորսխով լցուած չեն, գրեթէ չլսուիր ձայն մը: Զօրաւոր փեթակներուն մէջ բզզիւնը է խուլ, բամբ և երկար, և զօրաւորագոյններու մէջ սուր և շառաչող: Ապահով եղիր որ այս վերջիներէն կ'ունենաս քանի մը օր ետքը պարս մը: Ուրիշ նշան մը մերձաւոր գաղթի. դիտէ որ մեղուներն կ'ելնեն փեթակին մէջէն բազմութեամբ և աճապարանօք, իբր թէ իմաց մը պիտի տան դրան առջև եղողներուն, և վերջը նոյն աճապարանօք ներս կը մտնեն. ապահով եղիր որ քանի մը օրէն ետքը նոր գաղութ մը կ'ելնէ այն փեթակէն: Եւ սակայն երբեմն ասոր հակառակն ալ կը տեսնուի. այն փե-

Թակներն որ գորաւոր են և պատրաստ ի գաղութ, Թուին իրր անգործ. գործաւորներն որ կ'երթան աւարառութեան և անոնք որ կը դառնան չեն բազմաթիւ իբրև գտվորականն. գործունէութիւնը չէ համեմատ բազմութեան: Բայց այսպիսի փեթակէ ալ կ'ելնէ երբեմն գաղութ: Վասն զի կը տեսնեմք որ քանի մը օրէն մեղուններն կը հաւաքին բազմութեամբ փեթակին առջև, և ներսը մեծ շփոթութիւն մը կը ծագի, գործաւորներն կը դիմեն խորիսխներուն վրայ գաղթականութիւնը փութացնելու համար, և կը բարձրանայ փեթակին տաքութիւնը և կը ստիպին ելնել ի գաղութ:

114. Ելք գաղթի կամ պարսի. — Երբ մեկնելոյ հրամանը կը հաղորդի, մեղուններն բազմութեամբ կը դիմեն ի դուռն փեթակին, Թեւերնին զարնելով, և Թուչելով աշտուժութեամբ և մասնաւոր ձայն մը հանելով, որ ծանօթ է մեղուաբուծից: Եւ ահա խկոյն դուրս կ'ելնեն, և ի սկզբան քիչ մը կը տարտամին օդոյ մէջ, և յետոյ կ'իջնեն փեթակին մօտ տեղ մը, ունելով իրենց մայր մեղուն:

Գաղթականութեան ժամանակը կը տարբերի ըստ տեղեաց ապրիլէ մինչև յունիս, առաւօտեան ժամը 9էն մինչև 4 յետ միջօրէի ըստ Եւրոպացւոց. բայց սովորաբար միջօրէի մօտ կ'ըլլայ: Մեր կողմերը մայիսի սկիզբէն մինչև ցվերջ մայիսի կը տևէ առաջին կամ բնական գաղթականութեան ժամանակը:

115. Գաղութը վար իջեցնելոյ կերպ. — Որովհետև որոտման ձայնը կը վախցնէ զիրենք և կ'ամփոփէ, սակէ սովորութիւն եղած էր հին ժամանակ և հիմա ալ կը գործածուի տեղ տեղ, կաթսայի մը վրայ զարնել և տալ ղօղանջել. ոմանք ալ նոյն բանին համար հրացան կը պարպեն: Բայց հիմա մեղուաբոյժները լաւ կը համարին փոշի, մոխիր և կամ քարի մանրուք և ջուր սրսկել իրենց վրայ օդոյ մէջ, որով կը փութան տեղ մը իջնել և հաստատուիլ, կարծելով թէ անձրև պիտի գայ: Բայց երբեմն ժամանակ չըլլար այս միջոցները ի գործ դնելու, երբ

մեղուներն իսկոյն բարձրանան և վերանան յօդս : Փորձուած է որ լեմոնի հոտը կը ձգը զիրենք . ուստի եթէ լեմոնի կամ անանխոյ իսկութեան մի կամ երկու կաթիլ դրուի փեթակի մը մէջ, նոր եւ լած գաղութը ինքնին կը մտնէ անոր մէջ :

116. Կոճակ կամ Գնդակ մեղուաց . — Եւ սա կայն մեղուներն առանց այս հրապուրանաց շատ անգամ ինքնին կ'իջնեն մօտակայ տեղ մը և մանաւանդ ծառոյ կամ թփոյ մը վրայ, և կազմեն անդ կծիկ մը կամ ողկոյզ մը մեծատարած, ամենքը իրարու կիպ, և այս է որ կոչի ի մեզ կոճակ կամ Գնդակ մեղուաց, ևս՝ Պարս մեղուաց : Եւ հոն կը սպասեն գալստեան սուրհանդակներուն զոր կը խաւրեն, որպէս զի գրտնեն ծառոյ կամ որմոյ խոռոչ մը իրենց բնակութեան համար : Այս սուրհանգակներն կ'եղնեն սովորաբար յառաջ քան զմեկնիլն ի փեթակէն : Երկրորդ օր երբ արևը կը սկսի տաքնալ, մեղուաց գնդակը կը տարածուի յօդս, ուրիշ մերձաւոր տեղ մը հաստատուելու կամ հեռու տեղ մը գաղթելու համար : Կը տեսնեմք երբեմն որ կը թռչին շատ մղոն հեռու, և սովորաբար ուղիղ գծի վրայ :

Շատ անգամ գաղութը երկրորդ օրը կ'երթայ հանգչելու այն ծառին ճիւղոյն վրայ, որոյ վրայ հանգչած է նախընթաց գաղութ մը : Եւ այս նախապատուութեան պատճառ, զի նոր գաղթականութիւնը կը ձգուի քանի մը ուրիշ մեղուներէ, որք այն տեղոյն մօտ կը թռչտին ուր որ իրենք հանգչած են նախընթացաբար : Կրնայ նաև ըլլալ պատճառ մայր մեղուի մը հոտը որ հոն հանգչած ըլլայ :

117. Արուեստական հանգստարան պարսի . —

Երբ փեթակին մօտ չգտնուիր ծառ կամ թուփ, գաղթի ելած մեղուներն կ'երթան շատ անգամ կը հանգչին առժամանակեայ դրուած ճիւղի կամ ձողոյ վրայ, ուսկից խոիւներ կապած ըլլան, երեք չորս մետր բարձրութեամբ, և տնկուած փեթակին մօտ : Կրնամք այս խոիւներուն մէջ դնել հին խորիսխ մը, որոյ մոմին հոտէն կը ձգուին մեղուներն, կամ թու-

րինջ խոտոյ ճիւղ մը, և կամ քանի մը կաթիլ իսկուծիւն լեւոնի:

148. Թէ ինչպէս պէտք է ժողովել կոճակ մը մեղուաց. — Երբ մեղուաց պարսը տեղ մը հանգչի, և կազմէ կոճակ մը, որոյ չորս դին հազիւ քանի մը մեղուք կը թռչին, պէտք է փութալ զիրենք ընդունելու փեթակի մը մէջ. և եթէ ուշանալք, կրնան ելնել նոյն տեղէն և երթալ ուրիշ տեղ և փախչիլ: Ոմանք փեթակին մէջ հոտաւէտ բոյսեր կամ մեղր կը շփեն, որպէս զի մեղուներն յորդորուին գալ. բայց այս բանս անհրաժեշտ հարկաւոր չէ: Կարևորն է որ փեթակը մաքուր ըլլայ, և շունենայ գարշահոտութիւն: Լաւ է անցնել մէյ մը յարգի բոցոյն վրայէն, որ կը ջնջէ միջատաց ձուերը և միջատներն իսկ որք մտած և բնակած ըլլան փեթակին մէջ, և առողջարար կ'ընէ բնակութիւնը:

Այն անձը որ պիտի ժողովէ զգնդակ մեղուաց, պէտք է ծածկել երեսը շղարշով կամ ցանցառ կտաւով մը, և մօտենալ զնդակին սապատէ փեթակ մը ձեռքը առած (Չև 20), և ճիւղը սաստիկ ցնցելով կամ փոքրիկ աւելով մը վար թափելով, ընդունել մեղուաց կոճակը գրեթէ ամբողջ փեթակին մէջ: Բայց որովհետև կը մնան նաև դուրս շատ մեղուներ ցընցման պատճառաւ, դնել փեթակը գետին՝ քիչ մը բարձր, և մնացածներն ինքնին ներս կը մտնեն կէս ժամուան մէջ, և յետոյ տանել և դնել իւր պատշաճ տեղը. լաւ է ի մուտս արևու, վասն զի այն ժամանակ գրեթէ ամեն մեղուներն ներս մտած կ'ըլլան: Բայց դնել միշտ հեռի այն փեթակէն ուսկից ելած են. որպէս զի աւարառուք չշփոթեն երկու փեթակները իրարու հետ:

Երբեմն կը պատահի որ մեղուներն ինքնին ներս չեն մտնեն բովանդակ, այլ մաս մը կը մնայ տակաւին դուրս, զորս ստիպելու համար որ ներս մտնեն, պէտք է դնել մօտ գարշահոտ խոտեր, ինչպէս են հողմափայտ, շանխոտ, երիցուկ, և այլն, և կամ տալ ծուխ ցնցոտեաց:

149. Ոչ միշտ մօտակայ ծառի մը վրայ կը հանգչի

100. Հարսանեակ. — Հարսանեակ կ'ոչի միջատաց այն վիճակը զոր կ'առնու որդը յառաջ քան դառնալն ի կատարեալ միջատ: Մեղուաց հարսանեակը (Ձև 19 թիւ 5) է ձերմակ, կը տեսնուի մորթոյն տակէն միջատին արտաքին մասերը: Իբր տասն օրուան մէջ մարմնոյն արտաքին մասերը կ'առնուն հաստատութիւն և զօրութիւն, և յայնժամ կը սկսի պատուել իր վրայի փաթոյթը, իր ակռաներով կը ծակէ վրայի ծածկարանը և անկէ դուրս կը հանէ իր գլուխը և յետոյ առջևի ոտքերը և բովանդակ մարմինը: Զօրաւոր մեղու մը քիչ ժամանակի մէջ դուրս կ'ելնէ այս արգելանէն, այլ սկար մեղու մը շատ ժամեր կ'անցնէ, և երբեմն ալ կը մեռնի այս գործողութեան ժամանակ:

101. Կերպարանափոխութիւն գործաւոր մեղուաց. — Գործաւոր մեղու մը ձուէ մինչև ի կատարեալ կերպարանափոխութիւն, կ'անցնէ իննևտասն կամ քսանեւեց օր ըստ աստիճանի տաքութեան փեթակին: Այն որ կը ծնանի քսանեւեց օրուան մէջ, կը կենայ երեք օր ձուոյ կերպարանօք, հինգ օր որդան կերպարանօք, երկու օր (այս ինքն 36 ժամ) կը պտրապի հիւսել իր վրայի մետաքսեայ բժոժը, և կը կենայ իբր տասն օր հարսնեկի կերպարանօք: Այս այլևայլ կերպարանաց միջոցը կրնայ քիչ մը կարճիլ կամ երկարիլ:

102. Կերպարանափոխութիւն արու մեղուաց. — Արու մեղուններն կրեն զնոյն կերպարանափոխութիւն, բայց կ'անցնեն քսանևչորս օր: Կը կենան երեք օր ձուոյ կերպարանօք, վեց օր որդան կերպարանօք, երեք օր կը պարապին հիւսել իրենց բժոժը, և տասն երկու օր հարսնեկի կերպարանօք: Երբեմն արուները կը ծնանին քսանևվեց կամ քսանևեօթն օրուան մէջ:

Գայեակ մեղուններն նոյն խնամքը կ'ընեն նաև նորածին արու մեղուաց, ինչ որ կ'ընեն գործատէր մեղուաց վրայ, անդատին ի ձուոյ մինչև ի կատարեալ կերպարանափոխութիւն:

103. Կերպարանափոխութիւն մայր մեղուի. — Մայր մեղուն կը կենայ երեք օր ձուռոյ կերպարանօք, հինգ օր որդան կերպարանօք, և յետոյ կը սկսի հիւսել իր ստայնը. բայց որովհետև իր բջիջը երկայն է, ուստի իր բժոժն չկրնար հասնիլ մինչև ի յատակն, և կը թողու անկատար այդ աշխատութիւնը յատակին մօտ. և այդ աշխատութեան համար կ'անցնէ քսանեչորս ժամ. յետոյ երկու օր և քանի մը ժամ հանգիստ կենալէն վերջ կը դառնայ ի հարսանեակ. և չորս օրէն ետքը կ'առնու կատարեալ միջատի կերպարան իգի, անցնելով ձուռոյ կերպարանէն մինչև ի կերպարան կատարեալ միջատի տասնեհինգ կամ տասնևվեց օր: Բայց երբեմն հարսնեկի վիճակի մէջ աւելի երկայն ժամանակ կը կենայ:

Նորածին մայր մեղուի միջատին կերակուրը տարբեր է գործասէր և արու մեղուաց կերակուրէն. ի սկզբան է աւելի թթու, յետոյ աւելի անոյշ և առատ:

104. Նոյնութիւն ձուռոց մայր մեղուաց եւ գործասէր մեղուաց. — Մայր մեղուն ձուն ամենեւին չտարբերի գործասէր մեղուն ձուէն. և հետևաբար գործասէր մեղուի մը ձուն կրնայ տալ մայր մեղու մը եթէ դրուի մասնաւոր բջիի մէջ, և հոն ծնած որդը մասնաւոր կերակուր ունենայ: Որով և յայտնի կ'ըլլայ, թէ ամեն գործասէր մեղուք են էգ, և կրնային դառնալ ի մայր մեղու, եթէ իրենց կերակուրը և բնակարանը այլ օրինակ ըլլար: Եւ մնացին ամուլ, որովհետև բջիին անձկութեան պատճառաւ իրենց ձուընկալ ամանը կը ճնշի որդան կերպարանաց ժամանակ, և զի չունեցան այն մասնաւոր կերակուրը որ կը տրուի մայր մեղուի որդան: Կերակրոյ տարբերութիւնը մեծ ազդեցութիւն ունի թրթուրին վրայ. կերագէ իր աճումը և կ'ընդարձակէ ձուընկալ ամանը: Այս ազդեցութիւնը այնչափ զգալի է, որ եթէ դա յետակ մեղուք ունենան առատութեամբ այդ կերակրէն և տան թրթրոց գործաւոր մեղուաց, այդ մեղուաց ձուընկալ ամանը այնչափ կ'ընդարձակի որ կարող կ'ըլլան ձու ածել, բայց կ'աժեն միայն արուի ձուեր: Եւ սակայն բարեկարգ փեթակի մը մէջ դժուարաւ

կրնան ածել, որովհետև մայր մեղուն կը պատերազմի իրենց հետ և կը սպաննէ զիրենք :

105. Չու կամ որդն գործաւոր մեղուի փոխակերպեալ ի կատարեալ էգ. — Գործաւոր մեղուի որդ մը որ դեռ կատարեալ փոխակերպութիւն առած չէ, կրնայ դառնալ յէգ կատարեալ: Երբ մեղուներն ուզեն գործաւորի թրթուր մը դարձնել ի թրթուր մայր մեղուի, որ կը պատահի երբ մեռնի մայր մեղուն, կը մեծցնեն նորա բլիթը (Չև 17, 5) աւելելով մօտակայ բլիթները, և տալով ուրիշ ուղղութիւն մը մեծցուցած բլիթն, և յետ այնորիկ կը մատակարեն վերոյիշեալ ծննդական խիւար. և այս թրթուրը կը կատարէ մայր մեղուի կերպարանափոխութիւնը: Չու ածելէն տասնեւհինգ կամ տասնեւլից օր ետքը, կը ծնանի մայր մեղու մը, որ կոչի Մայր արոնեստական, որ ունի ճշդիւ նոյն հանգամանքը ինչ որ ունի բնական պարսմայրը, որ ծնած ըլլայ այն ձուէն որ ածուած է մասնաւոր բլիթ մէջ:

106. Էգ բանտարկեալ յորորանի. — Ըսինք թէ էգը կ'առնու իր կատարեալ կերպարանափոխութիւնը տասնեւհինգ կամ տասնեւլից օրուան մէջ. բայց երբեմն կ'երկարի մինչև քսանեչորս օր և աւելի, երբ բանտարկեալ ըլլայ գործաւորներէն, որք կ'ամրացնեն բլիթն ծածկարանին եզերքը, և չեն թողուր որ դուրս ելնէ մինչև որ իրենց կամքը չըլլայ: Քիչ անգամ կը պատահի որ ութ օրէն աւելի տևէ, այս բանտարգելութիւնը. և ցորչափ տևէ, որորանին պահապաններն կը բանան փոքրիկ ծակ մը ծածկարանին վրայ, ուսկից կրնայ բանտարկեալը անցնել իր պատիճը և առնուլ զմեղր, զոր դայեակ մեղուներն կը ներկայացնեն իրեն ուտելու համար:

Այսպիսի բանտարկեալ էգ մը երբ դուրս ելնէ իր բլիթէն, կրնայ իսկոյն թռչիլ և բեղնաւորիլ. մինչդեռ այն որ բանտարգել եղած չէ և ծնանի տասնեւլից օրուան մէջ, կրնայ թռչիլ երկու կամ երեք օրէն, և բեղնաւորիլ իր ծննդեանէն վեց կամ եօթն օր ետքը:

107. Երգ իգի. — Բանտարկեալ էգը տեսակ մը ձայն կը հանէ բլլին մէջէն որ կոչի երգ, և կը լսուի այն փեթակներուն մէջէն որ պիտի տան երկրորդական պարսեր. և ամեն անգամ որ լսուի այդ երգը՝ անհանգիստ կ'ըլլան մեղուններն և իսկոյն կը լռեն: Այդպիսի ձայն մը կը հանեն ևս իրենցմէ ծնած էգերն ալ, կանչելով թիթ, թիթ, թոթ. մինչդեռ բանտարկեալներն կը կանչեն սովորաբար քոռա, քոռա: Խիստ քիչ անգամ կը պատահի որ բեղնաւորեալ մայրերն երգեն. յայնժամ միայն կը բարձրացնեն իրենց ձայնը, երբ կը ստիպուին և հեռացեալ են իրենց բնակարանէն:

108. Մայր մեղուի տարիքին ազդեցութիւնը ձու ածելու եւ գաղթականութեանց համար. — Մայր մեղուն, ինչպէս ըսինք ուրիշ տեղ, կրնայ ապրիլ չորս կամ հինգ տարի: Առաջին երկու տարիներն են իրեն մեծագոյն բեղնաւորութեան տարիներ: Այդ հասակին մէջ է աշխոյժ, փայլուն, ոսկեգոյն, մանաւանդ փորին առաջին մանեակները. և կուռոյ ժամանակ աւելի զօրաւոր կը գտնուի քան զծերերը: Չորս կամ հինգ տարեկան հասակին մէջ չէ այնչափ աշխոյժ և զօրաւոր, և գրեթէ կ'ըլլայ անբեղնաւոր: Իր կուձքին վրայի մանր մազերուն շատերը թափած կ'ըլլան, գոյնը կը սևնայ, հասակը կը կարճի և թևերը կը պատրուտին:

Այն գաղթականութիւններն որոց մայրը ծեր է՝ կը կորնչին, որովհետև մայրը անկարող է ձու ածել: Ուստի հարկ է որ մանկահասակ մայր ունենան, և հետևաբար ծերերուն տեղ մանկահասակ մայրեր փոխանակել: Եւ թէ ինչպէս պէտք է ընել, ուրիշ տեղ պիտի խօսուիք:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

109. Գաղութ եւ Գաղթականութիւն. — Երբ գարունն հասնի և ծաղիկներն բացուին, մայր մեղուն կը սկսի առատութեամբ ձու ածել, օրուան մէջ երեք, չորս հազար, և այնչափ աւելի որչափ փեթակն ընդարձակ ըլլայ, գործաւորաց թիւը շատ, և տաքութիւնը սաստիկ, որով և կը լեցնէ առաւելութեամբ բնական կամ դիպուածական մահուամբ մեռածներուն տեղը. կը բազմանայ ընտանիքը առաւել քան զառաւել, որով և բնակութիւնը նեղ գալով կը հարկադրի ուրիշ տեղ փոխադրելու: Եւ ահա այն մասը որ կ'եղնէ փեթակէն դուրս ուրիշ տեղ երթալու համար կ'ըսուի Պարս, Գաղթ կամ Գաղոթ (*), և գործը՝ Գաղթականորիւն: Լայնաբար Պարս կամ Գաղոթ բառը շատ անգամ կը արուի ևս հին և նոր գաղթականութեանց:

Կոչի բնական պարս կամ գաղոթ երբ գաղթականութիւնը կ'ըլլայ ինքնին բնական բերմամբ. և կ'ըսուի Արուեստական կամ Բռնի պարս կամ գաղոթ երբ մեք ստիպեմք ի գաղթականութիւն, բաժնեւելով մաս մը ուրիշ փեթակի մէջ, կամ ուրիշ կերպով:

110. Պատճառք գաղթականութեան. — Բնապատումք և մեղուաբոյժք տան զանազան պատճառներ գաղթականութեան: Ոմանք կ'ըսեն տեղւոյն նեղութիւնը. բայց երբեմն կ'եղնէ գաղութ և այն փեթակէ որ լցուած չէ: Այլք կ'ըսեն թէ սաստիկ տաքութիւնն է պատճառ. բայց տաք օր ամեն լեցուն փեթակներէն պարս չեղներ, մանաւանդ թէ երբեմն սաստիկ տաք օդոյ մէջ չեղներ ամենեին: Ի վախճանի, կ'ըսեն թէ էգերուն իրարու դեմ ունեցած

(*) Ի նախնեաց ունիւք « Պարս սայ մեղուն ». Փիլն:

ատելութիւնն է պատճառ. բայց ոչ ամեն փեթակ՝ որ ունի մանկահասակ մայրեր, տայ պարս :

Բնութիւնն որ դատապարտած է մեղուները մաշուան յետ այս ինչ ժամանակի, տուած է իրենց միջոց մշտնջենաւորելու իրենց սեռը, և այն է գաղթականութիւն : Ուստի գաղթականութեան գլխաւոր պատճառն է ընդհանուր օրէնք բնութեան, որ դրուած է ամեն շնչաւոր էակաց վրայ. մշտնջենաւորել, աճել և բազմանալ :

111. Կարելոր պայմանք գաղթականութեան. — Կարևոր պայմանք գաղթականութեան են, յարմար եղանակ, ծաղկանց առատութիւն, առաւելութիւն և բազմութիւն մեղուաց, արուններուն շատնալը, և մի կամ այլևայլ էգերու ծնունդը : Օդը պիտի ըլլայ խաղաղ, տաք և առանց հողմոց : Եւ սակայն, թէպէտ քիչ անգամ կը պատահի, ամպոտ և անձրևոտ օր ալ կ'եղնեն երբեմն գաղթականութեան :

112. Արգելք գաղթականութեան. — Երբ գարնան գեղեցիկ օդերուն կը փոխանակեն ցուրտ և անձրևային օդեր, կը նուազի ձու ածելն, և երբեմն թրթուրներն դուրս կը նետուին, որ կը յապաղէ ընտանեաց բազմանալը : Ճամանակ անցնելով նորէն կը սկսի պարսմայրը ձու ածել, բայց սակաւաթիւ, առժամանակեայ դադարման և ժամանակին ուշ մնալուն համար : Իսկ այն տեղերը ուր գաղթականութիւնը կը կատարուի յուլիս և օգոստոս ամիսներուն մէջ, չոր և տաք օդը ապականելով ծաղիկները, կրնայ արգելք ըլլալ կամ ուշացնել գաղթականութիւնը : Եւ եթէ գաղութ ելնելու պատրաստութեան ժամանակ յանկարծ օդը ցրտանայ և անձրևէ, կը դադրի գաղթականութիւնը : Եւ այս դէպքիս մէջ մայր մեղուն կ'երթայ սպաննելու այն էգերը որ ծնանելու վրայ են. և եթէ ըլլան ձուոյ կամ թրթուրի կերպարանօք, յայնժամ գաղթականութիւնը կ'ուշանայ միայն, եթէ ապագային մէջ օդը արգել չըլլայ :

Մեղրի պակասութիւնը և երբեմն նաև չափազանց առատութիւնը արգել կ'ըլլայ գաղթականութեան :

Եւ սակայն կան տարիներ որոց մէջ թէպէտ քիչ է մեղրը, բայց շատ գաղթականութիւն կ'ըլլան, և կան տարիներ որոց մէջ թէ մեղր և թէ գաղթականութիւն առատ կ'ըլլայ:

Ընդարձակ փեթակներուն մէջէն աւելի քիչ կ'ելնէ գաղթականութիւն քան թէ փոքրիկ փեթակներուն մէջէն. վասն զի վերջիները շուտով կը լեցուին:

Այն փեթակները որ բարձր և հովոտ տեղ դրուած են քիչ պարս կու տան և աւելի ուշ, քան թէ ծաղկաւէտ դաշտի մէջ. ուր ուռիներ տնկած ըլլան և անտառի մօտ:

143. Նշանք յայտարարք ելի գաղթի. — Երբ գաղթի ժամանակը կը մօտենայ, վեց կամ եօթն օր առաջ կը տեսնուին արուներ որ միջօրէի մօտ դուրս կ'ելնեն՝ մեծ բզզիւն հանելով, որ իրենց թևերուն արագ արագ բախմանէն յառաջ կու գայ: Եւ այնչափ աւելի ապահով կ'ըլլամք երբ տեսնեմք փեթակին դրան առջև կուտակեալ իրարու վրայ մօրուած և առի կախ: Եւ սակայն կան փեթակներ որ կազմեն զմօրուք, բայց չեն գաղթեր. կան ևս որք չեն կազմեր և կը գաղթեն: Մրրկալից ժամանակի մը մերձաւորութիւնը կ'երազէ գաղթականութիւնը: Գիտուած է որ ելեկտուութիւնը մեծ ազդեցութիւն ունի մեղուաց վրայ:

Արևուն մուտքէն վերջ ականջ դիր թէ ինչպիսի ձայն կը լսուի փեթակներուն մէջէն: Տկար փեթակներուն մէջէն կամ անոնց որ խորսխով լցուած չեն, գրեթէ չլսուիր ձայն մը: Զօրաւոր փեթակներուն մէջ բզզիւնը է խուլ, բամբ և երկար, և զօրաւորագոյններու մէջ սուր և շառաչող: Ապահով եղիր որ այս վերջիներէն կ'ունենաս քանի մը օր ետքը պարս մը: Ուրիշ նշան մը մերձաւոր գաղթի. դիտէ որ մեղուներն կ'ելնեն փեթակին մէջէն բազմութեամբ և աճապարանօք, իբր թէ իմաց մը պիտի տան դրան առջև եղողներուն, և վերջը նոյն աճապարանօք ներս կը մտնեն. ապահով եղիր որ քանի մը օրէն ետքը նոր գաղութ մը կ'ելնէ այն փեթակէն: Եւ սակայն երբեմն ասոր հակառակն ալ կը տեսնուի. այն փե-

թակներն որ զօրաւոր են և պատրաստ ի գաղութ, թուին իբր անգործ. գործաւորներն որ կ'երթան աւարառութեան և անոնք որ կը դառնան չեն բազմաթիւ իբրև զսովորականն. գործունէութիւնը չէ համեմատ բազմութեան: Բայց այսպիսի փեթակէ ալ կ'ելնէ երբեմն գաղութ: Վասն զի կը տեսնեմք որ քանի մը օրէն մեղուններն կը հաւաքին բազմութեամբ փեթակին առջև, և ներսը մեծ շփոթութիւն մը կը ծագի, գործաւորներն կը դիմեն խորիսիներուն վրայ գաղթականութիւնը փութացնելու համար, և կը բարձրանայ փեթակին տաքութիւնը և կը ստիպին ելնել ի գաղութ:

114. Ելք գաղթի կամ պարսի. — Եբբ մեկնելոյ հրամանը կը հաղորդի, մեղուններն բազմութեամբ կը դիմեն ի դուռն փեթակին, թևերնին զարնելով, և թռչելով աշխուժութեամբ և մասնաւոր ձայն մը հանելով, որ ծանօթ է մեղուարուծից: Եւ ահա իսկոյն դուրս կ'ելնեն, և ի սկզբան քիչ մը կը տարտամին օդոյ մէջ, և յետոյ կ'իջնեն փեթակին մօտ տեղ մը, ունելով իրենց մայր մեղուն:

Գաղթականութեան ժամանակը կը տարբերի ըստ տեղեաց ապրիլէ մինչև յունիս, առաւօտեան ժամը 9^է մինչև 4 յետ միջօրէի ըստ Եւրոպացւոց. բայց սովորաբար միջօրէի մօտ կ'ըլլայ: Մեր կողմերը մայիսի սկիզբէն մինչև ցվերջ մայիսի կը տեւտ առաջին կամ բնական գաղթականութեան ժամանակը:

115. Գաղութը վար իջեցնելոյ կերպ. — Որովհետև որոտման ձայնը կը վախցնէ զիրենք և կ'ամփոփէ, ասկէ սովորութիւն եղած էր հին ժամանակ և հիմա ալ կը գործածուի տեղ տեղ, կաթսայի մը վրայ զարնել և տալ ղօղանջել. ոմանք ալ նոյն բանին համար հրացան կը պարպեն: Բայց հիմա մեղուարոյծները լաւ կը համարին փոշի, մոխիր և կամ քարի մանրուք և շուր սրակել իրենց վրայ օդոյ մէջ, որով կը փութան տեղ մը իջնել և հաստատուիլ, կարծելով թէ անձրև պիտի գայ: Բայց երբեմն ժամանակ չըլլար այս միջոցները ի գործ դնելու, երբ

մեղուներն իսկոյն բարձրանան և վերանան յօդս : Փորձուած է որ լեմոնի հոտը կը ձգը գիրենք . ուստի եթէ լեմոնի կամ անանխոյ իսկութեան մի կամ երկու կաթիլ դրուի փեթակի մը մէջ, նոր ելած գաղութը ինքնին կը մտնէ անոր մէջ :

116. Կոճակ կամ Գնդակ մեղուաց . — Եւ սակայն մեղուներն առանց այս հրապուրանաց շատ անգամ ինքնին կ'իջնեն մօտակայ տեղ մը և մանաւանդ ծառոյ կամ թփոյ մը վրայ, և կազմեն անդ կծիկ մը կամ ողկոյզ մը մեծատարած, ամենքը իրարու կիպ, և այս է որ կոչի ի մեզ Կոճակ կամ Գնդակ մեղուաց, ևս՝ Պարս մեղուաց : Եւ հոն կը սպասեն գալստեան սուրհանդակներուն զոր կը խաւրեն, որպէս զի գըռնեն ծառոյ կամ որմոյ խոռոչ մը իրենց բնակութեան համար : Այս սուրհանդակներն կ'եղնեն սովորաբար յառաջ քան զմեկնին ի փեթակէն : Երկրորդ օր երբ արևը կը սկսի տաքնալ, մեղուաց գնդակը կը տարածուի յօդս, ուրիշ մերձաւոր տեղ մը հաստատուելու կամ հեռու տեղ մը գաղթելու համար : Կը տեսնեմք երբեմն որ կը թռչին շատ մղոն հեռու, և սովորաբար ուղիղ գծի վրայ :

Շատ անգամ գաղութը երկրորդ օրը կ'երթայ հանգչելու այն ծառին ճիւղոյն վրայ, որոյ վրայ հանգչած է նախընթաց գաղութ մը : Եւ այս նախապատուութեան պատճառ, զի նոր գաղթականութիւնը կը ձգուի քանի մը ուրիշ մեղուներէ, որք այն տեղւոյն մօտ կը թռչտին ուր որ իրենք հանգչած են նախընթացաբար : Կրնայ նաև ըլլալ պատճառ մայր մեղուի մը հոտը որ հոն հանգչած ըլլայ :

117. Արուեստական հանգստարան պարսի . —

Երբ փեթակին մօտ չգտնուիր ծառ կամ թուփ, գաղթի ելած մեղուներն կ'երթան շատ անգամ կը հանգչին առժամանակեայ դրուած ճիւղի կամ ձողոյ վրայ, ուսկից խռիւներ կապած ըլլան, երեք չորս մետր բարձրութեամբ, և սնկուած փեթակին մօտ : Կրնամք այս խռիւներուն մէջ դնել հին խորիսխ մը, որոյ մոմին հօտէն կը ձգուին մեղուներն, կամ թու-

րինջ խոտոյ ճիւղ մը, և կամ քանի մը կաթիլ իսկութիւն լեւոնի:

118. Թէ ինչպէս պէտք է ժողովել կոճակ մը մեղուաց. — Երբ մեղուաց պարսը տեղ մը հանգչի, և կազմէ կոճակ մը, որոյ չորս դին հազիւ քանի մը մեղուք կը թռչին, պէտք է փութալ զիրենք ընդունելու փեթակի մը մէջ. և եթէ ուշանալք, կրնան ելնել նոյն տեղէն և երթալ ուրիշ տեղ և փախչիլ: Ոմանք փեթակին մէջ հոտաւէտ բոյսեր կամ մեղր կը շփեն, որպէս զի մեղուններն յորդորուին զալբայց այս բանս անհրաժեշտ հարկաւոր չէ: Կարևորն է որ փեթակը մաքուր ըլլայ, և չունենայ գարշահոտութիւն: Լաւ է անցնել մէյ մը յարդի բոցոյն վրայէն, որ կը ջնջէ միջատաց ձուերը և միջատներն իսկ որք մտած և բնակած ըլլան փեթակին մէջ, և առողջարար կ'ընէ բնակութիւնը:

Այն անձը որ պիտի ժողովէ զգնդակ մեղուաց, պէտք է ծածկել երեսը շղարշով կամ ցանցաւ կտաւով մը, և մօտենալ զնդակին սապատէ փեթակ մը ձեռքը առած (Ձև 20), և ճիւղը սաստիկ ցնցելով կամ փոքրիկ աւելով մը վար թափելով, ընդունել մեղուաց կոճակը գրեթէ ամբողջ փեթակին մէջ: Բայց որովհետև կը մնան նաև դուրս շատ մեղուններ ցընցման պատճառաւ, դնել փեթակը գետին՝ քիչ մը բարձր, և մնացածներն ինքնին ներս կը մտնեն կէս ժամուան մէջ, և յետոյ տանել և դնել իւր պատշաճ տեղը. լաւ է ի մուտս արևու, վասն զի այն ժամանակ գրեթէ ամեն մեղուններն ներս մտած կ'ըլլան: Բայց դնել միշտ հեռի այն փեթակէն ուակից ելած են. որպէս զի աւարառուք չփոթեն երկու փեթակները իրարու հետ:

Երբեմն կը պատահի որ մեղուններն ինքնին ներս չեն մտնեն բովանդակ, այլ մաս մը կը մնայ տակաւին դուրս, զորս ստիպելու համար որ ներս մտնեն, պէտք է դնել մօտ գարշահոտ խոտեր, ինչպէս են հողմափայտ, շանխոտ, երիցուկ, և այլն, և կամ տալ ծուխ ցնցոտեաց:

119. Ոչ միշտ մօտակայ ծառի մը վրայ կը հանգչի

մեղուաց պարսը, այլ նաև պատի մը վրայ կամ տանիքի մը ծայր, և երբեմն նաև գետնի վրայ: Այս վերջին դէպքը յայնժամ կը պատահի, երբ մայր մեղուին թևերն տկար ըլլան կամ ինքն յոգնած. և այս պարագայիս մէջ դիւրին է հաւաքել, մօտեցնելով քովը պարսպ փեթակ մը՝ քիչ մը ծռած:

Սապատեայ փեթակին տեղ կրնամք գործածել նաև փայտեղէն փեթակ. բայց թէ որ փեթակը շատ ծանր ըլլայ, յայնժամ լաւ է առնուլ սապատեայ թեթև փեթակի մէջ, և անկէ փոխադրել փայտեայ փեթակին մէջ:

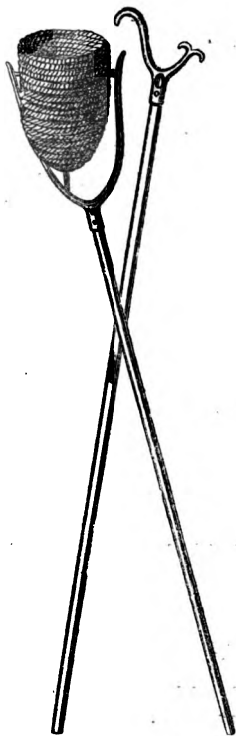

Չև 20. Մեղուաց զնդակ մը ժողվելու կերպ:

120. Գժուարամերձենալի մեղուաց կոճակներ. — Երբեմն մեղուներն բարձր ծառի մը ճիւղին վրայ կը կապեն իրենց կոճակը, ուր գժուարաւ կրնամք մօտենալ փեթակով՝ յայնժամ լաւ կ'ըլլայ սանդխով մը մեղուաց կաճակին մօտենալ, և սղոցով կամ դանակով կտրել մեղմով այն ճիւղը, որոյ վրայ կծիկ կապած են, և կտրած ճիւղը ձեռքը բռնած իջնել սան-

դուխէն վար, և ցնցել փեթակին մէջ: Մեղուներն այս վիճակիս մէջ չեն խայթեր, եթէ զգուշութեամբ ընեմք այս գործերը, և եթէ կոճակը կապելէն վերջ շատ ժամանակ շանցնեմք ընդունելու, և չթողումք վաղուան:

Եթէ չկարենամք ճիւղը կտրելով վար բերել մեղուաց կոճակը, յայնժամ կը գործածուի կողով մը անցուցած երկայն ձողի մը ծայր (Ձև 21), զոր մինչդեռ անձ մը կը բռնէ կոճակին տակ, ուրիշ անձ մը պէտք է երկայն կորագլուխ ձողով ցնցել ճիւղը և թափել մեղուաց գնդակը կողովին մէջ: Կողովի տեղ կրնայ գործածուիլ նաև պարկ մը կտաւէ իբր մի մետր երկայնութեամբ, բերանը բոլորածև շրջանակ մը անցուցած:

121. Կրկին մուտ պարսի մեղուաց յառաջին իւր փեթակ. — Կը պատահի երբեմն որ մեղուաց պարս մը քանի մը ժամ կամ քանի մը օր նոր փեթակին մէջ կենալէն ետև, կը թողու զայն և կը դառնայ միւս անգամ այն փեթակը ուսկից ելած էր: Եւ ասոր պատճառ այն է որ կամ իրենց մայր մեղուն կորուսած են, և կամ ունին քանի մը մայր մեղուներ:

Երբեմն կը պատահի որ մեղուաց պարսը դուրս ելնելէն և օդոյ մէջ քիչ մը ժամանակ ծածանելէն ետև, անմիջապէս կը դառնայ իր առաջին փեթակը, և երբեմն նաև տեղ մը քիչ մը ժամանակ թառելէն

Ձև 21. — Մեղուաց գնդակ մը ժողվելու գործիք:

ետև: Եւ ասոր պատճառ այն է, որ մայր մեղուն իրենց հետ դուրս ելած չէ. և կամ թէ դուրս ելած է, բայց թևերն տկար ըլլալով, գետին ինկած է: Եւ սակայն կը պատահի ևս որ իրենց մայր մեղուով հանդերձ կը դառնան երբեմն իրենց առաջին փեթակը:

122. Երբ պարս մը մեղուաց մտնէ իր մայրենի փեթակը, կ'ելնէ անկէ միւս անգամ նոյն օրը, կամ սովորաբար երկրորդ օր, և կամ երկու երեք օր ետքը, եթէ իր մայր մեղուն կորուսած չէ. այլ եթէ կորուսած ըլլայ, կ'ելնէ եօթն կամ ութ օր ետքը, նոր մօր մը հետ:

123. Մեղուի պարսին միւս անգամ իր առաջին փեթակը մտնելը արգիլելու կերպ. — Երբ տեսնեմք որ պարս մը մեղուաց կը պատրաստի մտնել իր առաջին փեթակը ուսկից ելած է, պէտք է վերցնել նոյն փեթակը, և դնել ուրիշ մը անոր տեղ դատարկ, որպէս զի հոն մտնէ: Եթէ այս պարսին մէջ չգտնուի պարսմայր, կը տեսնեմք որ մեղուններն կը թռչտին փեթակին շորս կողմ: Այս դիպուածին մէջ պէտք է անոր տեղ բերել առաջին փեթակը, ուր կը մտնեն շուտ մը մեղուններն: Եթէ տեսնեմք որ մեղուններն հանգիստ կեցած են նոր փեթակին մէջ, կէս ժամէն ետքը պէտք է տեղաւորել զայն իրեն սահմանեալ տեղը:

124. Երբեմն կը պատահի որ փոխանակ մտնելու այն փեթակին մէջ ուսկից ելած են, կը մտնեն մօտակայ փեթակի մը մէջ: Թէ որ այս փեթակին մեղուններն նոյն օրուան ուրիշ գաղթի մը մեղուններ են, իրենց մեջ կռիւ մը չծագիր, այլ եթէ հին գաղութ մի է, կատաղի կռիւ մի կը ծագի երկու բանակաց մէջ: Ուստի երբ տեսնեմք որ կը պատրաստուին մտնել հին գաղթականութեան փեթակի մը մէջ, պէտք է վերցնել զայն, և անոր տեղ դատարկ փեթակ մը դնել: Եւ եթէ մաս մը խառնուած ըլլայ հին գաղթականութեան հետ, յայնժամ պէտք է դնել դատարկ փեթակին տեղ այն փեթակը ուսկից ելած են, որպէս զի հոն մտնեն, քանի որ իրենց մայր մեղուն սպաննուած չէ հին գաղթականութենէն:

125. Պարսմայր որ գետինը ինկած ըլլայ. — Երբ պարսմայրը գետինը ինայ, մեղուաց պարսը կը փըն տուէ զնա ամեն կողմ, և կը տեսնուի որ բան մը կը պակսի իրմէ: Լաւ է նայիլ գետնոյն վրայ փեթակին առջև ուակից ելած են, որ չըլլայ թէ մայրը գետնին ինկած ըլլայ. և եթէ գտնուի պէտք է առնուլ և բերել այն տեղ ուր մեղուններն կոծակ պիտի կապեն: Կամ դնել դատարկ փեթակի մը մէջ և մօտեցնել մեղուաց պարսին: Բաւական է որ մեղուններէն մէկ քանին տեսնեն զինքը, իսկոյն շչմամբ կը հրաւիրեն միւս ընկերներն ալ և կը լեցուի փեթակը մեղուններով:

126. Մեկնիլն ի նսին ժամանակի այլուայլ պարսեր մեղուաց. եւ զանոնք իրարմէ բաժնելու կերպ. — Երբ փեթակներն ըլլան բազմաթիւ, կրնայ պատահիլ որ ի նսին ժամանակի զանազան փեթակներէն գաղթականութեան ելնեն, որք իրարու հետ կը միանան և կազմեն մի գնդակ: Եթէ միայն երկու պարս մեղուաց իրարու հետ միանան, կրնայ թողուիլ այդպէս, մանաւանդ երբ ուզեմք աւելի մեղր ունենալ քան փեթակները շատցնել: Այս դիպուածիս մէջ պէտք է այս երկու ընտանիքը միասին դնել մեծ փեթակի մը մէջ: Բայց թէ որ երկուքէն աւելի ընտանիք միացած ըլլան, պէտք է զատել իրարմէ: Ինեմք թէ ըլլան երեք ընտանիք. յետ պատրաստելոյ երեք փեթակներ իրարու քով ի ձև եռանկեան, առնուլ մեղուաց գնդակը մեծ կողովի մը մէջ, և ցնցել այս երեք փեթակներուն մէջ տեղ, ջանալով որ մեղուններն բովանդակ չերթան մի փեթակի մէջ, և ցրուել որոյ մէջ աւելի շատ երթան: Եթէ փեթակի մը մէջ ժողվուած մեղուններն չունենան մայր մեղու, որ և յայտնի կ'ըլլայ նոյն փեթակէն դուրս ելնելովն, պէտք է կրկնել գործը ցնցելով միւս երկու փեթակներն որ լցեալ են մեղուով. և եթէ չյաջողի առաջին անգամով, դարձեալ կրկնել նոյն գործը մինչև որ ապահով ըլլամք թէ բաժանումը կատարեալ է:

Եւ փոխանակ առնլոյ այնչափ փեթակներ որչափ են ընտանիք, կրնամք անոնց կիսոյն չափ առնուլ, որով և աւելի դիւրաւ կ'ըլլայ մայրերուն իրարմէ բաժանումը և ընտանեաց հաւասարութիւնը:

Երբ ցնցեմք գնդակ մը մեղուաց, որոյ վրայ ըլլան զանազան մայրեր, պէտք է ջանալ գտնել զիրենք, և գտնելէն ետքը իւրաքանչիւրը ուղղել առանձին փեթակի մէջ: Այլ եթէ մէկ հատը միայն տեսնեմք, կրնամք անոր վրայ ապակոյ բաժակ մը դնելով բանտել, մինչև որ մեղուաց մեծագոյն մասը մտնէ փեթակներուն մէջ: Եւ երբ տեսնեմք որ փեթակի մը մեղուներն կը վազեն դէպ ամեն կողմ, և կը պատրաստին դուրս ելնելու անկէ և մտնել մօտակայ փեթակներուն մէջ, ուղղել բանտեալ մայր մեղուն դէպ այն փեթակը, և իսկոյն խաղաղութիւն կը տիրէ հոն: Երեկոյեան դէմ կամ մեղուաց փեթակներուն մէջ տեղաւորելէն ետև, կրնամք երկայնաբուն տարգալով մը հաւասարցնել այս փեթակներուն ընտանիքը, առնլով անոր մէջէն ուր բազմաթիւ են և դնելով ուր որ քիչ են:

127. Արգելուլ գաղթականութիւնները որ իրարու հետ չմիանան. — Դիւրին բան չէ արգելուլ որ իրարու հետ չմիանան, երբ ի նմին ժամանակի կ'ըլլան այլևայլ գաղութներ, թէպէտ և մին քան զմիւսն քանի մը վայրկեան առաջ ելնէ: Թէ որ առաջինն ըստ մեծի մասին ծառի մը ճիւղին վրայ ժողվի և քնգակ կապէ, պէտքէ փութալ և առնուլ փեթակի մը մէջ, և անոր չորս կողմ ծուխ արձակել, եթէ տեսնեմք որ ուրիշ գաղութ մը կը դիմէ դէպ հոն: Եւ եթէ տակաւին ընդդիմանայ, ծածկել փեթակը լաթով, և թողուլ որ ժողվի երկրորդը նոյն ճիւղին վրայ. և վերջը երկրորդն ալ առնուլ ուրիշ փեթակի մը մէջ, և դնել առաջնոյն մօտ. որպէս զի եթէ քանի մը մեղուներ առաջին պարսէն խառնուած ըլլան երկրորդին հետ, կարող ըլլան միանալ իրենց պարթին հետ:

128. Կշիւ, քանակ, եւ լաւութիւն մեղուաց պարսի մը. — Մեղուաց պարս մը ըստ զանազան տեղեաց կրնայ կշռել 2, 2 1/2 և մինչև 3 կամ 4 հազարագրամ: Եւ որովհետև մեղուներն մեկնելու ժամանակ կ'առնուն հետերնին մեղր, գէթ երեք օրուան պա-

չարի համար, այս պաշարին կշիռը պէտք է բառնալ իրենց կշռէն:

Մեղուաց պարսին իւրաքանչիւր հազարազրամը կը բովանդակէ ինն կամ տասն հազար մեղու, և երբեմն մինչև մետասան հազար: Պարս մը մեղուաց որ կշռէ երկու հազարազրամ, կը լեցնէ ութևտասն լիտր ընդունակութիւն ունեցող փեթակին երեք չորրորդ մասը, եթէ օդը բարեխառն ըլլայ. և եթէ ըլլայ տաք, կը լեցնէ բովանդակ փեթակը. տաքութիւնը քիչ եղած ժամանակ կը լեցնէ մինչև կէսը:

Աւելորդ իսկ է ըսել թէ որչափ բազմաթիւ ըլլայ մեղուաց պարսը, այնչափ աւելի լաւ է: Նոյնպէս կ'աւելցնէ իր լաւութիւնը երբ կանուխ սկսի մեղր կազմել: Զօրաւոր և գործօն պարսէ մը, շատ անգամ նոյն յատկութիւնները ունեցող պարսեր կ'ելնեն:

129. Երկրորդական պարս մեղուաց. — Կոչի երկրորդական պարս մեղուաց, երբ առաջին գաղթականութենէն քանի մը օր ետքը, նոյն փեթակէն ելնէ ուրիշ գաղթականութիւն մը: Վասն զի մի և նոյն փեթակէ կրնայ նոյն տարւոյ մէջ զանազան գաղթականութիւններ ելնել, մինչև երեք կամ չորս անգամ տաք երկիրներու մէջ: Բարեխառն երկիրներու մէջ մի անգամ կ'ըլլայ գաղթականութիւն սովորական տարւոյ մէջ. և կը պատահի ևս փեթակաց ոմանց որ չեն հաներ գաղութ ամեն տարի: Բայց առատ տարիներու մէջ կրնայ բարեխառն երկիրներու մէջ ալ ելնել երկու կամ երեք գաղթականութիւններ, սակայն ետքիններն միշտ տկար կ'ըլլան. ուստի լաւ կ'ըլլայ միացնել զանոնք իրարու հետ կամ մայր գաղթականութեան հետ ուսկից ելան:

Երկրորդական պարս մը անով կը տարբերի գըլխաւորապէս առաջինէն, որ սա կ'առաջնորդի իր մայր մեղուէն, մինչդեռ երկրորդական պարս մը կ'առաջնորդի մանկահասակ իգէ մը որ դեռ չէ բեղնաւորեալ: Երբեմն մի իգի տեղ կրնայ ըլլալ երկու, երեք մանկահասակ էգեր: Երկրորդական պարս մը կ'որոշի նաև անով, որ էգ մեղուն իր ձայնովը իմաց կու տայ նախընթաց օրը կամ քանի մը օր առաջ:

իր ձայնին հնչունն է րիբ, րիբ, րոբ, զոր կը լսեմք եթէ ականջնիս մօտեցնեմք փեթակին:

Բայց կը պատահի ևս որ երբ մեղրը քիչ ըլլայ, և սկսի պատերազմը արունները կոտորելու համար, մանաւանդ երբ ժամանակն ըլլայ անձրևային, թէպէտ և լուսի իգին ձայնը փեթակին մէջէն, և սակայն չեւներ երկրորդական պարս մը:

130. Սովորաբար երկրորդական պարս մը կ'ելնէ առաջնէն ութ կամ ինն օր ետքը, եթէ օդը ներէ, վասն զի անձրևային օդոյ ժամանակ կ'ուշանայ: Փեթակէ մը երկրորդական պարս մը ելնելէն ետքը, քիչ մեղուք կը մնան փեթակին մէջ: Ուստի չկրնալով ուրիշ գաղթականութիւն մ'ալ ելնել անկէ, առաջին էգ մեղուն որ կը ծնանի, կ'երթայ սպաննելու որորանին մէջ իր քոյրերն. և եթէ ամենքը միանգամայն ծնանին, երկրորդ գիշերը կը պատերազմին իրարու հետ կատաղաբար, մինչև մնայ մի միայն: Եւ երկրորդ առաւօտ կը տեսնուին մեռեալները փեթակին դրան առջև գետինն ինկած: Բայց թէ որ փեթակին մէջ յետ երկրորդական պարսի դեռ մնան բազմաթիւ մեղուններ, կրնայ ուրիշ պարս մ'ալ ելնել տաք երկիրներու մէջ, ինչպէս է Եգիպտոս, Ալճերի. և այս կը պատահի երկրորդէն երեք կամ չորս օր ետքը, և չորրորդն երրորդէն երկու կամ երեք օր ետքը, և հինգերորդն չորրորդին հետ նոյն օր: Բայց այս վերջիններն սակաւաթիւք են:

131. Երկրորդական պարսի մը փախչելու ջանքը. — Երկրորդական պարսերն ինչպէս ըսինք կ'առաջնորդին էգերէ որ դեռ չեն բեղնաւորեալ: Եւ թուի թէ այս էգերն որպէս զի չզուգին նոյն ընտանեաց արուններուն հետ, կը ջանան աւելի հեռու տեղ գաղթելու. և են բնութեամբ անձնահաճ: Կը տեսնեմք շատ անգամ այս երկրորդական պարսերն որ կը մըտնեն և կ'ելնեն իրենց մայրենի փեթակին մէջ. և երբեմն, մանաւանդ երբ զանազան էգեր ըլլայ հետերնին, կը ջանան ելնել և ազատիլ այն փեթակներէն որոց մէջ դրուած են:

132. Երբեմն երկրորդական պարսերն կազմեն այլ

և այլ գնդակներ, զորս պէտք է միաւորել մի և նոյն փեթակի մէջ, եթէ չեմք ուզեր այլևայլ գաղթականութիւններ հաստատել, ապա թէ ոչ պէտք է իւրաքանչիւր գնդակը առանձինն ժողվել, որ գրեթէ միշտ կ'ունենայ մի էգ:

Երկրորդական պարսերն հազիւ կ'ընեն մի և կէս հազարագրամ բարեխառն գօտւոյ տակ, և երրորդն կէս հազարագրամ, չորրորդն աւելի քիչ, և այսպէս հետ զհետէ կը պակսի վերջին պարսերուն կ'ընուր: Երկրորդական գաղթականութիւններն միշտ դեռահասակ մեղուններէ կը բաղկանան: Առաջին գաղթականութեանց մէջ քիչ կը գտնուին արուններ, և երկրորդականներուն մէջ շատ. վասն զի վերջիններուն միջի էգերն կարօտ են բեղնաւորելոյ:

133. Փախստական եւ եկամուտ պարսեր. — Փախստական կ'ըսուի այն պարսը որ հեռու տեղ կ'երթայ, կամ շուզեր բնակիլ այն փեթակին մէջ որ իրեն կը տրուի: Իսկ եկամուտ կ'ըսուի այն պարսը որ օտար տեղէ կու գայ կը մտնէ քու փեթակիդ մէջ կամ կը հաստատուի քու փեթակներուդ քով: Սովորաբար տեղւոյ մը փախստական պարսը կ'ըլլայ ուրիշ տեղւոյ մը եկամուտ պարս: Բայց երբեմն կ'երթայ նաև անտառներու մէջ և հոն կը հաստատուի, որ է իրեն նախնական վիճակը:

134. Նորընծիւղ պարս. — Կոչի նորընծիւղ այն պարսը որ կ'ելնէ նոյն տարւոյն պարսէն: Մեր կողմերը դժուարաւ կը պատահի, բայց Ափրիկէ և Ամերիկայի տաք կողմերը շատ կ'ըլլան:

135. Պարսի մը մայրը գտնելու կերպ. — Ահաւասիկ կերպը որ տասնին ինը կը յաջողի: Պէտք է մեղուաց գնդակը ցնցել մեղմով և հետզհետէ, հինգ կամ վեց բոլորածև սապատներու մէջ: Մեղուններն երբ իյնան և տարածուին սապատներուն ներքին կողերուն վրայ, պէտք է շրջել սապատները: Քառորդ մը կամ կէս ժամ ետքը սապատներուն մէջի խուճբերն կը սկսին յուզիլ. ոմանք քիչ մը առաջ և ոմանք քիչ մը ետքը:

Միայն մէկը կը մնայ խաղաղ . և այն է որ ունի մայր մեղուն, հոն պէտք է փնտոել զինքը: Պէտք է տալ ծուխ միւս սապատներուն, և ահա մեղուններուն բզզ-զիւնը կը սկսի առաւելուլ: և այն սապատը որոյ մէջն է պարամայրը ցնցել իբր 30 հարիւրորդամետր հեռի միւսներէն, և մեղուններն լսելով իրենց մօտ եղած խումբերուն բզզիւնը, կ'ուղղին դէպ այն կողմ, և քանի մը փշիւն ծխոյ կը հեռացնէ զամենքը նոյն ուղղութեամբ: Երբոր մեղուններն սկսին հեռանալ, դիտել ուշադրութեամբ պարամայրը, և երբ գտնուի, ծածկել վրան ապակով: Չարմանալի է տեսնել յայն-ժամ մեղուաց խումբն ընթացքը, որ կը ջանան ապակոյն տակ մտնել: Այս գործը կրնամք ընել սենեկի մը մէջ օրուան ամեն ժամուն. իսկ բացօթեայ տեղ պէտք է ընել արևուն մտնելէն ժամ մը առաջ կամ ծագելէն ժամ մը ետքը:

Կրնամք նաև սաւանի մը վրայ ցնցել մեղուաց գնդակը, և երբ գտնեմք պարամայրը՝ ծածկել ապակով. որում կ'ընկերին նաև ուրիշ մեղուններ, զորս կրնամք հեռացնել ծխով:

Պարամայրը բռնելէն ետև կրնամք անոր տեղ փոխանակել օտար մայր մը բեղնաւորեալ, զոր սիրով կ'ընդունին:

136. Նշան փեթակէ մը պարս ելած ըլլալուն. — Այն փեթակը ուսկից պարս ելած է, կը տեսնուի դատարկացեալ. մուտքը սևացեալ և բծաւորեալ ալանամոմով. խորիսխներուն վրայ կը տեսնուին քիչ գործաւոր մեղու, և ընդ հակառակն արունները շատ: Թէ որ դիտեմք անմիջապէս զաղթականութեան ելնելէն վերջ, կը տեսնեմք փեթակին առջև գետինն ընկած մանկահասակ մեղուններ, որք չեն կրցած հետևիլ իրենց խմբին, և են ճերմակագոյն:

137. Ճանչել թէ ո՞ր փեթակէ պարս ելած է, եւ գտնել հակառակութեան ժամանակ իր բուն տէրը. — Պէտք է նոյն պարսէն զատել քառասուն յիսուն մեղուք, և տանել իբր հարիւր մետր հեռաւորութեամբ, և ցանել անոնց վրայ ճերմակ ալիւր կամ

կարմիր կաւաքար և թողուլ ազատ: Ասոնցմէ մէկ քանին կը դառնան հոն ուր է իրենց գաղթական ընկերները, բայց մեծագոյն մասը կը դառնան իրենց մայրենի փեթակը: Թէ որ առաջին փորձով չկարենամք որոշել, պէտք է կրկնել և երեքնել նոյն փորձը: Գաղթականութեան ելնելէն երկու օր վերջը անստոյգ կ'ըլլայ փորձը և շջաղողիւր, վասն զի մեղուներն վարժած կ'ըլլան երթալ իրենց նոր բնակարանը, թող զի այլ ևս ընդունելի չեն ըլլար հին ընկերներէն որոց նշանաբանն իսկ չեն գիտեր: Ուստի այս կերպը պէտք է գործածել շուտով, եթէ ուզեմք որ յաջող ելք մը ունենայ:

Բայց սովորաբար մեղուաց պարս մը կը պատշաճի այն տիրոջ որոյ երկրին մէջ կը հանգչի. ուրիշ է թէ նոյն պարսին տէրը հետամուտ ըլլայ և ապացուցանէ վերոյիշեալ փորձով թէ իրեն փեթակներէն ելած է:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՄԻԱԿՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ԱՄՈՒՍԵՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐՍԵՐՈՒ.
ԳԱՂՈՒԹ ԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

138. Արգել գաղթականութեան. — Այն փեթակներն որոց մէջ կան բազմաթիւ մեղուք, անոնք միայն կրնան օգտակարութեամբ գաղթիլ. իսկ ուրիշներէն լաւ է առնուլ մեղր, և ի նոյն նպատակ կարգել զիրենք, արգելլով անոնց գաղթականութիւնը: Եւ այս բանիս համար պէտք է մեծցնել իրենց բնակարանը, բարձրացնելով եթէ սապատաձև է փեթակը, կամ աւելցնելով նոր շրջանակներ՝ եթէ արկղաձև է. և զայս պէտք է ընել երկու երեք շաբաթ առաջ քանի որ չեն պատրաստուած գաղթելու: Ընդունայն է մեծցնել այն փեթակները, որոց մէջ սակաւաթիւ են մեղուք, այսպիսիներէն չեւեր պարս:

139. Գաղութ ելած մեղուներուն իրարմէ չբաժնուելուն պատճառը. — Հասարակօրէն մեղուներն իրարու թշնամի չեն, եթէ յետ զիրար շօշափելու հակառակ ազդեցութիւն մը չունենան: Երբ օտար մեղու մը կը սպաննեն, ոչ եթէ անոր համար որ օտարական է, այլ թէ իրենց զգայութեանց անախորժ է: Եւ փոխադարձաբար, երբ մեղուներն կ'ապրին ընկերաբար իրարու հետ սիրով, ոչ եթէ պատճառն այն է որ իրարու քոյր են, այլ թէ իրենց զգայութիւնը նման է իրարու: Եւ հետևաբար, ընտանեաց տարբերութիւնը չէ պատճառ անմիաբանութեան, և ոչ ազգակցութիւնը միութեան, այլ իրենց զգայութեանց համաձայնութիւնը կամ ընդդիմութիւնը:

Բնութիւնը տուած է մեղուաց այն զարմանալի կարողութիւնը, որ յետ ցրուելոյ կը գտնեն զիրար և կը միանան: Նախ քանի մը հատը կը ժողովի տեղ մը, որք իրենց թևերը շարժելով իմաց կու տան և

այլոց, որք զան և միանան իրարու հետ կպչելով իրենց պորտովը, և կազմեն գնդակ մը, որ հետզհետէ կը ստուարանայ մինչև բովանդակ խումբը հաւաքուի. և ելած գաղթականութենէն և ոչ մին դուրս կը մնայ, ամենուն ալ զգացումը իրարու համաձայն ըլլալով:

140. Արուեստական միաւորութիւն կամ ամուսնութիւն. — Վերը ըսածներէս կը հետևի, թէ այլ և այլ գաղթականութիւններ իրարու միացնելու սկզբունքը՝ որ և կ'ըսուի Ամասնորիւն, հաստատուած է իրենց զգայութեանց համաձայնութեան վրայ. ապա թէ ոչ կը ծագի մէջերնին շփոթութիւն և պատերազմ:

Գաղթականութիւնները իրարու հետ միաւորելու համար կը գործածուի ծուխ և մեղր:

Երկու գաղթականութիւններ իրարու հետ միացնելը այս օգուտը ունի, որ մինչդեռ առանձինն կեցած ժամանակ եթէ մի հազարազրամ մեղր պիտի կազմէր իւրաքանչիւրն, միաւորութեամբ կազմեն երեք հազարազրամ (271): Ուստի այս բանիս համար միացնելը միշտ օգտակար կը համարուի ոչ միայն երկրորդական գաղթականութիւնները, այլ և առաջին գաղթականութիւնները, երբ ասոնք ունենան սակաւաթիւ մեղուք:

Վարժ մեղուարոյժ մը օրուան մէջ կրնայ 25 կամ 30 գաղթականութիւններ իրարու հետ միացնել սովորական փեթակներով առանց յոգնելու:

141. Միաւորութիւն նոյն օրուան գաղթականութեանց. — Երբ նոյն օրուան մէջ այլևայլ գաղթականութիւնք եղած են, աւելի դիւրին է ասոնք իրարու հետ միաւորելը. ուստի պէտք է փութալ առաջին գնդակը փեթակին մէջ առնելէն ետև առնուլ և երկրորդ գնդակը, մեծցնելով փեթակը:

Նոյն օրուան գաղթականութիւններն երբ միանան, հազիւ երբէք կը պատահի որ կուռին իրարու հետ:

Եթէ չկարենամք իսկոյն առնուլ փեթակի մէջ, պէտք է թողուլ մինչև ի մուտս արևու, և յայնժամ գետինը սաւան մը փռել և դնել անոր վրայ փեթակը, և առնուլ մեղուաց գնդակ մը և ցնցել փեթակին

մէջ, և յետոյ առնուլ երկրորդ գնդակ մը և ցնցել նոյնպէս անոր մէջ, և այսպէս կրնամք աւելցնել վրան երրորդ և չորրորդ գաղթականութիւններ՝ եթէ սակաւաթիւք են: Եւ երբ ամեն մեղուներն կը մտնեն ներս, տեղաւորել փեթակը մեղուանոցին մէջ, զոր շատ անգամ հարկ կ'ըլլայ թողուլ երկրորդ առաւօտեան: Եւ որպէս զի փութան մեղուներն մտնել փեթակին մէջ, հարկ է արձակել ծուխ:

Սովորաբար պէտք չէ հանել փեթակէն, քանի մը օր առաջ մէջը զետեղուած գաղթականութիւն մը, այլ ուրիշ նոր մը կրնամք աւելցնել վրան երեկոյեան դէմ, ծխելով առաջնոյն վրայ:

142. Միաւորութիւն հին գաղթականութեանց. — Երբ ուզեմք միաւորել իրարու հետ հին գաղթականութիւններ, պէտք է նախ ծխել որ յուզման մէջ ըլլան, մանաւանդ այն գաղթականութիւնը որ պիտի ընդունի զուրիշ մը, ապա թէ ոչ մեղուներն իրարու հետ կը պատերազմին և կը սպաննեն զիրար:

Եթէ այն գաղթականութիւնը որ պիտի միանայ ուրիշի հետ շատ մեղր ըրած չըլլայ, կրնամք իր խորիսխներն առաջնոյն դռնէն ներս նետել: Բայց այս գործողութիւնը ընելէն առաջ պէտք է անզգայացնել մեղուներն, որոյ վրայ ուրիշ տեղ պիտի խօսիմք:

Եւ երբ միաւորութիւնը կատարեալ չյաջողի, յայնժամ պէտք է միաւորելի մեղուաց երկու փեթակները ըստ կարի իրարու մօտ դնել, որպէս զի ցրուած մեղուներն կարող ըլլան մտնել իրենց առաջին փեթակին մէջ, և ոչ ուրիշ մօտ փեթակներու մէջ, ուր անշուշտ կը սպաննուին:

143. Արգելուլ զկազմութիւն երկրորդական գաղթականութեանց, գլխատելով արուները իրենց որուրանին մէջ. — Այս գործս ընելը շատ դիւրին չէ երկչոտ անձանց, բայց յետ քանի մը անգամ փորձելու կրնայ մարդս յաջողիլ: Եւ պէտք է ընել առաջին պարսը ելած օրը, կամ հետագայ երկու օրերուն մէջ, եթէ չկարենամք ընել առաջին օրը: Նախ լաւ մը ծխելու է փեթակին մէջ որպէս զի

մեղուներն հեռանան, և յետոյ գտնել արուներուն բլիջները, որ դիւրաւ կը ճանչցուին իրենց մեծութեամբն և վրայի կմբաձև խփովն: Առնուլ սուր և նեղ դանակ մը, կտրել վրայի մաշկը որով երևան կ'ելնէ արուներուն գլուխները, զորս դանակով վրայէն կտրել: Այսպէս գլխատել ամեն խորխիսներուն արու մեղուաց թրթուրները: Մեղուներն կը փութան ասոնց դիակները հանել բլիջներէն և դուրս նետել փեթակէն: Այս գործս ընելու ժամանակ պէտք է մօտ ունենալ դոյլ մը պաղ ջուր, և դանակը ստէպ ստէպ ընկղմել ջրոյն մէջ, որպէս զի խորխիսն մոմը չտաքնայ և չապականի:

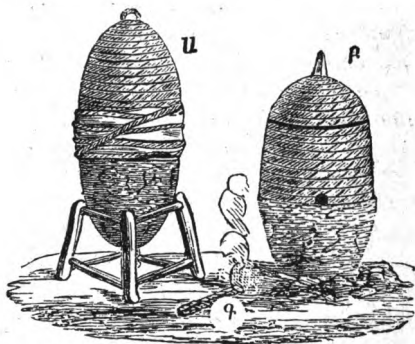
Այս գործս ունի երկու օգտակարութիւն. այսինքն, արգելուլ կամ նուազել երկրորդական գաղթականութիւնները, և ազատել փեթակը անօգուտ բերաններէ:

Երբեմն բաւական կը համարուի երկրորդական գաղթականութեանց ելնելը արգելելու համար փեթակը ընդարձակելը, բայց այս կերպս ոչ միշտ կը յաջողի:

144. Գաղութ արուեստական. — Կոչի արուեստական գաղութ, փեթակի մը մէջէն մաս մը մեղուաց առնուլը և ուրիշ փեթակ փոխադրելը: Պէտք է նախ լաւ մը ծխել դուրս եղած մեղուներուն վրայ, և յետոյ փեթակը փոխադրել հեռու տեղ մը շուքի մէջ, և գլխիվայր շրջել հողէ ամանի մը մէջ Բ (Չև 22), և կամ սապատի մը մէջ Ա, որ դրուած ըլլայ փոռակի մը վրայ անշարժ, և կցել երկու մասերը իրարու հետ լաթով և կապել քղով: Յետոյ ձեռքով կամ փոքրիկ գաւազանով մը զարնել մեղմով փեթակին շորս կողմէն, սկսեալ վարէն և հետզհետէ բարձրանալ վեր: Չորս հինգ վայրկենէ ետքը կը սկսի յուզումն մեղուաց մէջ և կը լուռի սաստիկ բզզին: Այս բզզիւնը կը սկսի վարէն, և հետզհետէ կը բարձրանայ փեթակին վերին կողմ. և յայնժամ կը համարիմք թէ կազմեալ է արուեստական գաղութը: Ի՞նչ մը ժամանակ ալ պէտք է զարնել, եթէ համարիմք որ պարամայրը վեր ելած չէ: Հնգետասան վայրկեան շարունակ մեղմով զարնելէն ետքը, կ'ըսեմք մեղ-

մով, որպէս զի խորիսխներն չաւրուին, անկարելի է որ պարսմայրը վերին փեթակը ելած չըլլայ, իրեն հետ նաև մեղուաց մեծագոյն մաս մը, իբր երիբ չորրորդ մասն: Վերջը երկու փեթակները բաժնել իրարմէ, և դնել իրենց սեպհականուած տեղը: Բայց թէ ինչ կերպով պէտք է դնել, դնեմք հոս գլխաւոր չորս կերպերը:

Առաջինն է, կտաւով ծածկել երկու փեթակները և փոխադրել ուրիշ մեղուանոց, երկու կամ երեք հազարամետր հետու: Երկրորդ, դնել արուեստական գաղութը իր մայրենի փեթակին քով, մղելով զսա

Ձև 22. — Ա. փեթակ փոխադրութեան ամանէ աման: — Բ. նոյն առանց վրան ծածկելու: — Գ. Մխան ցնցոտեաց:

յաջ կամ յահեակ, յառաջ կամ յետս, այնպէս որ մեղուներն որ կը դառնան դաշտէ բաժնուին և մըտնեն իբր երկու երրորդ մասն մայրենի փեթակին մէջ, և մի երրորդ մասն արուեստական գաղթին մէջ: Երրորդ կերպն է, դնել մայրենի գաղթականութիւնը իր տեղ և արուեստականը անկէ հետու. բայց յերեկոյի կամ յառաւօտու փոխադրել արուեստականը իր նախածնողին տեղ, և զսա արուեստականին տեղ: Չորրորդ կերպն է, արուեստական գաղութը դնել իր նախածնողին տեղ, և զսա դնել ուրիշ բազմաթիւ գաղթականութեան մը տեղ:

Արուեստական գաղութը պէտք է ընել կէսօրուան դէմ, երբ մաս մը մեղուաց ի դաշտ գնացած են :

145. Արուեստական գաղթականութեանց օգտակարութիւնները. — Այս գործս որ երբեմն շատ դժուարին կը համարուէր, ունի մեծ օգտակարութիւններ, արգելլով բնական գաղթականութիւնը, որուն կը պատահի երբեմն և կորուստ, և աւելցնելով փեթակներուն թիւը, երբ եղանակը առաջ գացած է և յոյս չկայ բնական գաղթի: Այն պարս մեղուաց ուսկից մաս մը ուրիշ տեղ փոխադրեցինք, տեսնելով որ իրենց թիւը պակասած է, կը ջանան փութով բազմանալ, խնամելով իրենց ձագերը մանաւանդ ուսկից գործաւոր մեղուք պիտի ելնեն, և յետս թողլով արու ձագերուն խնամքը. որով քիչ ժամանակի մէջ կը բազմանան և զօրաւոր կ'ըլլան, և առատ մեղր կը կազմեն:

Հոս դժուարութիւն մը ընդ առաջ կ'ելնէ որ է առերեւոյթ. այս ինքն, ինչպէս պէտք է փրկել արուեստական գաղթականութիւն մը երբ կը պակսի իրեն մէջ մայր մեղու: Ըսինք թէ մեղուներն կը ջանան պակասորդը փութով լնուլ, ուսկից կը հետևի և ծնունդ մայր մեղուաց. որով և փոխադրեալ գաղութը կ'ունենայ իր մայր մեղուն:

146. Նշան չգտնուելոյ մայր մեղուի արուեստական գաղթականութեան մը մէջ. — Եթէ չգտնուի մայր մեղու արուեստական գաղթականութեան մէջ, մեղուներն կը սկսին փեթակին մէջ և դրան առջև վազել դէպ ամեն կողմ խռովեալ, և դիմել հոն ուր էր մայրենի փեթակը: Եթէ այդ փեթակը ուրիշ տեղ փոխադրուած ըլլայ, կը թռչտին ուրիշ փեթակներուն չորս կողմ: Այս դիպուածիս մէջ լաւ է որ մայրենի փեթակը իր տեղը դրուի, որպէս զի անոր մէջ մտնեն և հաւաքուին, և յետոյ դարձեալ փորձ մը ընել երկրորդ օրը կամ հետևեալ օրերուն միոյն մէջ արուեստական գաղթի: Բայց անձ մը որ վարժ է, միշտ կը յաջողի, և կարօտ չըլլար երկրորդ անգամ կրկնելու:

147. Արուեստական գաղթականութենէ մը ուրիշ գաղթականութիւն հանել. — Արուեստական գաղթականութիւն մը որ բազմանայ մեղուօք, կրնայ տասնեւհինգ օրէն բնական գաղթականութիւն մը հանել: Ուտի, երբ լսուի իգին երգելը, որ է նշան նոր գաղթականութեան, լաւ է փութալ և ընել արուեստական գաղթականութիւն, քանի որ բնական կերպով դուրս ելած չեն:

148. Որք մնացեալ գաղթականութիւն. — Կը պատահի երբեմն որ գաղթականութիւն մը ուսկից ելած է արուեստական գաղթականութիւն մը, յետ բնական նոր գաղթականութեան կը մնայ որք, այս ինքն առանց մօր: Եւ պատճառն, որ այս բնական գաղթականութեան ժամանակ ամեն մայրերն միանգամայն կը գաղթին, և ոչք կը մնան որորանին մէջ, կամ ուշ կը ծնանին և կամ կը մեռնին հարսնեկի կերպարանով: Այս պարագայիս մէջ պէտք է միացնել մնացած մեղուններն քովի փեթակներուն միոյն մէջ, և դատարկել փեթակը և մաքրել, և եթէ մեղը կայ՝ հանել, և պահել ուրիշ գաղթականութեան համար:

149. Նոր կերպ արուեստական գաղթականութեան. — Նոր կ'ըսուի այս կերպը, բայց շատոնց ի վեր կը գործածուէր Լեհաստանի մէջ:

Կէսօրուան դէմ մինչդեռ մեղուաց բազմութիւնը աւարառութեան ելած է, առնուլ փեթակ մը որ լեցուն ըլլայ և ունենայ բազմաթիւ ընտանիք և արուներ, կտրել հանել անկէ ափի մեծութեամբ մի կամ երկու կտոր խորիսխ, որ ունենայ գործաւոր մեղուի ձագեր: Այս կտորները սեպով կամ ուրիշ որեւիցէ կերպով հաստատել ուրիշ դատարկ փեթակի մը վերին կողմ: Այս կտորներուն վրայ եղած մեղուններն որչափ կարելի է թողուլ իրենց վրայ. և դնել ևս մի կամ երկու խորիսխ դատարկ կամ քիչ մը մեղրով: Յետ այսպէս ամեն բան ի կարգի դնելու հանել առաջին փեթակը իր տեղէն և տանել հեռու տեղ մը, և այս նոր փեթակը դնել անոր տեղ: Մեղուններն որ կը դառնան աւարառութենէ, կը մըտ-

նեն այս նոր բնակարանին մէջ, կը թողուն հոն իրենց աւարը և կը սկսին աշխատիլ: Երկրորդ գիշեր կը սկսին կազմել իգի համար բջիջ մը և երբեմն այլ և այլ բջիջներ, որք քիչ օրուան մէջ կը կանգնին: Համառօտ ըսել, երկու շաբաթուան մէջ այս գաղթականութիւնը մայր մը կ'ունենայ, որ կ'երթայ սպաննել որորանին մէջ իր հակառակորդները, և ինքն կը բեղնաւորի և կը կատարէ մայրական պաշտօնը կատարեալ կերպով:

ԳԼՈՒԽ Է.

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ԹՇՆԱՄԻՔ ՄԵՂՈՒԱՑ

150. Հիւանդութեանց տեսակները. — Մեղուներն ինչպէս ուրիշ ամեն անասունք ենթակայ են զանազան հիւանդութեանց իրենց կենաց մէջ: Բայց իրենց հիւանդութիւններն քիչ են ուրիշ քանի մը անասնոց բաղդատմամբ, վասն զի են գործօն, աշխատող, խնայող և չեն հետամուտ կեղակարծ պիտոյից: Ըստ մեծի մասին յառաջ գան մեղուարուծին անհոգութենէն և տգիտութենէն: Այսպէս այն գաղթականութիւններն որ կ'ապրին վայրենի վիճակի մէջ աւելի քիչ ենթակայ են հիւանդութեանց, քան զանոնք որ կ'ապրին ընտանի վիճակին մէջ:

Մեղուաց գլխաւոր հիւանդութիւններն են փորհարութիւն, պնդութիւն որովայնի, և փտութիւն ձագուց: Կան նաև ուրիշ հիւանդութիւններ որք թեթև կը համարուին:

151. Փորհարութիւն. — Մեղուներն սովորական հանգամանաց մէջ չեն ձգեր իրենց կղզղանքը փե-

Թակին մէջ, այլ դուրս: Եւ այս բանս յայտնի կը տեսնուի ձմեռուան վերջ, երբ ամիս մը կամ երկու բանտեալ կը մնան փեթակին մէջ ցրտոյ և անձրևի պատճառաւ: Այս ժամանակիս մէջ իրենք չեն աղտեղեր անոնց զգեստը որ իրենց կը ծառայեն, և ոչ ձերմակեղէնները որ իրենց փեթակին մօտ կը փռուին չորնալու համար:

Եւ եթէ փեթակին օդը խանգարի խոնաւութեամբ կամ ուրիշ որևիցէ պատճառով, մեղուներն որ բանտարկեալ են մէջը՝ կ'ունենան փորհարութիւն: Եւ յայնժամ իրենց աղտեղութիւնները կ'արձակեն փեթակին կողերուն և յատակին վրայ, մեղրի խորիսխներուն և իրենց ընկերաց վրայ: Այս կղկղանք սէ են և լայն սպի շափ, կը թանձրանան հետզհետէ, և գարշելի հոտ կ'արձակեն, որով և կ'ապականի բովանդակ փեթակին օդը: Եւ այսպէս փորհարութենէ զարնուած մեղուաց պարսը բովանդակ կը կորնչի, եթէ չհասնիմք իրեն օգնութեան: Եւ որովհետև գըլխաւոր պատճառն է խանգարեալ օդը, պէտք է փութալ նորոգել փեթակին օդը, մաքրել որչափ կարելի է փեթակին աղտոտ կողերը և յատակը, և դուրս հանել աղտոտ խորիսխները: Եւ յետ մաքրելոյ դնել փեթակը իր տեղ, թողուլ որ մաքուր օդ մտնէ ազատաբար ներս, և տալ մեղուաց քիչ մը ընտիր մեղր գաղջ: Բազմաժողով խումբ մը լաւ պարէնաւորեալ, և բնակութիւնը ըստ պատշաճի լաւ, ենթակայ չըլլար փորհարութեան, այլ միայն անոնք որ զրկեալ են այս հանգամանքերէ, անոնք որ ուշ մնալով գէշ մեղր հաւաքած են կամ ուրիշ շաքարային նիւթ ջրախառն, և բնակութիւննին ըլլան թաց տեղ: Աշնան և գլխաւորապէս ձմեռուան վերջ կը տիրէ այս հիւանդութիւնը:

Եթէ փեթակի մը մեղուները սաստկապէս զարնուած ըլլան այս հիւանդութենէ, պէտք է զիրենք ուրիշ փեթակի մը մեղուաց հետ միացնել, դատարկել փեթակը և խնամով լուանալ, յառաջ քան ուրիշ գաղթականութիւն մէջը բնակեցնելու: Արնամբ ևս քործածել հետագայ կերպը սովորական դիպուածներուն մէջ: Եթէ բազմաթիւ է մեղուաց խումբը, մղել

մեղուները փեթակին խորը, կտրել ամեն խորիսխները որ աղտեղեալ են կղկղանաք, և թաց լաթով մաքրել փեթակը որչափ կտրելի է, խառնելով ջրոյն հետ քանի մը կաթիլ կալէքար: Եւ վերջը յերեկոյի սուղ քիչ մը լաւ մեղր՝ շաքարով խառնած: Եթէ սակաւաթիւ են մեղուք, լաւ է միտւորել ուրիշ գաղթականութեան հետ:

Սովորաբար փորհարութեան հետևանքն է փտութիւն:

152. Պնդուծիւն որովայնի. — Պնդուծիւնը յառաջ գայ փեթակին տաքութեան աստիճանին նուազելէն, երբ մեղուաց փորը լցուած է աղտեղութեամբ: Եւ այս ներքին ցրտութիւնը յառաջ գայ արտաքին օդոյ յանկարծական փոփոխմանէն: Պարնան անձրևային ժամանակ կը պատահի, երբեմն ալ ժարտի կամ սպրիլի մէջ մինչդեռ տաքութեան աստիճանն է զրոյէն 15 աստիճան վեր, յանկարծ կ'իջնայ զրոյէն 3 կամ 4 աստիճան վար՝ սաստիկ հողմով: Փեթակին մեղուներն որ լաւ պատասպարեալ և զոցուած չեն, կը ստիպին յայնժամ աւելի մեղր ուտել որպէս զի տաքութիւննին աւելնայ. բայց իրենց մարմինը լեցուն ըլլալով չեն հասնիր իրենց նպատակին, ուստի կ'ուենան փորի պնդութիւն: Տաքութեան աւելնալով կ'ուենան փորհարութիւն, բայց ցրտութեամբ կը թանձրանայ կղկղանքը իրենց փորին մէջ, այնպէս որ չեն կրնար դուրս հանել: Մեղուներէն ոմանք այս պարագայիս մէջ փեթակէն դուրս կ'ելնեն ազատելու համար, բայց չկարենալով թռչիլ կ'իյնան յատակին վրայ կամ կը մեռնին ըջիջներուն մէջ: Պնդութիւնը յառաջ գայ նաև այն մեղրէն որ ժողված են աշնան վերջերը, և համբարեալ խորիսխներուն տակ կամ փեթակին կողերուն վրայ և չէ ծածկուած: Այս մեղրը թացութիւն ծծելով կը տարրաբաշխի և կը դառնայ ի հեղուկ, որ կը ծորի փեթակին յատակին վրայ: Ահաք է շուտով վերցնել խորիսխներուն այն մասերը որ այս մեղրէն ունին:

Այն մեղուներն որ պնդութիւն ունին, չեն ուզեր ուտել երբ իրենց կերակուր տաս: Բազմախումբ փե-

Թակ մը որ այս հիւանդութեամբ զարնուած ըլլայ, փրկելու համար պէտք է միացնել ուրիշ գաղթականութեան հետ որ աղէկ վիճակի մէջ գտնուի:

Պնդութիւն, ինչպէս նաև փորհարութիւն և փտութիւն, կ'ըլլան փոխադրական եթէ խնամք չտարուի ի սկզբան: Այս հիւանդութեանս առաջը կ'առնուի, զատելով հիւանդոտ փեթակները և տալով մեղուաց գոյացական և տաք կերակուր, այս ինքն ընտիր մեղր խառնեալ շաքարային տաք ջրով: Այն փեթակներն որոց կողերը հաստ են և լաւ գոցուած, ազատ կ'ըլլան այս հիւանդութենէ: Ի վերջ աշնան և ի սկիզբն գարնան կը մեռնին. քանի մը մեղուք ամեն փեթակներուն մէջ այս հիւանդութեամբ. բայց իրենց դիակները դուրս հանուելով դիակիր մեղուններէ, չեն ապականեր. ներքին օդը զարշահոտութեամբ, որ փոխադրական կ'ընէ հիւանդութիւնը:

153. Փտութիւն. — Փտութիւնը է հիւանդութիւն մը որ նախ կը պատահի Թրթուրներուն վրայ ուր կը տարրաբաշխին և կ'արձակեն գարշելի հոտ մը, որ կը թունաւորէ փեթակին մեղունները և կը տարածուի ևս մօտակայ փեթակներուն մեղուաց: Այս հիւանդութիւնս կը պատահի աւելի մեծ փեթակներուն մէջ, որ տաքութիւնը լաւ չեն կեդրոնացներ, քան թէ փոքրիկ փեթակներուն մէջ, և այն գաղթականութեանց որ տկար են և գէշ բնակութիւն ունին: Եւ կը պատահի գարնան սկիզբը, մեղմ ձմերանէ ետքը, որով կը փութայ պարսմայրը անխելքաբար ձու ածելու: Եթէ այն ժամանակ զգալի կերպով բարեխառնութեան աստիճանը վար իջնայ, մեղուններն կը թողուն ձագերը և կը պատսպարին փեթակին կեդրոնը, որով ձագերը մէկդի մնալով կը մեռնին, և մարմիննին կը սկսի փախի և հոտիլ կակղնալով:

Գարշահոտութիւնը նման է աւրուած մսի հոտին, և այնչափ սաստիկ կ'ըլլայ, որ մինչև մեղուարոյծն անգամ կ'իմանայ, և կ'ըլլայ իբրև ժանտախտ փեթակին բովանդակ մեղուաց, և մեռելոց դիակները կ'առնուն թուխ գոյն մը բլիջներուն մէջ:

Փտութեան ժանկը հաղորդելով մեղրի, եթէ այն

մեղրէն ուտեն ուրիշ փեթակի մեղուններն, իրենք ալ նոյն հիւանդութիւնը կ'ունենան: Խորիսխներուն մոմը և փեթակին փայտեայ կողերն ևս կ'ունենան այդ ժանկը, որոց դպչելով կրնայ հաղորդիլ հիւանդութիւնը:

154. Գարման փտուծեան. — Պէտք է շուտով խնամել փտութիւնը, փոխադրելով մեղունները ուրիշ դատարկ փեթակի մէջ, և հանել իրենց փեթակին մէջէն խորիսխներուն այն մասերը որ ախտացեալ են, կամ թէ ըսել ունին փուտ թրթուրներ. հանել նոյնպէս խորիսխներուն այն մասերը որ առողջ թրթուրներ ունին, և այրել փեթակին մէջ ծծըմբային պատրոյգ մը, և յետոյ նորէն դարձնել մեղուններն անոր մէջ նոյնպէս և մաքուր մնացած խորիսխներուն կտորները: Այս դարմանները օգտակար կը համարուին երբ հիւանդութիւնը դեռ սկիզբն է. բայց թէ որ յառաջացեալ ըլլայ, պէտք է փոխադրել մեղունները այնպիսի փեթակի մէջ որուն տրուած ըլլայ ծծըմբոյ ծուխ, և տալ իրենց մեղր՝ որոյ հետ խառն ըլլայ թթուուտ ուռտական ջրախառն. այս ինքն 30 գրամ թթուուտ ուռտական լուծեալ 2 լիտր ջրոյ մէջ: Եւ կամ խառնել մեղրի հետ քիչ մը ծաղիկ ծծըմբոյ: Կրնամք միաւորել զանազան պարս մեղուաց որ նոյն աստիճան հիւանդացած ըլլան. զորս պէտք է դատել առողջներէն և դնել հեռի: Սովորաբար ծծումբը առաջը կ'առնու այս հիւանդութեան եթէ շուտով ի գործ դրուի: Եթէ փտութեան ախտը փոխադրեալ ըլլայ մայր մեղուին, որ յայնժամ կ'ածէ իր ձուերը փտութեան ժանկով, կորուսեալ կը համարուի մեղուաց խումբը, եթէ պահեմք մայր մեղուն և հանած ձագերը:

Պէտք է զգուշանալ փտութիւն ունեցող փեթակի մը մեղրը տալու ողջ մեղուաց, վասն զի մեղրը կը հաղորդէ հիւանդութիւնը, թէպէտ և շատ ժամանակէ ի վեր հանուած ըլլայ: Պատահած է որ Ամերիկայէ եկած մեղրը, որ հանուած էր փտութեան ախտը ունեցող փեթակէ մը, հաղորդեր է նոյն ախտը Եւրոպայի մեղուաց որոց տրուեր է ի կերակուր:

Ուստի շատ անգամ աւելի լաւ է գոհել ամբողջ փեթակը որ փտութեան ախտը ունեցեր է, և յետոյ լուանալ բնածխատիւ նատրոնի կամ փենական թթուուտով՝ լուծեալ ի ջուր, և կամ տալ տաք գոլորշիք ջրոյ :

155. Զորութիւն թրթուրներու . — Այս հիւանդութիւնը ծանր չէ, և առանձինն կը պատահի այս ինչ թրթուրներու, որոց վրայ ծածկուած է բջիջներուն մէջ և հոն կը չորնան կը մնան : Զորութեան պատճառը կերակրոյ պակասութեան կը տրուի և կամ ելեկառութեան : Զորացեալ հարսանեակները նիհար են, բայց թուին առողջ . իրենց ծածկարանին վրայ փոքրիկ ծակ մը կ'ըլլայ, որոյ եզերքը բարձր են և լաւ կտրուած : Առողջ մեղուններն կը հանեն չորացեալ թրթուրները բջիջներուն մէջէն, նոյնպէս նաև հիւծեալ հարսանեակները և փեթակէն դուրս կը նետեն : Թէպէտ և թրթուրներուն չորութիւնը բովանդակ փեթակին կորուստ չբերեր, լաւ է միշտ ախտացեալը հանել նետել : Վասն զի չորութենէ վերջը շատ անգամ կը պատահի փտութիւն ուշ կամ շուտ :

156. Բորբոս . — Բորբոսն է այլայլութիւն ձագակիր պաներուն՝ խոնաւութենէ յառաջ եկեալ, որով իրենց վրայ կը բուսնի մանրացուցական մանր սունկեր : Պէտք է շուտով դադրեցնել այս այլայլութեան յառաջագիմութիւնը հովահրելով փեթակը, և հանել այն պաները կամ անոնց մասերը որոց վրայ կը տեսնուի բորբոս, վասն զի ուրիշ հիւանդութեանց պատճառ կ'ըլլայ :

Ուր որ տեղւոյն խոնաւութեան պատճառաւ աւելի ենթակայ է բորբոսի, հոն փեթակները հովահրելու համար պէտք է յատակին վրայ մի կամ քանի մի ծակեր բանալ, որպէս զի օդը համարձակ կարող ըլլայ շրջան ընել փեթակին մէջ :

157. Պտոյտ գլխոյ . — Գլխոյ պտոյտը կը պատահի մեղուաց ոմանց այս ինչ տեղւոյ, որով չեն կրնար թռչիլ . կը վազեն և կը դառնան իրենց վրայ, մինչև որ իյնան շնչասպառ : Այս ախտը զոր մե-

դուարոյժք ոմանք կը համարին թէ կանափի ծաղկէն կամ հովանոցակերպ ծաղիկներէն կը պատահի յունիս և յուլիս ամիսներուն մէջ, երբեմն մեծ կոտորած կ'ընէ քանի մը օրուան մէջ, իբրև թէ փոխադրական հիւանդութիւն մը ըլլար: Այս ախտիս դեռ դարման մը չգիտցուիր:

158. Թմրութիւն. — Ծաղկանց ոմանց մեղրը այնպէս թմրեցուցիչ է, որ մեղուններն և դաշտին բրետներն զոր կը ժողվեն՝ իսկոյն կ'իյնան կը մեռնին նոյն տեղ: Երբեմն ծաղիկներէն ոմանք դիպուածով մը թմրեցուցիչ մեղր կը կազմեն որ իրենց բնական չէ, բայց այս մեղրը կորուսանէ իր թմրեցուցիչ յատկութիւնը մնալով օդոյ մէջ:

159. Ոջիլ մեղուաց. — Ոջիւն ալ մեղուաց հիւանդութեանց կարգը կը դրուի, և կը գտնուի սովորաբար հնացեալ փեթակներուն մէջ ծեր և մանկահասակ մեղուաց վրայ, այս ինքն տկար մեղուաց վրայ. և սովորաբար կը գտնուի մի հատ իւրաքանչիւր մեղուի վրայ: Եւ յայտնի կը տեսնուի այս ոջիլը, որ է մարմնով թեփոտ, կարմրորակ, փայլուն, և ունի վեց թաթ, որովք կը մագլէ մեղուին կուրծքին վրայ և միշտ հոն կը կենայ: Մեծութիւնն փոքրիկ գնդասեղի մը գլխոյն չափ է, և դժուարաւ կը բռնուի ձեռքով: Կ'անցնի դիւրաւ ի միոյ ի միւս մեղու, և այն մեղուն որ ունի իր վրայ ոջիլ, առանց շատ անհանգստութեան կը պարապի նոյնպէս իր աշխատութեանց: Եւ սակայն մեղու մը որ կը տեսնէ թէ իր վրայ ոջիլ մը կու գայ, կը ջանայ ազատիլ անկէ: Մայր մեղուին վրայ սովորաբար մէկէն աւելի կը գտնուին ոջիլներ, կուրծքին և կռնակին վրայ:

Ոջիլը կը գոյանայ խոնաւ գարնան և խոնաւ տեղ դրուած փեթակներուն մէջ, և այն մեղուաց վրայ որոց կերակրոյն մէջ շատ ջուր խառնուած ըլլայ:

Այն գաղթականութիւններն որ անկարգ վիճակի մէջ են, և ունին ծեր կամ հիւանդոտ մայր, ենթակայ կ'ըլլան յաճախ ոջիլ: Ուստի փեթակ մը որոյ մեղուաց վրայ գտնուի ոջիլ, աղէկ նշան չհամարուիր.

որովհետև բարեկարգ գաղթականութեան մէջէն անհետ կ'ըլլայ ոչիլ, ինքեանք իսկ մեղուներն մաքրելով իրենց վրայէն ոչիլը:

Մեղուաց վրայ կը գտնուի նաև ուրիշ պատառաբոյժ միջատներ, ինչպէս են աքալար և թրթուր մեղրածի (173):

160. Թշնամիք մեղուաց. — Մեղուաց թշնամիները շատ են, և հարկաւ այնպէս ալ պէտք էր որ ըլլար, որովհետև իրենց գործած մեղրը ամենուն փափաքելի է: Թէպէտ և բնութիւնը տուած է իրենց զէնք իրենց գանձը պաշտպանելու համար, բայց մեղուաբոյժն ալ պէտք է որ օգնէ իրենց շատ դիպուածներու մէջ: Մեղուաց թշնամիներն շատ տեսակ են. մի կողմանէ կենդանիք, միւս կողմանէ օդոյ խառնակութիւնք:

161. Մարդս գլխաւոր թշնամի մեղուաց. — Գլխաւոր թշնամին մեղուաց է մարդս. այս ինքն տգէտ մեղուաբոյժը որ կը սպաննէ զիրենք իրենց մեղրը առնելոյ համար, և զայս կ'ընէ խեղդելով ծխով: Կամ այն ազազ մեղուաբոյժը որ գրեթէ բովանդակ կ'առնու փեթակին մեղրը, որով մեղուները կը մեռնին անօթութենէ ձմերան մէջ: Բայց ընդ հակառակն խելացի և գիտուն մեղուաբոյժը է մի միայն մեղուաց բարեկամը. նա է որ կը բազմացնէ զիրենք և կը լաւցնէ անոնց մշակութիւնը, որպէս զի անոնցմէ առատ և ազնիւ բերք ունենայ:

162. Թշնամի միջատներ. — Միջատաց մէջ գլխաւոր թշնամին ինքն իսկ մեղուն է, և յետոյ դայ ցեց: Մեղուներն թէպէտ իւրաքանչիւր ընտանեաց մէջ սիրով և խաղաղութեամբ կ'ապրին, ամենայն ինչ հասարակաց ըլլալով, բայց ոչ այսպէս մի ընտանեաց մեղուներն միւս ընտանեաց մեղուներուն հետ, զոր կ'ասպատակեն եթէ դիպուածը բերէ. և երբ մեղումը մտնէ օտար փեթակի մէջ, անշուշտ կը սպաննուի երբ ճանչցուի:

163. Աւարառուծիւն մեղուաց ընդդէմ միմեանց .
 — Երբեմն փեթակի մը մեղուններն կը կողոպտեն
 ուրիշ փեթակի մը մեղըը, բայց այս կը պատահի
 սաստիկ կռուով, որ յայտնի կը յոտենուի դրսէն: Այն
 մեղուններն որ կ'ուզեն աւար առնուլ ուրիշ փեթակի
 մը մեղըը, կը սկսին պտըտիլ նոյն փեթակին դրան
 առջև, և կը դիտեն շրջահայեցութեամբ. և երբ ա-
 պահով համարին՝ կը մօտենան դրան, և եթէ տես-
 նեն որ պահապան մը կը մօտենայ դէպ իրենց, ետ
 կը քաշուին, և քիչ ատենէն նորէն կը մօտենան և
 կը ջանան խաբել պահապանները որ հսկողութենէ
 ետ կենան: Հուսկ ուրեմն աւարառուներէն ոմանք
 կը յանդգնին դռնէն ներս մտնել, և ահա կը սկսի
 սաստիկ պատերազմ: Պաշարեալներն ամենայն քա-
 ջութեամբ կը ջանան պաշտպանել իրենց ստացուածը,
 զոր նոյնպիսի քաջութեամբ կ'ուզեն կողոպտել պա-
 շարողներն: Ար դիզուին դրան առջև պաշարեալներն
 չթողլոյ համար դրան անցըը. միոյն դէմ հարիւրա-
 ւորք կ'ելնեն. և մինչդեռ մի կամ այլևայլ գոր-
 ծաւոր մեղուներ բռներ են թշնամի մը իրենց ոտ-
 քերով կամ թևերով, ուրիշներն կ'ելնեն անոր մար-
 մնոյն վրայ և կը սպաննեն զինքը իրենց խայթոցով,
 եթէ չկարենան հալածել զնա: Եւ մինչդեռ մաս մը
 մեղուաց ժողված են յարձակելու կամ իրենց անձը
 պաշտպանելու, միւսներն կը պատերազմին դէմ առ
 դէմ: Ար բռնեն զիրար իրենց ճանկերով և կը գլո-
 րին իրարու վրայ, կ'արձակեն իրենց թունաւորիչ
 գէնքը և կը ջանան գտնել թշնամւոյն տկար կողմը
 զինքը վիրաւորելու համար: Յետ երկար պատերազ-
 մելու օդոյ մէջ և գետնոյ վրայ, և գլորտկելու յատակին
 վրայ, և ընդունայն տեղ ջանալու զիրար վիրաւորել,
 կը բաժնուին իրարմէ: Եւ եթէ իրենցմէ մին յաջու-
 ղի իր խայթոցը մխել միւսոյն մարմնոյն մէջ, կորու-
 սանէ նա իսկոյն իր զօրութիւնը և կը գլորի կ'էյ-
 նայ: Յաղթողն կը հանէ իր խայթոցը հակառակոր-
 դին մարմնոյն մէջէն, բայց դժուարաւ, դառնալով
 լիստան մը պէս չորս կողմ, և հանելէն վերջը գայ
 միանալու ուրիշ պատերազմող ընկերաց հետ: Եթէ
 յետ երկար պատերազմելու յարձակողներն չկարե-

նան թշնամուսն փեթակին մուտքը բռնաբարել, կը թողուն և ետ կը քաշուին: Այլ եթէ յաջողին, պատերազմը աւելի ահաւոր կերպով առաջ կ'երթայ. աւարառուներէն ոմանք կը յարձակին մեղրին վրայ և կը սկսին անյապարար ուտել, և կ'երթան իմաց սալ իրենց ընկերաց, որք խուռն բազմութեամբ դիմելով կը տիրեն բերդին, երկու կողմանէ մեծ կոտորած հանդիպելով: Երբ տէր կ'ըլլան փեթակին, կը ջանան խոռովութիւն ձգել անոր մէջ, սպաննելով պարսմայրը՝ բայց երբեմն չեն սպաններ պարսմայրը, այլ միայն կը կողոպտեն փեթակին ամբողջ մեղրը:

Երբ յետ պատերազմի տեսնեմք որ մեղուներն կը մտնեն կ'ելնեն համարձակ, ըսել է գիմակալութիւն չկայ, և թէ աւարառութիւնը կը կատարուի:

Այսպիսի դէպքի մը մէջ մեղուաբուծին ընելիքն է, յարձակումն կրող փեթակին ծակերը նեղցնել, որ հազիւ կարենան քանի մը մեղու ներս մտնել, և յարձակողներուն վրայ ցուրտ ջուր սրսկել: Եւ երբ տեսնէ որ աւարառութիւն խմբովին կու գան, գոցել փեթակին ծակերը և փոխազրկել զայն ուրիշ տեղ, և բանալ ծակերը արևուն մուտքէն վերջ:

164. Պատճառք աւարառութեան. — Աւարառութեան պատճառներն շատ են: Ենթակայ են աւարառութեան այն գաղթականութիւններն որ սակաւաթիւ մեղու ունին, բայց պաշարով լեցուն, և անոնք որ իրենց մայր մեղուն կորուսեր են: Ուրիշ կողմանէ, այն փեթակին մեղուներն որ քիչ պաշար ունին, կը ջանան կողոպտել անոնցմէ որ շատ ունին: Կը զրգուտին աւարառութեան, երբ օրուան մէջ մեղուանոցին մօտ փեթակի մը խորիսխները կտրեմք, որով կը վազէ մեղրը դուրս. կամ երբ դնեմք մեղուանոցին մօտ մեղր:

165. Հետահան կամ Յեց. — Յեցը մեղուաց փառասկար թշնամիներէն մէկն է. և է որդ մը կամ թրթուր (Չև 23. Գ) որ կը կրծէ խորիսխներուն մօմը, և հոն կը հաստատուի մինչև որ դառնայ ի թիթեռն: Թրթուրին երկայնութիւնն է 20 կամ

25 Հագարորդամետր և լայնութիւնն՝ 2 կամ 3 Հագարորդամետր. գլուխն է թուխ շագանակենի, ինչպէս նաև կուրծքը և պոչը. մարմինն ճերմակ, գլանաձև և մանեկաւոր, և ունի տասնըվեց ոտք: Այս թրթուրներն ձուերէն ելնելուն պէս կը մըտնեն դատարկ խորիսխներուն կամ պաներուն մէջ, կ'ուտեն անոնց մոմը և կազմեն մետաքսեայ բոժոժերկայնաձև, զոր կ'ամրացնեն մոմի կտորներով և իրենց կղկղանօք: Քանի որ փոքր են և սակաւաթիւ, քիչ վնաս կը հասցնեն, բայց երբ մեծնան և բազմանան, կը յարձակին խորիսխներուն վրայ և կը ստիպեն մեղուները թողուլ իրենց բնակութիւնը: Հետահանի թրթուրներն հասնելով իրենց կատարեալ անման, կը ժողվին փեթակին մէջ տեղ, կամ կը թողուն խորիսխները և կ'երթան անկիւն մը կազմել

Ձև 23. — Ա. Թիթեռն. — Բ. Ձուք. — Գ. Թրթուրք ցեցոյ:

իւրաքանչիւրը մետաքսեայ բոժոժ մը երկայնաձև և անոր մէջ կը դառնան ի հարսանեակ, ուսկից կ'ելնեն ամսէ մը ետքը կատարեալ միջատ դարձած, այս ինքն ի թիթեռն, որ կը ջանայ շուտով զուգաւորելու, կ'ածէ ձու և յետոյ կը մեռնի քանի մը օրուան մէջ: Այս թիթեռներն կ'ածեն ձու բովանդակ ամառան մէջ սկսեալ ապրիլէ: Կը տեսնուին հետահանի թրթուրները մարտի սկիզբը: Այն ժամանակ առաւօտեան դէմ կը գտնուին փեթակին մուտքին առջև, զորս մեղուներն կը բերեն գիշեր ատեն և կը թողուն հոն. որք ծնած են ձմերանէ առաջ ածած ձուերէ: Այս թրթուրները շատ տաքութիւն կ'ուզեն որպէս զի կարող ըլլան աճիլ: Ձմերան մէջ կը տեսնուի ամեն հասակէ թմրած, մինչև որ փեթակին ներքին կողերուն տաքութիւնը աւելնալով կարող ըլլան ուտել և ձեռնալ:

Սովորաբար կը գտնուի ցեց այն փեթակներուն մէջ որոց մեղուները սակաւաթիւք են: Եւ զարմանալիքն այս է, որ մեղուներն մինչդեռ չեն թողուր օտար կենդանեաց որ բնակին իրենց փեթակին մէջ, կը թողուն հանդարտ այս թիթեռնիկները և իրենց թրթուրները, զորս կրնային սպաննել իրենց խայթոցով: Եւ սակայն բազմաթողով փեթակի մը պահապանները կ'արգելուն ըստ կարի ասոնց մուտքը փեթակին մէջ, և գործաւոր մեղուներն կը խլեն ասոնց թրթուրները երբ առանձինն ըլլան: Կը տեսնուի երբեմն որ մեղուներն կը կտրեն խորսխին մէկ մասը, ուր յաճախեալ են հետահանին թրթուրները վար նետելու համար:

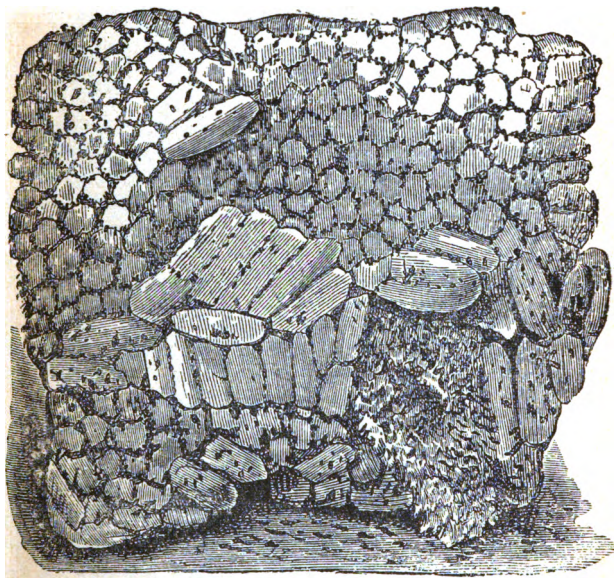
Կը գուշակուի հետահանին ներկայութիւնը փեթակի մը մէջ իր կղկղանքէն, որ կը տեսնուի յատակին վրայ խառն մոմոյ մանր փշրանքներով. և այս կղկղանքը սևագոյն է: Յեցերն կ'արձակեն ևս հոտ մը որ դիւրաւ կը ճանչցուի:

166. Հետահանները ջնջելու կերպ. — Այս պատահարոյթները ջնջելը դժուարին է. և սակայն կը տեսնեմք որ սովորաբար բազմաթողով փեթակներն ազատ են: Ուստի, հետահանէ ազատ ըլլալու համար պէտք է ջանալ բազմաթողով ընել գաղթականութիւնները: Բայց երբ տեսնեմք ցեցի ներկայութիւնը փեթակի մը մէջ, պէտք է փութալ հանելու այն խորխոսները կամ խորխոսներուն մասերը ուր կը գտնուին հետահանի թրթուրներ կամ բոժոժներ (Ձև 24). և եթէ ունենամք սակաւաթիւ ընտանիք մը, կրնամք զայն սիւսնել այս գաղթականութեան հետ: Եւ եթէ հետահանը սաստիկ ապականած ըլլայ փեթակի մը խորխոսները (Ձև 25), լաւագոյն է անոր սէջի մեղուները միացնել ուրիշ փեթակի մը մեղուաց հետ, և դատարկել ու մաքրել բովանդակ փեթակը:

Կրնամք որսալ հետահանին թիթեռնիկները, դնելով փեթակին առջև հսկող կանթեղ մը, որ կ'ըլլայ սկաւառակի մը մէջ քիչ մը ձէթ դնելով ու պատրոյգ մը վառած: Թիթեռնիկներն գան կանթեղին

լուսոյն, ու մօտենալով անոր, կ'այրեն իրենց թևերը ու կ'իյնան սկաւառակին ձէթին մէջ և կը մեռնին:

Եւ որովհետև հին խորիսխներու կտորները, և դատարկ պաները կը ձգեն իրենց զհետահանս, ուստի պէտք չէ թողուլ զանոնք մեղուանոցի մէջ ամառ աւտեն: Չղիկներն կը սպաննեն այս թիթեռներուն մեծագոյն մասը, ուստի պէտք չէ սպաննել այս թռչունները երբ կը յաճախեն մեղուանոցին մօտերը:

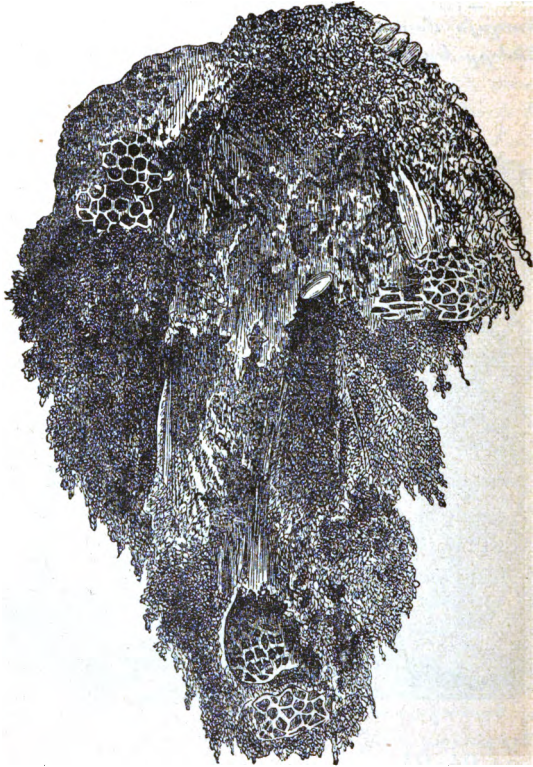

Չև ՉԿ. — Խորիսխ լցեալ բժոժովք ցեցերու:

Կայ ուրիշ միջատ մը որ երբեմն կը փճացնէ փեթակէն հանուած մումը, և այն է մեցի թրթուրը:

Մեղուաց թշնամի եղող միջատաց մէջ կը դասուին նաև գոռեխ, բոռ կամ զամբուռ, ձիապիծակ, ծաղկասէր, սփինքս, շերեփակոթ, մրջին, սարդ, և այլն:

167. Գոռեխ եւ բոռ. — Այն տեղերը ուր առատ են գոռեխ և բոռ, կը փնասեն ոչ սակաւ մեղուաց փեթակներուն, մտնելով անոնց մէջ յանդգնութեամբ, թէպէտ պաշտպանեալ ըլլան փեթակները իրենց պա-

Չև 25. — Խորիսի ցեցակեր:

հապաններէն: Եւ հոն ոչ միայն կը գողնան մեղրը, այլ և այն մեղուները զոր կը բռնեն, կը սպաննեն և կը տանին հետերնին՝ ուտելու համար: Այլ մե-

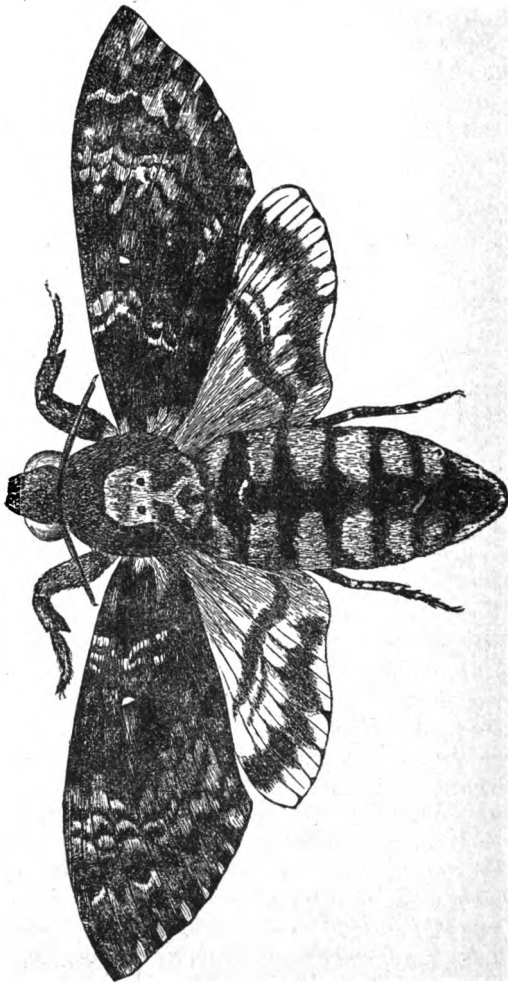
դուներն կը հալածեն զիրենք եթէ ըլլան սակաւաթիւ: Ուստի այս վնասակար միջատները սպաննելու համար ուրիշ հնարք չկայ, եթէ ոչ զիրենք խեղդել ծծմբոյ ծխով իրենց բնոյն մէջ, զոր սովորաբար կը կազմեն հողոյ տակ. և կամ թափել բնոյն մէջ քիչ մը իսկութիւն բեւեկնոյ, և նոյն իսկութեամբ թրջած լաթով մը գոցել բնոյն բերանը, և ահա կը մեռնին ամենքը: Եւ կամ թափել լիտր մը կայրանաւթ բնոյն մէջ և կրակ տալ, և կամ դոյլ մը եռացեալ ջուր, և բահով տակն ու վրայ ընել բոյնը, և սպաննել ողջ մնացածները: Եւ սպաննելով գարնան մէջ դուրս երեցածները, կործանած կ'ըլլամք նոյնչափ բոյն. վասն զի անոնք բեղնաւորեալ էգեր են, որք երկու կամ երեք ամիս ետքը կը ծնանին անթիւ միջատներ:

168. Զիապիծակ եւ Ծաղկասէր. — Զիապիծակն առատ կը գտնուի աւազուտ տեղեր, և կը բռնէ մեղուն ծաղկանց վրայ: Գունով քիչ մը կը նմանի ծաղկասիրի:

Ծաղկասէրն է սևագոյն միջատ մը բծաւորեալ ի դեղին, որ կը թռչի ծաղկէ ի ծաղկի, և երբ հանդիպի մեղուի, կը բռնէ և կը սպաննէ: Եւ սակայն բարեբաղդաբար քիչ կը գտնուի այս վնասակար միջատը. և զինքն սպաննելու ժամանակ զգուշանալու է, վասն զի խայթոց ունի:

169. Սփինքս. — Սփինքս է մեծ թիթեռն (Չև 26) ի կարգէ գիշերաթիթռանց, որ կ'երևի ամարան վերջ. և այնչափ մեծ է որ մութի մէջ մարդս կը շփոթէ չղջիկի հետ: Այս թիթեռը կոչի ևս Գլուխ մեռելոյ, որովհետև իր կռնակին վրայ կայ բիծ մը որ մեռեալ մարդոյ գլխոյն կը նմանի: Կ'արձակէ սուր և և լալագին ձայն մը՝ որով մեղունները սարսափի մէջ կը ձգէ: Երբ կը տեսնեն զինքը՝ կը համախմբին փեթակին մուտքին առջև, որպէս զի շթողուն իրեն ներս մտնել: Այս բանիս համար ուր որ շատ կը գտնուի այս թիթեռներէն, մեղուններն ակնամոմով կը նեղցնեն և կ'ամրացնեն փեթակին մուտքը, որպէս զի չկարենայ սփինքսը ներս մտնել, որ իրենց ահաւոր թշնամին է, որ աներկիւղ ներս կը մտնէ և կը

լափէ մեղրը: Ոմանց փորին մէջ մինչև 50 գրամ
մեղր գտնուած է: Կը գտնուին սովորաբար այն տե-

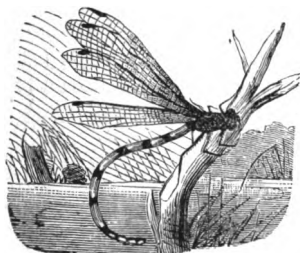

Ձև 26. — Սփեթոս:

ղերը ուր գետնախնձոր տնկուած է, որոյ տերևներով
կը սնանին իրենց թրթուրները:

Այս թիթուան վնասէն փեթակները պղատելու համար պէտք է անոնց մուտքը նեղցնել ամարան վերջ:

170. Շերեփակոթ, Ականջամուտ, Նեպուկ եւ Ճանն. — Շերեփակոթ ըսուածը է երկայնաթև թիթեռն (Ձև 27), նեղ և երկայն մարմնով, որ թռչելու ժամանակ կը բռնէ մեղունները և կ'ուտէ. բայց բռնածներուն թիւը չէ այնչափ շատ, և սակայն պէտք է սպաննել այս միջատներն ալ:

Ձև 27. — Շերեփակոթ:

Մեղուաց թշնամեաց կարգը կը համարուին Ականջամուտ, Նեպուկ և Ճանն, որք կը մտնեն փեթակներուն մէջ, անոնց տաքութենէն օգտուելու քան թէ ուրիշ բանի համար: Կան ուրիշ գոռ համարուած մանր միջատներ ալ, որք թէպէտ մեծ վնաս մը չեն ըներ, բայց լաւ է հալածել երբ կը տեսնեմք զիրենք:

171. Մրջիւն. — Հասարակ մրջիւնը կը վնասէ այն փեթակներուն որ լաւ պահպանեալ չեն. իսկ մեծ մրջիւններն կը մտնեն յանդգնաբար ամեն փեթակներուն մէջ և վնաս կը բերեն: Լաւ է փեթակներուն մուտքին առջև դնել ծծրմբոյ մանրամաղ փոշի, ուսկից կը փախչին: Եւ զիրենք մրջմնոցին մէջ սպաննելու համար, պէտք է լեցնել վրանին եռացեալ ջուր քանի մը կաթսայ, մանաւանդ երբ թրթուրներ ունենան:

172. Սարդկամ Մամուկ. — Սարդերն իրենց ոտայնով կը բռնեն մեղունները ուստի պէտք է զիրենք և իրենց

ձուերը սպաննել երբ գտնեմք, և մաքրել փեթակնե-
րուն քով հիւսուած սարգիոստայնը:

173. Մեղր:սճ. — Վնասակար են մեղուաց մեղրածի-
զանազան տեսակներուն թրթուրները, որք են սևա-
գոյն իրր միևկէս հազարորդամետր երկայնութեամբ,
և կը փակչին մեղուաց վրայ մինչև որ սպաննեն զի-
րենք, եթէ չկարենան ազատիլ: Եղիսարի և ուրիշ
խոտոց ծաղիկներն իրենց սպաստանարան են: Խոնաւ
և տաք տարիներու մէջ աւելի կը յաճախեն:

Մեղրածն է պատենաթև միջատ զօրաւոր, սև փայ-
լուն, իրր 2 կամ 3 հարիւրորդամետր երկայնու-
թեամբ (Ձև 28): Կ'երևի գարնան աւազուտ հողոյ մէջ:

174. Ձեռունք Թշնամիք մե-
ղուաց. — Գլխաւոր Թշնամիներն
են մողէյ, սալամանդր, լորտու,
գողոշ և այլն, որք կ'որսան մեղու-
ները փեթակէն ելնելու ժամանակ,
երբ փեթակը գետնէն քիչ բարձր
դրուած է: Թէպէտ ասոնք սաստիկ
մահարեր Թշնամիք չեն, և սակայն
պէտք է սպաննել երբ փեթակին
մօտ տեսնեմք:

Ձև 28. — Մեղր:սճ: 175. Թռչունք Թշնամիք մե-
ղուաց. — Թշնամի Թռչուններն կը
սպաննեն շատ մեղու, մանաւանդ
երբ փեթակներն անտառի մէջ դրուած ըլլան: Գլ-
խաւոր Թշնամիներն են Դիծառն և Պարիկ, որք ա-
նոնց սատակով կը սնուցանեն իրենց ձագերը: Կա-
նաչ փայտփոր Թռչունը՝ երբ ձիւնոյ ժամանակ
չգտնէ դուրսը կերակուր, կը ծակէ յարդէ փեթակ-
ները և կ'ուտէ մեղրը և մեղունները: Իր երկայն և
բարակ լեզուով կը ձգէ առ ինքն մեղունները: Երաշ-
տանա՞ որ անցաւոր Թռչուն մի է, կը սպաննէ գարնան
մեղուններէն շատերը: Հրացանի հարուածով կամ
թակարդով պէտք է սպաննել այս Թշնամիները:

Սոխակ և Միտ են երկրորդական Թշնամիք մեղուաց:

Իրենց խիստ փափաքելի կերակուրն է մեղուաց թըրթուրները, զորս և տան իրենց ձագուց : Ուստի ասոնցմէ ևս պէտք է զգուշանալ, երբ տեսնուին փեթակի մօտ. մանաւանդ ծիտէ որ շատ որկրամու է, և չթողուր ժամանակ մեղուի որ իր պաշարը ազատէ, և ինքն կ'որսայ մեղրը և մեղուն միանգամայն :

176. Զորքտանիք Թշնամիք մեղուաց — Կրծողաց մեծագոյն մասը, ինչպէս է Մուկն, Շիկամուկն, Մկնաչքիս, կը համարուին Թշնամիք մեղուաց. բայց շիկամուկն աւելի ահաւոր է. կ'ուտէ մեղրը, մոմը և մեղուն, ամեն բան իրեն աղէկ է : Զինքը սպաննելու համար պէտք է փեթակին դրան առջև դնել ընկուզի կտորներ, և անոնց մէջ լուսածնէ կազմեալ զանգուած մը կամ պարզ լուսածին : — Ոգնիկ ևս է Թշնամի մեղուաց, երբ լաւագոյն կերակուր չգտներ, կ'երթայ փեթակին դրան առջև, կը փչէ դէպ ի ներս և կը ստիպէ մեղունները դուրս ելնել, որք կը դիմեն իրեն վրայ, և ինքն յայնժամ գլորելով կը սպաննէ զիրենք : — Թոխոր, կասուս մշկահոտ և վայրնեի կասուս սաստիկ փափոքող են մեղրի. կը կրծեն հին փեթակները իրենց ակռաներով և ճանկերով : — Այլ և Ժանտակոց ևս Թշնամիք են մեղուաց, եթէ փեթակները դրուին անտառներու մէջ : Արջ շատ կը սիրէ մեղրը, և բանի տեղ չդներ մեղուաց խայթոցը :

177. Բոյսք Թշնամիք մեղուաց. — Բուսոց մէջ Չարեհիկն ձառագայրաձև, երբ մեղունները հանգչին իր խրձաձև ծաղկանց վրայ, կը բռնէ զանոնք իր ճանկաւոր մագերով : Փճացնել է այս վնասակար բոյսը :

178. Անբարեխառնութիւնք օդոյ. — Եղանակաց անբարեխառնութիւնը, և մանաւանդ ցուրտ և անձրեւային գարուն մը վնասակար է մեղուաց, որք չեն կրնար դուրս ելնել իրենց պաշար բերելու համար : Մեղուաբոյժը չկրնար արգել մը դնել եղանակաց անբարեխառնութեան, բայց կրնայ անոր վնասուց առջևը առնուլ, պահելով բազմաժողով և պաշարապինդ ընտանիք մը մեղուաց, և պատասպարելով իր մեղուատունը ուժգին և ցուրտ հողմերէ :

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՄԵՂՈՒԱՑ ՓԵԹԱԿՆԵՐԸ

179. Փետակ մեղուաց. — Փերակ՝ որ և կ'ըսուի Մեղուաբոյն, Մեղուոց, Մեղուանոց, է բնակարան իւրաքանչիւր ընտանեաց մեղուաց: Եւ որովհետեւ սոփորաբար մեղուաց բնակարանը կազմի ոււուոյ կամ յարդեայ սապատէ, կը տրուի Սապատ անունը փեթակի տեղ, և կ'ըսուի Սապատ մը մեղու: Տեղին ուր շատ փեթակներ միանգամայն դրուած են կ'ըսուի Մ'եղուատուն, Մ'եղուանոց:

180. Փետակին ձեւը եւ նիւթը. — Փեթակին ձեւը և նիւթը շատ տեսակ կրնայ ըլլալ:

Ըստ նիւթոյն ընտրելի է այն որ քիչ արժէ, դիւրաւ շինուի, չըլլայ ծանր, չկարենան ցեցերը մէջը պատսպարիլ, և պահէ մեղուաց տաքութիւնը ձմերան մէջ, և ամարան մէջ շատ չտաքնայ: Յարդեայ փեթակը այս ամեն կատարելութիւնները ունի եթէ աղէկ շինուած ըլլայ:

Ըստ ձեւոյն ընտրելի է այն ուսկից կարենամք դիւրաւ քաղել մեղրը, այն որ կեղրոնացնէ տաքութիւնը իր մէջը, որ կարենայ մեծնալ փոքրկանալ ըստ կամի, որ կարենայ հաւաքել մեղունները առանց զիրենք որսալու կամ ծխով շնչասպառ ընելու. համառօտ, ըսել, յարմար ըլլայ մեղուարուծութեան:

Այն փեթակը որ տաքութիւնը չկեղրոնացներ իր մէջ, կամ թէ կորուստ կ'ըլլայ տաքութեան, հոն մեղուններն ձմերան ժամանակ աւելի մեղր կ'ուտեն, որպէս զի աւելցնեն իրենց ներքին տաքութիւնը:

181. Եւ սակայն մեղուններն անտարբեր են փեթակին նիւթոյն և ձեւոյն նկատմամբ. կ'աշխատին ամեն փեթակի մէջ որ իրենց տրուի, միայն թէ ըլլայ մաքուր և պատսպարեալ: Ծաղկաբեր դաշտի մէջ կը տեսնեմք շատ անգամ որ մեղուններն աւելի մեղր

կ'ամբարեն գէշ և պակասաւոր փեթակի մէջ, միայն թէ ըլլայ ընդարձակ, քան թէ բարեկազմ և կատարեալ փեթակի մէջ: Միայն այս տարբերութիւնը ունի, որ վերջնոյն մէջէն կրնամք քաղել մեղրը բովանդակ կամ ըստ մասին առանց վնասելու մեղուաց, և քաղած մեղրն ալ աւելի ընտիր կ'ըլլայ, որով և աւելի արժէք կ'ունենայ, քան թէ առաջնէն քաղած մեղրը: Ուստի կատարեալ փեթակը վերադաս համարելի է, որոյ գործածութիւնը կը դիւրացնէ մեղուաց դարմանը:

Չայս ևս կ'աւելցնեմք, թէ փեթակն մեղուաբուծի համար նոյն պաշտօնը կը կատարէ, ինչ որ արօրը երկրագործին համար: Այն փեթակը որ այս ինչ տեղւոյ կամ այս ինչ ոճոյ համար կրնայ բարեյարմար գալ, կ'ըլլայ անյարմար ուրիշ տեղւոյ կամ ուրիշ ոճոյ մեղուաբուծութեան: Բայց հասարակօրէն այն փեթակներն որ ունին բաժանմունք, որով կրնան մեծնալ և փոքրկանալ, կը յարմարին ամեն տեղւոյ և ամեն տեսակ մեղուաբուծութեան, իրենց մեծութիւնը ըստ հանգամանաց փոխուելուն համար:

182. Տեսակք փեթակաց. — Փեթակներն առ հասարակ երկու գլխաւոր դաս կը բաժնուին,

Ա. Անոնք որոց խորիսխը հաստատուն է:

Բ. Անոնք որոց խորիսխը շարժական է:

Խօսիմք այս երկու տեսակին վրայ առանձինն, և անոնց մէջ գլխաւորներուն վրայ, վասն զի փեթակաց զանազանութիւնները խիստ շատ են:

183. Փեթակք հաստատուն խորիսխներով. — Հաստատուն խորիսխներով եղած փեթակը այն է, որոյ խորիսխներն ուղղակի հաստատուած են փեթակին կողերուն վրայ մեղուաց ձեռքով: Եւ կրնամք բաժնել չորս տեսակ,

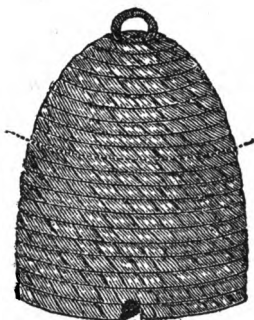
Ա. Հասարակ փեթակ.

Բ. Գլխարկաւոր փեթակ.

Գ. Փեթակ բարձրական.

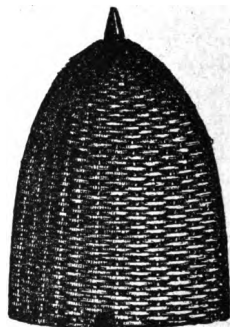
Դ. Փեթակ զագաթնահայեաց բաժանմամբք:

184. Հասարակ փեթակ. — Այս տեսակին մէջ կը բովանդակին այն ամեն փեթակները որ միակտուր են, փոյթ չէ որ զանազան ձևով և նիւթով կազմեալ ըլլան: Գաղղիոյ միջնաշխարհին մէջ և հիւսիսակողմը սովորական գործածուածն է զանգակաձև փեթակը որ կրնայ ըլլալ յարդէ (Չև 29), ողբիէ կամ ուռիէ (Չև 30): Գաղղիոյ հարաւակողմը գործածուած

Չև 29.

Հասարակ փեթակ յարդեայ:

Չև 30.

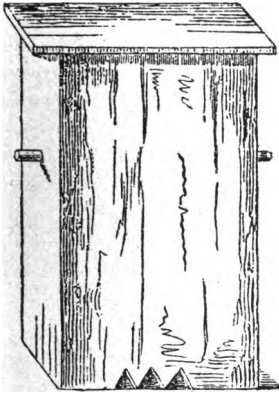
Հասարակ փեթակ ողբեայ:

Հասարակ փեթակը կազմի տախտակէ քառանկիւնի երկայն (Չև 31), կամ բոլորաձև ի սնկենւոյ (Չև 32), որ կրնայ ըլլալ նաև պարզաբար ծառոյ մը միջափոր բունէ, իբր երկու մետր երկայնութեամբ, և գրուիլ ուղիղ փոխանակ կանգուն դնելոյ: Այս վերջին տեսակը յաճախեալ է յիտալիա և յԱրևելս: Իսկ յԱլճէրի Արաբներն կազմեն իրենց փեթակը ծառոց ճիւղերէն կամ տախտակներէն, երկայնաձև (Չև 33). և լաւ կը համարին գործածել ուտնային ծառոց տախտակներ, վասն զի իրենց մէջ հասարակաց կարծիք է, թէ ցեցերն կը փախչին անոնց հոտէն:

Այս փեթակներն ամենքն ալ պակասաւոր են, վասն զի դժուարաւ կրնամք միաւորել ասոնց մէջ երկու խումբ մեղուաց, դժուարաւ կրնամք քաղել մեղրը երբ չուզեմք սպաննել մեղուները. և ի վախ-

նանի, մէջի օդն ալ խեղդուկ կ'ըլլայ: Բայց հանդերձ այսու հասարակաց է ամեն տեղ, մանաւանդ գեղերու մէջ, ուր դժուարաւ մուտ կը գտնեն վերջին կատարելութիւնները, իրենց գնոյն առաւելութեան պատճառաւ:

185. Հասարակ փեթակները լաւցնելու կերպ. — Հասարակ փեթակները կրնամք ոչինչ ծախքով կա-

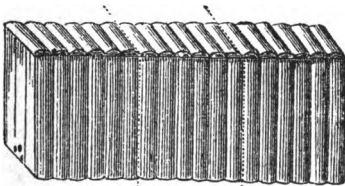
ՉԼ 31.

Հասարակ փեթակ տախտակեայ:

ՉԼ 32.

Հասարակ փեթակ սնկեայ:

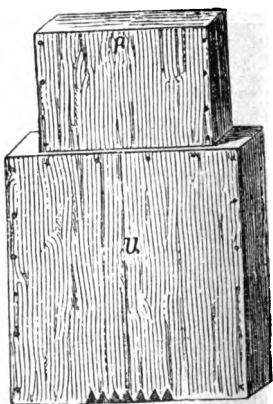

ՉԼ 33. — փեթակ արարական:

տարելագործել: Այսպէս զանգակաձևը կտրելով կիտանիշ տեղէն (Չև 39), կը վերածի գլխարկաւոր կամ գդակաւոր փեթակի, դնելով վարի մասին վրայ հաստատուն կամ շարժական բարակ տախտակ մը ծակ ծակ, որպէս զի մեղուները կարենան վարի կողմէն վերի կողմ անցնիլ: Սոյնպէս երկայնաձև փեթակները (Չև 31, 32, 33), իրենց կիտանիշ տեղերէն բաժնել մի, երկու կամ երեք մաս, դնելով մէջ տեղերնին ծակոտկէն տախտակներ: Եւ այս մասերը իրարու հետ կցել կապելով կամ ճարմանդով:

Եւ այսպէս բաժնելով հասարակ փեթակները մաս մաս, կրնամք դիւրաւ միաւորել մեղուաց այլևայլ խումբերը իրարու հետ, ընել արուեստական գաղթականութիւններ, և քաղել դիւրաւ մեղրը: Բայց թէ որ մէկը այս փոքրիկ ծախքը և աշխատութիւնը յանձն չառնու ընել, որ մեծ օգտակարութիւններ ունի, գէթ պէտք չէ ընել երկայն քան զ75 հարիւրորդամետր հասարակ փեթակները, և որոց տրամագիծը պէտք չէ որ անցնի 30 կամ 35 հարիւրորդամետրը:

186. Փեթակ գլխարկաւոր եւ գդակաւոր. — Գլխարկաւոր փեթակը կը բաղկանայ գլխաւոր մասէ մը որ է բուն փեթակին մարմինը Ա (Չև 34), և գլխարկէ մը Բ, որ փոքր կ'ըլլայ քան զառաջինն, և զոր կրնամք վերցնել երբ ուզեմք: Եւ վախճանն է, մեղրը հանել մէջէն առանց սպաննելու մեղուները: Այսպիսի փեթակ մը կրնայ ըլլալ տախտակէ կամ յարդէ:

Ասոր մէկ տեսակն է Չև 34. — Փեթակ գլխարկաւոր: գդակաւոր ըսուածը, որ սու

վորարար յարդէ կ'ըլլայ (Չև 35, 36)․ 30-33 հարիւրորեամետր տրամագծով և 30-40 հարիւրորդամետր բարձրութեամբ։ Նորմանդական գդակաւոր փեթակը, որ և Չվիցցերայի մէջ կը գործածուի (Չև 37, 38), վերնոյն նման է, 33-35 հարիւրորդամետր տրամագծով և 28-32 հարիւրորդամետր բարձրութեամբ։

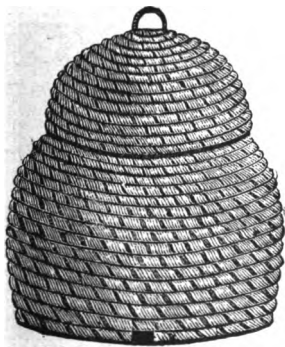
Չև 35.

փեթակ գդակաւոր։

Չև 36.

փեթակ գդակաւոր բացեալ։

Չև. 37.

փեթակ նորմանդական գդակաւոր։

Չև. 38.

փեթակ նորմանդական։

Գլխարկը կամ գդակը այն ժամանակ պէտք է անցնել փեթակին գլուխը, երբ մեղրով լեցուի, ապա թէ ոչ մեղուներն գլխարկին մէջ չեն կազմեր զխորիսիս և անհոգ կ'ըլլան մեղր հաւաքելու: Եւ զիրենք յորդորելու համար լաւ է գլխարկին մէջ հաստատել սեպերով մոմեղէն պան մը, որ կը համարուի իբրև խանձ, որ մեղուներն զան լեցնել մեղրով անոր բջիջներուն մէջ, և կազմել ուրիշ մաղեր: Մոմեղէն դատարկ պանը հաստատելու համար կրնայ գործածուիլ ևս հալած մոմ կամ սոսինձ, զան ջրով շաղեալ, և կամ բարակ թելով մը կապել վերէն վար:

187. Թրքածեփ. — Յարդեայ կամ փայտեայ փեթակներուն ծակերը կամ ձեղքուածները գոցելու համար կը գործածուի ծեփ մը կովու թրիքէ, մոխրէ և կաւէ բաղկացեալ, զոր կոչեմք Թրքածեփ: Բայց կըրնայ նաև գործածուիլ ուրիշ տեսակ ծեփ կամ մագտաքէ, և կամ երիզ թաթխած հալեալ մոմի մէջ:

188. Փեթակին գլխարկը կամ գդակը վերցնելու ժամանակը. — Կը վերցուի փեթակին գլխարկը երբ կ'անցնի ծաղկանց ժամանակը, որով կը դադրին մեղուներն մեղր գործելէն. կամ թէ ըսել, մեղրը քաղելէն վերջ:

Երբ գլխարկը փոքր ըլլայ, և ծաղիկներն առատ մեղր տան որով շուտով լեցուի գլխարկը, պէտք է վերցնել զայն և ուրիշ մը դնել անոր տեղ, և զայս ևս վերցնել ըստ ժամանակին: Թէ որ այս վերջնոյն մէջ քիչ մեղր ըլլայ, կրնամք զայն բաժնել այն փեթակներուն ուր քիչ պաշար ըլլայ:

Փոխանակ մեղրով լցուած գլխարկը վերցնելու, կրնամք երկուքին մէջտեղ ուրիշ կտոր մը դնել և բարձրացնել փեթակը: Այս բարձրացած միջոցը աւելի շուտով կը լեցուի մեղրով, քան թէ նոր գլխարկ մը դնէինք փեթակին վրայ, մանաւանդ երբ մէջը դատարկ խորիսիներ դրուած ըլլան:

Գլխարկին լեցուն ըլլալը կրնամք իմանալ երբ վրան թեթև մը զարնելով, ըսեմք չոր և կարճ ձայն մը. բայց թէ որ ձայնը պարապ էլնէ, ըսել է թէ

քիչ մեղր կայ մէջը: Կրնամք ևս գլխարկը մէկ կողմէն թեթև կերպով մը բանալ և դիտել թէ լեցուն է մէջը:

189. Երբ գլխարկը լեցուն ըլլայ մեղրով, քիչ մեղու կը գտնուի հոն, մանաւանդ տաք օր կէս օրուան դէմ. և յայնժամ պէտք է վերցնել գլխարկը որ յարմար ժամանակ կը համարուի, և սանել փեթակէն քիչ մը հեռու տեղ և դնել խոտոյ վրայ: Մէջի եղած սակաւաթիւ մեղուններն երբ կը խճողեն իրենց փորը մեղրով կու գան կը մտնեն իրենց փեթակին մէջ: Թէ որ ուշանան երթալու, կրնամք գլխարկը բռնել փեթակին առջև և քանի մը վայրկեան զարնել վրան՝ զիրենք հալածելու համար, և ըստ հարկին ծուխ արձակել: Կրնամք ևս գլխարկը բերել իսկոյն սենեկի մէջ, և գոցել անոր փեղկերը և թողուլ մէկ կողմէն՝ միայն քիչ մը լոյս, մեղուններն կ'երթան դէպ այն կողմ: Բայց աւելի դիւրաւ կերպով կը բաժնուին մեղուններն, լեցուն գլխարկը չըջելով և անոր վրայ դնելով դատարկ գլխարկ մը ու զարնելով տակինին վրայ: Բայց այս ալ պէտք է գիտնալ, որ գլխարկին մէջի մեղուններն սովորաբար դեռահաս սակ կ'ըլլան, և դժուարաւ կը գտնեն իրենց փեթակը եթէ անկէ զատուած ըլլան:

Խորիսխներուն վարի կողմը կպած կ'ըլլայ սովորաբար տակի տախտակին, ուակից բաժնելու ժամանակ կը պատահին բլիջներէն ոմանք և կը վաղցնեն իրենց մէջի մեղրը: Կրնամք այս պատահուածքը կարկատել, որ աղէկ չերևիր երբ մեղրը խորիսխով հանդերձ պիտի վաճառուի: Պէտք է մէկ երկու հարիւրորդամետր բարձրութեամբ դնել գլխարկը փեթակին առջև մութակի մը վրայ չըջուն դիրքով ժամ մը կամ երկու և կամ գիշեր մը: Մեղուններն այս ժամանակիս մէջ կը կարկատեն պատահուածքը և կը դադրեցնեն մեղրին վազուածքը:

190. Միաւորութիւն կամ ամուսնաւորութիւն գաղթականութեանց նորմանդական փեթակով. — Նորմանդական փեթակով դիւրին է միաւորել կամ ամուսնացնել գաղթականութիւնները: Բաւական է

միոյն տակի մասը զոր կ'ուզեմք վերցնել, դնել միւսոյն ներքեւ, որ պիտի ընդունի երկու ընտանիքը: Մեղուները վարի փեթակէն կը բարձրանան վերնոյն մէջ. և եթէ ուզեմք որ շուտով միանան, կրնամք քիչ մը ծուխ տալ, բայց առանց ասոր ալ կ'ըլլայ, թէպէտ քիչ մը ուշ: Սակայն լաւ է երկու գաղթականութեանց ալ՝ զոր կ'ուզեմք իրարու հետ միաւորել, քիչ մը ծուխ տալ ի սկզբան, որպէս զի իրարու հետ չհակառակին: Թէ որ ուզեմք օրինակ իմն ամուսնացնել հին գաղթականութիւն մը ուրիշ նոր գաղթականութեան հետ որ ըլլայ պաշարով լի, պէտք է առաջնոյն փեթակին մարմինը դնել երկրորդին տակ, ջանալով որ վերնոյն և ներքնոյն խորիխներն դաշին իրարու, և գոցել երկուքին ալ ելումուսքը, և ահա կը կատարուի ներսը ամուսնաւորութիւն: Եւ այսպէս հինը նորին հետ կը միացնեմք առանց սպաննելու մեղուները:

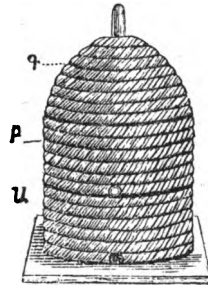
191. Փետակ բարձրական կամ խորշաւոր. — Կ'ըսուի փեթակ բարձրական այն փեթակը որ կը բաղկանայ այլևայլ մասերէ, որք կոչին խորշ կամ Մոսրակ, որք վրայէ վրայ դրուելով կրնան բարձրանալ: Կան փեթակներ որ երկու, երեք, չորս կամ հինգ խորշ ունին (Չև 39), որք երբեմն գդակով կամ գմբեթածև գլխարկով ծածկած կ'ըլլան (Չև 40): Այս խորշերը կամ մութակները կրնան ըլլալ յարդեայ (Չև 41) կամ փայտէ (Չև 42), որոց ամենուն ալ տրամագիծը և ընդարձակութիւնը նոյն պիտի ըլլայ. և կ'ըլլան սովորաբար 10—15 հարիւրամետր բարձրութեամբ, և 30—35 հարիւրորդամետր տրամագծով: Մութակ մը որոյ բարձրութիւնը ըլլայ 11 հարիւրորդամետր և տրամագիծը 33, կու տայ 6 կամ 7 հազարազրամ մեղր եթէ լեցուն ըլլայ:

192. Բարձրական փեթակները միաւորելու կամ մէջէն մեղր քաղելու կերպ. — Պէտք է մեղրով լեցուն գդակը վերցնել (Չև 40), և անոր տեղ դնել դատարկ գդակ մը. և կամ թողուլ տակի երկու մութակները, և վրան գոցել շարժական փակ առաս-

ՉԼ 39.

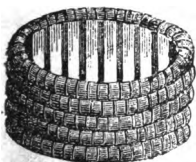
Փեթակ՝ երեք յարգեայ
մութակներով:

ՉԼ 40.

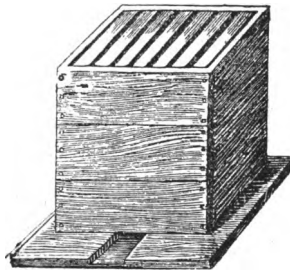
Փեթակ բարձրական և գլխարկաւոր:

Ա. Մութակ կամ խորշ ներքին:
— Բ. Մութակ կամ խորշ միջին: — Գ. Գլխարկ:

ՉԼ 41.

Մութակ յարգեայ:

ՉԼ 42.

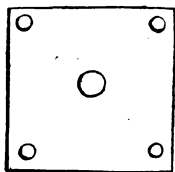
Փեթակ՝ երեք փայտեայ
մութակներով:

տաղով: Առաջին դէպքին մէջ կրնայ նոր դրուած գդակը շէջուել մեղրով ձմեռէ առաջ, և այդ է անպատշաճողութիւն մը: Իսկ միւս երկու մասերը նորոգելու համար կրնամք գարնան սկիզբը տակի մութակը վերցնել և վրայինը ամուսնացնել ուրիշ փեթակի մեղուաց հետ:

Իսկ այն փեթակներն որոց խորշերը են միաձև և միօրինակ (Չև 39, 42), այս ինքն շունին գդակ, առաջին կերպն է վերցնել վերին խորշը և դնել դատարկ խորշ մը վարի կողմ: Այս կերպով կը նորոգի հետզհետէ փեթակին շէնքը, բայց մեղրը լաւ չըլլար. որովհետև այն բլիջներն որ ծառայած են ձագուց, և հետևաբար ունին քիչ մը բեղուն, կը լեցուին յետոյ մեղրով, որով կ'ըլլայ մեղրը անշահ: Երկրորդ կերպն է վերցնել վերին խորշը և անոր տեղ դնել ուրիշ մը, եթէ յոյս ունենամք որ կարենան մեղուներն ձմեռէ առաջ լեցնել զայն մեղրով: Այս կերպով լաւ մեղր կ'ունենամք, բայց չնորոգիր մեղուաց բնակարանը: Այս նպատակին հասնելու համար, պէտք է գարնան սկիզբը տակի խորշը վերցնել՝ մոմը քաղելու համար, և կամ արուեստական գաղթականութեամբ բաժնել մնացած խորշերը, իւրաքանչիւրին տակ դնելով նոր դատարկ խորշ մը: Եթէ վերցուած խորշին մոմը աղէկ է և մաքուր, պէտք է խնամով պահել, և դնել փեթակին մէջ, շուտով մեղր ունենալու համար: Կրնամք ևս խառն ոճ մը գործածել. երկու տարի ետեւէ ետև առաջին կերպը բանեցնել, և վերջին տարին երկրորդ կերպը:

193. Առաստաղ խորշից. — Խորշերուն առաստաղը կրնայ ըլլալ հաստատուն տախտակով, ունելով զանազան ծակեր՝ մեղուաց անցքին համար (Չև 43), կամ վանդակաձև տախտակներով (Չև 44), որոց լայնութիւնը ըլլայ 3 հարիւրորդամետր և հռաւորութիւննին 1 հարիւրորդամետր: Կրնան ևս մութակներն առաստաղի տեղ ունենալ մի կամ երկու գաւազան խաչաձև (Չև 45): Մեղուներն աւելի երազ կ'իջնեն իրենց խորիսխներուն վրայ այն փեթակներուն մէջ, որոց մութակները առաստաղ շունին

քան թէ ունեցողներուն մէջ: Բայց առաստաղ չունեցող խորշերը իրարմէ զատելու համար, պէտք է մետաղէ թել մը կամ սուր թիթեղ մը գործածել, որ և ունի իրեն անյարմարութիւնը: Որովհետև մեղրը կը վազէ վար այս թելին կամ թիթղան վրայէն երբ խորիսիւր կտրեմք, և կրնայ դիպուածով մօրը վրայ վազել և մեռցնել զինքը: Բայց հանդերձ այսու մեղուաբոյծներն լաւ կը համարին գործածել խորշերը առանց առաստաղի, կամ վարկպարազի կերպով կազմել առաստաղ մը: Այն խորշերն որ ունին տախտակամած առաստաղ քանի մը ծակով (Չև 43), դիւրաւ կը վերցուին, և վերին յարկին խորիսիւր քիչ մը կը փակչի վարի յարկին առաստաղին վրայ:

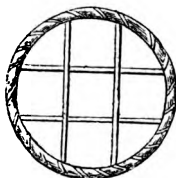
Չև 43.

Յատակ լի:

Չև 44.

Յատակ ճաղաձև:

Չև 45.

Յատակ սովորական:

Բայց այսպիսի առաստաղ մը կը յապաղէ մեղուաց աշխատութիւնը, որք չեն իջներ վար, եթէ ոչ երբ բոլորովին լեցուն ըլլայ վերին յարկը: Լեցուն առաստաղը յարմար գայ գլխարկաւոր փեթակաց ու մանց վերին յարկին, քան թէ բարձրական փեթակաց:

194. Լաւ կը համարուի ճաղաձև առաստաղը (Չև 44), որ երկու օգտակարութիւններն ալ կը միացնէ. արգելք չըլլար մեղուաց աշխատութեան, և միանգամայն դիւրաւ կրնայ վերցուիլ: Թէպէտ փորձով տեսնուած է որ մեղուններն փութով կ'աշխատին ճաղաձև առաստաղի մը տակ քան թէ լեցուն առաստաղի տակ, և սակայն առաստաղ չունեցող փեթակին մէջ աւելի աշխատութիւն կ'ընեն, վասն զի ճաղաձև առաստաղի տակ երկու երեք օր կը վարա-

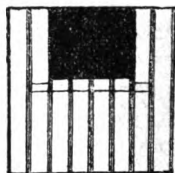
նին վերէն վար իջնելու համար, և կը դադրին աշխատելէ, և այսկորուստ է մեղուարուծի:

Այս բանիս համար ոմանք ճաղաձև առաստաղին մէջ տեղ (Չև 46) կամ քովընտի (Չև 47) քառակուսի ծակ մը կը թողուն, մեղուաց վար իջնելը դիւրացնելու համար:

Չև 46.

Յատակ ճաղաձև միջափոր:

Չև 47.

Յատակ ճաղաձև և ծակ առի կողմանէ:

Ճաղերը պէտք է դնել փեթակին մուտքին ուղղութեամբ. վասն զի մեղուներն սովորաբար այդ ուղղութեամբ կը շինեն պաները:

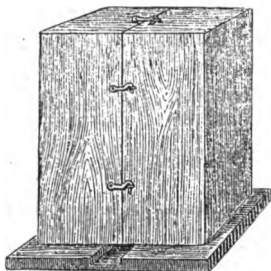
195. Օգտակարութիւնք եւ անյարմարութիւնք բարձրական փեթակաց. — Բարձրական փեթակաց օգտակարութիւնները աւելի շատ են քան անյարմարութիւնները. կրնամք քաղել ընտիր մեղրը առանց մեղուները խռովելու, նորոգել խորիսխները, գործել արուեստական գաղթականութիւն՝ բաժանմամբ կամ միաւորութեամբ: Այս չորսն ալ կարեւոր կէտեր են մեղուարուծութեան արուեստին մէջ, անոր համար այս տեսակ փեթակը նախապատիւ կը համարուի ամեն տեղ:

196. Փեթակ գագաթնափայտաց բաժանմամբ. — Այս տեսակ փեթակներն կազմին տախտակէ, և կըրնան ունենալ երկու, երեք, չորս բաժանմունք իրարու քով կամ իրարու ետեւէ դրուած:

Երկու բաժանմունք ունեցողը կազմի զուգահեռոտն

սնդուկէ մը, վերէն վար կտրած (Չև 48), որոյ իւրաքանչիւր կէսը ունի խտրոց մը ծակոտկէն, որով կը հաղորդին իրարու. և այս երկու մասերն կը միանան երկաթի ճարմանդով և կազմեն մի փեթակ:

Այս փեթակին բարձրութիւնը կրնայ ըլլալ 30-40 հարիւրորդամետր, լայնութիւնը՝ 30-35, խորութիւնը 30-50: Եւ մէջէն մեղրը քաղելու համար, պէտք է վերցնել բաժանմանց մին, և փոխանակել անոր տեղ ուրիշ մը դատարկ: Եւ մեղուները այն մասէն հալածելու համար գործածել ծուխ, կամ զարնել նոյն կողմը՝ յետ շրջելոյ փեթակը:

Այս փեթակին օգտակարութիւնը այս է որ կըրնամք դիւրաւ արուեստական գաղթականութիւն ընել, բաժնելով երկու մասերը և յաւելլով իւրաքանչիւրին վրայ ուրիշ մաս մը դատարկ, և այսպէս կրնամք նաև դիւրաւ շէնքը նորոգել: Միայն թէ մեղր քաղելու համար այնչափ յարմար չէ, որովհետև մեղրը խառնուած կ'ելնէ:

Չև 48. — Փեթակ գագաթնաձայեաց բաժանմամբ:

Իսկ երեք կամ աւելի գագաթնաձայեաց բաժանմունք ունեցող փեթակներուն գործածութիւնը քիչ է:

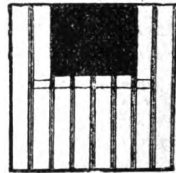
նին վերէն վար իջնելու համար, և կը դադրին աշխատելէ, և այսկորուստ է մեղուարուծի:

Այս բանիս համար ոմանք ճաղածև առաստաղին մէջ տեղ (Չև 46) կամ քովընտի (Չև 47) քառակուսի ծակ մը կը թողուն, մեղուաց վար իջնելը դիւրացնելու համար:

Չև 46.

Յատակ ճաղածև միջափոր:

Չև 47.

Յատակ ճաղածև և ծակ առի կողմանէ:

Ճաղերը պէտք է դնել փեթակին մուտքին ուղղութեամբ. վասն զի մեղուներն սովորաբար այդ ուղղութեամբ կը շինեն պաները:

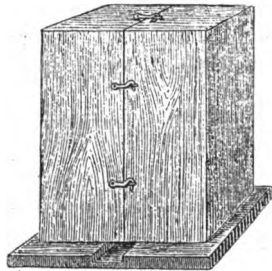
195. Օգտակարութիւնք եւ անյարմարութիւնք բարձրական փեթակաց. — Բարձրական փեթակաց օգտակարութիւնները աւելի շատ են քան անյարմարութիւնները. կրնամք քաղել ընտիր մեղրը առանց մեղուները խռովելու, նորոգել խորիսիները, գործել արուեստական գաղթականութիւն՝ բաժանմամբ կամ միաւորութեամբ: Այս չորսն ալ կարևոր կէտեր են մեղուարուծութեան արուեստին մէջ, անոր համար այս տեսակ փեթակը նախապատիւ կը համարուի ամեն տեղ:

196. Փետակ գազամնսնայեաց բաժանմամբ. — Այս տեսակ փեթակներն կազմին տախտակէ, և կըրնան ունենալ երկու, երեք, չորս բաժանմունք իրարու քով կամ իրարու ետեւէ դրուած:

Երկու բաժանմունք ունեցողը կազմի զուգահեռոտն

անդուկէ մը, վերէն վար կտրած (Չև 48), որոյ իւրաքանչիւր կէսը ունի խտրոց մը ծակոտկէն, որով կը հաղորդին իրարու. և այս երկու մասերն կը միանան երկաթի ճարմանդով և կազմեն մի փեթակ:

Այս փեթակին բարձրութիւնը կրնայ ըլլալ 30-40 հարիւրորդամետր, լայնութիւնը՝ 30-35, խորութիւնը՝ 30-50: Եւ մէջէն մեղրը քաղելու համար, պէտք է վերցնել բաժանմանց մին, և փոխանակել անոր տեղ ուրիշ մը դատարկ: Եւ մեղուները այն մասէն հալածելու համար գործածել ծուխ, կամ զարնել նոյն կողմը՝ յետ շրջելոյ փեթակը:

Այս փեթակին օգտակարութիւնը այս է որ կըրնամք դիւրաւ արուեստական գաղթականութիւն ընել, բաժնելով երկու մասերը և յաւելլով իւրաքանչիւրին վրայ ուրիշ մաս մը դատարկ, և այսպէս կըրնամք նաև դիւրաւ շէնքը նորոգել: Միայն թէ մեղր քաղելու համար այնչափ յարմար չէ, որովհետև մեղրը խառնուած կ'ելնէ:

Չև 48. — Փեթակ գագաթնահայեաց բաժանմամբ:

Իսկ երեք կամ արեւի գագաթնահայեաց բաժանմունք ունեցող փեթակներուն գործածութիւնը քիչ է:

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՓԵԹԱԿԱՑ

197. Փեթակ շարժական խորիսխներով. — Այս տեսակ փեթակներուն գիւտը հին Յունաց կը տրուի, որ հիմա կատարելագործուած է:

Յունաց շարժական խորիսխներով փեթակը կազմէր ուռիէ սապատէ, ներսէն և դրսէն ծեփած թրքածեփով (Ձև 49), և վրան դրուած հինգ կամ վեց նեղ տախտակներ շարժական, որք եզերք ունին և

Ձև 49. - Փեթակ յունական, շարժուն խորիսխներով:

անով կը հանգչին սապատին կողերուն վրայ: Եւ այս տախտակներն ալ կը ծեփեն թրքածեփով և վրան յարդով կը ծածկեն, օդոյ խառնակութենէն ազատ պահելու համար: Մեղուններն այս տախտակներուն տակէն կը կախեն իրենց խորիսխները, զորս ըստ ժամանակին քաղելու համար ուրիշ բան պէտք չէ ընել, բայց եթէ տախտակները վերցնել մի առ մի: Այս կերպով կը բաժնեն և կը բազմացնեն նաև մեղունները գարնան սկիզբը, դնելով ուրիշ փեթակի մէջ նոյն կարգով խորիսխները, իրենց վրայի մեղուններով միատեղ:

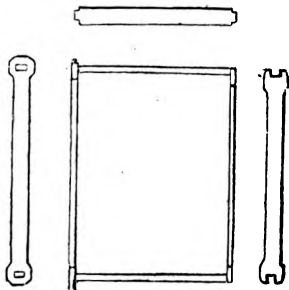
198. Փեթակ Տէլա, Ռոքքա քահանային. — Տէլա Ռոքքա իտալացին որպէս զի կարող ըլլայ անտարբերաբար փոխել խորիսխները իրենց տեղէն, կազմեց փեթակը քառակուսի, միակերպ ամեն կողմ, և փայտէ, կրկնայարկ իրարու վրայ, և վրան դրաւ շարժական ինն նեղ տախտակներ, որք վրայէն կը վերցուին. և դրուած էին ընդ լայնութիւն դրան, ինչպէս էր նաև Յունացը:

Իսկ Մերցոն գերմանացւոյն փեթակը անով կը տարբերի ասկէ որ յարկերը քովէքով դրուած են, կրկնապատիկ երկայն քան զլայնութիւն, և վրայի տախտակները դրան ուղղութեամբ, ըստ որում կազմեն մեղուններն սովորաբար իրենց խորիսխները, և այս տախտակներն կը քալեն երկու կողմէն փորոքի մէջ:

199. Քաղումն մեղրի շարժական խորիսխ ունեցող փեթակներէ. — Քաղումն մեղրի այսպիսի փեթակներէ սովորաբար մասնական կ'ըլլայ: Երբ ծաղկանց ժամանակ է և մեղուններն կազմեն զմեղր, կը մեծցնեմք փեթակը աւելցնելով շարժական տախտակները: Լաւ է որ այս տախտակներուն վրայ ըլլան դատարկ խորիսխներ, զորս մեղսներն շուտով կը լեցնեն մեղրով, կամ այնպիսի խորիսխներ ուսկից մեղրը քաղուած ըլլայ մեղրահան գործով: Շարժական խորիսխներով եղած փեթակներուն առաւելութիւնը յայտ է որ կրնամք լեցուն խորիսխները հանել փեթակէն, դատարկել մեղրը և նորէն դնել դատարկ խորիսխը իր տեղը: Բայց որովհետև խորիսխները կպած կ'ըլլան ականամոմով փեթակին կողերուն վրայ, և պէտք է դանակով կտրել և բաժնել, որ դիւրին գործ մը չէ, անոր համար հնարեցաւ քառակուսի շարժական շրջանակներ:

200. Փեթակ շարժական շրջանակներով. — Շարժական շրջանակներն կ'ըլլան շերտաձև բարակ տախտակէ, քառակուսի ձևով (Չև 50), որ դիւրաւ կը դրուին և կը վերցուին, վրայէն կամ քովէն և կամ առջևէն: Շրջանակներուն լայնութիւնը պիտի ըլլայ խորիսխներուն լայնութեան համեմատ, այս ինքն ոչ նուազ քան զ24 հազարորդամետր, և խորիսխներուն իրարմէ ունեցած հեռաւորութիւնը 1 հարիւրորդամետր, որով կ'ըլլան երկուքը միանգամայն 34 հազարորդամետր, զոր ոմանք մինչև 36 և 37 հազարորդամետր կ'ընեն: Իսկ շրջանակին մեծութիւնը ըստ բարձրութեան և երկայնութեան կրնայ ըլլալ զանազան: Գերմանիա գործածուած շրջանակներուն երկայնութիւնն է 0^մ,255 և բարձրութիւնը 0^մ,20:

Շրջանակները կը շինուին փիճի կամ եղևին փայտէ, 5-7 հազարորդամետր թանձրութեամբ, և կըտորները իրարու հետ կը միանան փոքրիկ դամբերով կամ սոսընձով, և վրայի կողմինը քիչ մը դուրս ցցուած, որով կարենայ դուրսի վերցուիլ փեթակին կողերուն վրայ եղած փորոքին մէջ, կամ կողին վրայ հաստատուած փայտէ գաւազանին կամ երկաթի թելին

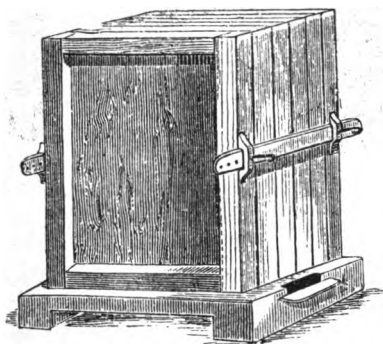

Ձև 50. — Շրջանակ շարժական :

վրայ : Եւ որպէս զի շրջանակները հաւասարապէս հեռի կենան իրարմէ, չորս ծայրերուն վրայ մէյմէկ դամ կը դամուի, գլխոյն կողմը մի հարիւրորդամետր դուրս ցցուած, որով կը յենուն իրարու :

201. Փեթակ թերթ առ թերթ կամ արտաքին շրջանակօք. — Այս տեսակ փեթակը հնարած է Հուպէր անցեալ դարուն վերջերը (1792), և է առաջին փեթակ շարժական շրջանակներով (Ձև 51) : Եւ կը բաղկանայ վեցէն մինչև տասն կամ աւելի շրջանակներէ, 50 հարիւրորդամետր բարձրութեամբ և 20 հարիւրորդամետր երկայնութեամբ : Այս էր Հուպերի շրջանակներուն չափը, բայց կրնայ փոփոխիլ : Երկու ծայրերը ապակի պատուհանով գոցուած, որ մեր ձևին մէջ նշանակուած չէ : Հուպերի շրջանակներուն թանձրութիւնն է 3 հարիւրորդամետր, և մեղուաց

մուտքը փորուած է յատակին վրայ ըստ դրից շրջանակաց: Այս շրջանակները իրարու հետ կը միանան երկաթի կամ փայտեայ գաւազանով որ անցած է օղակներու մէջ, ինչպէս կը տեսնուի ձևին վրայ:

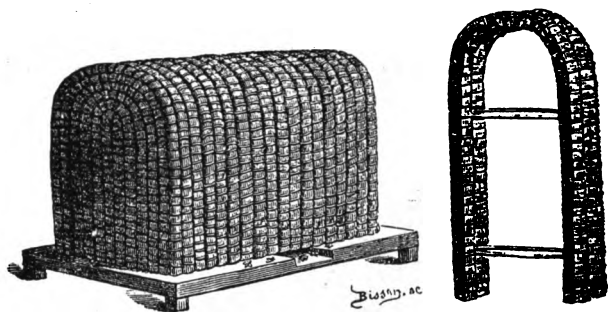

Չև 51. — Փեթակ թերթաձև:

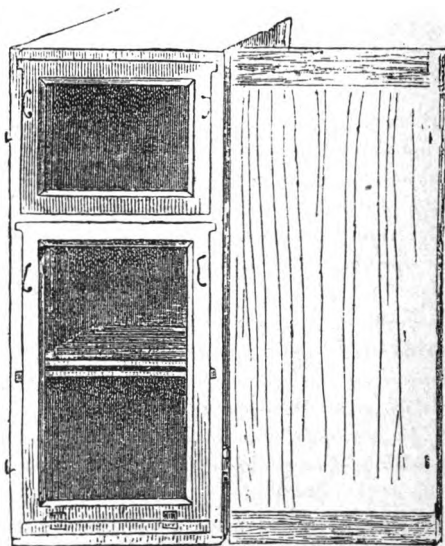
202. Փեթակ կամարածեւ եւ արտաքին շրջանակօք. — Այս տեսակը սովորաբար յարդէ կը ըլլայ, որոյ շրջանակները կը դրուին քովէքով և կազմեն մի մարմին, որ կրնայ ըստ կամս մեծնալ կամ փոքրկանալ (Չև 52): Իւրաքանչիւր յարդեայ շրջանակը կրնայ բաժնուիլ մի կամ երկու մասն, ինչպէս կը տեսնուի ձևին մէջ:

203. Փեթակ ներքին շրջանակօք. — Այս տեսակը կազմի փայտեայ արկղէ, մի, երկու կամ երեք յարկ, որոց մէջ կը դրուին շրջանակները, և կրնան հանուիլ վերէն, քովէն կամ դիմացէն: Շատ տեսակք են, բայց դնեմք հոս քանի մը գլխաւոր տեսակները:

204. Փեթակ Սարթորի խտալացւոյն. — Սարթորի խտալացւոց փեթակը (Չև 53), որ գործածական է յիտալիա, բարձր է 0^մ, 72, լայն 0^մ, 285 և խոր 0^մ, 40: Ունի երեք յարկ, և իւրաքանչիւրին մէջ տասնական

Ձև 52. փեթակ կամարանե :

Ձև 53. — փեթակ Սարթորի իտալացւոյն , շրջանակաւոր :

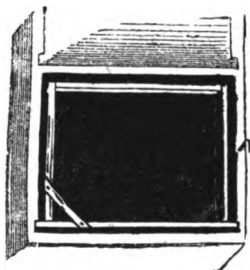
չրջանակ, և ընդ ամենը երեսուն: Երջանակները կը հաստատուին փեթակին կողերուն վրայ շինուած փոքրին մէջ: Երջանակներուն մեծութիւնը ամենուն ալ հաւասար է, և իրարմէ հեռի կենալու համար կը դրուին երկու հանդիպակաց ծայրերուն վրայ մի մի առ ի շեղ կտորներ (Չև 54) փոխանակ դամերու, որք միանգամայն հաստատութիւն կու տան շրջանակներուն:

Տակի երկու յարկերուն մէջ չկայ խտրոց, այլ երկուքին շրջանակները իրարու մօտ դրուած են վրայէ վրայ, որով մեղունները վեր վար կ'երթան համարձակ: Միայն վերին երրորդ յարկը ունի յատակ տախտակէ, որ ծակով մը կը հաղորդի վարիններուն, և այս յարկը կ'ըսուի Ետեմարան, ուր կը դրուին յարկէն հանուած մեղրալից խորիսխներն, իբր թէ նասունան, և անոնց տեղ կը փոխանակեն ուրիշ դատարկ շրջանակներ: Որոց երկայնութիւնն է 24 հարիւրորդամետր և բարձրութիւնն 19, և թանձրութիւնն իբր 1 հարիւրորդամետր:

Ետեի կողմէն ապակի պատուհաններով ծածկած է իւրաքանչիւր յարկը որով կրնամք ներսը տեսնել, և բովանդակ բարձրութեամբ դռնով մը կը փակուի: Վարի պատուհանին տակ փոքրիկ դռնակ մը կայ ծղիւնիով հաստատուած, որ կրնայ բացուիլ տակը մաքրելու և միանգամայն հովազարելու համար: Իսկ մեղուաց մուտքը դրան հակառակ կողմէն է փոքրիկ, բոլորչի ծակեր կամ երկայնաձև ծակ մը:

Ետեի կողմէն ապակի պատուհաններով ծածկած է իւրաքանչիւր յարկը որով կրնամք ներսը տեսնել, և բովանդակ բարձրութեամբ դռնով մը կը փակուի: Վարի պատուհանին տակ փոքրիկ դռնակ մը կայ ծղիւնիով հաստատուած, որ կրնայ բացուիլ տակը մաքրելու և միանգամայն հովազարելու համար: Իսկ մեղուաց մուտքը դրան հակառակ կողմէն է փոքրիկ, բոլորչի ծակեր կամ երկայնաձև ծակ մը:

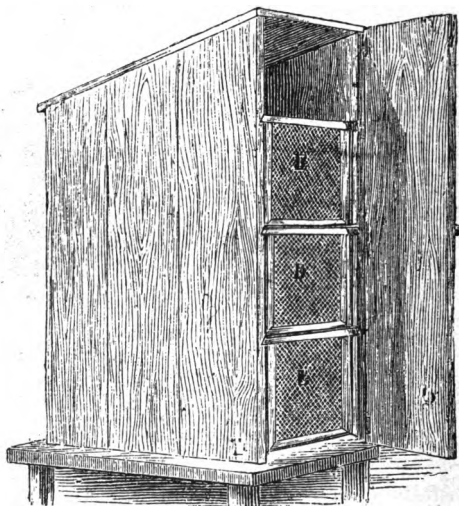
205. Փեթակ Պերլէփշ գերմանացւոյն. — Պերլէփշ (Berlepsch) գերմանացւոյն փեթակը, որ աւելի Գերմանիա կը գործածուի, քառայարկ է (Չև 55), և շրջանակներուն բարձրութիւնն է 0^մ, 183 հազարորդամետր և երկայնութիւնը 0^մ, 220: Վերին յարկը

Չև 54.

Երջանակ իտալական:

համբարանոցի տեղ կը դործածուի, ուր ձմեռը յարդով կը լեցնեն տաք պահելու համար: Այս յարկը աւելորդ կը համարուի, կրնայ առանց անոր ալ ըլլալ: Ուրիշ կողմանէ նման է Սարթորին փեթակին.

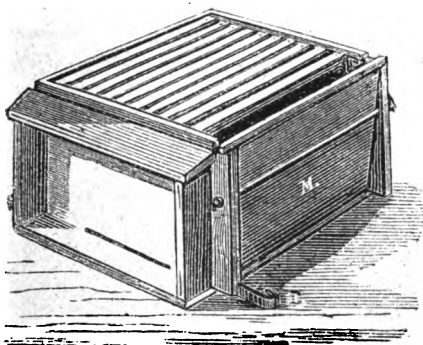

Չև 55. — փեթակ շրջանակաւոր քառայարկ:

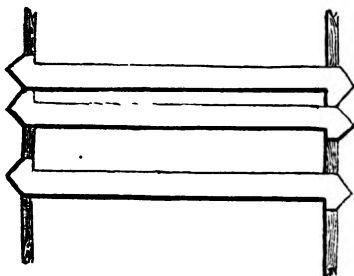
206. Փեթակ Լէնկսթրոմի. — Լէնկսթրոթ (Langstroth) ամերիկացի քահանային փեթակը աւելի երկայն է քան թէ բարձր (Չև 56), և կ'ըլլայ միայարկ, որոյ շրջանակները վրայէն կը դրուին, և իւրաքանչիւրը ծածկուած է առանձին տախտակով: Ի սկզբան շատ մեծ համբաւ ունեցաւ այս փեթակը, որոյ գործածութիւնը դիւրին է:

207. Գաղղիական փեթակ Ապոթի շրջանակներով. — Ապոթ (Abbott) անգղիացւոյն շրջանակները ոչ գամ, ոչ թեճակ և ոչ ուրիշ բան կ'ուզեն իրարմէ հեռու կենալու համար, այլ կախեալ է իր ձեւէն,

վերջանալով շրջանակին վերի կողմին ծայրերը հա-
կառակ դիրքով եռանկիւնաձև իմն (ՉԼ 57), և կրնայ
դիւրաւ վերցուիլ:

ՉԼ 56. — փեթակ Լէնկսթրոթի:

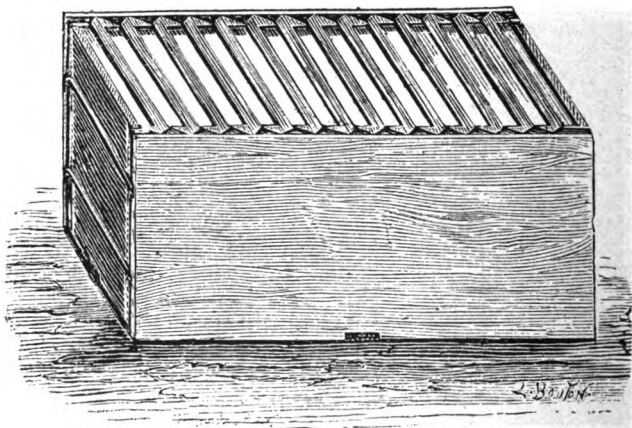

ՉԼ 57. — Շրջանակ Ալոթի:

Այս շրջանակները կը դրուին գաղղիական կոշուած
երկայնաձև փեթակին մէջ (ՉԼ 58), որ բաց է տա-
կէն, և վրայէն շարժական, ինչպէս նաև շարժական
է մէկ ծայրէն, որ կը տեսնուի մեր ձևին մէջ: Շըր-
ջանակները կրնան վերցուիլ թէ վրայէն, և թէ շար-

ժական ծայրէն: Փեթակին երկայնութիւնն է արտաքուստ 0^մ,60 և լայնութիւնն 0^մ,38. և կրնայ ընդունիլ 14 շրջանակ: Շարժական ծայրին վրայ կը դրուի ապակի պատուհան մը, և կը փակուի դռնակով: Ասոր վրայ կրնայ դրուիլ ուրիշ յարկ մ'ալ, և բովանդակը ծածկել տախտակէ կամ յարդէ ծածկութով: Եւ այսպիսի կրկնայարկ փեթակ մը կրնայ տալ 100 լիտր մեղր:

Մեղուաց ելումտի համար հարկաւոր եղած ծա-

Ձև 58. — Փեթակ գաղղիական:

կերը հաստատուած են փեթակին չորս կողմ, որով կրնան մեղուները ո՛ր կողմէն ուզեն ներս մտնել դուրս ելնել: Ունի այս օգտակարութիւնն ալ որ փեթակին վարի կողմը օդոյ հոսանք մը կ'ըլլայ:

208. Օգտակարութիւնը եւ անյարմարութիւնը շարժական շրջանակաց. — Շարժական շրջանակօք եղած փեթակներուն օգտակարութիւնը յայտ է, նախ, որ կրնամք մանրամասն դիտել փեթակին ներսը, զոր անկարելի է հաստատուն շրջանակօք եղածներուն

մէջ: Երկրորդ, դիւրին է հանել մայր մեղուն, թրթուրները, մեղրը, և այլն: Բայց ունին այս անյարմարութիւնը որ աւելի սուղ են, և մեղուններն ոչ այնչափ հանդիստ կ'ապրին անոնց մէջ: Անոր համար մեղր հաւաքող մեղուաբոյծներէն շատերը լաւ կը համարին գլխարկաւոր և բարձրական փեթակները իրենց աժանութեան համար: Բայց նոր սկսողներուն և անոնց որ զուարճութեան համար ետեւէ կ'ըլլան մեղուաբուծութեան, և սղութիւնը բանի տեղ չեն դներ և ոչ ժամանակի կորուստը, անոնց համար լաւագոյն է շարժական շրջանակները:

Շարժական շրջանակօք եղած փեթակի մը մեղունները ուրիշ նման փեթակի մը մեղուաց հետ միաւորելու համար, պէտք է մի առ մի հանել առաջնոյն շրջանակները իրենց խորիսխով և դնել միւսոյն մէջ, ուսկից հանուած ըլլան դատարկ շրջանակները, ծխելով երկուքին մէջ ալ:

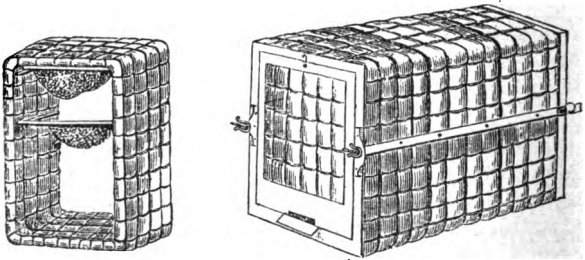
Եւ որովհետև շարժական շրջանակներուն մեծութիւնը, ինչպէս որ տեսանք, ըստ կամս ըլլալով շատ անյարմարութիւններ կը պատահէր, Գաղղիոյ մեղուաբուծից ժողովը 1891ին սահմանեց հետագայ չափերը, որոշելով երեք տեսակ շրջանակներ. բարձր, ցած և հաւասար ամեն կողմէն: Առաջնոյն բարձրութիւնը 40 հարիւրորդամետր և լայնութիւնը 30 հարիւրորդամետր, երկրորդին բարձրութիւնը 30 հարիւրորդամետր և լայնութիւնը 40, և երրորդ տեսակին բարձրութիւնը և լայնութիւնը 35 հարիւրորդամետր:

209. Փեթակ Էթլ. — Էթլ (Oettl) գերմանացւոյն փեթակը կազմի յարդէ, երկայնաձև (Չև 59), երեք մաս բաժնուած, և շարժական խորիսխներով: Այս փեթակով դիւրաւ կ'ըլլայ արուեստական գաղթականութիւն, զատելով մի մասը որ լի է թրթուրներով և մեղուններով, և անոր տեղ փոխանակել ուրիշ դատարկ մաս մը, և երկու գաղթականութիւնները հեռացնել իրարսէ, և այն որ չունի մայր մեղու կը փութայ սնուցանել նոր մայր մը:

Այս փեթակին գլխաւոր մէկ կատարելութիւնն ալ

այս է, որ կողերն թանձր ըլլալով կը պահէ ի ցըր-տութենէ և ի աաքութենէ:

210. Փեթակ դիտողութեան համար. — Փեթակ մը որ կարենայ լաւ ծառայել, դիտողութեան, պէտք է որ թոյլ տայ տեսնելու իր ամեն ներքին մասերը և մեղուաց աշխատութիւնները առանց գիրենք նեղելու: Ապակով պատած փեթակները մի մասը միայն կը ցուցանեն, այս ինքն այն մասը որ իրենց մօտ է, բայց ոչ ներքին մասերը որ կը մնան ծածկեալ: Հուպեր իր թերթաւոր փեթակով կրցաւ ընել իր դիտողութիւնները սի ծայրէն մինչև ի միւս ծայր: Բայց այս անյարմարութիւնը ունի, որ ամեն անգամ դիտողութեան համար հարկ ըլլալով զատել թերթերը, մեղուներն կը խռովին և կը յարձակին դիտողին վրայ և կը ստիպեն զնա փախչել:

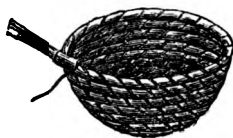
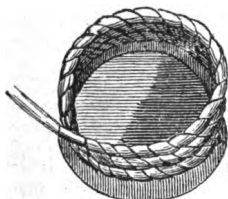
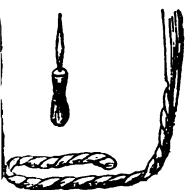
Չև 59. — Փեթակ էթի:

Մոնա մտածեց այնպիսի թերթաւոր փեթակ մը որով կարելի ըլլայ դիւրաւ և անվնաս ընել ամեն դիտողութիւններ: Երկնեց փեթակ մը ինը շրջանակէ, որք հաստատուած են երկաթի ձողի մը վրայ և կը դառնան անոր չորս կողմ, և ձողին երկու ծայրերը կ'անցնին փեթակին և առաստաղին մէջէն, ունելով երկու ծայրերուն վրայ մէյմէկ օղակ, և ասով կրնան շրջանակները բացուիլ մի առ սի գրգի մը թերթերուն նման: Բաց ասկէ իւրաքանչիւր շրջանակ կրնայ հանուիլ դիւրաւ իր տեղէն:

Այս շրջանակներուն վրայ անցած է շարժական ծածկոյթ մը:

Բայց լաւ եւ կ'ըլլայ մեղուաց աշխատութիւնները դիտելու համար կազմել փոքրիկ փեթակ մը քառակուսի, չորս կողմ առանձին դռներով եւ ապակի պատուհաններով, որով կրնամք ամեն կողմէն լաւ դիտել նաև ներքին աշխատութիւնները:

211. Փեթակները շինելու կերպ. — Ձանազան տեսակ փեթակաց մէջ ամենէն դիւրինն է յարդեայ փեթակը, որ իւրաքանչիւր ոք ինքն անձամբ կրնայ շինել, առնելով ձեռքը յարդէ որայ մը եւ ոլորել չուանաձև (Ձև 60), եւ իւրաքանչիւր մասերը կցել իւրարու հետ անցնելով մէջ ընդ մէջ, եւ յետոյ հաստատել փեթակին յատակին վրայ, ըստ ձևոյն զոր կ'ուզեմք տալ փեթակին, ինչպէս կը ցուցանէ (Ձև 61): Իսկ (Ձև 62) կը ցուցանէ փեթակի գդակ մը սկսած:

Ձև 60.

Յօրինուած յարդեայ շուանի:

Ձև 61.

Յօրինուած յարդեայ փեթակի:

Ձև 62.

Կազմութիւն յարդեայ գդակի:

Փայտէ շինուած փեթակները ամենքն ալ կարօտ են արհեստաւորի, որոց շինութեան վրայ խօսիլը աւելորդ կը համարիմք: Մովորաբար փայտէ փեթակները կը ներկեն արտաքուստ գոյնզգոյն, բայց այնպիսի ներկեր պէտք է գործածել որ չծծեն արևուն ձառագայթները:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Մ Ե Ղ Ո Ւ Ա Տ Ո Ւ Ն

212. Մեղուատուն. — Մեղուատուն կամ Մեղուա-
նոց կ'ըսուի այն տեղը ուր շատ փեթակներ դրուած
են, և կրնայ ըլլալ բացօթեայ կամ յարկածածուկ:
Երկու կերպն ալ ունի իրեն օգտակարութիւնները և
անյարմարութիւնները ըստ դրից տեղւոյն, ըստ թուոյ
փեթակաց և ըստ այլ հանգամանաց: Բայց որ կերպն
ալ գործածուի, պէտք է ջանալ որ խոնաւ չըլլայ
տեղը, ըլլայ մաքուր, և ջնջել մօտ եղած բոյսերն
որ կրնան ճարակ ըլլալ կամ ապաւէն վնասակար
անասնոց և միջատաց:

213. Խոնաւութեան եւ քամիներու ազդեցութիւնը
մեղուաց վրայ. — Խոնաւութիւնը շատ վնասակար է
մեղուաց, որով խորիսներուն վրայ գոյանայ բորբոս,
կ'ապականի փեթակին օդը, և պատճառ կ'ըլլայ փոր-
հարութեան. հետեւաբար պէտք չէ հաստատել մե-
ղուատունը ցած և խոնաւ տեղ: Նոյնպէս պէտք չէ
անձրեային եղանակի մէջ դարձնել փեթակին մուտքը
դէպ այն կողմ, ուսկից սաստիկ անձրե կը զարնէ:
Քամիներն և մանաւանդ ցուրտ քամիներն նոյնպէս
վնասակար են մեղուաց. ուստի եթէ փեթակներուն
մուտքը դարձած ըլլայ քամիին կողմ, մեղուներն
մտնելու և ելնելու ժամանակ կը զարնուին քամիէն,
կ'իյնան գետին և կը մեռնին շատ անգամ: Գաղ-
թականութեան ելնելու մօտ ժամանակ, քամիներն
որ կը զարնեն փեթակին մուտքին վրայ, արգեթք կ'ըլ-
լան գաղթականութեան: Եւ յայտնի կը տեսնուի
տարբերութիւնը այն փեթակներուն վրայ որ պաշտ-
պանեալ ըլլալով քամիէ, անոնցմէ գաղթականու-
թիւն կ'ելնէ, մինչդեռ անոնք որ պաշտպանեալ չեն,
չեն կարող գաղթականութիւն հանել:

214. Տարութեան ազդեցութիւնը մեղուաց վրայ. — Արևուն տապազին ճառագայթներն փնասակար չեն մեղուաց. բայց թէ որ ուղղակի զարնեն փեթակներուն վրայ, որ գոցուած չըլլան թանձր յարդով, կը հալեցնեն խորխիւները և կը վազցնեն մեղըր. որով կը տեսնեմք որ մեղուններն կը թողուն այնպիսի փեթակները որ արևուն սաստիկ ճառագայթից տակ դրուած են: Ուստի ըսածնէս կը հետևի, թէ մեղուններն կ'ուզեն չափաւոր տաքութիւն, ինչպէս նաև չափաւոր օդ և խոնաւութիւն:

215. Ընտրութիւն դրից մեղուանոցի. — Մեղուանոցի համար պատշաճ տեղ մը և դիրք մը ընտրելը շատ կարևոր է, վասն զի անկէ կախումն ունին ամեն բարիք: Նախ պէտք է դիտել հողը որոյ վրայ կ'ուզեմք հաստատել մեղուանոցը. երկրորդ, մեղուանոցին կարևոր տարածութիւնը, տեղւոյն հեռաւորութիւնը, բուսականութիւնը, արօտականութիւնը, և այլն:

Կարծեն սովորաբար թէ մեղուանոցը հարաւային կողմ դնելը օգտակար է. բայց այդ սխալ կարծիք է: Հարաւային կողմ եղած աշխարհներուն համար փնասակար է դնել մեղուանոցը դէպ ի հարաւ, մանաւանդ երբ ետեւը պատ մը կամ ժայռ մը ըլլայ. որովհետև ամարան մէջ արևուն այրող տաքութիւնը զարնելով մեղուանոցին վրայ, կը հալեցնէ մոմը և մեղրը և շնչասպառ կ'ընէ մեղունները: Որով կը տեսնեմք մեղունները որ դատարկ կ'անցնեն և կ'ամփոփին փեթակին ետեւը, նեղեալ արևուն սաստիկ տաքութենէն: Մինչդեռ մեղուանոցը եթէ հիւսիսային կողմ դրուած ըլլայ, այնչափ փնասակար չկրնար ըլլալ արևուն տաքութիւնը: Լաւ է որ մեղուանոցը ծածկոյթ մը ունենայ տախտակով կամ խոտով, որպէս զի արևուն տաքութիւնը ուղղակի չզարնէ վրան:

Չմեռուան մէջ ալ արևուն խաբուսիկ տաքութիւնը փնասակար է մեղուաց: Կարծելով թէ օդը բարեխառն է, ձեռք կը զարնեն իրենց աշխատութեանց. մաս մը կ'ընեն փեթակէն դուրս աւարառութեան, և հոն ցրտէն զարնուելով կը մեռնին. բաւական է որ ամպ մը ծածկէ արևը, կամ յանկարծ քամի մը

փչէ, և իսկոյն մեղուներն կ'իյնան գետին և կը մեռնին: Թող որ ձմեռուան խարուսիկ տաքութիւնը պատճառ կ'ըլլայ որ աւելի մեղր կ'ուտեն, և կը պարապին իրենց ձագերը կերակրելու:

Մեղուանոցը դէպ արեւելեան կողմ դնել օգտակար կը համարին շատ մեղուաբոյժներ, վասն զի մեղուներն արեւուն ծագելը տեսնելով շուտով կը սկսին աշխատութեան: Բայց թէ որ եղանակը մեղմ է և ծաղկանց ժամանակը հասած, այն փեթակաց մեղուներն որ դրուած են դէպ յարեւմուտս կամ ի հիւսիս, նոյնպէս կանուխ կ'եջնեն և նոյնչափ աւարաւութիւն կ'ընեն ինչ որ դէպ յարեւելս դրուած փեթակին մեղուներն: Այս ստոյգ է որ այն փեթակին մեղուներն որ ի հարաւ կամ յարեւելս դրուած են շուտով գաղթականութեան կ'եջնեն, բայց իրենց պարսն ալ սակաւաթիւ կ'ըլլայ: Որովհետեւ ոչ եթէ փեթակին մեղուաց բազմութենէն ստիպուած գաղթականութեան կ'եջնեն, այլ արեւուն տաքութենէն: Ի նմին հանգամանս, այն փեթակներէն կ'եջնէ բազմաթիւ գաղթականութիւն, որ դրուած ըլլան հովիտներու և անտառներու մէջ, և հովը արգելք չըլլայ մեղուաց մեղր հաւաքելու, երբ առաջին ծաղիկներն սկսին ծլիլ:

Ինչ և իցէ լայնութեան աստիճանի մէջ, ամեն բանէ աւելի պէտք է նայիլ որ փեթակը պատսպարեալ ըլլայ տիրող հողմերէ, որք շատ անգամ անձրև կը բերեն: Եթէ այս հողմերն գան արեւմուտքէն կամ հիւսիսէն, պէտք է փեթակները այնպէս դնել որ պատսպարին այս հողմերէն, և իրենց ելքը գրտնուի յարեւելս կամ ի հարաւ: Եւ եթէ ընդհակառակն հողմերն գան արեւելքէն կամ հարաւէն, պէտք է այն կողմերէն զիրենք պաշտպանել, և դարձնել փեթակին մուտքը յարեւմուտս կամ ի հիւսիս: Եւ այս բանիս մէջ նայէ բնութեան նմանող ըլլալ: Մեղուներն անտառներու մէջ կը պատսպարին այն տեղ ուր քամիներն և արեւուն այրող տաքութիւնը քիչ կ'ազդեն:

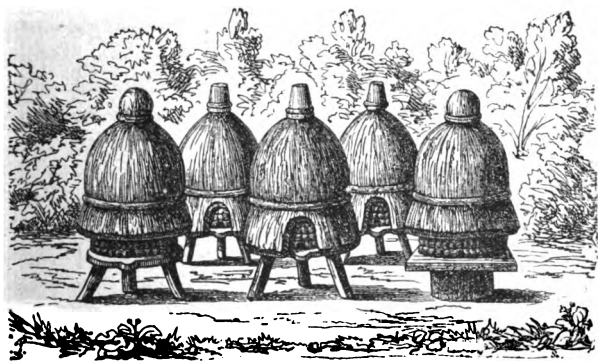
Պէտք է նայիլ որ փեթակները արօտէն կամ ծաղկանց տեղէն շատ հեռու չըլլայ, այլ ըստ կարի մօտ: Դարձեալ, նայիլ որ փեթակներուն առջև ծառ կամ

ծառատունկ ցանկ և շէնք չըլլան, որք արգելուն մեղուաց ելքը:

Պէտք չէ դնել մեղուանոցը հասարակաց ճանապարհներու, գետերու, լճերու, միշտ ծխող ծխաններու, կիր շինող թրծոցներու և ուրիշ գործարաններու մօտ: Նմանապէս պէտք չէ դնել գաւթի մէջ ուր հաւեղէնք կան, որք թէպէտ չեն փճացներ մեղուները, այլ կը նեղեն զիրենք իրենց աշխատութեան մէջ: Թող որ մեղուներն կրնան յարձակիլ հաւեղինաց վրայ և փնասել իրենց:

Կրնամք փեթակը բնակութեանց մօտ դնել, որպէս զի կարող ըլլամք դիւրաւ խնամել, բայց մարդոց և անասնոց անցուղարձի վրայ չըլլայ. վասն զի մեղուներն չեն ուզեր նեղիլ որ և իցէ անձէ աղէկ եղանակի մէջ:

216. Մեղուանոց բացօթեայ դրուած. — Բացօթեայ եղած մեղուանոցը պէտք է ջանալ որ ցանկի կամ ծառի մը քով դրուի, և եթէ գետինը թաց ըլլայ և գտնուի մրջմնոց կամ մեղուներու ուրիշ վնասակար կենդանիներ, պէտք է փեթակները գետնէն բարձր դնել առաւել կամ նուազ (ՁԼ 63): Թէ որ

ՁԼ 63. — Յարգեայ փեթակք բացօթեայ:

տեղը չոր և հովահարեալ ըլլայ, բաւական է գետնէն 20 կամ 30 հարիւրորդամետր բարձր դնել, և եթէ այնպէս չըլլայ, կրնամք բարձրացնել մինչև 40 կամ 50 հարիւրորդամետր:

Եւ եթէ ցանկի տեղ պատ մը ըլլայ, պէտք չէ փեթակները անմիջապէս կրթընցնել պատին, ուսկից արեւուն տաքութիւնը կ'անդրադառնայ, այլ պատէն գէթ մետր մի հեռու դնել:

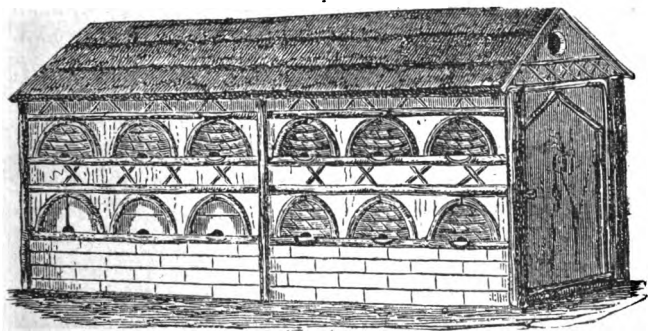
Լաւ է փեթակներուն յատակը քիչ մը ծռած դնել դէպ առաջ, որով մեղուններն զիւրաւ կրնան դուրս հանել մոմի կտորները և սատակները որ կ'իյնան յատակին վրայ, և օդն ալ զիւրաւ կը փոխուի, և մէջի գոլորչիքէն խտացած ջուրն ալ կը վազէ դուրս:

217. Հեռաւորութիւն բացօթեայ փեթակաց եւ օգտակարութիւն նոցա. — Բացօթեայ դրուած փեթակներուն իրարմէ ունեցած հեռաւորութիւնը 40 կամ 50 հարիւրորդամետր պիտի ըլլայ, և երբեմն մինչև 60 կամ 80 հարիւրորդամետր: Եւ եթէ ետևի կողմէն անկարելի ըլլայ պտըտիլ, յայնժամ աւելի հեռու պիտի դրուին իրարմէ, որպէս զի կարևոր եղած գործերը համարձակ ըլլուին:

Բացօթեայ եղած մեղուանոցը աւելի խնայողական է, և անոր վրայ ամեն գործողութիւն զիւրաւ կ'ըլլուի, մանաւանդ արուեստական կերպով բազմացնելը: Այս պատճառներու համար մեղուաբոյծներէն շատերը այս կերպս կը գործածեն, թէպէտ և աւելի մտադրութեան կարօտ է քան թէ յարկածածուկ մեղուանոցը:

218. Յարկածածուկ մեղուանոց. — Յարկածածուկ մեղուանոցը սովորաբար երկայն և նեղ շէնք մը կ'ըլլայ: Երկայնութիւնը կախումն ունի փեթակներուն թիւէն, և լայնութիւնը անոնց տարածութենէն: Մի և կէս մետր լայնութիւնը բաւական է սովորական յարդաշէն փեթակներու համար, և վեց մետր երկայնութեան մէջ կրնամք դնել տասուերկու փեթակ 35 կամ 45 հարիւրորդամետր տրամագծով (2 և 64):

Յարկածածուկ մեղուանոցը կրնայ ըլլալ միայարկ, երկայարկ և եռայարկ, բայց սովորաբար երկայարկ կ'ըլլայ: Առաջին յարկը 20 հարիւրորդամետր բարձր կ'ըլլայ գետնէն, թէ որ գետինը չոր է. ապա թէ ոչ աւելի բարձր կ'ըլլայ. երկրորդ յարկը 95 հարիւրորդամետր բարձր առաջնէն, նոյնչափ և ձեղունէն: Առջևի պատը յարդախառն շաղախով կամ ուրիշ այնպիսի նիւթով ծեփած պիտի ըլլայ, որ անազգակ ըլլայ արևուն ճառագայթներէն: Իւրաքանչիւր փեթակին առջև դնել 8 կամ 10 հարիւրորդամետր

Չկ 64. — Մեղուատուն յարկածածուկ:

լայնութեամբ տախտակներ, որպէս զի մեղուներն կարենան հանգչիլ անոնց վրայ իրենց ելնելու և մըտնելու ատեն: Կրնամք մեղուանոցին վրայ սարփինայ մը շինել, և անոր վրայ տարածել որթոյ ձիւղեր կամ բաղեղն և կամ ուրիշ մագլոյ բոյս մը, որպէս զի իրենց չքով կոտրեն ամարան արևուն տաքութիւնը:

Մեղուանոցին միւս կողմերը կրնան ըլլալ տախտակէ, աղիւսէ կամ եղեգէ: Բայց ձեղունը լաւ է որ ըլլայ յարդէ կամ եղէգէ, 75–90 հարիւրորդամետր դուրս ցցուած, որպէս զի անձրևի ջրերն փեթակին մուտքին վրայ չթափին: Չծածկել ձեղունը թիթեղնաքարով կամ թանագեայ թերթերով, որք սաստիկ կը տաքնան արևուն ճառագայթներէն:

Գուռը քովնտի ձգել և կամ ետևէն եթէ դիրքը այնպէս բերէ, և միւս կողմէն փոքրիկ պատուհան մը թողուլ, որպէս զի սաստիկ տաքին ժամանակ քամի բանի:

Թէ որ վախ ըլլայ որ մկները կրնան մտնել մեղունոցին մէջ, դրան տակը ծակ մը թողուլ որ կատուն կարող ըլլայ ներս մտնել:

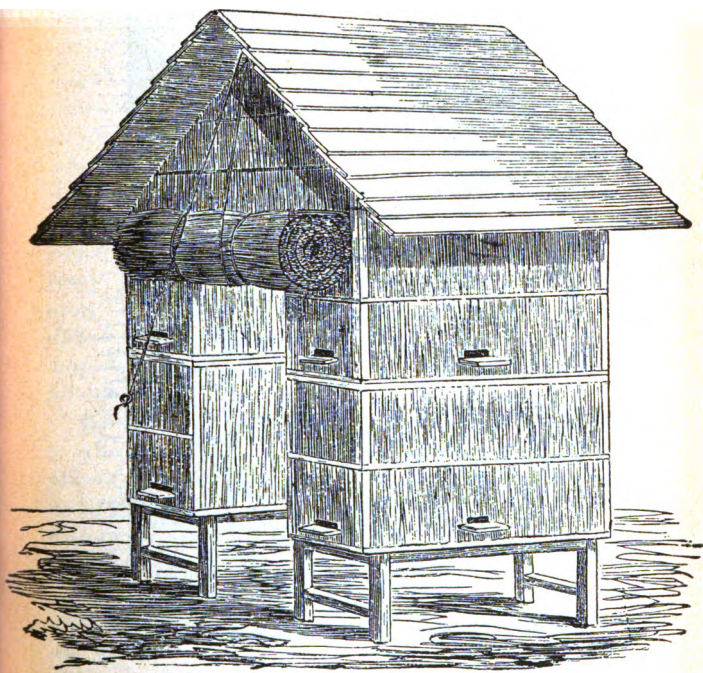
Մեղունոցին իւրաքանչիւր յարկին կազմութիւնը կ'ըլլայ երկու բարակ քառակուսի մարդակներով դէպ ի երկայնութիւն դրուած, որոց լայնութիւնը կ'ըլլայ 10 հարիւրորդամետր, և իրարմէ հեռաւորութիւնը 30 հարիւրորդամետր, որոց վրայ կը դրուին փեթակները. բայց որպէս զի ապահով ըլլան, նոյն մարդակներուն տակ հեծանակներ կը դրուին $1\frac{1}{2}$ կամ 2 մետր հեռաւորութեամբ:

Կրնամք յարկածածուկ մեղունոցին զանազան ձև տալ ըստ դրից տեղւոյն և ըստ հաճոյից, ինչպէս (Ձև 65). բայց գեղջուկ մարդ մը պիտի ընտրէ այն ձևը որ աժան ըլլայ և ոչ շատ ծախքով:

Ահաւասիկ աժան կերպ մը: Պատէն 1,50 կամ 2 մետր հեռաւորութեամբ տնկել գետինը կաղնի կամ ուրիշ կարծր փայտէ երկերկու ցից (Ձև 66), և անոնց վրայ հաստատել բարակ ձողեր, որ իրարու հետ կապուին, նոյնպէս և պատին հետ, և վրան ծածկել եղեգով:

Կան մարդիկ որ իրենց փեթակը կը կախեն տանը տանիքէն կամ կը դնեն բարձր շտեմարանի մէջ: Այս տեղերը կրնային պատշաճ համարուիլ, եթէ հովը զարնելով մեղունները շառնու շտանի իրենց մտնելու ելնելու ժամանակ: Սովորաբար ցած մեղունոցը լաւ կը համարուի քան թէ բարձրը. որովհետեւ մեղուններն բեռնաւորեալ դառնալու ժամանակ աւելի դիւրաւ կը մտնեն առաջնոյն քան երկրորդին մէջ: Ստոյգ է որ անտառներու մէջ մեղուններն իրենց մեղունոցը կը կազմեն բարձր տեղ, բայց մեծամեծ ծառերու մէջ հովը շատ չբանելով, մեղուններն կ'երթան անարգել իրենց բնակարանը: Թող որ եթէ անտառներու մէջ ցած տեղ հաստատեն իրենց բնակութիւնը, յայնժամ կը նեղին աւելի թացութենէ:

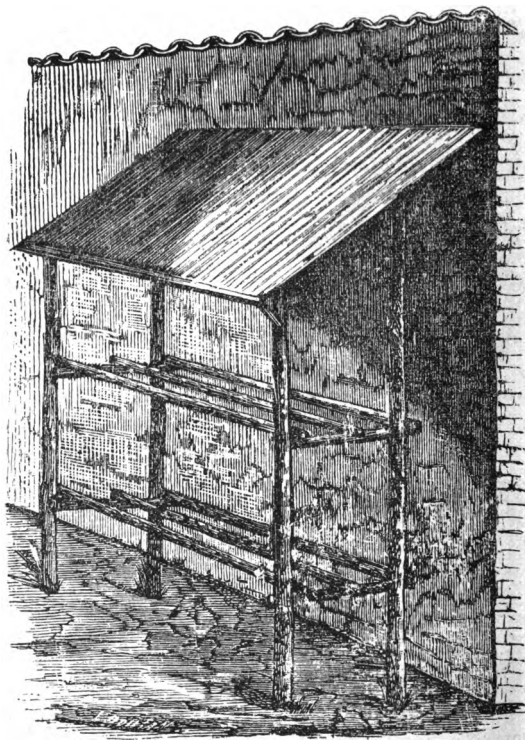
219. Օգտակարութիւնք յարկածածուկ մեղուանոցի. — Յարկածածուկ մեղուանոցներն աւելի ապահով են և քիչ խնամոց և մտադրութեան կարօտ քան բացօթեայ մեղուանոցներն, և վախ չկայ որ հովերն կամ անասուններն կործանեն փեթակները: Յաժ և ճախճախուտ տեղերու մէջ խոնաութիւնը քիչ փնաս կը բերէ յարկածածուկ մեղուանոցներուն

Չև 65. — Մեղուատուն:

մեղուաց, քան բացօթեայ մեղուանոցներուն մեղուաց: Կան գործողութիւններ որ աւելի դիւրին են կատարել յարկածածուկ մեղուանոցներուն մէջ, բայց

կան ևս որ աւելի դժուարին են տեղւոյն նեղութեան պատճառաւ: Կը պատահի ևս որ միօրինակ կերպով շինուած յարկածածուկ մեղուանոցներուն մէջ մանկահասակ պարսմայր մը բեղնաւորելու համար

Ձև 66. — Մեղուատուն գեղջկական, յարկածածուկ:

դուրս ելնելով փեթակէն, ի դարձին կը շփոթի և ուրիշ փեթակ մը կը մտնէ և հոն զոհ կ'ըլլայ, և իր պարսը այլի կը մնայ: Այս անպատշաճութեան դէմը առնելոյ համար լաւ է տարբեր կերպով ընել

իւրաքանչիւր փեթակաց մուտքը, և փեթակները ներկել զանազան կերպարաններով և գոյներով, եթէ ըլլան փայտաշէն:

Պէտք է մեղուանոցները մաքուր պահել, մանաւանդ սարգիոստայնէ: Չթողուլ մէջը հին պաներ և մոմի կտորներ, որք պատճառ կ'ըլլան ցեցերու գոյացման: Մեղուանոցին չորս կողմ միշտ գետինը մաքուր պահել և հողը քրքրել և խոտերը հանել:

220. Ծառատունկ, ծաղկոց եւ աւազան մեղուանոցին մօտ. — Լաւ է որ մեղուանոցին չորս կողմ փոքրիկ ծառեր տնկած ըլլան, որոց վրայ կարենան հանգչիլ մեղուներն: Իրենց հաճոյական ծառերն են սալորենի, խնձորի, կեռասենի, ծիրանի, դեղձենի և ուրիշ մշտադալար թուփեր: Մեղուանոցին մօտ փոքրիկ ծաղկանոց մը ընել և հոն տնկել մեղուաց հաճոյական ծաղիկներ, ինչպէս են ծոթոր, լաբանդ, թրընջխոտ, վահշիժակ, խաշ, յափուկ, խաշխաշ, և այլն: Մարգագետնոյ մէջ ցանել առուոյտ, որոյ ծաղիկներէն կը քաղեն մեղուները մայիսէն մինչև ցհոկտեմբեր: Կրնամք ևս ցանել մեղրածուծ՝ սպիտակ կամ դեղին ծաղկօք, գաղտիկուր, եղխար, իժախոտ, կանճրակ, և այլն:

Եթէ մեղուանոցին մօտ վազուկ ջուր չգտնուի, լաւ է դնել աւազան մը գետնին հաւասար, քիչ խորութեամբ, մէջը ջրով լեցուն, և ջրոյն վրայ ցանել ջրկոտիմն որ շուտ կը բուսնի և կը տարածուի ջրոյն երեսը. և կամ դնել քիչ մը յարդ և մամուռ, որպէս զի մեղուներն անոնց վրայ կենալով չիղդուին ջրոյն մէջ: Պէտք է ջանալ որ աւազանին ջուրը չպակսի, մանաւանդ գարնան և ամառուան մէջ: Ջրկոտիմը՝ որ և կ'ըսուի Բադրակ, կտրել երբ շատ մեծնայ: Ջուրը անհրաժեշտ հարկաւոր է մեղուաց, մանաւանդ ձագ հանելու ժամանակնին, որով կը պատրաստեն ձագերուն սննդարար խիւսը:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ԽՆԱՄՔ ՄԵՂՈՒԱՑ ՎՐԱՑ.

221. Մէր մեղուաց վրայ, եւ զիրենք ընտանեցնելու կերպ. — Մեղուաց վրայ պէտք է սէր և գութ ունենալ: Եւ ինչպէս կրնամք շունենալ երբ կը տեսնեմք իրենց գործօն կեանքը, զարմանալի աշխատութիւնները, իրենց ընկերական բարեկարգ վարմունքը, և ըրած օգտակար մտքը և անուշահամ մեղրը: Եւ սակայն իրենց խայթոցին վախը շատերուն պատճառ կ'ըլլայ զիրենք չմշակելու: Բայց ընդունայն է այդ վախը: Անոնք որ կը վախնան, լաւ է ի սկզբան ծածկեն իրենց երեսը և ձեռքը բարակ լաթով, և մեղմով և քաղցրութեամբ մօտենան մեղուաց, և կը տեսնեն քիչ ժամանակէն որ քիչ անգամ հարկ կ'ըլլայ ծածկել իրենց երեսը. և որչափ աւելի մօտենան իրենց ընտանեբար, այնչափ աւելի իրենց սէրը կ'աւելնայ մեղուաց վրայ, և համ կ'առնուն գիւղական այս հաճոյքէն:

222. Պէտք է մեղուաց քով մօտենալը ամեն հանդարտութեամբ և առանց իրար անցումի ընել. յանկարծական շարժումներ և շառաչք կը խռովեն զիրենք: Պէտք չէ վրանին փչել, վասն զի մեր շունչը հոտ մը ունի որ իրենց անհաճոյ է և կը զրգռէ զիրենք: Թէ որ մեր վրայ հանգչին, նաև մեր երեսին վրայ, պէտք է հանդարտ թողուլ և սպասել որ ինք իրեն երթան, կամ նիւթով մը հանդարտութեամբ հալածել: Թէ որ ուզեմք մեղու մը իր խումբին մէջէն դատել, կրնամք հանդարտութեամբ ձեռքով ընել կամ փեարով: Մութ գոյները իրենց անհաճոյ են, ինչպէս սև, թուխ և կապոյտ գոյները, քան թէ բաց գոյներ. անոր համար իրենց բարկութեան ժամանակ կը փակչին սև գլխարկին վրայ, կը մտնեն գլխոյ մազին մէջ, կը յարձակին արտեանանց և այն ամեն բաներուն վրայ որ սև են կամ կը շարժին:

Մեղուները հանդարտեցնելու կամ նուաճելու մի միայն կերպը ծուխն է, որ կ'ըլլուի ցնցոտեօք, կովու թրիքով, յարդով և կամ ուրիշ որևիցէ նիւթով որ շատ ծուխ արձակէ: Ծուխը ոչ միայն զիրենք կը նեղէ, այլ և վախ կու տայ որ չըլլայ թէ պարամայրը անհանգիստ ըլլայ: Այսպէս խնամով կը հոգան իրենց մայրը:

223. Պատճառք որով զբզուին մեղուները. — Ըսինք թէ մեղուներն յանկարծական շարժումնք չեն սիրեր իրենց փեթակին առջև: Անձանց գարշահոտութիւնը որ իրենց կը մօտենան, կ'աւելցնէ իրենց կատաղութիւնը: Իւրազրզիւ կ'ըլլան երբ օդը լըցեալ ըլլայ ելեկտրութեամբ, սաստիկ տաք կամ մրրկաբեր: Զգուշանալու է չնեղել զիրենք ձու ածելու ժամանակ, կամ թէ ըսել, երբ շատ ձագք կան փեթակին մէջ: Կան անձինք որոց հոտէն չեն ախորժիր, այսպիսիները պէտք է միշտ երեսնին ծածկեն և այնպէս մօտենան:

224. Նշան յարծակման մեղուաց. — Վերը ըսած պատճառներէն զատ, քիչ անգամ կը պատահի որ մեղուներն յարձակին մէկու մը վրայ թշնամութեան համար: Ոչ երբէք կը վնասեն անձի մը երբ դաշտի մէջ աւարառութեան ելած են. թէ որ զիրենք նեղես յայնժամ, կը հեռանան: Բայց հակառակը կը պատահի եթէ նեղես զիրենք փեթակին առջև: Կը ճանաչեմք որ մեղու մը բարկութեան մէջ է, երբ կը լսեմք որ պայծառ և շունչող բզզիւն մը կը հանէ թռչելու և մեր չորս կողմ շուրջ գալու ժամանակ. իր շարժումնքը երազ են և աշխոյժ: Յայնժամ լաւ է քաշուիլ շուքի մէջ կամ ապաւինիլ ծառի մը ետև, մանաւանդ երբ յարձակումը կը տեսնուի որ սաստիկ է. եթէ սաստիկ չերևի, լաւ է գլուխը ծռել և մնալ անշարժ մի կամ երկու վայրկեան. կը դադրի յայնժամ մեղուն իր կատաղութենէն, և կ'երևի թէ զմեզ վախցնելու համար կ'ընէր, և կը հեռանայ մեզմէ. բայց երբեմն կրկին անգամ կը յարձակի: Թէ որ իր կատաղութիւնը հաղորդէ նաև ուրիշ մեղուաց,

խոհեմութիւն է թողուլ գործը եթէ դիմակաւորեալ չեմք:

225. Դիմակ. — Երեսը ծածկելու համար եղած դիմակը կրնայ ըլլալ բարակ մետաղեայ թելով հիւսուած կամ ցանցաւ կտաւով, որ ծածկէ բովանդակ գլուխը և վիզը (Չև 67): Եւ եթէ մէկը վախնայ

Չև 67. — Դիմակ:

նաև ձեռքերէն, կրնայ ձեռնոց մը անցնել կտաւէ, և ոտքին վրայ ալ սոնապան: Կան մարդիկ որ գլխէն մինչև ոտք երկայն զգեստ մը կը հագնին մարմիննին ամբողջ պատասպարելու համար. բայց այսպիսի զգեստ մը ծանր կ'ըլլայ և կը նեղէ մարմնոյն շարժմունքը: Վարժ մարդոյ համար այս ամեն զգուշութիւնները անօգուտ են, և չգործածեր բնաւ դիմակ: Այս ալ կ'աւելցնեմք, թէ կան մարդիկ որոց վրայ քիչ կը յարձակին մեղուններն, և խայթուածն ալ իրենց վրայ գրեթէ անզգայուն կ'ըլլայ: Կան մարդիկ որ իրենց մարմնոյն այս ինչ կողմը կ'զգան խայթուածը իսկ ուրիշ կողմերը ոչ: Ի վախճանի կ'ըսեմք թէ կամաց կամաց կը վարժին մարդիկ խայթուածին:

226. Խայթոց մեղուաց. — Մեղուաց խայթոցը (Չև 68) կը բաղկանայ երեք ամենանուրբ թելերէ, վերէն ի վար փորուած, և ծածկեալ պատենի մը մէջ: Կը վերջանայ երկու նրբին և թեփոտ կտորնե-

Գնեմք Հոս խայթոցին մանր նկարագրութիւնը :

- Ա. Մեղուին փորին ծայրը խայթոցով միասին .
- . խայթոց իր պատենին մէջ .
- Բ. խայթոցին խարխիւրը աճառապատ .
- Գ. խայթոց մանրամասն և ստուարացեալ .
- . Գեղձը թունալից .
- Բ. Ընդունարան թունոյ .
- Գ. Խողովակ արտաթորիչ թունոյ .
- ԴԴ. Արմատը նեալից խայթոցին .
- Ե. խայթոցին երկու նեաերն դէմ առ դէմ .
- Ղ. խայթոցին պատենանը երկմասնի .
- ԹԹ. Ութ աճառեղէն կտորներ որք կը բռնեն նեաերուն արմատները և կը հասաստեն փորին մէջ .
- ԺԺ. Գնդերը յառաջածիզ և ներքսածիզ այս կտորներուն .
- Ժ. Նեաերուն միոյն ծայրը մեծապէս ստուարացեալ, որպէս զի աղէկ տեսնուի սկուաներուն ձևը :

227. Երբեմն կը պատահի որ խայթոցը մեղուին մարմնէն բաժնուելէն վերջ կը պահէ երկար ժամանակ իր շարժումը՝ և կը թափանցէ մսին խորը : Թէ որ դնեմք խայթոցը մարմնոյն որևիցէ կողմ, օրինակ իմն ձեռքին վրայ, կը թափանցէ ինքիբեն մսին խորը և կը վիրաւորէ, իբր թէ դեռ մեղուին հետ միացած ըլլար, և այդ վէրքը այնչափ աւելի զօրաւոր կ'ըլլայ որչափ երկար ժամանակ մնայ խայթոցը վէրքին մէջ : Ուստի պէտք է խել շուտով խայթոցը վէրքին մէջէն, և ճմլել չորս կողմէն խայթուած տեղը, որ թոյնը ըստ կարի դուրս ելնէ, և չքերել վիրաւորեալ տեղը :

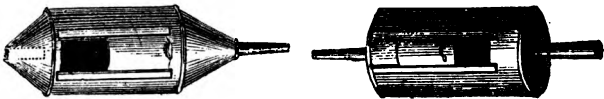
228. Գարմանք խայթուածին ազդեցութիւնը մեղուներու . — խայթոցը վէրքին մէջէն հանելէն վերջ, պէտք է շուտով ծծել խայթուածը թէ որ կարելի է, կամ շփել ուժով խնկաւէտ բուսով մը, ինչպէս է օշինդր, ընտանի կարոս, անանուխ, և այլն, և թրջել պաղ ջրով, կամ լաւ ևս ալքոհլով, աւշակով կամ լոտանով : Թէ որ այս հեղուկները պատրաստ չգրտնուին, ընել այն որ կարելի է : Ան մարդիկ որ կը գործածեն ձէթ, մեղր, կամ մարած կիր, բայց այս դարմանները կը մեղմեն միայն ցաւը առժամանակեայ, և ոչ կ'ազդեն ամեն մարդոց վրայ միօրինակ :

Փենական թթուուտը ամեն դեղերէ աւելի զօրաւոր կը համարուի ցաւը բառնալու և ուռեցքը արգիւելու համար: Բաւական է դնել վէրքին վրայ փոքրիկ կաթիլ մը, և իսկոյն կ'սպիւանայ վէրքը. պէտք չէ շատ դնել, ապա թէ ոչ կ'այրէ:

Թէ որ ընտանի անասուն մը վիրաւորուի մեղուին խայթոցով, պէտք է յարդով շփել ուժգին նոյն տեղը, որպէս զի խայթոցը դուրս ելնէ, և յետոյ շփել աւշակով կամ ալքոհլով. և ի պակասել այս նիւթոց, շփել պաղ ջրով դնելով վրան թրջած լաթ մը և ստէպ փոխել: Տեսած եմք անասուններ որ զիրենք ազատելու համար մեղուաց խայթուածէն, ջրոյ մէջ նետուած են լողալով: Ուստի եթէ պատրաստ ջուր գտնուի, պէտք է շուտով անասունը ջրոյ մէջ նետել, երբ տեսնեմք որ մեղուներն կը յարձակին անոր ետևէն զինքը վիրաւորելու համար:

229. Մեղուները խաղաղելու կերպ. — Տեսանք վերը որ մեղուներն ոչ այնչափ իրենց համար կը վախնան որչափ իրենց մօրը համար, զոր կը ծածկեն իրենց մարմնով, և չեն հեռանար իրմէ մինչև որ վտանգը չանցնի: Արդ եթէ իրենց վրայ ծուխ արձակեմք, իրենք կը նեղին սաստիկ, և անկէ ազատելու համար կը ջանան հեռանալ: Թէ որ շարունակեմք ծուխը, կը սկսին թևերնին զարնել մասնաւոր կերպով մը ուսկից կ'ելնէ տեսակ մը շնչիւն: Կը յարձակին նախ խորիսխներուն վրայ և յետոյ կու գան կը ժողվին իրենց մօրը վրայ, և կը սկսին իրենց թևերը զարնելով հանել այդ շնչիւնը: Այս միջոցին կամ այս վիճակին մէջ կրնամք ընել մեղուաց վրայ ինչ որ կ'ուզեմք. այսինքն կտրել խորիսխները, հանել թրթուրները կամ մեղրը առանց մեղուի մը փախչելու: Թէ որ մեղուներէն ոմանք նեղեն գործող անձը, կրնայ ինքը հալածել զանոնք փետրով մը կամ մատով: Գործելու ժամանակ պէտք է երբեմն երբեմն ծուխ տալ իբր կէս վայրկեան մը, որպէս զի մեղուները միշտ նոյն հանդարտ վիճակի մէջ գրտնուին, բայց ոչ ծխել չափազանց կերպով որ շնեղին և շնչասպառ չըլլան:

230. Ծխիչ գործիք. — Կան զանազան կերպեր մեղուաց վրայ ծուխ արձակելու համար. ինչպէս ցնցոտիները կապել երկայնաձև, և անոր մէկ ծայրը այրել և միւս ծայրէն բռնել, և կամ ծխափայտի մը ծայր դնել ցնցոտիները և միւս ծայրէն փչել բերնով: Բայց ամենէն լաւագոյն կերպն է փքով եղած ծխիչ գործին, որ կը բաղկանայ թանազեայ գլանէ (Ձև 69, 70), որոյ դուռը երկու փորոքի

Ձև 69, 70. — Ծխիչ փքոցով:

մէջ վեր վար կը քալէ (69, 70), և կամ կը բացուի կը գոցուի: Երկու ծայրերն ալ մի մի խողովակ դրուած են. լայն խողովակին վրայ պէտք է անցնել խոհանոցի փուք մը, և անոր երկու թևերէն բռնելով և շարժելով փչել գլանին մէջ դրուած կրակին և ցնցոտիներուն վրայ, որք կրնան ըլլան կանափէ, բամբակէ, կտաւէ:

231. Գնումն եւ վաճառումն գալթակա նուութանց. — Կը գնուին և կը վաճառուին մեղուաց գաղթականութիւնները երեք գլխաւոր ժամանակ. այս ինքն, ձմերան ետքը, պարս տալու ժամանակ և աշնան: Չմերան ետքը սուղ կ'ըլլայ, բայց ապահով եմք գնածնուս վրայ, վասն զի այլ ևս վախ չունիմք ցրտէն, ուսկից կրնան մեռնիլ մայր մեղուններն: Պարս տալու ժամանակ գնելը ըստ բաղդի բան մի է. կրնայ գործը աղէկ ըլլալ եթէ եղանակը յաջող երթայ, և զէշ ըլլալ եթէ հակառակն ըլլայ: Աշնան գնելու համար պէտք է դիտել պարսին կշիռը (128):

Լաւ է զգուշանալ գնելու պարս տալու ժամանակ, կամ թէ ըսել ճիւղին վրայէն, որ աւելի յաջող է վաճառողին քան թէ գնողին, թէպէտ զինը աժան կ'ըլլայ ճէն մինչև 10 ֆրանգ: Աղէկ գաղթականու-

Թիւն մը կ'աժէ 18 կամ 20 ֆրանգ, և երբեմն ըստ տեղւոյն աւելի ևս՝ չափաւորներն կ'աժեն 14 կամ 15 ֆրանգ:

232. Այցելութիւն փեթակաց. — Լաւ է երբեմն երբեմն այցելութիւն ընել փեթակաց, յառաւօտու և աղէկ օդով. մաքրել յատակը, հանել աղտեղութիւնները, և կարկատել փեթակներուն վրայի ծածկոյթը եթէ պէտք մը ունի և գոցել ծակերը: Այս այցելութիւնները թէպէտ հարկաւոր են, բայց պէտք չէ շատ յաճախել որպէս զի չնեղին մեղունները, մանաւանդ ձմերան, և չդպչիլ իրենց: Փորձուած է որ այն փեթակները որ շատ ձեռնոտած են և անհանգիստ եղած, քիչ կը յաջողին և զարգանան քան թէ անոնք որ հանգիստ թողուած են, այս ինքն անօգուտ տեղ ձեռնոտած չեն:

233. Այցելութիւն մարտ ամսոյ մէջ, եւ հանգամանք ընտիր փեթակի. — Չմեռը անցնելէն և մարտի 15էն ետքը կատարեալ այցելութիւն մը պէտք է ընել կարգաւ ամեն փեթակներուն աղէկ օդով: Իսկ հարաւային տաք կողմերը պէտք է կանխել և ընել այս այցելութիւնը փետրուարի մէջ: Այցելութիւն ըրած ժամանակնիս պէտք է մաքրել փեթակին մէջի աղտեղութիւնները, կտրել հանել դանակով մզլոտած խորիսխները, և դիտել թէ ունին բաւական պաշար մինչև մայիս ամիսը, և թէ բազմաթիւ է մեղուաց պարսը թէ ոչ: Թէ որ գտնեմք խորիսխներն դեղնագոյն և պաշարապինդ և ձագերով լցուած բլիջներուն մէջ և մեղուաց պարսը բազմաթիւ, նշան է թէ այն փեթակը յաջող վիճակի մէջ է և աղէկ սերունդ կ'ունենայ:

234. Հանգամանք հին փեթակի. — Այս այցելութիւնը ընելէն վերջ որ հազիւ կը տեւէ հինգ վայրկեան, անցնիմք երկրորդ փեթակին: Չսա ևս գըտնեմք առաջնոյն պէս բազմաթիւ և բաւական պաշարով լցեալ և ունի ձագեր, բայց իր խորիսխներն են սևագոյն, բլիջներն՝ որորան ձագուց, կարծրացած և

նեղցած կարգ կարգ խորխերով զոր ձագերն ծնած ժամանակ թողած են: Նոյնպէս կը գտնուին խորխերու կոյտ մը փեթակին խորը իբր կէս և կամ մի հազարորդամետր թանձրութեամբ: Այս փեթակին մեղուններն կրնան տակաւին քանի մը տարի ապրիլ, բայց յաջող վերջ մը չեն ունենար: Իր թանձրացած բջիջներն կը վնասեն ձագերուն անման, մեղուններն դժուարաւ կը պատասպարին անոնց մէջ ձմերան ժամանակ և դժուարաւ կը տաքնան, և ենթակայ կ'ըլլան խոնաւութեան:

Արդ այսպիսի փեթակի մը դարման ընելու համար, հարկաւոր մաքրութիւնը ընելէն և մզլոտած խորխիսները հանելէն ետքը պէտք է թողուլ մինչև յուլիս ամիսը, և յայնժամ բովանդակ մեղրը և մոմը հանել, և միաւորել խումբը ուրիշ խումբի հետ: Եւ կամ զինքը վերանորոգել և երիտասարդացնել, կը տրեւով ամեն խորխիսները հորիզոնական դիրքով 10 կամ 12 հարիւրորդասետր խորութեամբ, եթէ ձագերն ի կերպարանս ձուռ, թրթուրի կամ հարսնեկի արգել մը չըլլան: Եւ ամեն կտրած խորխիսներն հանել և տանել իսկոյն ուրիշ տեղ, որպէս զի մեղրի և մոմոյ հոտը չխռովէ մեղունները:

Հին փեթակ կ'ըսուին անոնք որոց խորխիսներն հինգ կամ վեց տարիէ հետէ հանուած չըլլան: Նախընթաց տարւոյ գաղթականութեան մոմը դեղին պայծառ կ'ըլլայ այն մասին մէջ ուր կան մեղուններն, և ուրիշ մասերուն մէջ ճերմակ: Երկու տարեկան գաղթականութեան մոմը կ'ըլլայ դեղին մթնագոյն, երեք տարեկանը կ'ըլլայ թուխ որ կը դառնայ տակաւ ի սեաւ. վեց տարեկանը կ'ըլլայ բովանդակ սեաւ: Գժուարաւ կրնամք շփել մատերու մէջ սև խորիսիսը, որ աւելի ենթակայ է պատռելու քան կտրելու, որովհետև բջիջներուն կողին և յատակին վրայ պատած մաշկը դանակով դժուարաւ կը կտրի, և է աւելի ծանր քան թէ նորակազմ խորիսիս մը:

235. Փեթակ որ ձմերան մէջ շատ կրած ըլլայ. — Անցնիմք երրորդ փեթակը, և ահա մեր աչքին կը ներկայանայ տխուր տեսարան մը: Փեթակին ներքին

կողերը թաց, նոյնպէս և խորիսխները. ջարդուբուրդ եղած խումբ մը մեղուաց հագիւ կը գտնուին քանի մը խորիսխներու վրայ, և քովնտի խորիսխներուն բլիշները լցեալ մեղուաց սատակով, թէպէտ ըստ բաւականին դեռ ունենան կերակուր: Այս փեթակը դարմանելու համար առաջին բանն է հանել ամեն դատարկ խորիսխները և թողուլ միայն անոնք ուր ժողված են մեղուներն և են մեղրալից: Այս միջնաբերդը ամփոփելով կարելի է դէմ դնել հետահանաց: Բայց որովհետև հետահաններն կը յարձակին մայիս ամսոյն սկիզբը, ուստի կրնամք թողուլ մինչև այն ժամանակ դատարկ խորիսխներն: Բայց պէտք չէ մոռնալ ետքը հանելու:

Թէ որ այս փեթակին մեղուներն նախընթաց տարւոյ մեղուներն են, թէպէտ սակաւաթիւ ըլլան, կըրնան դարձեալ բաւական մեղր կազմել. ապա թէ ոչ անյուսալի է, և կորուսեալ կը համարուի: Եւ զայն օգտակար ընելու համար պէտք է միացնել ուրիշ փեթակի մեղուաց հետ:

236. Որբացեալ պարս մեղուաց. — Չորրորդ փեթակը զոր կ'ուզեմք քննել, կը տեսնեմք որ ըստ բաւականին ունի սեղր և մեղու. բայց չեմք գտներ խորիսխ մը ձագով լցուած և վրան ծածկած: Որչափ փեթակին խորը երթամք և հեռացնեմք մեղուները, դարձեալ չեմք գտներ խորիսխ մը ձագով լցուած, և այդ նշանն է որ հոն կը պակսի պարսմայրը:

Սովորաբար ձմերան մէջ փեթակներէն հարիւրին երեք կամ չորս կը կորուսանեն իրենց մայրը մահուամբ:

237. Փեթակ առանց պաշարի. — Կը հասնիմք հինգերորդ փեթակին, և կը տեսնեմք որ թեթև է, չկայ մէջը մեղր կամ խիստ քիչ, և մէջը կան բաւական աշխատաւոր մեղուք: Եթէ չես ուզեր որ մեռնին, պէտք է որ անոնց կերակուր տաս ի փոխ. անոնք քեզի ժամանակին կը հատուցանեն լիովին հանդերձ տոկոսեօք. քու տուած փոխդ գեղ կը հարըստացնէ: Իրենք քեզմէ ուրիշ բան չեն պահանջեր

բայց իրենց առօրեայ ապրուստը. մատակարարէ իրենց մեղր, հոգա իրենց պիտոյքը, տուր առատութեամբ, իրենք չեն գեղծանիր քու տուած պարգևովդ: Նշանակէ այդ փեթակը և ուրիշ ասոր նմանները. դիր իր տեղը առանց ծակերը գոցելու, վասն զի հարկ է որ նոյն օր կամ երկրորդ օր ճարես իրեն կերակուր:

238. Փեթակ որոյ մեղուններն մեռնելու վրայ են. — Քննելով վեցերորդ փեթակը կը տեսնեմք որ դուրսը ներսը չկայ ձայն ու շարժում, ոչ մի մեղու կ'եղնէ և ոչ մի մեղու կը մտնէ ներս. վերցուր տեղէն այդ փեթակը, և կը տեսնես որ բնակիչներն կամ մեռած են և կամ մեռնելու վրայ: Ոմանք ինկած են յատակին վրայ, ուրիշներն անշարժ կեցած են խորխուներուն մէջ. ոմանք թերևս դեռ նշան մը կու տան կենդանութեան. փութա օգնել իրենց: Թէ որ իրենց արտաքին ձևը այլայլած չերևի քեզի, թէ որ իրենց պատիճը գալարեալ ըլլայ իրենց կզակին տակ, և իրենց փորը կարճըցած չէ և կամ իր վրայ դարձած, մեղուններն թերևս թմրած ըլլան ցրտութենէ: Կենաց դեռ նշան կայ, պէտք է կենդանացնել զիրենք տաքութեամբ և կերակուր տալով: Ամենևին տարակոյս չմնար եթէ անոնցմէ քանի մը հատ ափիդ մէջ դնելով ու վրանին տաք շնչովդ փչելով երբ տեսնես որ քանի մը վայրկենէ ետքը կը շարժեն տկար կերպով իրենց ոտքերը և եղջիւրները: Գիր փեթակին մէջ յատակին վրայ ինկած մեղուններն, ծածկէ փեթակը լաթով մը որ մեղուններն մէջը արգելեալ մնան, և տար տաք սենեակ մը և դիր մեղմ կրակի քով: Երբ մեղուններն սկսին արթննալ, տարածէ լաթին վրայ երկու երեք տարգալ հալած մեղր: Մեղուններն գան ծծել մեղրը լաթին վրայէն, քիչ ժամանակէն հազարաւոր պատիճներ կը փութան ժողվել անապատին մանանայն: Այսպէս կրնամք օրուան մէջ երբեմն երբեմն մատակարարել իրենց մեղր 100էն մինչև 200 գրամ: Նոյն օրը երեկոյեան դէմ փեթակը իր տեղը տանելու է, և թողու է լաթով պատած: Գիշերուան ցրտութիւնը կը ստիպէ մեղունները բար-

ձրանալ խորիսխներուն վրայ, և առաւօտուն ծխելով լաթին վրայ, կրնամք առանց դժուարութեան վերցնել զայն: Երջանիկ համարէ զանձնդ եթէ այս կերպով կարող ըլլաս անոնց կէսը կամ երկու երրորդ մասը փրկել: Թէ որ թմրութիւնը մէկ օրուան ըլլայ, քիչ կ'ըլլայ մեռնողներուն թիւը: Այս կերպով կենդանացեալ փեթակներն, կրնան տալ նոյն տարուան մէջ գաղթականութիւն և յօրինել մեղր, որով փոխարինեն առատապէս իրենց վրայ եղած խնամքը:

239. Թողեալ լքեալ փեթակ մը. — Ահաւասիկ եօթներորդ փեթակ մը որ զմեզ կը շփոթէ: Կը տեսնեմք որ մէջը կայ մեղր, բայց ինքն է ամայի և անբնակ. կը գտնեմք քանի մը հարիւր մեղուններ մեռած ու գետինը տարածուած: Ինչէն է այս միայնութիւնը և ի՞նչ է պատճառը: Այս փեթակին մեղուններն որբացեալ են աշնան. և մեղուններն սակաւաթիւ ըլլալով և չկարենալով իրենք զիրենք տաքցրնել մեռած են ձմեռան ցրտուն: Կրնամք իրենց մեղրը տալ անոնց որ կարօտ են, և եթէ կարօտ փեթակ մը չգտնուի, կրնամք խորիսխներուն վրայէն ապականեալ մասերը կտրելով տանել փեթակը նկուղ և պահել հոն անվնաս ցեցերէ, մինչև որ անոր մէջ կարող ըլլամք նոր գաղթականութիւն մը բնակեցնել:

240. Պարս մեղուաց ցրտութենէ մեռած. — Այս եօթն փեթակներուն այցելութիւնը զոր դրինք, կը բովանդակեն գրեթէ ամեն դիպուածք որ կրնան պատահիլ զարնան այցելութեան ժամանակ, և բազում տեղ իւրաքանչիւրը անոնց հետ, և ըստ այնմ դատել: Բայց կրնամք աւելցնել անոնց վրայ ութերորդ մ'ալ: Երբ ձմեռը խիստ սաստիկ ըլլայ և երկարատեւ, շատ փեթակներ որ ծանրացեալ էին մեղրով, ամայի կ'ըլլան ցրտէն և անօթութենէն: Մեղուններն յետ ուտելոյ այն խորիսխներուն մեղրը որոց վրայ ժողված էին, և չկրնալով անհնարին ցրտութեան պատճառաւ երթալ միւս խորիսխներուն վրայ որ լրացեալ են մեղրով, անսուաղ կը մեռնին ամենքն ալ իրենց կեցած տեղը: Այսպէս փեթակին կեդրոնին

վրայ չկայ կաթիլ մը մեղր, մեղուններն մեռած են հոն բլիջներուն և դատարկ խորիսխներուն մէջ, և չգտնուիր և ոչ մի մեղու քովնտի խորիսխներուն մէջ որ լի են մեղրով:

241. Քաղոց մոմոյ գարնան սկիզբը. — Չմեռը անցնելէն ետքը մարտի մէջ կամ ապրիլի սկիզբը բարեխառն գօտուոյ տակ, պէտք է հին խորիսխները կտրել հանել և անոնք որ մգլտած կամ կերուած են հետահաններէ, մկներէ, և այլն: Եւ եթէ փեթակը բարձրական տեսակէ է, հանել տակի մասը որոյ խորիսխներն ապականեալ ըլլան, և անոր տեղ նոր մը դնել ապրիլի վերջ կամ մայիսի սկիզբը:

Կան մեղուաբոյժք որ ամեն փեթակներէն քաղոց կ'ընեն մոմոյ, կտրելով խորիսխներուն վրայէն գրեթէ երրորդ մասը: Բայց այս գործը այնչափ բանաւոր չէ, մանաւանդ թէ վնասակար է քան թէ օգտակար այն փեթակներուն համար, որոց խորիսխներն անարատ են և լաւ վիճակի մէջ, և կ'ուշացնէ գաղթականութիւնը:

Պէտք չէ մոռնալ որ մոմը մեղրի համար կազմեն մեղունները. ուստի պէտք է որ շատ սեղր ծծեն որ կարենան նորէն կազմել իրենց բնակարանին այն մասը որ կը վերցուի իրենցմէ: Արդ անոնք որ կ'աշխատին փոխարկել մեղրը ի մոմ և կազմել պաները, չեն կրնար պարապիլ ձագերուն խնամոց և ոչ երթալ ի դաշտ քաղելու ծաղիկներէն. թող զի ժողոված մեղրը գործածելով մոմ կազմելու, կը պակսեցնէ իրենց պաշարը՝ որուն կարօտ են այն եղանակին մէջ:

242. Հատումն մեղրալից խորսխաց եւ բարձումն գլխարկի փեթակաց. — Եթէ ձմերանէ առաջ այդ գործը եղած չէ, պէտք է կատարել գարնան սկիզբը: Չգուշութեամբ կտրել խորիսխները, որով տեղ կը բացուի մեղուաց, և մեղուններն կազմեն յայնժամ ձագարան իրենց ձագուց և կը նորոգեն հնացեալ մոմը: Բարձրական փեթակներուն մէջ ընել այդ գործը վերին կողմէն, իսկ երկայնաձև փեթակներուն մէջ ետևի կողմէն: Նոյնպէս մեղրը մեղրալից գլխարկ-

ներուն մէջէն, երբ վարի մասը բաւական պաշար ունենայ մինչև ծաղկանց ժամանակ: Քլխարկները պէտք չէ իսկոյն իր տեղը դնել, այլ ծաղկանց ժամանակ կամ յետ նոր գաղթականութեան, և կամ գաղթականութենէ տասնևհինգ օր առաջ թէ որ ուզեմք աւելի մեղր ունենալ քան թէ գաղթականութիւն:

243. Հասարակ փեթակ մը կտրելու ժամանակը. — Հասարակ փեթակ մը որ լեցուն ըլլայ և ուզեմք վերածել ուրիշ տեսակի, այդ գործը պէտք է ընել գարնան սկիզբը երբ պակասաւոր խորիսխները կտրելու ժամանակն է: Կտրել սղոցով այն մասը որ կ'ուզեմք վերցնել, և մնացած մասը ուր կան մշտուներն և խորիսխները յարմարցնել նոր փեթակին վրայ զոր կ'ուզեմք կազմել: Հարկաւ այդ գործը ընելու համար պէտք է նախ ծխել, և դիւրաւ կը կատարուի որչափ որ չկարծուիր:

244. Տալ կերակուր այն փեթակներուն որք կարօտ են. — Պէտք չէ խնայել կերակուր տալու մարտ և ապրիլ ամիսներուն մէջ այն փեթակներուն ուր սեղր կը պակսի: Մի կամ երկու հազարագրամ մեղրով կը փրկես այլևայլ պարս մեղուաց, որք երկու կամ երեք ամսէն ետքը կը փոխարինեն քեզի տասնապատիկ: Տուր իրենց ընտիր մեղր խորսխով կամ հալած, և կամ օշարակ շաքարեղէն՝ որոյ մէջ քիչ ջուր ըլլայ, իբր տասներորդ մասն: Եւ այս օշարակը պատրաստելու համար պէտք է հալեցնես շաքարը քիչ մը ջրով կրակի վրայ, և թողուլ որ պաղի, և յետոյ տալ մեղրի պէս: Մի խառնել այս օշարակին մէջ որ և իցէ ալքոհլական նիւթ, թէպէտ ոմանք հակառակն ըսեն: Թէ որ ցուրտ չէ եղանակը, պէտք է երեկոյեան դէմ տալ կերակուրը, դնելով սափարակ սկաւառակով կամ փայտեղէն փոքրիկ ամսնով մը փեթակին յատակին վրայ, և կամ դատարկ խորսխի մը մէջ: Ամսնով մեղրը տուած ժամանակ պէտք է վրան ծածկել յարդի կտորներով կամ ցանցառ կըտառով, որպէս զի մեղուներն թաթախելով մեղրին մէջ չմեռնին: Բայց թէ որ ցուրտ է եղանակը, պէտք

է կերակրելի փեթակները փոխադրել ուրիշ տեղ, որոյ օդը առողջարար և բարեխառն ըլլայ, սպա թէ ոչ մեղուներն վար չեն իջնար կերակուր ուտելու համար. և թէ որ տեղոյն օդը առողջարար չըլլայ, փորհարութիւն կ'ունենան:

Փեթակը ներս բերած ժամանակդ կերակուրը կրնաս տալ նաև ցորեկը, միայն ծակերը պէտք է գոցես որ մեղուներն դուրս չելնեն: Յետ տալոյ իրենց կէս հազարագրամ կամ մի հազարագրամ մեղր եթէ խումբը բազմաթիւ է, և այդ մի անգամով, և կամ երկու և երեք անգամով եթէ խումբը սակաւաթիւ է, փոխադրել փեթակը ի մեղուանոց, կըրկնելով նոյն գործը եօթն կամ ութ օրէն ետքը միւս անգամ:

Թէ որ փեթակին մէջի խորիսխներն մօտ չեն յաասակին, պէտք է ամանը որոյ մէջ դրուած է մեղրը բարձրացնել և մօտեցնել խորիսխներուն, այնպէս որ մեղուներն կարող ըլլան ուտել առանց մեծ տեղափոխութեան: Վասն զի այդ տեղափոխութիւնը պատճառ կ'ըլլայ իրենց մսելու: Այնպէս որ մի հազարագրամ մեղր որ կը մատակարարես իրենց ցուրտ եղանակի մէջ, կը բռնէ իրենց ութ հարիւր գրամի տեղ որ ամբարեալ ըլլար իրենց խորիսխներուն մէջ: Եւ այս բանը ինքնին իսկ յայտնի է. մեղուներուն տեղափոխութեամբ կը պակսի մաս մը տաքութեան այն տեղոյն ուր կեցած էին, և այդ տաքութիւնը նորէն ստանալու համար պէտք է որ աւելի մեղր ուտեն:

Մեղր պէտք չէ տալ երբ օդը սաստիկ ցուրտ է, և տուած մեղրին մէջ ալ քիչ ջուր պիտի ըլլայ, ապա թէ ոչ մեղուներն չկրնալով բռնել, իրենց կղկղանքը կը ստիպին ընելու փեթակին մէջ եթէ օդը գէշ է, որով և փեթակին օդը կ'ապականի. և կամ դուրս կ'ելնեն և կրնան մեռնիլ իրենց տկարութեան և ցրտութեան պատճառաւ:

245. Հաշուել փեթակի մը մտրին քանակը մարտ կամ ապրիլ ամսոյ մէջ. — Գիտնալով դատարկ փեթակին կշիւը, կրնամք մերձաւորապէս հաշուել մեղ-

րին քանակը նոյն ամսոյն մէջ, աւելցնելով նոյն կըշ-
ռոյն վրայ մի հազարազրամ մեղուններուն համար,
մի կամ երկու հազարազրամ մոմի համար, ըստ ու-
րում փեթակը առաւել կամ նուազ մեծ է, կամ մոմը
առաւել կամ նուազ հին: Եթէ սկսած ըլլայ ձագերուն
դարմանը, պէտք է աւելցնել ձագերուն և բեղնոյ
համար այս ինչ կշիռ, թէ ըլլայ նոր և թէ հին:

Ահաւասիկ դնեմք երկու կերպ հաշուելու. մին նո-
րածին և միւսն հին պարս մեղուաց որք կշուին
մարտի մէջ, յորում ժամանակի հազիւ սկսած կ'ըլ-
լայ ձագերուն խնամքը:

Պարս մեղուաց նախընթաց տարւոյ.

Խառն կշիռ	8 հազարազրամ	300 գրամ.
Փեթակ դատարկ 5 հազարազրամ	}	5 »
Մեղուք 1 »		
Պան և բեղուն 0,700		
Չափ մեղուաց 0,500		
Մնացորդն մեղր	5 հազարազրամ	300 գրամ.

Փեթակ հին խորխիսով.

Կշիռ խառն	8 հազարազրամ	300 գրամ.
Փեթակ դատարկ 5 հազարազրամ	}	5 » 800
Մեղուք 1 »		
Պան և բեղուն 1,300		
Չափ 0,300		
Մնացորդն մեղր	2 »	300

Կը տեսնեմք որ հին փեթակին մոմը աւելի կը
կշռէ. որովհետև բլիջներն երկար ժամանակ ծառա-
յելով իրբև ձագարան մեղուաց, ներքին կողմը լցեալ
է բարակ մաշկերով՝ զոր կը թողու իւրաքանչիւր
հարսանեակ: Այս հին փեթակներն կրնան բովան-
դակել նաև բեղուն, որ կարծրացած է շատ տա-
րիներէ հետէ: Այս է պատճառը որ հին խորխիս-
ները աւելի կը կշուեն քան թէ նորերը: Ուստի հին
փեթակի մը կշռէն այս մասը պէտք է վար զարնել,
և ըստ այնմ տալ հազարազրամ մը աւելի կերա-
կուր քան թէ հազարազրամ մը պակաս:

Կ'աւելցնեմք հոս, թէ գարնան սկիզբը եթէ փեթակի մը մեղուներն կշռեն մի հազարագրամ, ըսել է թէ այն խումբը բազմաթիւ է: Կրնայ անկէ աւելի կշռող ալ գտնուիլ, բայց շատերը քան զայն նուազ կը կշռեն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Բ .

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԵՂՈՒԱՑ ՎՐԱՑ ԸԼԼԱԼՈՒ Ա Շ Խ Ա Տ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ց

246. Երկրորդ այցելութիւն ի գարնան. — Գարնան ընելու այցելութեան նպատակն է, քննել քանի մը տարակուսական փեթակներուն վիճակը զոր առաջին այցելութեան ժամանակ նշանեցինք: Այս այցելութիւնը պիտի ըլլայ ապրիլի 15^{էն} մինչև 30, իսկ հարաւային կողմերը ամսով մը առաջ: Բայց այս այցելութիւնը սկսելէն առաջ գէթ ութ օր լաւ օդ ըլլայ, և մեղուներն սկսած ըլլան իրենց աշխատութեանց, ապա թէ ոչ հարկ է ուշացնել: Թէ ինչո՞ւ համար դրինք այդ պայմանը ութ օր աղէկ օդ ըլլալ, պատճառն այս է որ նոյն ժամանակին մէջ կը փութան մեղուներն շատցնել իրենց ձագերը, և թէ ամեն փեթակ ունելով իր մայր մեղուն կ'ունենայ և իր ձագերը: Այս այցելութեան համար ընտրէ գեղեցիկ օդ մը, պայծառ արեգակ մը, և ըրէ այցելութիւնդ միջօրէէն երկու ժամ առաջ որ կրնայ տևել միջօրէէն մինչև երեք ժամ ետքը: Այս ժամանակս մեղուաց աշխատութեան ամենէն զօրծօն ժամանակն է:

247. Այցելութիւն առաջին, երկրորդ եւ երրորդ կարգի փեթակաց. — Լաւ հասկնալու համար խեղճ

փեթակներուն վիճակը, աղէկ է որ համառօտ այցելութիւն մը ընեմք կարգաւ ամեն փեթակներուն, և քննեմք իւրաքանչիւրին վիճակը: Կը տեսնեմք որ առաջին փեթակին մուտքը նեղ կու գայ մեղուաց բազմութեան համար որ կ'ելնեն ու կը մտնեն անդադար: Մի վայրկենի մէջ կրնամք համրել երեսունի չափ մեղուներ որ բեռնաւորեալ բեղնով կը փութան մտնել փեթակին մէջ: Այս ելից ու մտից անդադար շարժման մէջ, կը տեսնեմք որ տասնեւհինգ կամ քսան մեղուք երբեմն կարգաւ շարուած և երբեմն ճակատը կեցած իբրև յառաջապահ գունդ բանակի, գլուխնին ծռած և փորերնին յօդս ի վեր, կը շարժեն ուժգին իրենց թևերը բզզալով, որպէս զի հողմ արձակեն փեթակին մէջ և փոխեն անոր օդը: Այս ամենը նշան է ընտիր փեթակի մը. անօգուտ է դպչիլ իրեն:

Երկրորդը ոչ այնչափ եռանդուն է. կը տեսնեմք որ դրան առջև եղած մեղուներն որ կը բզզան սակաւաթիւք են, նոյնպէս սակաւաթիւք են այն մեղուներն որ կը դառնան ի դաշտէ բեռնաւորեալ բեղնով, և հազիւ կը համրուին մի վայրկենի մէջ քսան հատ: Բայց կանոնաւոր կերպով կը մտնեն և կ'ելնեն: Մի դպչիր նաև այս փեթակին. ասկէ ալ գաղթականութիւն կ'ելնէ եթէ տարին յաջող երթայ:

Քանք երրորդին. զսա աւելի հանդարտ կը գըտնեմք քան զերկրորդն. մուտքին առջև կան երեք կամ չորս մեղուներ որ կը բզզան, և ութ կամ տասն մեղուք կը մտնեն մի վայրկենի մէջ բեռնաւորեալ բեղնով: Թէ որ այս փեթակին մեղուներն նախընթաց տարուոյ գաղթականութիւն մի է, կրնայ լաւ կերպով յաջողիլ. իրմէ նոր գաղթականութիւն չելներ, բայց աշնան ժամանակ ընտիր փեթակներէն մէկը կը համարուի: Եւ ընդհակառակն եթէ խորիսխներն հին են, մեծ յոյս մը չեմք կրնար ունենալ իր ապագային վրայ: Բայց թէ որ ապահով ըլլամք թէ ունի իր մայր մեղուն, կրնամք այս երրորդին ալ չդպչիլ:

248. Անպիտան փեթակ մը. — Պալով չորրորդին, կը տեսնեմք որ քանի մը մեղուք պահպանութիւն

կ'ընեն դրան առջև բզզալով, և չորս կամ հինգ մեղուք վայրկենի մէջ կը մտնեն բեռնաւորեալ բեղնով. տխուր տեսարան: Ա'երևի թէ մեռած չէ պարսմայրը. բայց ինչ կրնայ ընել զօրավար մը առանց զօրքի: Քննէ փեթակին ներսը. թէ որ գտնես ձագեր և ուզես պահպանել զիրենք, կտրէ այն ամեն խորիսխներն որ դատարկ են և ուր մեղուներն կեցած չեն. պահպանութիւնը աւելի դիւրին կ'ըլլայ, և փեթակը այնչափ վախ չունենար ցեցակեր ըլլալու: Բայց փորձը կը ցուցանէ որ լաւ է այդ փեթակին մեղուները միացնել մօտիկ փեթակի մը մեղուաց հետ, և այդ բանը ընել նոյն օրուան մէջ:

249. Որք փեթակ մը. — Կը հասնիմք վերջին փեթակին, և կը տեսնեմք դրան առջև բաւական մեղուներ, բայց տխուր և անգործ: Երբեմն երբեմն գործաւոր մեղու մը կ'ելնէ դուրս և ուրիշ մը կը մտնէ ներս ակաղձուն բեղնով. մի կամ երկու մեղուներ կը փորձեն բզզալ, բայց այս բզզիւնը կը յոգնեցնէ և կը ձանձրացնէ զիրենք, վասն զի ընդհատ է. և այս ամենը նշան է թէ որբացեալ է փեթակը: Քննէ ներսը, տես մինչև փեթակին խորը, կտրէ կեղրոնին վրայ եղած խորիսխներէն քանի մը հատը մինչև 15 հարիւրորդասետր խորութեամբ, դիտէ մօտէն և տես բլիջներուն խորը. թէ որ չգտնես հոն ձու կամ թրթուր գործաւոր մեղուաց, կըրնաս ապահով ըլլալ թէ կը պակսի փեթակին մէջ մայր մեղուն: Կրնայ պատահիլ որ այդ գաղթականութիւնը չունենայ գործաւոր մեղուաց ձագեր, այլ արու մեղուաց: Չարիքը նոյնպէս անդամանելի է, վասն զի յաջորդութիւն չունի:

Արդ փեթակ մը որ չունենայ ապրիլ ամսոյ մէջ գործաւոր մեղուաց ձագեր, պէտք է միացնել ուրիշ փեթակի հետ: Մի ջանար իրեն մայր մը հոգալ, որ շատ անգամ անօգուտ տեղ ժամանակ կորսընցնել է. և եթէ դիպուածով յաջողիս անգամ, տարակուսական է որ կարող ըլլայ այդ փեթակը բազմանալ նոյն տարւոյն մեղրի եղանակին մէջ, ուստի և օգտակար չէ տարի մը կորսընցնել:

250. Միաւորութիւն անպիտան փեթակաց ապրիլ ամսոյ մէջ. — Գարնան պէտք է վերցնել այն փեթակները որք թէպէտ ունին մայր այլ սակաւաթիւք են, և որք փեթակները որք նոյնպէս սակաւաթիւք կ'ըլլան: Գործողութիւնը շատ պարզ է. պէտք է ընտրել գեղեցիկ օդ մը և օրուան այնպիսի ժամանակ մը ուր գործաւորները կ'երթան ի դաշտ. ծխել չափաւոր կերպով այն փեթակին մէջ զոր կ'ուզեմք վերցնել, ցնցել մեղմով դէպ ի գետին, կ'իյնան քանի մը մեղուք. ցնցել հետզհետէ և աւելի ուժով մինչև որ մէջը չմնան: Թէ որ յետ այնչափ ցնցելոյ դեռ մնան մէջը քանի մը մեղուք, պէտք է վերցնել մէջի խորիսիներն որոց վրայ կեցած են, նոյնպէս և փեթակը: Մեղուներն կ'արթըննան և կը դառնան իրենց տեղը, և չգտնելով հոն իրենց բնակարանը, կը մտնեն անտարբեր կերպով մօտիկ փեթակներուն մէջ, և հոն ընդունելի կ'ըլլան առանց դժուարութեան: Եթէ վերցուած փեթակին մեղուներն, նախ ընթաց սարւոյ գաղթականութիւն են, և մէջը մեղր ըլլայ, լաւ է պահել զայն նկուղի մէջ, որպէս զի հոն կարող ըլլամք նոր գաղթականութիւն մը բնակեցնել: Եւ յայնժամ աւելի խնամքով պէտք է հաւածել մէջի մեղուներն, որպէս զի չփրթին խորիսիներն. ցնցել փեթակը ձեռքով առանց գետին զարնելու: Եթէ որք փեթակը ըլլայ բարձրական, և աւոր մէջի բնակիչներն բաւական բազմաթիւ, փոխանակ մեղուները անոր մէջէն հալածելու ինչպէս որ վերը ըսինք, կրնամք անոր հետ միացնել ուրիշ փեթակի մը մեղուները որ սակաւաթիւ են: Այս դէպքիս մէջ միաւորութիւնը պէտք է ընել յերեկոյի յետ մեղուաց քաշուելուն: Երկուքին մէջ ալ պէտք է ծխել մինչև որ սկսին բզզալ. յետոյ տանել որք փեթակը տկար փեթակին վրայ՝ բանալով անոր ծածկոյթը, գոցել խնամքով իր ամեն ծակերը, որպէս զի վերնոյն մեղուները չկարենան դուրս ելնել եթէ ոչ անցնելով տակի փեթակին մէջէն: Միաւորութիւնը լաւ կը կատարուի եթէ երկու ընտանիք շուտով իրարու հետ հաղորդին. ուստի պէտք է որ ըստ կարի իրարու մօտ ըլլան. անոր համար եթէ հարկաւոր

տեսնուի կրնայ տակի փեթակին գլխոյն վրայ դրուիլ փոքրիկ խորիսխ մը որ դպչի վերնոյն խորիսխներուն, և ըլլայ իբրև սանդուխ մը երկուքը իրարու հաղորդելու :

Այսպէս թողուէ մինչև մեղը հաւաքելու ժամանակ : Եւ սակայն եթէ մեղուներն սակաւաթիւ ըլլալով չկարենան գրաւել երկուքն ալ և թողուն մին, պէտք է վերցնել թողուածը, վասն զի աւար կ'ըլլայ ցեցերու :

251. Ձեզել միջասները եւ մանաւանդ ցեցերը . — Յետ այս այցելութիւնը ընելու, մեծ աշխատութիւնը որ պիտի ըլլուի մինչև գաղթականութեան ժամանակ, է ջնջել միջատները որք կրնան վնասել մեղուաց, և հեռացնել թռչունները որք կերակրին հոն : Ցեցերն փեթակներուն անկիւնները կը գոյանան. ուստի պէտք է հակել սակաւաթիւ բնակիչ ունեցող փեթակներուն վրայ : Այս եղանակիս մէջ ցեցերուն կամ ուրիշ գիշերաթիթուանց քանի մը թըրթուրներ ջնջելը՝ առաջը կ'առնու իրենց հազարաւոր թուով բազմանալուն որք փեթակը կ'ապականեն : Տեսանք վերը (165) թէ դիւրին է ճանչել ցեցին ներկայութիւնը փեթակի մը մէջ : Մեղուներն կը վհատին, չեն աշխատիր աշխուժով : Թէ որ տարակուսիմք այս վնասակար թշնամեաց գոյութեան վրայ, կը բանամք մեղմով վրայի ծածկոյթը, որոյ մէջ սովորաբար կը բնակին գիշերաթիթեռնիկները և փեթակին արտաքին կողերուն վրայ. պէտք է սպաննել զամենքը ինչ որ գտնեմք : Այս այցելութիւնը կ'ըլլուի արևուն ծագելէն վերջ : Սապատեայ փեթակին ծածկութիւն այցելութիւնը ընելէն ետքը, պէտք է վերցնել սապատը և դիտել թէ կան յատակին վրայ մոմոյ կտորներ, դեղնագոյն կամ կարմիր հատիկներ որք բեղնոյ մասեր են, և սև հատիկներ որք են կղկղանք ցեցերու, և անկէ կը գուշակեմք թէ կան փեթակին մէջ անոնց թրթուրները : Կրնամք ևս ապահով ըլլալ երբ տեսնեմք որ փեթակին մէջ կը մտնէ մըջիւն. վասն զի այս միջատը ցեցէն վերջը կը սկսի իր վնասները գործել փեթակին մէջ, և ոչ թէ յառաջ քան զնա :

252. Փոխադրութիւն փեթակաց յարօտս . — Կան գաւառներ որք չունելով մեղրաբեր ծաղիկներ, կը փոխադրեն փեթակները այնպիսի դաշտեր ուր գըտնուին այդպիսի ծաղիկներ. և այս կոչի Մեղուաբուծութիւն ևս անհրաժեշտ կամ հովտական, և այս փոխադրութիւնը կ'ըլլայ մարտ կամ ապրիլ ամսոց մէջ: Բայց պէտք է ընել ամեն զգուշութեամբ. լաւ է կառքի վրայ դնել փեթակները, քան թէ անասնոց կռնակը: Թէ որ մօտ ըլլայ տեղը և փեթակները քիչ, մարդիկ ալ կրնան կրել, ծածկելով փեթակները:

Թէ որ կառքով կամ թեթև սայլով ուզեմք փոխադրել, պէտք է փեթակները քովեքով դնել, մէջ տեղերնին յարդ որ իրարու չզարնեն, նոյնպէս և տակերնին. և կրնամք դնել երկու կարգ վրայէ վրայ իրարու կապած, որ վար չիյնան: Թէ որ փոխադրութիւնը տաք եղանակի մէջ պատահի, յայնժամ պէտք է ընել գիշերը. յանդգնութիւն է ցերեկը ընել: Մեղուները երեկոյեան դէմ բովանդակ ներս քաշուած ժամանակ պէտք է գոցել ամեն ծակերը, բայց այնպէս որ կարող ըլլայ օդը ներս մտնել, որպէս զի շնեղին մեղուները փոխադրութեան ժամանակ, և չմեռնին տաքէն: Կառքին բովանդակ երկայնութեամբ փեթակներուն վրայ ծածկոյթ մը դնել, որ տաքութիւնը չզարնէ և տակը զով մնայ ըստ կարի:

253. Մայիս ամսոյ մէջ ընելու աշխատութիւնները . — Մայիս ամիսը ծաղկանց ժամանակ ըլլալով առատ հունձք կու տայ մեղուաց եթէ օդը աղէկ ըլլայ. բայց երբեմն ձախորդաբար օդը գէշ կ'երթայ, որով կը ստիպիմք կերակրել այն փեթակները որ քիչ պաշար ունին: Պէտք չէ մոռնալ կերակրելու զիրենք յետազմօրեայ անձրևոյ և ցրտութեան, որոյ ժամանակ փակեալ կը մնան մեղուները փեթակներուն մէջ:

Եւ որովհետև այս ամսոյն մէջ կը սկսին մեր կլիմային տակ մեղուները գաղթականութեան ելնել, ուստի պէտք է պատրաստել դատարկ փեթակները, որպէս զի կարենամք հոն գետեղել զիրենք: Միջին համեմատութեամբ փեթակաց թուոյն երեք չորրորդ մասէն գաղութ կ'ելնէ. ուստի ըստ այնմ պէտք է

պատրաստել դատարկ փեթակները. և մանաւանդ այս թուէն շատ աւելի, որովհետեւ կան փեթակներ ուսկից կրնան ելնել զանազան գաղթականութիւններ: Այս ժամանակիս մէջ յարմար է նոր ձեռով փեթակները ի գործ դնել, երբ մէկը ուզենայ փոխանակել հնոյն տեղ:

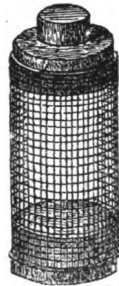
254. Ժամանակ գաղթականութեան. — Մայիս ամսոյ մէջ ծաղկանց առատութեամբ և գեղեցիկ օդով կը ծնանին անբաւ մեղուններ, որով տեղւոյն բնակութիւնը նեղ կու գայ: Ոմանք կը սկսին փեթակին առջև առ ի կախ կենալ մօրուաձև, և կը տեսնեմք որ արուններն կ'ելնեն դուրս օրուան մէջ: Պէտք է հսկել այդ փեթակներուն վրայ, վասն զի մօտ է անոնցմէ գաղութ ելնելը: Կրնամք սկսիլ արուեստական գաղթականութեանց, և մեծցնել այն փեթակները ուսկից չեմք ուզեր գաղթականութիւն ունենալ այլ առատ մեղր: Ուստի պէտք է հոգ ունենալ բազմացնելու գաղթականութիւնները այն ժամանակ երբ մեղուաց վաճառումը աւելի շահաւոր ըլլայ քան թէ իրենց բերքերուն: Եւ մեղրաբեր տեղերուն մէջ ջանալ քիչ գաղթականութիւն ունենալ:

255. Սնուցանել նոր պարս մը մեղուաց. — Պարս մը մեկնելոյ ժամանակ նախահոգակ զգուշութեամբ և զարմանալի նախատեսութեամբ կ'առնու հետը քանի մը օրուան կերակուր: Արդէն յաջորդ գիշերը բլիջներուն ոմանց նախագիծը կը լինի, և պարսմայրը անոնց մէջ կը դնէ քանի մի ձու: Եթէ յաջորդ երեք օրերը որ բլիջներուն կազմութեան կ'աշխատին աղէկ օդ ըլլայ, մեղուններն ժամանակ կ'ունենան ամբարելու բաւական պաշար որ կրնայ բաւել ութ կամ տասն որ եթէ օդը աւրուի: Բայց թէ որ առաջին երկու օրերուն մէջ չկարենան նոր գաղթականութեան մեղուններն երթալ ի դաշտ իրենց կերակուրը բերելու համար, պէտք է յայնժամ իրենց օգնել և տալ մեղր որ կարող ըլլան ապրիլ մինչև որ օդը բացուի: Բաւական է օրը 60 գրամ մեղր: Սովորաբար կը կարծուի թէ գաղթականութիւն մը

հետը կ'առնու երեք աւուր պաշար, բայց լաւ է եր-
րորդ օրը տալ կերակուր քան թէ սպասել չորրորդ
օրուան:

256. Պարսմայր ունեւնալու եւ պահելու կերպ. —
Գաղթականութեան ժամանակը դիւրին է ունենալ
պարսմայր. վասն զի յայնժամ կը գտնուին ձագա-
րանի մէջ զանազան մայր մեղուններ, ոմանք ի կեր-
պարանս որդան և ոմանք հարսնեկի (82): Կրնամք
այս վերջինները ժողվել, որք աւելի աչքի կը զար-
նեն և որոց բջիջներն գոց են և առ ի կախ:

Երկրորդական գաղթականութիւններն որք օդոյ
գէշութեան պատճառաւ ուշացած չըլլան, հազիւ եր-
բէք կրնան ունենալ զանազան մայր մեղուններ. իսկ
անոնք որ կ'ուշանան՝ կ'ունենան գրեթէ միշտ զանա-
զան մայր մեղուններ: Արդ գաղթականութիւն մը ել-
նելու մօտ ժամանակ կրնամք նոյն փեթակին մէջէն
առնուլ մայր մեղուի հարսնեակները փոքրիկ բաժա-
կով մը, և պահել զանոնք տասն օրի չափ մետա-
ղեայ թելով ցանցակերպ հիւսուած պատեանի մը
մէջ (Ձև 71), որոյ տակ դրուած ըլլայ մեղրալից
խորիսխի մը կտոր, և քանի մը գոր-
ծասէր մեղուններ նոյն խմբէն: Այս
պատեանը դնել այնպիսի փեթակի
մէջ որ քիչ ժամանակէ հետէ որբա-
ցեալ ըլլայ: Կրնամք զանց ընել
դնելու պատեանի մէջ խորիսխի կտոր
և գործասէր մեղուններ. մայր մեղուն
միայնակ կրնայ պահուիլ, և այն գաղ-
թականութեան մեղուններն որոյ մէջ
դրուած է պատեանը կը կերակրեն
զինքը իբր ձագարանի մէջ բանտար-
կեալ մեղու մը: Իսկ այն մայրերը
որ բեղնաւորեալ չեն, չեն կրնար եր-
կար ժամանակ այսպէս բանտարկեալ
մնալ (25):

Ձև 71. — Պա-
տեան ցանցակերպ:

257. Բռնել մայր մեղու մը փեթակին մէջէն. —
Փեթակի մը մէջէն մայր մեղուն բռնելու զանազան

կերպեր կան: Եթէ փեթակը շարժական շրջանակներով է, պէտք է հետզհետէ հանել շրջանակները մինչև մայր մեղուն գտնուի. որ սովորաբար մէջ տեղերը կը գտնուի: Թէ որ հաստատուն ըլլայ փեթակը, թափել մէջինը ուրիշ փեթակի մէջ թէ որ անկարելի չէ, և անցքին ժամանակ բռնել մայր մեղուն, այս ինքն դատարկ փեթակին մէջ մտնելու ժամանակ: Բայց թէ որ անցքին ժամանակ չտեսնեմք, պէտք է փրնտուել խումբին մէջ: Դարձնել մեղմով փեթակը, և եթէ չտեսնեմք զինքը, ցնցել ամբողջ խումբը կտաւի մը վրայ: Եւ երբ մեղուններն սկսին շարժիլ, քաշել փեթակը քիչ մը դէպ յետս, և յայնժամ կրնամք դիւրաւ գտնել մայրը և բռնել ձեռքով, և կամ վրան ապակի բաժակ մը անցնելով: Կրնամք ևս բռնել մայրը առժամանակեայ շնչահեղձութեամբ:

258. Տալ գաղթականութեան մը նոր պարամայր. — Լաւ է փոխանակել ծերացեալ մայր մեղուն, և չթողուլ որ ապրի երեք տարիէն աւելի, վասն զի հասակը առնլով քիչ ձու կ'ածէ: Աղէկ եղանակի մէջ պէտք է դեռահասակ մայր մը բեղնաւորեալ՝ փոխանակել ծեր մօր մը տեղ: Բայց այս բանս շատ զգուշութեամբ ընելու է, որովհետև մեղուններն շուտով չեն ընդունիր նոր մայր մը, թէպէտ իրենցը հիւանդ և ծիւրեալ ըլլայ: Թէ որ բնական կերպով ներկայանայ փեթակի մը դրան առջև օտար մայր մեղու մը, նոյն փեթակին պահապան մեղուններն կը բռնեն զինքը խկոյն, և ներս մտնելը արգիլելու համար, կը խածնեն իրեն սոքերը ու թևերը, և այնչափ կը սեղմեն զնա որ չկրնար տեղէն շարժիլ: Եւ իրենց բարկութիւնը այնչափ սաստիկ է, որ եթէ սեղմելով չկարենան զինքը խեղդել, կը սպաննեն զինքը իրենց խայթոցներուն հարուածով: Եւ չեմք կրնար իրենց ձեռքէն ազատել աւարը եթէ ոչ ծխով:

Բայց որբ փեթակի մը մեղուններն կամ այն փեթակին ուսկից մայրը վերցուած ըլլայ, այսպէս չեն վարուիր: Թէ որ մայր մեղուն վերցնելէն վերջ դեռ տասներկու ժամ անցած չըլլայ, շատ անգամ նոր մայր մեղուն զոհ կ'ըլլայ: Եթէ տասներկու ժամ ան-

ցած ըլլայ, ի սկզբան խստիւ կը վարուին հետը, բայց անոնք որ զինքը չըջապատած էին՝ կը ցրուին, և նոր մայրը կրնայ խաղաղութեամբ ապրիլ, եթէ մուտքին ժամանակ գէշ ընդունելութիւն չէ ունեցած: Եւ եթէ ծեր մայր մեղուն վերցնելէն ետքը անցած ըլլայ քսանեւորս կամ երեսուն ժամ, նոր մայր մեղուն սիրով ընդունելի կ'ըլլայ: Ուստի այսչափ ժամանակէ ետքը պէտք է փոխանակել:

Բայց պէտք է դիտել նաև որ նոյն փեթակին մէջ գործասէր մեղուաց ձագեր չըլլան ի կերպարանս ձուռյ կամ որդան, վասն զի եթէ գտնուին, շատ անգամ նոր մայր մեղուն զոհ կ'ըլլայ: Նոյն փեթակին մեղուններն կը փոխանակեն իրենց մայրը, փոխարկելով գործաւոր մեղուի ձագ մը ի մայր մեղու: Որպէս զի օտար մայր մը ընդունելի ըլլայ, պէտք է դնել զնա մետաղեայ հիւսկէն պատենի մը մէջ (Ձև 71), և այդ պատեանը մտցնել վերէն փեթակին մէջ. և տասն օրէն ետքը ազատ թողուլ այդ մայրը, նախ ջնջելով ամեն մայրենի բջիջները զորս մեղուններն կրնային սնուցանել, փոխարկելով գործաւոր ձագերն ի մայր մեղու:

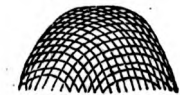
Անօգուտ տեղը մարդս փորձած կ'ըլլայ տալ մայր մը այն գաղթականութեան որ իր մայրը կորուսած ըլլայ շատոնց ի վեր, և ունենայ գործասէր մեղուք որք կ'ածեն ձու (104): Եւ եթէ չունենան այսպիսի գործասէր մեղուններ, յայնժամ սիրով ընդունելի կ'ըլլայ նոր մայրը:

Կրնամք օտար մայր մը ընդունելի ընել գաղթականութեան մը, որոյ մեղունները ծխով շնչահեղձոյց ըրած ըլլամք առ ժամանակեայ կերպով. և մտցնել նոր մայրը երբ մեղուններն սկսին զգաստանալ: Այս մայրը նախապատիւ կը համարուի քան թէ իրենցը որ շնչահեղձոյց եղած է:

259. Նոր պարսմայր մը փոխադրելու ուրիշ կերպ. — Փոխանակ երկայնաձև պատենի մը մէջ դնելու, ինչպէս կը ցուցանէ Ձև 71, կրնամք դնել սկահաձև մետաղական հիւսուածի մը տակ (Ձև 72), և զայն հաստատել խորսխի մը վրայ, քիչ մը մէջը մխելով

տակի կողմը: Այսպիսի բանտարկեալ մայր մը երկրորդ կամ երրորդ օրը ազատութիւն կ'առնու մեղուներէն, որք կը կրծեն բլիջները իրեն անցք տալու համար:

Բարեկարգ գաղթականութիւն մը դժուարաւ կ'ընդունի օտար մայր մը, որոյ տեսակն և ցեղը տարբեր ըլլայ. որովհետև այդ մայրը իր ցեղին հօտը ունի, որ է տարբեր այն գաղթականութեան հոտէն որոյ հետ կ'ուզեմք միացնել: Ուստի այդ տարբեր հոտերը չէզոքացնելու համար, պէտք է խնկել հոտաւէտ նիւթերով թէ գաղթականութիւնը և թէ նոր մայրը:

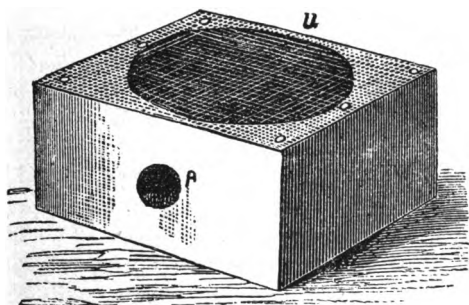
Ձև 72. — Ծածկոյթ գործարար:

Այդ հոտաւէտ նիւթը կրնամք խառնել մեղրի մէջ, կամ գոլորչացնել և կամ ծխել այրելով:

Այրելով ծխելու համար ոմանք կը գործածեն հետագայ կերպը: Կը ժողվեն ականամուր՝ որով մեղուներն փեթակին ծակերը գոցած են, և կը խառնեն մանրած շաքարի հետ, և բովանդակը կը պատեն լաթի մը մէջ երկայնաձև, և կը կապեն դերձանով: Այս պատրոյզը դիւրաւ կը վառի և իր ծուխը հաճոյական հոտ մը ունի, որով պէտք է ծխել փեթակը ամբողջ մէջի մեղուներով և նոր մայր մեղուն, որպէս զի ամենուն ալ հոտը նոյն ըլլայ: Մեղուներն այս ծխով դուրս կը փախչին. այն ժամանակ կրնամք հին մայրը բռնել և անոր տեղ փոխանակել նորը որ նոյն հոտով տոգորեալ ըլլայ, և թողուլ զնա ազատ: Քիչ ատենէն մեղուներն ներս կը մտնեն և կ'ընտարեն նոր մօրը հետ:

260. Փոխադրութիւն մայր մեղուի հետու տեղ. — Երբ ուզեմք մայր մեղու մը հետու տեղ փոխադրել, պէտք է առնուլ ամենաբարակ տախտակէ կամ քարտենէ շինուած քառակուսի տուփ մը 5 կամ 6 հարիւրորդամետր տարածութեամբ և 2 կամ 3 հարիւրորդամետր բարձրութեամբ, վրան թելէ հիւսուածով մը ծածկած Ա (Ձև 73): Այս տուփով կրնայ փոխադրիլ մայր մեղու մը ուրիշ քսան հատի

շափ գործասէր մեղուններով: Այս տուփին մէկ անկիւնը պէտք է դնել քիչ մը եփած շաքար, որ մեղուաց պաշար ըլլայ իրենց ճամբորդութեան ժամանակ: Եթէ ճամբորդութիւնը խիստ երկայն ըլլայ, պէտք է դնել տուփին մէջ փոքրիկ խողովակ մը ջրով լցուած, ուսկից կախուած ըլլայ բամբակէ պատրոյգ մը, որ ծծէ այս ջուրը առ սակաւ սակաւ և մատակարարէ մեղուաց: Տուփին մէկ կողմը կը լոր ծակ մը կայ Բ, որ սպունգով կը զոցուի, և այն ծակէն ներս կը մտցուի և կը հանուի մեղունները:

ՉԿ 73. — Տուփ փոխադրելոյ զպարսմայր:

Երբ հասնի այս տուփը իր սահմանեալ տեղը, զոր թղթատարաւ անգամ կրնամք խաւրել, պէտք է դնել այն փեթակին մէջ ուսկից մայր մեղուն հանուած է: Երբ տեսնեմք որ մեղուններն յօժար են ընդունելու այս նոր մայրը որ տուփին մէջ բանտարկեալ է, պէտք է բանալ ծակը, և կը կատարուի միաւորութիւնը իսկոյն: Այս կերպով Իտալիայէն կը խաւրեն ի Գաղղիա իտալական մեղու, որ յարգի է քան զգաղղիականը:

261. Փոխանակութիւն փեթակաց, կամ տկար փեթակ մը զօրացնելու կերպ փոխանակութեամբ. — Մայիս կամ յունիս ամսոց մէջ, կամ աւելի ուշ, առատ բերքի ժամանակ, կրնամք հաւասարակշռել փե-

Թակաց մէջի բնակիչները, այս ինքն տկարները զօրացնել, դնելով տկար փեթակը զօրաւոր փեթակին տեղ, և զօրաւորը տկարին տեղ: Այս փոխանակութիւնը պէտք է ընել գեղեցիկ աշխատութեան մը օր, այն վայրկեանին երբ մեղուաց մեծագոյն մասը գնացած է ի դաշտ: Պէտք է փոխել փեթակները բայց ոչ իրենց տակի տախտակը, որ իր տեղը պիտի կենայ: Մեղուներն որ կը դառնան ի դաշտէ լի աւարով, կը մտնեն առանց երկմտելու փոխանակեալ փեթակին մէջ կարծելով թէ իրենցն է. այս ինքն, զօրաւոր փեթակին մեղուներն կը մտնեն տկար փեթակին մէջ և կը բազմացնեն անոր բնակիչները: Ոմանք իմանալով իրենց խարուիլը, դուրս կ'ելնեն իսկոյն. բայց տախտակին հօտը կը համոզէ զիրենք որ ներս մտնեն յետ առ ժամանակ մի տատամսելու: Իսկ մեծագոյն մասը զբաղեալ ըլլալով մեղը հաւաքելու, և իբր անով արբեցեալ, չեն անդրադառնար փոխանակութեան վրայ, ուստի և կը ձգեն իրենց աւարը և փութով կ'երթան նորէն բերելու: Քանի մը ժամէն ետքը երկու փեթակներուն մեղուներն ալ այնպէս կը հանդարտին իբր թէ փոխանակութիւն փեթակաց եղած չէ, և ոչ մի մեղու կը մեռնի:

Մեղուաբոյժներէն ոմանք, որպէս զի փոխանակելի փեթակաց մեղուներն իրարու հետ չկուռին, փոխանակելէն առաջ կը ծխեն երկուքն ալ; մանաւանդ այն որ բազմաժողով է, մինչև սկսին բզզալ: Բայց ապահով եմք որ կռիւ չպատահիր, երբ առատ մեղը հաւաքելու ժամանակն ըլլայ:

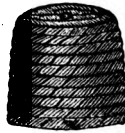
Տկար փեթակ մը յառաջ քան զօրացնելը, պէտք է գիտնալ թէ բարեկարգ վիճակի՞ մէջ է, և թէ մայրը կ'ածէ՞ ձու: Թէ որ մէջը ձագ չգտնեմք, լաւ է իրեն հետ միացնել փոքրիկ գաղթականութիւն մը, վերցնելով մէջէն պակասաւոր մայրը, և սպասելով յարմար ժամանակի, որպէս զի չկուռին իրարու հետ:

262. Վերադրութիւն փեթակաց. — Մեղուներն երբ լեցնեն իրենց փեթակը, և դեռ ծաղկանց ժամանակը անցած չէ, կրնամք առանց զիրենք ստիպելու համոզել որ իրենց փեթակին տակ դրուած նոր փե-

թակին մէջ մտնեն և մեղր կազմեն: Որք երբ մտնեն տակի փեթակին մէջ և սկսին կազմել մեղր, յայն- ժամ վերին մասը կրնամք վերցնել և քաղել մէջի մեղրը: Երբ դատարկ փեթակը զոր կ'ուզեմք դնել լեցուն փեթակին տակ սրածայր ըլլայ (Չև 74), պէտք է անոր ծայրը կտրել (Չև 75), և վրան ծածկել բոլորաձեւ ծակոտկէն տախտակով (Չև 76), որ կը ծառայէ իբրև յատակ վերին փեթակին (Չև 77):

Չև 74.

Չև 75.

Չև 76.

Չև 77.

263. Կոտորած մեղուաց ի մէջ փեթակաց ոմանց. Մեղու սեաւ եւ գորշ. — Կան գաղթականութիւն- ներ որոց մեղուներուն մէջ կոտորած կ'ըլլայ աղէկ եղանակին մէջ, սպաննելով զանոնք որոց կազմուածքը լաւ չէ, փոքր են կամ նիհար և ի գոյն սեաւ կամ

գորչ: Սպաննուածներէն ոմանք թուին մանկահասակ,
բայց մեծագոյն մասն են ծեր: Մեղուաց այս կոտորածը
կրնայ զանազան պատճառներէ յառաջ գալ.
նախ իրենց գէշ կազմուածքէն, որոյ պատճառն է
տկար և հիւանդոտ մօրէ ծնանելը, կամ ձագարանի
մէջ գէշ սնունդ ընդունելը, և կամ ծննդեան ժա-
մանակ օդոյ գէշութիւնը: Եւ կամ կրնայ յառաջ գալ
բարոյական զգացմունքէ, այս ինքն ատելութենէ՝ ե-
րիտասարդաց և ծերոց մէջ: Բայց յառաջ քան կո-
տորածը սկսելու, մեղուներն կը քննեն զիրար և իբր
կը հարցնեն իրարու, և եթէ հանեն զիրենք դուրս,
և թողուն որ փախչին, անոնք կը մտնեն քովի փե-
թակներուն մէկուն մէջ և հոն ալ ընդունելութիւն
չեն գտներ:

Այս կոտորածը կը պատահի նոր գաղթականու-
թիւն մը ելնելէն առաջ և յետոյ, և սովորաբար ա-
մառուան մէջ. կը տեսնուի երբեմն նաև աշնան մէջ
բայց քիչ անգամ: Կրնամք դիւրաւ որոշել այն փե-
թակը որոյ մէջ կոտորածը կը պատահի. իր մեղու-
ներն անհանգիստ են, պահապաններն ի մուտս փե-
թակին կրկնապատկեալ, մեղուի մը չորս դին կը
ժողովին և կը քաշեն զինքը իր ոտքերէն, թեւերէն և
եղջիւրներէն և կը ջանան խածնել անոր փորը: Ա-
նոնցմէ մին կ'ելնէ անոր վրայ և կը ջանայ մխել իր
խայթոցը անոր մարմնոյն զգայուն կողմը, որ և դիւ-
րաւ կը յաջողի, և վիրաւորեալ մեղուն այլ ևս չկր-
նար իր անձը պաշտպանել և կ'իյնայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆԻ ՍՄԱՐԱՑԻՆ

264. Քաղոց. — Գլխաւոր քաղոցը կ'ըլլայ մեղուները պարս տալէն վերջ, որով խորիսխներուն վրայ ձագ չեն գտնուիր: Եւ պէտք է հանել այն խորիսխները որ մեղրալից են և վրանին ծածկուած: Եւ կ'ըլլայ քաղոցը ըստ դրից տեղւոյն մայիսի վերջ և կամ յունիսի և յուլիսի մէջ: Այդ բանը կախումն ունի տեղւոյն ծաղկանց և օդոյ հանգամանքէն. և լինի երբեմն երկրորդ քաղթականութեան ժամանակ, և կամ գլխաւոր մեղրաբեր ծաղկանց ժամանակը անցնելէն ետքը: Եւ կը կատարուի փեթակին գլխարկը կամ գդակը վերցնելով, եթէ փեթակը գլխարկաւոր է, կամ վերին մասերը վերցնելով, եթէ փեթակը բարձրական է, և կամ ուրիշ փեթակի մէջ անցնելով, կամ կտրելով փեթակը եթէ միակտուր է: Եւ եթէ փեթակը շարժական շրջանակներով է, հանել մի առ մի մեղրալից շրջանակները և դնել տեղը պարապ շրջանակներ:

Բայց խնդիրն այս է, բովանդակ թէ ըստ մասին պէտք է քաղել փեթակին մէջի մեղրը: Կրնամք ըսել այո կամ ոչ ըստ հանգամանաց: Թէ որ փեթակդ ըլլայ ծանր և բազմամեղու, և մեղրի ժամանակը անցած ըլլայ, այս պարագայիս մէջ կրնաս բովանդակ մեղրը քաղել, հալածելով մէջէն մեղունները: Բայց թէ որ եղանակը առաջ գնացած է, և յոյս չկայ որ կարենան մեղունները առատ մեղր հաւաքել, պէտք է գոհ ըլլալ մասնական քաղոցի, հանելով առաւել կամ նուազ ըստ չափու մեղրին որ կը գտնուի փեթակին մէջ: Բայց որեւիցէ պարագայի մէջ խոհեմութիւն է քաղել մեղրը զօրաւոր փեթակներէն որք առաւել քան զչափ մեղր ունին:

265. Մամական քաղոց հասարակ փեթակներէ . — Թէ որ հասարակ փեթակները բարձր դիրքով ըլլան, ինչպէս են ձև 39, 40, պէտք է փեթակը իր տեղէն վար առնուլ, վեցնել վրայի մասը կամ գլխարկը (Ձև 78), ծխել որ մեղուներն հեռանան խորիսխներուն վրայէն և փախչին դուրս, և վերջը

Ձև 78. — Գործաւոր հալածող զմեղուս ծխով:

ծուռ դանակով մը կտրել հանել այն խորիսխները զոր կ'ուզեմք, և յետոյ գլխարկը վրան դնել և գոցել, և փեթակը իր տեղը դնել: Այս գործողութիւնը ընելու ժամանակ միշտ երբեմն երբեմն փքով ծուխ արձակել և ցնցել փեթակը և զարնել մեղմով չորս կողմէն:

Իսկ թէ որ փեթակը երկայնաձև ըլլայ, ինչպէս

ձև 41, 42, պէտք է հանել վրայի տախտակը որ կը ծածկէ զինքը, ծխել մէջը որպէս զի հանդարտին մեղուններն կամ հեռանան, յետոյ հանել այն խորիսխները զոր կ'ուզեմք, թողլով զանոնք որոց մէջ ձագ կան, և փակել վրայի տախտակը և փեթակը իր տեղը դնել: Բայց որովհետև մեղուններն տարւոյն մնացած ժամանակին մէջ չեն կրնար ընուլ դատարկ թողած տեղը, ուստի լաւ կը համարուի շարժական տախտակ մը դնել մնացած խորիսխներուն մօտ, և հանել երբ գարունը հասնի: Նոյնպէս կ'ըլլուի գլխէն կըտրուած բարձր փեթակներուն որոց եթէ գլուխը դատարկ մնայ, փնասակար կրնայ ըլլալ մեղուաց, ուստի մնացած խորիսխներուն մօտ շարժական տախտակ մը դնել վերնոյն պէս. և կրնամք այս տախտակին վրայի մասը չոր խոտով լեցնել, որպէս զի փեթակը տաք մնայ:

Կտրելով հանել մեղրը, ունի իրեն անպատշաճութիւնները, մանաւանդ երբ փեթակը բազմամբոխ ըլլայ. բայց հազար անգամ վերադաս կը համարուի այս կերպս քան թէ մեղունները սպաննելը:

266. Բովանդակ քաղոց հասարակ փեթակներէ. — Երբ ուզեմք փեթակին մէջի ամբողջ մեղրը քաղել, նուազեցնելով գաղթականութեանց թիւը և պահելով այն փեթակները որոց մեղուններն ընտիր են, պէտք է ընել այս գործը երբ արունները անհետ կ'ըլլան, և մեղր կազմելու ժամանակը մօտ է լրանալու, ընտրելով աղէկ օր մը կէս օրուան մօտ և մինչև չորս ժամ կէսօրէն ետքը: Այն փեթակը զոր կ'ուզեմք վերցնել իրեն մեղունները ծեր ըլլալուն համար, դնեմք թէ ունի իր քով փեթակ մը զոր կ'ուզեմք պահել: Պէտք է առաջնոյն վրայ քիչ մը ծուխ արձակել, և յետոյ հանել իր տեղէն. նոյնպէս ծխել և քովի փեթակին մէջ մինչև որ մեղուններն սկսին բզզալ, և յետոյ հանել իր տեղէն առժամանակեայ, և դնել անոր տեղ առաջինը՝ բայց գլխիվար, և անոր վրայ դնել երկրորդը զոր կ'ուզեմք պահել: Պետք է քանի մը անգամ ալ ծուխ արձակել, և յետոյ երկուքին ալ ծակերը գոցել, թողլով նեղ անցք մը մեղուաց դուրս

եղնելու համար: Սոյն կերպս ընելու է ուրիշ ամեն փեթակաց վրայ զոր կ'ուզեմք վերցնել մէջ տեղէն: Կրնամք այսպէս հեռու փեթակներն ալ իրարու հետ միացնել. բայց լաւ է միշտ միաւորել մերձաւորները, որպէս զի մեղուներն աւելի դիւրաւ գտնեն իրենց ընտանիքը:

Տեսնեմք թէ ինչ կը պատահի միաւորեալ փեթակաց մէջ: Երբ ըստ արժանւոյն ծխեմք, այլ ևս իրենց մէջ կուի չպատահիր. մայրերէն մէկը կը մեռնի, և միւսը իր բնակութիւնը կը հաստատէ վերնոյն մէջ, և հոն կը սկսի ձու ածել, և հոն կը ժողվին բոլոր մեղուներն: Տակի փեթակին մէջի ձագերը կը ծնանին ամեն օր, բայց անոնց տեղ ուրիշ չփոխանակեր. յետինն ալ կը ծնանի և կ'ելնէ բլլէն դուրս քսան և կամ քսան և մի օրէն ետքը յետ միաւորելու երկու փեթակները: Այս ժամանակէս վերջ և ոչ առաջ կրնամք վերցնել տակի փեթակը և տանել սենեկի մը մէջ, հոն մէջի մեղուներն իրենք իրենցմէ կը հեռանան առանց ծխելու, որով կ'ըլլամք տէր բովանդակ մէջի պաշարին: Երբեմն կը պատահի որ մեղուներն չեն հեռանար փեթակէն, այս նշան է թէ մէջը կայ մայր մեղու: Այս դիպուածիս մէջ որ քիչ անգամ կը պատահի, պէտք է փեթակը նորէն իր տեղը դնել, աւելի ուշ վերցնելու համար: Ըսինք թէ մայր մեղուն իր բնակութիւնը գրեթէ միշտ կը հաստատէ վերին փեթակին մէջ, թերեւ հակառակը պատահած ըլլայ, յայնժամ վարինին մէջ մայրը իր ձուերը կ'ածէ և կը դադրի վերնոյն մէջ: Այս դէպքիս մէջ ուրիշ բան չմնար ընել բայց եթէ սպասել աշնան, և յայնժամ վերցնել այս երկու փեթակներուն մէջէն զայն որ չունի մայր: Հարկաւոր է աղէկ օր մը ընտրել այս գործողութիւնները ընելու համար: Մեղուներն երբ աշխատելու վրայ են, կ'ըլլան աւելի հաշտարար և դիւրաւ կ'ընկերակցին: Անոնք որ կը դառնան դաշտէն և չգտնեն իրենց փեթակը, յետ քիչ մը տատամսելու կը մտնեն քովի փեթակներուն միոյն մէջ, և հոն ընդունելի կ'ըլլան քիչ կորստով:

Այս կերպով կը հանուի մեղրը ուրիշ որեւիցէ տեսակ փեթակներուն մէջէն:

267. Զանազան գործիք խորիսխները կտրելու համար. — Հաստատուն խորիսխներով եղած փեթակի մը մէջէն խորիսխները ամբողջ կամ ըստ մասին հանելու համար, կը գործածուին զանազան գործիք: Ա. Մոնահատ գործի մը երկաթէ Ա (Ձև 79), որոյ երկայնութիւնը համեմատ կ'ըլլայ խորութեան փե-

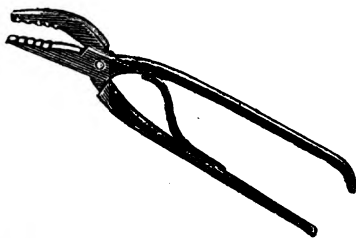
Ձև 79. — Դանակք խորիսխները հանելու:

թակին: Իր երկայն կոթին տրամագիծը կ'ըլլայ իբր 8 հազարորդամետր, և ծռած բազկին երկայնութիւնը իբր 4 կամ 5 հարիւրորդամետր, և ծայրը սուր:

Բ. Դանակ մը Բ, որոյ ծռած կողմին բերանը է սուր, և կրնայ առաջնոյն տեղ ալ գործածուիլ: — Գ. Դանակ մը տափարակ և դիւրակոր Գ, որ կը կտրէ կը բաժնէ փեթակին կողերուն վրայ կպած խորիսխները: — Դ. Դանակ մը սրածայր Ե, որով կը սպաննեմք արունները: — Ե. Դանակ մը փոքրիկ Զ, որով կը կտրեմք կը բաժնեմք ականամոմով պնդապէս կըպած խորիսխներուն ծայրերը:

Իսկ շարժական խորիսխներով եղած փեթակներուն

մէջէն խորիսխները չրջանակաւ հանելու համար կը գործածուին երկու ատամնաւոր Սանկիք (ՉԼ 80) . երկու ձեռքով չրջանակը երկու կողմէն բռնելով դուրս քաշելու համար :

ՉԼ 80. — Այսան չրջանակները հանելու :

Բաց ի վերոյիշեալ գործիներէն կը գործածուի ևս երկաթէ վերիչ գործին երկայն կոթով, փեթակին յատակը քերելու և մաքրելու համար, որոյ ձևը նման է մոմահատ գործւոյն, միայն ծռած մասը է երկու հարիւրորդամետր լայնութեամբ, երկսայրի և ոչ սրածայր այլ շիտակ կտրած :

268. Դանակ կտրելու խորսխաց ծածկարանը . — Այն խորիսխները որոց մէջէն կ'ուզեմք մեզրը հանել մեղրահան գործւով, որոյ վրայ վարը պիտի խօսեմք, պէտք է նախ բանալ իրենց ծածկարանը : Այս բանիս համար կը գործածուի դանակ մը արմնկաձև (ՉԼ 81), որոյ երկաթը երկու կողմէն ալ կը կտրէ, և

ՉԼ 81. — Դանակ խորիսխներուն ծածկարանը կտրելու :

կ'ըլլայ առաւել կամ նուազ երկայն և առաւել կամ նուազ լայն, և ծայրը անկիւնաւոր և սուր: Ոմանք ծայրը ուղղանկիւն կ'ընեն, և այլք բոլորչի, բայց այս ըստ հաճոյից իւրաքանչիւր անձին: Ով որ վարժի մէկ ձևով, միւսը իրեն անյարմար կու գայ: Կան մեղուարոյձք որ սեղանոյ շիտակ դանակը կը գործածեն քան թէ արմնկաձև դանակը: Բայց այս յայտնի է որ արմնկաձև դանակով շուտ կ'ըլլայ և կանոնաւոր կերպով կը կտրուի ծածկարանը:

Ամերիկացին Պինկէմ Ծածկարանահատ մը հնարեց, որ թէպէտ սուղ է բայց լաւ կերպով գործը կը կատարէ: Եւ կը նմանի որմաշինաց ծեփչին՝ երկայնաձև (Չև 82), որոյ եզերքը բարձր է և սուր,

Չև 82. — Ծածկարանահատ Պինկեմի:

և կտրելու ժամանակ ծածկարանը կը բարձրացնէ, և ազատ կը պահէ դանակին երեսը:

Այն խորիսխներն որոց ծածկարանը պիտի կտրուի, կը գրուին տախտակի մը վրայ, և ոմանք ձեռքի վրայ բռնած կը կտրեն:

269. Վերջ մեղուաց աշխատութեանց եւ կոտորած արուաց. — Շատ տեղ յունիս ամսոյն վերջ կ'աւարտի մեղուաց աշխատութիւնը, այս ինքն մեղր հաւաքելը. և ժողվածնին հազիւ թէ իրենց կը բաւէ: Բայց ուր որ կը գտնուին այս եղանակէն վերջ մեղր հաւաքելու բոյսեր, հոն աւելի երկար կը տւէ մեղուաց աշխատութիւնը:

Երբ անցնի մեղրարեր ժաղկանց ժամանակը, կամ թէ երբ մեղուներն այլ ևս չեն կազմեր մեղր, լմընցած կը համարուի գաղթականութեանց ժամանակը. այն ատեն արունները կը սպաննուին, որք են աւելորդ ուսողներ: Արու մեղուաց կոտորածը դիւ-

րացնելու համար կրնամք փեթակին ծակին բերանը դնել մետաղեայ բարակ թել մը պրկած, որոյ տակէն անցք մը մնայ ճ հազարորդամետր, որ բաւական է գործասէր մեղուաց անցնելու համար, բայց ոչ և արուաց որ աւելի մեծ են: Որք կրնան ներսէն դուրս ելնել դիւրաւ, բայց չեն կարող ներս մտնել, արգելեալ մնալով թելէն. և այսպէս կը սպաննուին գործասէր մեղուններէն, որք ի դարձին կը գտնեն զիրենք փեթակին առջև որոգայթի մէջ ինկած:

270. Հաւասարել փեթակաց պաշարր. — Վերը տեսանք (260) թէ ինչպէս պէտք է հաւասարակշռել փեթակաց մեղուններուն թիւը, երբ ժամանակն է առատ մեղր կազմելու. հիմա ալ խօսիմք թէ ինչպէս պէտք է հաւասարել փեթակաց պաշարը, երբ մեղր կազմելու ժամանակը անցած է: Այս բանիս համար պէտք է վերցնել գլխարկը կամ վերին խորշը այն փեթակաց որոց պաշարը շատ է. և անոր վրայէն մեղունները հալածելէն վերջ դնել այն փեթակաց վրայ որոց պաշարը քիչ է, և անոնց դատարկ խորշը դնել զօրաւոր փեթակաց վրայ: Իսկ շարժական խորիսխ ունեցող փեթակներուն պաշարը հաւասարելու համար, կը հանեմք պաշարապինդ փեթակէն քանի մը չըջանակ մեղրալից խորսխաց, և կը դնեմք աղքատ փեթակին մէջ: Այս գործողութիւնը կարևոր է ընել, որպէս զի սնանին և բազմանան աղքատ փեթակին մեղունները որոց կը պակսի պաշար:

271. Մահ մայր մեղուաց. — Ամբարն մէջ մայր մեղուններէն ոմանք կը մեռնին կամ ծերութենէ և կամ ուրիշ դիպուածով: Պէտք է դիտել այն եղանակին մէջ երբեմն երբեմն փեթակները, և երբ կը տեսնեմք փեթակ մը որոյ մեղուններն խռովեալ են, մինչդեռ ուրիշ փեթակաց մեղուններն հանդարտ կեցած են, նշան է թէ քիչ ժամանակ է որ մեռած է իրենց մայրը. պէտք է միացնել իրենց հետ փոքրիկ կանոնաւոր գաղթականութիւն մը: Նոյնպէս շարագուշակ պէտք է համարել այն փեթակը որոյ արուններն սպաննուած չեն, և այն որոյ մուտքը ականա-

մոմով ամփոփուած է: Այս վերջնոյն մէջ մեղուներն քիչ կ'ըլլան, և եթէ մայրերնին մեռած չէ, ծանր հիւանդ պիտի ըլլայ: Որևիցէ դէպքի մէջ պէտք է միացնել ասոնց հետ ուրիշ գաղթականութիւն մը, բայց նախ ստուգել որ ցեցով լցուած չըլլայ փեթակը:

272. Օգտակարութիւն միաւորութեան տկար գաղթականութեանց. — Երկու կամ աւելի գաղթականութիւններ իրարու հետ միացնելը այս մեծ օգտակարութիւններն ունի, որ մեղուաբոյժը կ'ունենայ զօրաւոր գաղթականութիւններ. և որչափ ալ զօրաւոր ըլլան, ոչ երբէք չափազանց կը համարուի. վասն զի փեթակներուն բերքը կախումն ունի մեղուաց շատութենէն (140): Փորձով գիտեմք թէ այն գաղթականութիւնը որոյ մեղուներն կշռեն միևկէս հազարազրամ, տան երեք հազարազրամ մեղր. և այն որոյ մեղուներն կշռեն երեք հազարազրամ, տան վեցէն մինչև երկոտասան հազարազրամ մեղր, դնելով երկու գաղթականութիւնները ի նոյն հանգամանս: Արդ ասկէ յայտնի կը տեսնուի, թէ փոխանակ մեռցնելու մեղուները մեղրը քաղելու համար, ինչպէս կ'ընեն դեռ անխեղք մեղուաբոյժներ, մեծ օգտակարութիւն ունի ազատել այն մեղուները և միաւորել ուրիշ գաղթականութեան հետ զոր կ'ուզեմք պահել:

273. Եւ օգտակարութիւններն ասոնք են, Ա. Կը պահուին ամեն մեղուներն: Բ. Կը պահուին առանց մասնաւոր ծախքի, վասն զի ինչպէս վերջը պիտի ցուցանեմք (287), բազմաթիւ խումբ մը աւելի չուտեր ձմեռ ատեն քան սակաւաթիւ խումբ մը: Գ. Զօրաւոր խումբ մը ազատ կ'ըլլայ ցեցէ և ուրիշ հիւանդութիւններէ, որոց ենթակայ են տկար խումբերը: Այս օգտակարութեանց վրայ կրնամք աւելցնել և զայս, թէ երկու գաղթականութեանց միաւորութեամբ աւելի քիչ աշխատութիւն կ'ուզէ քան թէ առանձինն ըլլային, որով և խնայութիւն կ'ըլլայ ժամանակի:

Ոչ միայն այն գաղթականութիւնները որոց մեղրը բովանդակ կը քաղեմք պէտք է միացնել ուրիշ գաղթականութեան հետ զոր կ'ուզեմք պահել, այլ և ա-

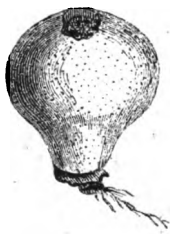
նոնք որ չունին արուններ, և հետևաբար չեն կրնար գաղթել, և անոնք որ տկար են և չունին ըստ բաւականին պաշար ձմեռը անցնելու համար, զորս ընդունայն տեղ կը ջանան մեղուարոյծներէն ոմանք պահել և կերակրել: Պէտք չէ գոհ ըլլալ երկու աղքատ ընտանիք իրարու հետ միացնելով, զորս գէշ տարւոյ մէջ պէտք կ'ըլլայ վերջը կերակրել, այլ միշտ ջանալու է աղքատ մը հարուստի հետ ամուսնացնել, և կամ երկու չափաւոր պաշար ունեցողներ: Այս միաւորութիւնը պէտք է կատարել ամարան մէջ կամ աշնան: Եթէ իրենց պաշարը չկարենամք միացնել, պէտք է յայնժամ ձմեռը անցնելէն ետքը փետրուար կամ մարտ ամսոյ մէջ անցնել մեղունները միւս փեթակը ուր թողուած է մնացած պաշարը:

Չկայ ստուգիւ սահմանեալ ժամանակ մը ամուսնաւորութեան. այս ինքն, կրնայ լինել որեւիցէ եղանակի մէջ. բայց ընտրելի է այն ժամանակը յորում չկան կամ քիչ են ձագերը փեթակին մէջ, և յայնժամ լաւ կը յաջողի: Գիտեմք թէ այս երկու միաւորեալ գաղթականութեանց մայրերուն մէջ պատեւազմ կը ծագի, այլ միշտ յաղթող է զօրաւորը: Երբեմն երկու մայրերն ալ կը մեռնին պատերազմի մէջ, բայց այս դէպքս քիչ անգամ կը տեսնուի: Եւ եթէ պատահի, պէտք է իրեն ուրիշ մայր մը տալ կամ միացնել ուրիշ գաղթականութեան հետ:

Երբեմն երկու միաւորեալ գաղթականութիւնները իրարու հետ կը պատերազմին ռիսերիմ թշնամութեամբ, մինչև ջանալ բնաջինջ ընել զիրար: Այս դէպքիս մէջ պատերազմը դադրեցնելու համար պէտք է վրանին ծուխ արձակել:

274. Առժամանակեայ շնչահեղձութիւն մեղուաց. — Մեղունները սուժամանակեայ կերպով անշնչացնելու համար, կը արուի իրենց կծու և վնասակար նիւթոց ոմանց ծուխը. բայց պէտք է զգուշանալ որ շատ չերկարի, ապա թէ ոչ անշնչութիւնը ստոյգ մահ կը բերէ: Թէ որ գործը ամեն նախահոգակ խնամքով ըլլուի, մեղունները չեն մեռնիր, թէպէտ ինքնին իր մահաբեր ըլլայ:

Մեղուաց ժամանակաւոր անշնչութիւն տալու համար գործածուած նիւթերն են փքասունկ (ՉԼ 83), բուրակատ կալւոյ կամ աղբորակ, ծծումբ, կայլն: Տալու կերպը փոփոխական է ըստ մեղուարուծից: Էական բանը այս է որ մեղուններն երկայն ժամանակ չմնան ծխոյն ազդեցութեան մէջ:

275. Անշնչացումն փքասնկով.
— Ըրէ հողին մէջ ծակ մը իբր 81 հարիւրորդամետր խորութեամբ և բաւական լայն, ուր կարող ըլլաս դնել սկաւառակ մը և անոր տակ տարածել մեծկակ լաթ մը: Անցո երկաթի թելի մը վրայէն չորս հինգ հատ փքասունկ ընկուզաչափ մե. 2Լ 83. — Փքասունկ: ծուծեամբ, լաւ չորցած, որոց բաց գլուխը. և քանի մը լուցափայտով վառէ, և հաստատէ թելը փորուած ծակին վրայ, և կամ լաւ ևս, դիր թելահիւս քսակի մը մէջ քանի մը կրակով և կախէ ծակին առջև: Եւ յետոյ դիր փեթակը գետին, ծակին մօտ, և լաթով գոցէ և հողով ծեփէ որ ծուխը դուրս չելնէ: Չորս հինգ վայրկեանէ ետև վերցուր փեթակը, և կը տեսնես որ ամեն մեղուններն ինկած են սկաւառակին մէջ: Եւ որովհետև նոյն գործը կ'ընես ի նմին ժամանակի երկու գալթականութեանց վրայ զորս կ'ուզես: ամուսնացնել ա՛ռ, երկու սկաւառակները մեղուններով լցուած, և դիր զիրենք այն փեթակին մէջ ուր կ'ուզես բնակեցնել, և տար զայն ի մեղուանոց. և գործը կատարած կը համարուի: Այս գործը սովորաբար կ'ըլլուի կէսօրէն չորս ժամ ետքը: Եւ մեղունները փեթակին մէջ դնելէն ետքը ծակերը գրեթէ գոցելու է, որ մեղուններն զգաստանալէն ետքը չկարենան դուրս փախչիլ: Երկրորդ առաւօտ երբ իրենց ազատութիւն կու տաս ծակերը բանալով, կը տեսնես որ իրենք ողջ են նախընթաց օրուան պէս, և իրարու հետ այնպէս միացեալ են, որ կարծես թէ միշտ միատեղ ապրած ըլլան:

Թէ որ ծուխը աղէկ տրուի, բաւական է չորս հինգ

վայրկեան, ապա թէ ոչ ութ կամ տասն վայրկեան .
և սովորաբար կը լինի աշնան ժամանակ :

276. Անշնչացումն բորակով. — Բորակը պէտք է որ զուտ ըլլայ, և պէտք է գնել դեղավաճառներէն . վասն զի անզուտ բորակին մէջ կը գտնուին խառն ուրիշ աղեր, ինչպէս են քլորուկ կրոյ, կալոյ և մանաւանդ նատրոնի : Այրելով կը տարրաբաշխի այս աղերուն մի մասը . քլորի գոլորշիքը ազատ մնալով կը միանան բորակածնի գոլորշեաց հետ և կը սպաննեն մեղուները : Բորակը պարզապէս չեն այրեր այլ ցնցոտեաց հետ, դնելով 5 գրամ բորակ իւրաքանչիւր փեթակի համար : Պէտք է այս ցնցոտեաց կտորները առաջուց պատրաստել, լուծելով գաւաթի մէջ քիչ մը ջրով 5 գրամ բորակը, թաթխել անոր մէջ ցնցոտեաց կտորները, չորցնել և պահել :

Չանգակաձև փեթակի մը համար, պէտք է գնել տակը մութակ մը (Չև 84), և գոցել ամեն ծակերը որ-

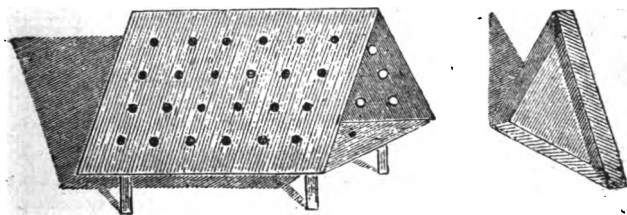

Չև 84. — Մութակ շնչարգել ընելու մեղուները :

պէս զի ծուխը դուրս չփախչի . և այս մութակին վերերը ծակ մը բանալ, և ծխիչ գործւոյն ծայրը ներս մտցնելով, ծուխը ներս արձակել փրով : Երբ

մեղուններն կը զգան ծուխը, կը սկսին խռովիլ և բզբալ փեթակին մէջ, բայց իսկոյն կը դադրի այս բզբիւնը, որ է նշան թէ սկսած է անշնչութիւնը: Հինգ վայրկեանէ ետքը դարձնել փեթակը, նախ չորս կողմէն զարնելով որ ամեն մեղուններն վար թափին, և մնացածները փետրով մը վար ձգել: Եւ եթէ տեսնեմք որ բաւական մեղու մնացած են խորիսխներուն մէջ, զորս չկարենամք փետրով վար ձգել, պէտք է սպասել որ զգաստանան, և յետոյ կրկին ծխել, բայց այս անգամուն ցնցոտեաց կէսը գործածել:

277. Թէ որ չունենամք ծխիչ գործի փքաւոր կամ ուրիշ անոր նման գործիք, կրնամք գործածել ծխարան մը թանագետայ եռանկիւնի (Ձև 85), որոյ եր-

Ձև 85. — Ծխարան շւարգելութեան:

կու կողմը ծակեր կան, որպէս զի ծուխը կարենայ դուրս ելնել հաւասարապէս տարածուիլ փեթակին ամեն կողմ: Այս ծխարանը 8 հարիւրորդամետր բարձրութիւն ունի, նոյնչափ և լայնութիւն և 15 հարիւրորդամետր երկայնութիւն: Եռանկիւնաձև շինուած է, որպէս զի մեղուններն ասոր վրայ իյնալու ժամանակ սահին և վար թափին, և չայրին և շատ ծուխ չառնուն: Ծխարանը գէտնէն բարձր է 5 կամ 6 հարիւրորդամետր, և կեցած է չորս ստեղծ վրայ, և ասոր տակ կը տարածուի լաթ կամ թուղթ, որպէս զի մեղուններն ասոր վրայ իյնան: Ծխարանին մէկ անկիւնը կասկարայի վրայ կ'այրին ցնցոտիները, և այրելու ժամանակ պէտք է առջևի դուռը գոցել, որ բաց թողուած է ձևին մէջ: Գործողութիւնը լմըն-

նախն եւաքը թողուլ մեղուները օդոյ մէջ քիչ մը ժամանակ որ զգաստանան. և յայնժամ պէտք է թղթին երկու ծայրէն բռնելով, բերել այն փեթակին քով որոյ մէջ կ'ուզեմք դնել մեղունները, և թուղթը ծռելով և ցնցելով թափել փեթակին մէջ:

Կրնամք այս ծխարանին տեղ գործածել ևս երկու կղմինդը իրարու վրայ գրուած և մէջը դատարկ, որոց երկու ծայրերէն ծուխը դուրս կ'ելնէ:

278. Բորակացեալ ցնցոտեաց ծուխը աւելի վնասակար ըլլալով առողջութեան քան թէ փքանկոյ ծուխը, աւելի զգուշութեամբ պէտք է գործածել. և յայնժամ միայն գործածել, երբ ուրիշ միջոց չունենամք զապելու մեղունները. վասն զի եթէ պարզապէս բզզելոյ վիճակը զիրենք կը տառապեցնէ, որչափ ևս առաւել առժամանակեայ անշնչութեան վիճակը: Ուստի օգտակար չհամարուիր անշնչութեամբ արուեստական գաղթականութիւն ընել, վասն զի անշուշտ կը կրեն իրենց ձագերը:

279. Անզգայութիւն. — Պէտք չէ շփոթել անշնչութիւնը, որ է առժամանակեայ հեղձումն, անզգայութեան կամ մահահանգոյն քնոյ հետ, որ կրնան բերել կազեղէն նիւթերէն ոմանք, ինչպէս են եթեր, քլորակերպ, թթուուտ բնածխական, ևայլն: Անզգայութիւնն ալ երբեմն կը մեռցնէ, բայց ըստ պատշաճի ի գործ դրուելով, չունի անշնչութեան վնասակարութիւնը: Բայց դժբաղդարար անզգայացուցիչ նիւթերն և զանոնք գործածելու գործիներն դիւրաւ ամենուն համար չեն:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՔ ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԵՒ ԶՄԵՐԱՅԻՆ

280. Մեղուաց վիճակը աշնան Ժամանակ. — Կը հասնիմք աշնանային եղանակի յորում մեղուներն չեն գտներ դաշտի մէջ ծաղիկ, և եթէ գուրս ելնեն տակաւին, այն իրենց զբօսանաց համար է: Եւ սակայն ամարան վերջ և աշնան սկիզբը երբեմն մեղուաց համար յետամնաց գարուն մի է: Ամարան չորութենէն ետև, եթէ օգոստոսի վերջերը անձրևային ըլլայ, կը կենդանանան բոյսերը և ծաղիկ կ'արձակեն, որոցմէ մեր գործասէր աշխատաւորները կը գտնեն նիւթ մեղր կազմելոյ և բաւական բեղուն, զոր կը գործածեն ի խնամա մանկահասակ ձագուց: Բեղնոյն առաւելեալ մասը կ'ամբարեն, անով կերակրելու համար ձագերը ձմերան մէջ. վասն զի մեր բարեխառն կլիմային տակ յունվարէն սկսեալ և երբեմն դեկտեմբերի վերջէն կը սկսի ձուարկութիւնը:

281. Վերջին քաղոց: — Կրնամք այս եղանակիս մէջ հասարակ փեթակներէն սեղր քաղել, որոցմէ չքաղեցինք առաջին ամսոց մէջ. հալածելով մեղուները ասոնց մէջէն և միաւորելով այն գաղթականութեանց հետ զոր կ'ուզեմք պահել: Նոյնպէս կը հանեմք գգակաւոր և բարձրական փեթակաց վերին մասը եթէ առաւելութեամբ ունենան մեղր. բայց միւս անգամ չեմք դներ այդ վերին մասը, որպէս զի ձմեռը վրանին գատարկ չմնայ: Այս գործողութիւնները պէտք է ընել գեղեցիկ օդով:

282. Թէ ո՛րչափ պաշար պէտք է ունենայ իւրաքանչիւր փեթակ գէշ եղանակը անցնելոյ համար. — Պարս մը մեղուաց միջին չափով կ'ուտէ 6էն մինչև 8 հազարագրամ մեղր սեպտեմբեր ամսէն մինչև ապրիլ: Այս չափը կը տարբերի ըստ կլիմայի և ըստ

տարւոյ, որոյ վրայ պէտք է աւելցնել Վա ըստ վիճակի իւրաքանչիւր գաղթականութեան. վասն զի կան գաղթականութիւնք որ ուրիշներէն աւելի կ'ուտեն, և ասոնք ոչ միշտ բազմամբոխ ըլլալուն համար աւելի կը սպառեն, ինչպէս կրնայ կարծուիլ, այլ ուրիշ պատճառի համար: Փեթակի մը պաշարին քանակը հաշուած ժամանակինս, հաշուի տակ դնելու է գաղթականութեան տարիքը, և պէտք չէ մոռնալ որ հին գաղթականութեան սև խորիխներն կրկնապատիկ կամ եռապատիկ աւելի կը կշռեն քան թէ ձերմակ խորիխները: Պէտք է մերձաւորապէս հաշուի տակ ձգել նաև բեղնոյ քանակը որ կը գըտնուի իւրաքանչիւր փեթակի մէջ:

Արդ գիտելով իւրաքանչիւր փեթակին ապրայն, կրնամք գիւրաւ իմանալ իրեն մէջ գտնուած պաշարին չափը, որ կրնայ ըլլալ ըստ հետագայ համեմատութեան, հաշուելով երկու տարեկան գաղթականութեան մը վրայ, որոյ խառն կշիռը դնեմք թէ ըլլայ 15 հազարադրամ:

Այս գատարի փեթակին 4	հազարադրամ	}	7	
» մեղուաց	1.50			»
» պանի կամ մամոյ	1			»
» բեղնոյ	0.50	»		

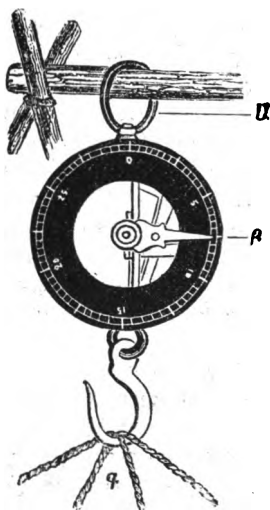
Տարբերութիւն

8 հազարադրամ

Այս տարբերութիւնը կը ցուցանէ մեղրի քանակը: Եւ պէտք է գիտել որ այս հաշիւը եղած է աշնան. վասն զի գարնան կամ ամարան մէջ նոյն չէ, գըտնուելով շատ ձագ փեթակին մէջ:

Ուստի բովանդակ փեթակները պէտք է կշռել ձմեռանէ առաջ նոյնպէս և և ձմերանէ ետքը, և յայնժամ այս առթով կրնամք այցելութիւն ընել և գիտնալ, թէ որչափ բազմաթիւ են մեղուները և որչափ մեղր ունին: Յետ մաքրելոյ յատակը, դնել փեթակները իրենց տեղը, գոցել ամեն ծակերը բաց ի իրենց մուտքին ծակերէն, թէ որ օդը և դիւրը չոր են. եթէ խոնաւ են պէտք է թողուլ օդոյ հոսանք մը:

283. կշռորդ փեթակները կշռելու համար. —
 Կարևոր է մեղուաբուծի գիտել տարւոյն այլևայլ
 եղանակաց մէջ իր փեթակներուն կշիւը: Այս բանիս
 համար ամենէն դիւրին գործին է Յուցակատր կշռորդը
 (Ձև 86), որ քիչ տեղ կը բռնէ, դիւրատար է և
 ճիշդ ըստ բաւականին:

Ձև 86. — կշռորդ յուցակատր փեթակները կշռելու:

Երբ ուզեմք կշռորդով կշռել փեթակ մը, կը կա-
 խենք զայն կշռորդին կեռէն Գ, և կը բռնեմք ձեռքով
 կամ ձողով իր վերին օղակէն Ա և կը բարձրա-
 ցնեմք. Բ սլաքը կը ցուցանէ փեթակին կշռոյն շափը:
 Կշռելու համար պէտք է ընտրել զով առաւօտ մը
 կամ երեկոյ մը, քանի որ մեղուններն փեթակին մէջ
 ամփոփ են:

Թէ որ ուզէ մէկը փեթակի մը ամենօրեայ կշռոյն
 տարբերութիւնը իմանալ, կրնայ առ ի կախ թողուլ
 կշռորդէն, ինչպէս դրուած է մեր ձևոյն մէջ: Սլա-
 քին ետև առաջ երթալէն կ'իմացուի կշռոյն տարբե-

րութիւնը: Այս կշռորդով մերձաւոր կշիռը կ'իմանաւք, իբր կէս հազարագրամ տարբերութեամբ: Կան կշիռներ որ աւելի ճիշդ կը կշռեն, բայց սուղ ըլլալուն համար շատ մեղուարոյծներ չեն կրնար ստանալ:

284. Վաճառումն եւ գնումն մեղուաց աշնան ժամանակ. — Մեղուները վաճառելու և գնելու գըլխաւոր ժամանակը աշունն է: Վաճառելու համար պէտք է նայիլ որ ծեր գաղթականութիւններն ըլլան, կամ անոնք որ այլ ևս նոր գաղթականութիւն չեն ըներ, և կամ անոնք որ պէտք է կերակրել: Հարկաւ այսպիսի փեթակներն քիչ կ'աժեն քան զանոնք որ աղէկ պաշար ունին, և որոց մեղուններն երկու կամ երեք տարեկան են և գործասէր: Փեթակացոյ մէջ կրնայ գտնուիլ այնպիսի փեթակ մը որոյ մայր մեղուն զօրաւոր է քովի փեթակներուն մայր մեղուններէն, այնպիսին ձեռքէ մի հաներ թէ պէտ քիչ պաշար ունենայ. նայէ որ անոր կարօտութիւնը լեցնես:

Վերը ըրած խորհրդածութիւններէն կը հետևի, որ գնելու համար պէտք է ընտրել աղէկ փեթակները, մի կամ երկու տարեկան և մայրերնին զօրաւոր, քան թէ ծեր փեթակները որ նոր գաղթականութիւն մը չեն ըներ: Թէ որ գնես այս վերջին տեսակներէն, պէտք է զիրենք ամուսնացնես երկրորդական գաղթականութեանց հետ: Պէտք չէ նաև գնել շատ ծանր փեթակ մը, վասն զի մեղրով լեցուն ըլլալով, դատարկ խորիսխ չմնար ձագուց համար, որով քիչ ժամանակէն կը տկարանայ ընտանիքը: Լաւ վիճակի մէջ կը համարուին այն յարդեայ փեթակներ, որ կշռեն 15 ց20 հազարագրամ: Կրնան նաև գնուիլ անոնք որ կշռեն 12 կամ 13 հազարագրամ հոկտեմբերի մէջ:

Օտար տեղէ գնուած մեղունները պէտք է որ նոյն տեսակ բոյսերով սնած ըլլան, ապա թէ ոչ քիչ կ'աշխատին: Պէտք է գնել այնպիսի տեղէ ուր մեղուններն կանուխ և ստէպ գաղթականութեան կ'ելնեն, և բազմաթիւ են: Մեղուարուծութեան արուեստին

մէջ կարևոր դիտելու բան մի ալ այս է, նորոգել երբեմն երբեմն մեղուաց ընտանիքը, մանաւանդ եթէ մեղուանոցը փոքր է և առանձնացեալ: Ապա թէ ոչ մանկահասակ մայրերը կը զուգին նոյն ընտանեաց արուններուն հետ, իրենց եղբարց կամ եղբորորդուց հետ, որով համարիւն ըլլալով՝ ցեղը կ'անպիտանանայ: Եւ այս է պատճառը որ փոքրիկ առանձնացեալ մեղուանոց մը, յետ քանի մը տարիէն, այլ ևս անպիտան կ'ըլլայ և անյաջող. անկէ նոր գաղթակա նութիւն չելներ և քիչ մեղր կու տայ:

285. Կարեւորութիւն պահելոյ դատարկ խորիսխները. — Այն փեթակները ուսկից կը հանեմք մեղուները կամ անոնք որոց մեղունները մեռած ըլլան, պէտք է պահել խնամով թէ որ իրենց մոմը հին չըլլայ այլ մաքուր, մանաւանդ թէ երբ խորիսխներուն մէջ քիչ մ'ալ մեղր ըլլայ: Մեղուաբոյծներէն շատերը այս դատարկ խորիսխներուն յարգը չեն ճանչեր, ուստի կ'աւրեն և կը հալեցնեն: Քայց ուրիշները որ փորձով գիտեն թէ գատարկ խորիսխներով եղած փեթակ մը ութ հազարազրամ աւելի մեղր կ'ուտայ քան թէ չըլլար այդպէս, ուստի կը ճանչեն այդպիսի փեթակաց յարգը և կը գնեն. վասն զի մոմոյ գինը առ համեմատութեամբ ութ հազարազրամ մեղրի ոչինչ է:

Դատարկ խորիսխներով եղած փեթակ մը ձմերան մէջ պահելու համար, պէտք է նախ մէջը ծծըմբոյ ծուխ տալ, և յետոյ դնել չոր նկուղներու մէջ կամ զովտեղ, և կամ կախել շտեմարաններու մէջ՝ վրանին թղթով ծածկած. և երբ սկսի օդը մեղմանալ, վար առնուլ, ապա թէ ոչ ցեց կը գոյանայ մէջը: Թէ որ խոնաւութեամբ մոմոյ վրայ քիչ մը բորբոս կապէ, պէտք է տալ ծծըմբոյ ծուխ յառաջ քան բնակեցնելն անոր մէջ մեղու, և խորիսխներուն ապականած մասերը կտրել հանել:

286. Չմերան սաստիկ ցրտէն մեղունները պահելու կերպ. — Երբեմն ձմեռը սաստիկ ցուրտ կ'ըլլայ և երկար կը տևէ, որով մեղուններն շատ կը կրեն այն

փեթակներուն մէջ որ աղէկ պատասպարուած չեն : Իրենց ամեն բանէն աւելի չար կը համարուի երբ բիւրեղանայ մեղրը, վասն զի պնդացած մեղրը չեն կրնար ուտել : Իրենց մարմնոյն տաքութեամբ կը պահեն մեղրը լոյծ վիճակի մէջ փեթակին կեդրոնին մօտ, ուր ժողված կը գտնուին, բայց քովնտի եղած խորիսխներուն մեղրը կրնայ սառիլ ցրտէն : Այս բանիս առաջը առնլոյ համար, պէտք է աղէկ մը ծեփել փեթակին չորս կողմ և ծակերը գոցել, նոյնպէս և իրենց մուտքին ծակերը ամփոփել, որպէս զի ցուրտ օդը ներս չմտնէ : Իրենք իսկ մեղուներն խնամոտ զգուշութեամբ ձմերանէ առաջ կը փակեն ականամոմով փեթակին ամեն ծակերը, զոր ոչ մուկն ոչ ցեց և ոչ մըղիւն կրնան կրծել . երբեմն կ'ամփոփեն նաև փեթակին մուտքը, երբ շատ լայն և բարձր ըլլայ, սակից կրնան իրենց թշնամիներն ներս մտնել ձմերան մէջ :

Ըսինք ուրիշ տեղ, թէ յարգեայ թանձր կողերով եղած փեթակներն լաւ կը պատասպարին ցրտէն քան թեթև և բարակ կողերով եղածներն, որք ամբարային բնակարան կը համարուին : Ուստի, եթէ տախտակէ ըլլայ փեթակը, պէտք է հաստ ըլլան տախտակները, և եթէ յարդէ, թանձր ըլլայ յարդէ հիւսուածքը :

Լաւ է ձմերան համար առանձին մեղուատուն մը ունենալ պատասպարեալ ի ցրտոյ, ուր մեղուները լաւ վիճակի մէջ կը գտնուին և չեն մեռնիր ցրտէն, որ կրնայ պատահիլ բացօթեայ տեղ, երբ ձմեռը սաստիկ ըլլայ :

Բայց կրնայ մէկը առարկել, թէ երբեմն կը տեսնուի որ կը յաջողին մեղուները նաև բացօթեայ տեղոյ մէջ, և թէ կը տանին անհնարին ցրտութեան հիւսիսային կողմանց Ռուսաստանի : Ստոյգ է որ երբեմն մեղուաց զօրաւոր գաղթականութիւնք կը տանին սաստիկ ցրտութեան գէշ պատասպարեալ փեթակի մէջ, ինչպէս կը տեսնեմք զօրաւոր մարդիկ որ բաց ստոյգ կը քալեն ձմերան սաստիկ ցրտոյն ժամանակ . բայց ստոյգ է նաև ըսելը, թէ մեղուներն ինչպէս նաև մարդիկ աւելի լաւ կը գտնեն զիրենք

ձմերան մէջ եթէ աղէկ պատսպարեալ ըլլան: Եթէ պարս մը մեղուաց կարենայ դիմանալ ցրտոյն, ան դին տասն պարս մեղուաց կը մեռնին ցրտէն, որք կրնային ապրիլ եթէ աղէկ պատսպարեալ ըլլային: Ռուսաստանի սաստիկ ցրտոյն դիմանալուն պատճառն է, որովհետեւ կը բնակին մեղուք թանձր կող ունեցող ծառոց կոճղներուն մէջ, ուր սառոյցը չկրնար թափանցել:

287. Թէ որչափ կերակուր կ'ուտեն մեղուներն ձմերան մէջ. եւ օգտակարութիւն բազմամբոյ գաղութակախութեանց. — Մեղուներն ձմերան մէջ չեն թմրիր, ինչպէս կ'կարծէին երբեմն, որովհետեւ յուն վարէ սկսեալ իրենց ձագուց դաստիարակութեան ետեւէ կ'ըլլան: Շատ կ'ուտեն ձմերան մէջ, բայց աւելի փեթակին տաքութիւնը պահելու քան թէ իրենց կենաց պիտոյից համար: Յայնժամ իրենց մարմինը վառարանի կը նմանի որ տաքութիւն գոյացնելու համար պէտք է մեղր, ինչպէս մեր սենեկին վառարաններուն մէջ փայտ: Ի՞նչ պէտք է ընել որ կիզումն կատարուի և գոյացնէ տաքութիւն. պէտք է թթուածին, այս ինքն օդ մաքուր: Այսպէս երբ մեր վառարանը չվառիր, կը գործածեմք փուք կամ հովահար. նոյնպէս և մեղուաց պէտք է թթուածին, այս ինքն օդ մաքուր, որպէս զի մեղրին կիզումը կատարուի իրենց ներքին գործարանաց մէջ. և իրենց թևերը կը ծառայեն փուքի կամ հովահարի տեղ՝ երբ պակսի օդը:

Սակէ կը հետևի, թէ որչափ ցրտութիւնը սաստկանայ, այնչափ աւելի պէտք է որ ուտեն մեղուները, որպէս զի կարենան տաքութիւն գոյացնել, և պահել փեթակին ներքին տաքութիւնը որ 20 աստիճանէն վար պիտի չիջնայ: Եւ հետևաբար, որչափ բազմաթիւ ըլլան փեթակի մը մեղուներն, իւրաքանչիւրն այնչափ քիչ մեղր ուտելու հարկաւորութիւն կը զգայ փեթակին տաքութիւնը պահելու համար: Վասն զի յայտնի է որ, եթէ սենեկի մը մէջ երկու վառարան ըլլան, իւրաքանչիւրին մէջ աւելի քիչ փայտ կը դրուի այս ինչ աստիճան տաքցնելու համար,

քան եթէ մի վառարան ըլլար, որոյ մէջ հարկ է կըրկնապատիկ փայտ զնել նոյն տաքութիւնը ունենալու համար: Եւ այս բանս մեզի կը ցուցանէ թէ բազմամբոխ գաղթականութիւն մը աւելի չուտեր, և հետեւաբար քիչ կ'աշխատի քան սակաւաթիւ գաղթականութիւն մը նոյն տաքութիւնը պահելու համար (272): Եւ ասկէ կրնամք հետևցնել նաև զայս, թէ մեղուներն քիչ պէտք է որ ուտեն, երբ ցրտութիւնը այնչափ սաստիկ չէ: Բայց այս վերջին հետևանքը ոչ միշտ ուղիղ է, վասն զի եթէ օդը ցուրտ չըլլայ, մեղուներն պարապելով ձագուց դաստիարակութեան աւելի սեղր կ'ուտեն: Օդոյ ցրտութեան փոփոխութիւնն ալ պատճառ կ'ըլլայ մեղուաց աւելի ուտելու. և այս բանիս մէջ կը նմանին ուրիշ անասնոց, որ աւելի սիրով կը տանին սաստիկ և երկարատև ցրտութեան, քան թէ յարափոխ ցրտութեան և տաքութեան: Ուստի, որպէս զի փեթակի մը մեղուներն քիչ ուտեն, պէտք է որ օդը ոչ սաստիկ տաք և ոչ սաստիկ ցուրտ ըլլայ: Եւ այս յայտնի է որ մեղուներն իրենց կշռէն քիչ կը պակսեցնեն սովորական և կանոնաւոր ձմերան մէջ, քան թէ սաստիկ ձմերան կամ անկանոն ձմերան մէջ:

288. Յրտութենէ թմրած մեղուները կենդանացնելու կերպ. — Մեղուներն ձմերան մէջ չեն թմրիր, ինչպէս բինք վերը. բայց թէ որ պակսի իրենց ուտելիքը, կամ մեղրը հատագործի սառելով, կամ թէ իրենք փեթակին մէկ կողմին պաշարը ուտելով, չկարենան սաստիկ ցրտութեան պատճառաւ անցնիլ միև կողմ, կը թմրին կ'իյնան իբրև շնչասպառ յատակին վրայ, ուր կը մեռնին եթէ փութով օգնութեան չհասնիմք: Երբեմն գետին չեն իյնար այլ կը միան թմրած խորիսխներուն մէջ, իրենց ոտքերով անոնց կպած, իբր թէ ող ըլլային: Երբեմն ալ գէշ օդով դուրս կ'ելնեն, և դրսի ցրտութենէն կը թմրին:

Պէտք է փութալ ցրտութենէ թմրած մեղուները տաք սենեկի մէջ բերել. և ահա իսկոյն կը կենդանան և կ'առնուն իրենց ուժը, եթէ երկար ժամանակէ հետէ չգտնուին այդ վիճակին մէջ: Կըր-

նամք քսաննչորս ժամ թմրութենէ ետև վերկեն-
ցաղել զիրենք, եթէ սաստիկ սառուցի մը տակ դը-
րուած չըլլան: Եթէ գտնեմք աստ անդ թմրած մե-
ղուներ, կրնամք ժողովել և դնել արևուն նառագայ-
թից տակ, որք խակոյն իրենց ուժը ստանալով կը
թռչին կ'երթան:

Բայց թէ որ ամբողջ փեթակի մը մեղուններն թրմ-
րած ըլլան, կրնամք նոյն փեթակին տակ կրակարան
մը դնել մոխրով ծածկած, մինչև որ թմրած մեղու-
ներն տաքութենէն արթնան: Եւ կամ փեթակը
դնել վառարանի մը մօտ որ տաքնայ. և երբ արթըն-
նան մեղունները, տալ իրենց հալած մեղր գաղջ, լե-
ցնելով իրենց խորիսխներուն. վրայ կամ իրենց դի-
մացը: Մեղուարոյժ մը որ ուշադրութեամբ այցելու-
թիւն կ'ընէ փեթակաց առաւօտուն, երբ գիշերուան
ցրտութիւնը սաստիկ ըլլայ ուրիշ գիշերներէն աւելի,
կրնայ այսպէս փրկել տկար գաղթականութիւնները:
Սովորաբար ձմերան վերջ և գարնան սկիզբը եղած
ցուրտը աւելի վնասակար է տկար գաղթականու-
թեանց:

289. Սաստիկ ցուրտ, ձիւն եւ սառոյց. — Սաս-
տիկ ցրտոյ ժամանակ պէտք չէ տեղափոխել մեղուաց
ընտանիքը և ոչ շրջել փեթակները, վասն զի ինկած
մեղուններն ցրտութենէ բռնուելով չեն կրնար վեր
բարձրանալ: Թէ որ թանձր ձիւն նստի փեթակին
վրայ և մուտքին առջև, պէտք է մաքրել: Պէտք չէ
թողուլ որ մեղուններն դուրս ելնեն երբ գետինը
ծածկած է ձիւնով. և գոցելու է մուտքը մետաղա-
կան հիւսուածով կամ թելով որ դուրս չելնեն. վասն
զի կը պատահի երբեմն որ արևուն տաքութենէն
յորդորուելով կը խարուին և կ'ուզեն դուրս ելնել:

Սաստիկ ցրտոյ ժամանակ փեթակին մէջի գոլոր-
չին կը խտանայ կողերուն վրայ և հոն կը սառի և
երբ տաքնայ օդը կը սկսի հալիլ: Սոյն ժամանակ լաւ
է փեթակին ետևի կողմէն քիչ մը բարձրացնել՝ տակը
բան մը դնելով, որպէս զի ջուրը կարենայ դիւրաւ
վազել դուրս, և խոնաւութիւն չբերէ, որ մահացու
է մեղուաց:

290. Կարգաւորութիւն եւ դասաւորութիւն փեթակաց ձմերանս վերջ. — Յունուարի և փետրուարի մէջ կրնամք տեղափոխել փեթակները մեղուատուն, և դնել հոն ուր բովանդակ տարին պիտի կենան: Զօրաւոր փեթակները դնել մեղուատան մի ծայրը և տկարները միւս ծայրը: Այս յետինները աւելի կարօտ ըլլալով մեղուարուծին խնամոց, յարմարագոյն տեղ դնելու է: Այս առթով պէտք է մաքրել փեթակները ներքին աղտեղութիւններէն և սատակներէն, և կարևոր նորոգութիւնները ընել:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ

ՊԻՏԱՌՈՒԹԻՒՆ ԲԵՐՈՑ ՄԵՂՈՒԱՑ

291. Մեղրը խորխտներէն հանելը. — Փեթակի մը մէջէն մեղուները հալածելէն ու խորխտները հանելէն վերջ, եթէ մեղրը խորխտով հանդերձ պիտի չպահուի ուտելու համար, պէտք է իսկոյն մեղրը խորխտէն հանել քանի որ տաք է, պայծառ և դիւրածոր, և եթէ թողուի որ պաղի խորխտներուն մէջ, յայնժամ բովանդակը չեղներ և հարկաւոր է արուեստական տաքութիւն: Եւ սակայն պէտք է թողուլ որ պաղին այն խորխտներն որոց վրայ դեռ ծածկուած չէ, նոյն օրը կամ նախընթաց օրը դրուած ըլլալով մեղրը անոնց մէջ մեղուներուն ձեռքով, և այդ մեղրը առատ ջուր ունենալով իր մէջը, դիւրաւ չհատագործիր:

Եթէ քանի մը փեթակներուն մէջէն միայն ուզեմք քաղել մեղրը, դիւրին է կատարել քանի որ խորխտներն չեն պաղած, մանաւանդ եթէ ամառ ըլլայ.

բայց ոչ այսպէս է եթէ շատ ըլլան փեթակները, և մանաւանդ եթէ մեղուատունը հեռի ըլլայ մեղուարուծին բնակարանէն: Պէտք է յայնժամ գործատուն մը ունենալ, և անոր տաքութիւնը բարձրացնել ըստ կամս. և այս գործատան մէջ հանել մեղրը, երբ մեղրը մեծաքանակ ըլլայ և ուզեմք գործը շուտով կատարել:

292. Գործատուն. — Գործատունը որ կը գործածուի միանգամայն մոմը հալեցնելու և մեղրաջուր կազմելու, բաւական ընդարձակ պիտի ըլլայ որ կարենամք ամեն դիւրութիւնը ունենալ: Պէտք է պատուհան մը ունենայ դէպ հարաւային կողմ և երկու դուռ, որոց մին գաւթին նայի միւսը պարտէզին: Այս գոները և պատուհանը պէտք է գոցել որ ներս մեղու չմտնէ: Վառարան մը պիտի ունենայ որոյ ծխանին ծայրը մետաղէ թիթղամբ գոցելու է, որպէս զի անկէ ներս չմտնեն մեղուները, կամ չգտնեն հոն իրենց մահը: Այս գործատունը գետնայարկին վրայ պիտի ըլլայ, տեղն օդաբաց, դիրքը հիւսիսային կողմ, և տաքուցած:

293. Հարկաւոր գործիք գործատան. — Կարգաւորեալ գործատան մը հարկաւոր եղած գործիներն են, Ա. կաթսայ պղընձի՝ անագազօծեալ կամ ոչ, իբր միեկէս կամ երկու հարիւրալիտը ընդունակութեամբ. Այս կաթսայն հաստատուն պիտի ըլլայ, և բոցը հասնի մինչև իր կէս բարձրութեան: Բ. Մի կամ երկու մամուլ փոքրիկ, իր կարևոր մասերով, և դրուած կաթսային մօտ: Գ. Զանազան սաշտեր մեղր ընդունելու համար: Դ. Քանի մը կողով ձերմակ ու գորիէ, և մետաղէ հիւսուած մաղեր: Ե. Պարզուտ մը մոմոյ համար: Զ. Փայտեղէն դոյլեր պղընձի շրջանակներով: Է. Պղընձի սան մը երկայն թևով: Ը. Ալիւայլ տակառներ և ուրիշ երկրորդական կարևորք:

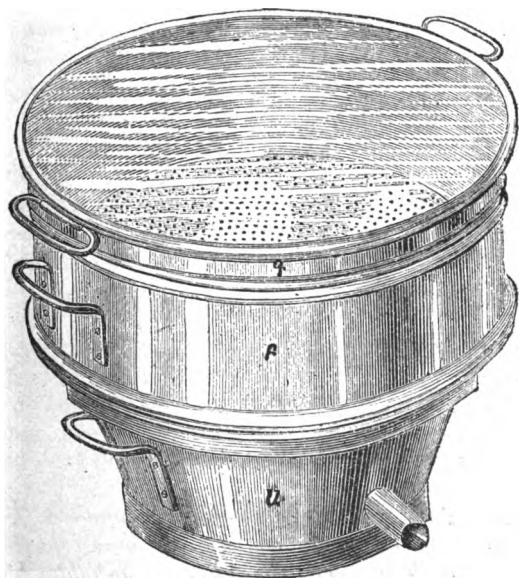
Այս գործիներն հարկաւոր են եթէ գործը մեծ ըլլայ. բայց թէ քիչ բանի համար է, բաւական կը համարուի քանի մը պտուկներ և մաղեր:

294. Քիչ փեթակէ մեղս հանելու կերպ. — Ընտրել առողջարար և գոց տեղ մը, որ ունենայ պատուհան մը դէպ ի հարաւ, ուսկից կարենան արևուն ճառագայթները ներս մտնել: Կենեմք թէ կ'ուզեմք հասարակ փեթակի մը մեղրը հանել: Պէտք է նախ փեթակին մէջ լաւ մը ծխել, և յետոյ հանել մէջի դաւազանները որք դրուած են կողէ ի կող ի հաստատութիւն խորիսխներու զարնելով փեթակին մէկ կողմէն գաւազաններուն ծայրը և միւս կողմէն դուրս քաշելով, այնպէս որ ազատին ամեն խորիսխներն, և յետոյ բռնել փեթակը և զարնել քարի կամ ուրիշ նիւթոյ վրայ, որպէս զի ամեն խորիսխներն բաժնուին իրենց կեցած տեղէն, եթէ ամենքն ալ մեղրով լցուած ըլլան: Եւ այսպէս կրնամք խորիսխները դուրս հանել ամբողջ կամ ըստ մասին, ի գործ ածելով այն դանակները որոց վրայ վերը խօսեցանք (266): Պէտք է վերցնել խորիսխներուն վրայ գրտնուած ողջ մեղունները, և մեռածները որ մտած ըլլան դատարկ բլիջներուն մէջ: Ողջ մեղուններն որ կ'իյնան մեղրին մէջ և հոն կը մնան ժամանակ մը, կու տան իրենց թոյնին մէկ մասը, որ մեղրին անհատոյ և մլասակար դաժանութիւն մը կը հաղորդէ, և իրենց սատակը խմորելի նիւթ մը կու տայ նոյնպէս մլասակար:

Փեթակէն ելած խորիսխներն հետզհետէ ընտրել, անոնք որ զուտ մեղր ունին ազատ ի բեղնոյ և մոմն ալ նոր է, կամ հին բայց չէ եղած որբան ձագուց, դնել մագէ մաղի մը մէջ որ պտուկի վրայ կեցած ըլլայ, և կտրել խորիսխներն և ճմլել որ վազէ մեղրը. այս մեղրը կ'ըսուի առաջին կարգի: Եւ այն խորիսխներն որոց մեղրը խառն է բեղնով, կամ եղած են որբան ձագուց, դնել ուրիշ մաղի մէջ և տակը պտուկ մը, կտրել նոյնպէս խորիսխները և ճմլել, և անկէ վազած մեղրը կը համարուի երկրորդ կարգի: Իսկ այն խորիսխներն որոց մէկ մասին վրայ կան ձագ կամ բեղուն, պէտք է կտրել այն մասերը և զատել մեղրի մասերէն: Չագ ունեցող մասերը դնել նորէն փեթակին մէջ, և մեղրալից մասերը մաղին մէջ: Նոյնպէս դնել փեթակին մէջ այն խորիսխները որ ամենևին մեղր չունին:

Երբ առաջին կարգի մեղրը կը բաժնուի մոմէն, առնուլ մնացորդը և նորէն ճմլել, և միացնել երկրորդ կարգի մեղրին հետ: Քանի մը ժամէ ետև կամ երկրորդ օրը դնել այս մնացորդները մամլոյ տակ և ճմլել, մէջը մնացած մեղրը հանելու համար. և եթէ մէկը չունենայ մամուլ, կրնայ դնել փռան մէջ, հասցը հանելէն երկու երեք ժամ ետքը: Հալելով մոմը կը վազէ մէջի մեղրը, և որովհետև մոմը թեթև է, կ'ելնէ երեսը և պաղելով կը պնդանայ, և տակը կը մնայ մեղրը, որ երրորդ կարգի մեղր կը համարուի:

295. Մեղրահոս կամ Մեղրածոր արեգակնային. — Գործի մի է դիւրատար որ կը գործածուի խորիսներուն մէջէն մեղրը վաղցնելու արևուն տաքութեամբ, երբ քիչ ըլլան: Եւ կը բաղկանայ երեք թանազեայ մասերէ բոլորաձև (87). տակի Ա մասը

Չև 87. — Մեղրածոր գործի, արևուն տաքութեամբ:

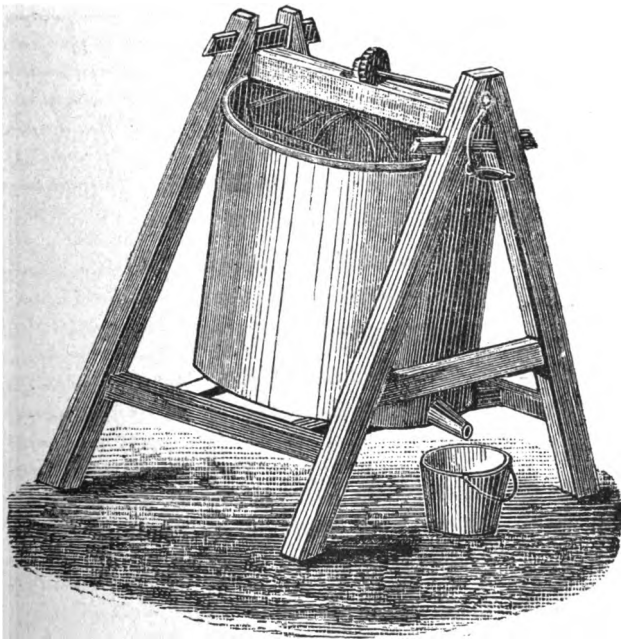
է ընդունարան սեղրի, Բ է պարզուտ, Գ ապակեղէն ծածկոյթ: Ընդունարանը ունի քովնտի խողովակ մը քիչ մը ծռած, որոյ բերնէն վար կը վազէ մեղրը ուրիշ ամանի մէջ որ անոր տակ կը դրուի. և այդ բերանը կրնամք խցանով մը գոցել երբ հարկը պահանջէ: Պարզուտը քիչ մը գոգաւոր է, և ունի մանր ծակեր ուսկից մեղրը կը վազէ, առանց մոմը անցնելու: Լաւ է անոր վրայ սակառւի մը դնել ողորիէ հիւսուած, որ կը բռնէ իր վրայ խորիսխին կոտորտած մասերը, և մեղրը յայնժամ աւելի դիւրաւ կը վազէ: Գործւոյն իւրաքանչիւր մասը ունի երկերկու անգեղներ դիւրաւ վերցնելու համար: Երբ այս մասերը իրարու հետ միանան, ամենեւին մեղուի անցք չմնար և ոչ իսկ կորուստ մեղրի. այնպէս որ նոյն գործին կրնայ իր պաշտօնը կատարել նաև մեղուատան մէջ: Կրնամք այս գործին մտցնել նաև փռան մէջ, որոյ տաքութիւնը 60 աստիճանէն աւելի չըլլայ: Երբ արևուն ասկը դնեմք, պէտք է երբեմն չափաւորեմք անոր ճառագայթից տաքութիւնը, անցնելով ապակեղէն ծածկութիւն վրայ անօսը հիւսուած լաթ մը: Որչափ աւելի ապակին թանձր ըլլայ այնչափ աւելի կը կեդրոնացնէ արևուն տաքութիւնը պարզուտին վրայ:

Այս գործւոյն բովանդակ բարձրութիւնն է 60 հարիւրորդամետր. ընդունարանին բարձրութիւն է 24 հարիւրորդամետր, պարզուտին 26 հարիւրորդամետր և տրամագիծը 40, և ապակեղէն ծածկութիւն բարձրութիւնը 10 հարիւրորդամետր: Բայց այս չափերը կրնան փոխուիլ ըստ կամս, նոյնպէս և գործւոյն ձևը, որ փոխանակ ըլլալու բոլորաձև կրնայ ըլլալ չորեքկուսի երկայնաձև, և բաժնուիլ ևս երկու մասն իրարմէ զատուած, այնպէս որ նոյն գործւոյն մէջ կրնայ դրուիլ երկու կարգի մեղրը զատ զատ, և վազել երկուքը առանձին ամաններու մէջ:

296. Մեղրահան գործի. — Հնարուած է այս գործին շարժուն շրջանակներով եղած փեթակաց մեղրը ժողվելու համար, դնելով խորիսները շրջանակներով միասին այս գործւոյն մէջ, նախ իրենց

վրայի ծածկարանը կտրելով, և կեդրոնախոյս զօրութեամբ անոնց մէջի մեղրը վազցնելէն ետև, մնացած մոմակերտ կազմածը կամ պանը դնել դարձեալ փեթակին մէջ, որ մեղուներն առանց աշխատելոյ բլիջները կազմելու, փութան նորէն լեցնել մեղրով:

Կան այլևայլ տեսակ մեղրահան գործիներ, որոց մէջ լաւագոյն կը համարուի Սարթորի իտալացւոյնը, որ կազմի թանագեայ մեծ և բոլորաձև ամանէ (Ձև 88), փայտեղէն կազմածի մը մէջ հաստատուած, և

Ձև 88. — Մեղրահան գործի Սարթորի իտալացւոյն:

մէջը կը դրուի վանդակ մը քառակուսի թելահիւս, որ կը դառնայ վրայի մեղեխին շարժմամբ իր տակի

դարձեկին վրայ արագ արագ: Այս վանդակը բաժնուած է չորս մաս, և իւրաքանչիւր մասին մէջ կը դրուի մի մի խորիսխ մեղու իր շրջանակով, կտրելով նախ խորսխին ծածկարանը, և կտրած կողմը դարձընել դէպի դուրս, որ կեդրոնախոյս զօրութեամբ կը դատարկի մէջի մեղրէն: Եւ երբ դատարկի խորիսխներուն արտաքին կողմը, դարձնել շրջանակը, և միւս կողմն ալ դատարկել: Այս գործողութիւնս կ'ըլլուի երկու կամ երեք վայրկենի մէջ, երբ խորիսխներուն ծածկարաններն բացուած են յառաջագոյն ծածկարանհատ դանակով (267): Բայց նորակազմ խորիսխներուն վրայ աւելի դգուշութիւն պէտք է ընել, որպէս զի չաւրուին. նախ մի կողմէն կիսով չափ հանել մեղրը և դարձնել միւս կողմը, և յետոյ հանել առաջնոյն մէջէն մնացած մեղրը: Եւ որպէս զի մեղրը կարենայ ամբողջ ելնել և խորիսխներն չկտորին, պէտք է որ մեղրը շատ թանձր չըլլայ, և օդը ոչ սաստիկ տաք և ոչ ցուրտ, այլ 22-28 աստիճանաց մէջ:

297. Սգտակարութիւն եւ անյարմարութիւն մեղրահամի. — Մեղրահանի գլխաւոր նպատակն է խորիսխներուն մոմակերտ կազմածը պահել, որպէս զի կարենայ դարձեալ գործածուիլ. և երկրորդ օգտակարութիւնն է որ մեղրը կ'ըլլայ առանց բեղնոյ: Բայց կ'ըսուի թէ մեղրահանով ելած մեղրը զարնուելով՝ նոյն համը չունենար, ինչ որ է արևուն տաքութեամբ վազած մեղրը: Թող որ աշնանային մեղրը կատարեալ կերպով չհաներ խորիսխներուն մէջէն, և ոչ իսկ գարնանայինը, այլ միշտ կը մնայ խորիսխներուն բլիթներուն մէջ քիչ մը մեղր իբր $\frac{1}{25}$: Բայց հանդերձ այսու ով որ կ'ուզէ խորսխին մոմակերտ մասը գործածել, օգտակար կը համարի մեղրահանը, որով ճերմակ մեղր կ'ելնէ:

298. Մեծաքանակ մեղր հանելու կերպ. — Երբ գործողութիւնը մեծ է և կ'ուզեմք մեծ չափով մեղր ունենալ, վերոյիշեալ գործիներն անյարմար են: Պէտք է առնուլ փայտեղէն տաշտ մը՝ երկայն 2 մետր,

լայն 1 մետր, և խոր 80 հարիւրորդամետր, որոյ մէջը կը պատեն երբեմն պղնձի կամ գընկեղէն թիթղամբ. և մէկ ծայրը դնել քիչ մը ծուռ: Ասոր վրայ կայ փայտեղէն շրջանակ մը, որոյ վրայ կը դրուի ձերմակ ոզորի փայտէ շինուած սակառի, և ասոր տակ մետաղական հիւսուած մը անազազօժ՝ որ մաղի տեղ կը գործածուի: Ոմանք բաւական կը համարին ոզորի փայտէ շինած խիտ վանդակ մը, և անոր վրայ կը դնեն անօսր հիւսուած մը շաղամաթեայ:

Խորիսխները փեթակներուն մէջէն հանելէն ետև դնել հետզհետէ այս վանդակին վրայ կտրտած և մանրած, և թողուլ որ ինքիրեն վազէ մեղրը տակի տաշտին մէջ, որոյ ծուած կողմը խողովակ մը կայ ուսկից դուրս կը վազէ մեղրը ուրիշ ամանի մէջ: Բայց լաւ է թողուլ որ մեղրը ժողվի նախ տաշտին մէջ և երկրորդ օրը հանել, որպէս զի ժամանակ ըլլայ որ ամեն աղտեղութիւնք և մոմոյ մանրուք երեսը ելնեն իբրև փրփուր, որով և մեղրը մաքուր կ'ըլլայ, և փրփուրը հանել և մնացորդաց հետ դնել վանդակին վրայ: Ոմանք խկոյն կը հանեն մեղրը և կը դնեն ամաններու մէջ, որպէս զի փրփուրը երեսը ելնէ. բայց այս կերպով մեղրը այնչափ մաքուր չըլլար: Փրփուրը միշտ պէտք է հանել երեսէն, ապա թէ ոչ կը թթուի մեղրը. նոյնպէս կը թթուի այն մեղրը որոյ երեսը փրփուր չելնէ, և կը պատահի երբ օդը տաք չըլլայ, որով մոմոյ մանրուքը երեսը չելներ. ուստի պէտք է տաք օր մը ընել այս գործողութիւնը:

299. Երբ վանդակը լեցուի բեկեալ խորիսխներով, և տեսնեմք որ այլ ևս չվազեր մեղր տաշտին մէջ, պէտք է հանել խորիսխներուն մնացորդները, և թանձրահիւս պարկի մէջ պարպելով, դնել մամլոյ տակ և ճնշել դարձնելով լիծակը, բայց ոչ շարունակաբար, այլ թողուլ ժամանակ որ վազէ մեղրը և յետոյ նորէն դարձնել. և այսպէս հետզհետէ մինչև որ բովանդակ մեղրը վազէ: Հանել մոմոյ չեչը և դնել գործատան մէկ կողմը, որպէս զի յետոյ անոր մէջէն մոմը հանեմք:

Այս կերպս կը գործածուի երբ ուզեմք մեզրը ժողովել տաք եղանակի մէջ, և խորիսխներն այն ինչ փեթակներէն հանուած, ապա թէ ոչ հարկ կ'ըլլայ գործածել ջերմարան, և անոր մէջ հալեցնել մեզրը: Եթէ մեզրը կրակի վրայ հալեցնեմք մոմէն զատելու համար, չունենար իր առաջին կարգի ճաշակը, այլ կ'ըլլայ երկրորդ կարգի մեզր:

Կան ուրիշ զանազան մեղրահան գործիք, զորս աւելորդ կը համարիմք յիշատակել:

300. Մեղր համեմտալ. — Կրնամք մեղրի զինչ և իցէ համեմ տալ, ծաղկի, բուսոյ կամ պտղոյ, դնելով նոյնը մաղին վրայ, որպէս զի մեզրը վազելու ժամանակ վրայէն անցնելով անոր ճաշակը առնու: Ինչպէս դնելով, օրինակ իմն, մաղին վրայ քանի մը հատ անոյշ նուշ, ծեծած և մանրած, մեզրը անոր համեմը կ'առնու, որ ամեն համեմներէն աւելի յարմար կ'երևի: Քսան հատ նուշ բաւական է համեմելու տասնևհինգ հազարազրամ մեղր: Թէ որ մէկը ուզէ տալ մեղրի նարընջի ծաղկի ճաշակը, նոյն ծաղիկը պիտի գործածէ:

301. Մտղը պահելու ամաններ. — Մեղրը պահելու ամանները մաքուր պիտի ըլլան և ամենեին հոտ չունենան: Տակառներն պիտի ըլլան նոր, և եթէ ըլլան հին, նախ պէտք է լուանալ տաք ջրով, խառնելով հետը քիչ մը կալի, եթէ տակառներն բորբոսի հոտ ունին, կամ մեղրի մնացորդ մը հոն թթուած մնացած ըլլայ: Պէտք է տակառին սպրայն սև գրով նշանակել իր յատակին վրայ: Մեղրը կը դրուի ևս խեցեղէն պտուկներու մէջը, որ կրնան ըլլալ զանազան մեծութեամբ: Քիտեմք որ 7 հարիւրորդալիտր ընդունակութիւն ունեցող աման մը կ'առնու մի հազարազրամ մեղր. և այսպէս զիտելով ամանի մը ընդունակութեան չափը, անկէ կրնամք հետեցնել թէ որչափ մեղր կ'առնու, առանց հարկաւոր ըլլալու կշռել:

Եւ ասով կ'իմանամք ևս եթէ խարդախութեամբ շուր խառնուած ըլլայ մեղրին մէջ: Երբոր 7 հարիւ-

բորդալիտը մեղրը չկռէ 1 հազարագրամ, կրնամք ըսել թէ շուր խառնուած է. շուրը թեթե է քան զմեղր, որովհետև 1 լիտր կամ 10 հարիւրորդալիտր շուրը կը կռէ 1 հազարագրամ:

302. Եթէ դրուի մեղրը ամաններու մէջ խորիսխներէն ելնելէն քիչ ետքը, պէտք է թողուլ օր մը կամ երկու նոյն տեղւոյն մէջ ուր պատրաստեցաւ: Կրնայ թողուիլ աւելի երկար ժամանակ, եթէ տեղւոյն տաքութիւնը սաստիկ չըլլայ. բայց երբ փրփուրը երեսը ելնէ և պաղի և վերցուի երեսէն, պէտք է փոխադրել հովահարեալ և չոր տեղ, որոյ տաքութիւնը չափաւոր ըլլայ, և չգտնուի հոն խմորելի նիւթեր որ կարող ըլլան իրենց ազդեցութեամբ խմորել և մեղրը: Նոյնպէս թաց տեղւոյ մէջ կը խմորի մեղրը, և երբ թանձրանայ՝ իր հատիկներն մեծ կ'ըլլան: Ամենէն յարմար տեղ մեղրը պահելու համար են գետնափոր տեղերն, որոց տաքութիւնը ըլլայ ամառը 15—20 աստիճան:

303. Հատագործութիւն մեղրի. — Երբ մեղրը օդոյ տաքութեան կամ ապականութեան համար հատիկ հատիկ չըլլար, այլ կը մնայ լոյծ օշարակային, պէտք է յայնժամ տաք ջրոյ բաղանեաց մէջ եռացընել քիչ մը ժամանակ, խառնելով մի հազարագրամ չաքար 25 հազարագրամ մեղրի հետ. և դնել նոր ամաններու մէջ, կամ նոյն ամանները որ գործածուած են՝ լուանալ նախ տաք ջրով և չորցնել. և յետոյ դնել այնպիսի տեղ մը որ յարմար ըլլայ հատագործութեան, և ոչ նկուղներու մէջ:

Մեղուարոյծներէն ոմանք կը զարնեն մեղրը որ ձերմկնայ: Ասով համը չփոխուիր, այլ աղէկ կերպարան մ', կ'առնու: Թէ որ ունենաս մեղր որ չթանձրանար, կամ թէ ամանին տակը միայն կը սկսի հատագործիլ և մնացած մասը բոլոր լոյծ ըլլայ, զարկ մեղրը փայտեղէն թաթով մը և խորտակէ տակի հատիկները, և օդ մտնելով մեղրին մէջ, կը տեսնես որ քիչ ժամանակէն պատշաճ վիճակի մէջ կը մտնէ, որ ինքնին չէր կրնար առնուլ:

304. Լաւցնել հին մեղրը որ սկսած է խմորիլ. — Հին մեղրը որ լոյծ կերպարան կ'առնու և կը սկսի խմորիլ, պէտք է տաք ջրոյ բաղանեաց մէջ եռացնել, և հանել փրփուրը: Այս գործողութեամբ կը թանձրանայ մեղրը և կրնայ տարի մ'ալ պահուիլ: Բայց թէ որ խմորումը շատ առաջ գնացած է, ճար չկայ, պէտք է անկէ ալքոհլ շինել կամ քացախ:

305. Զտումն մեղրի. — Զտել մեղրը ըսելով կը հասկնամք մէջի ջուրը հանելը, և բառնալ իր ունեցած մասնաւոր ճաշակը որ ամենուն ախորժեքի չգար: Պէտք է 4 մաս մեղր խառնել 2 մաս ջրոյ հետ և մեղմ կրակով հալեցնել: Հալելէն ետքը խառնել 1 մաս ածուխ չոր և նոր, կտոր կտոր: Զդնել ոչ փոշին և ոչ խանձողեալ ածուխ: Եւ եթէ ածուխը հին ըլլայ, կրնամք կրակի վրայ դնել և այնպէս վառած նետել մեղրին մէջ: Ամենքը մէկտեղ եփել մեղմ կրակով, և երեսը ելած ածուխները երբեմն երբեմն շերեփով վար մղել: Կը սկսի եփելնել մէջ տեղը, և ածուխներն փրփրով հանդերձ կ'երթան կաթսային եղերքը: Եւ երբ սկսի թանձրանալ օշարակը, հանել ջովլիով ածուխները երեսէն, և յետոյ կրակէն վար առնուլ և թողուլ որ հանդարտի. և մղել մեղմով մէջի օշարակը թանձր կտաւէ կամ բրդեայ հիւսուածով, որ կրնայ դրուիլ նաև կրկնածալ, որպէս զի փոշին օշարակին հետ միասին շանցնի: Եւ յետոյ դնել օշարակը միւս անգամ կրակի վրայ և եփել, հանել վրայի փրփուրը, և այսպէս գործողութիւնը աւարտել:

Եւ որպէս զի լաւ իմանամք թէ աղէկ եփած է մեղրը, պէտք է քիչ մը առնուլ և թափել պաղ ջրով լցուած գաւաթի մը մէջ: Լաւ եփած չհամարուիլ եթէ գաւաթին տակ գնտաձև մնայ կամ կաթիլ կաթիլ:

Այսպէս պատրաստուած օշարակը կրնայ շաքարի տեղ գործածուիլ, անուշեղէն, ըմպելիք և ուրիշ հարուսէկ ուտելի բաներու:

306. Որակութիւնք եւ յատկութիւնք մեղրի. — Մեղրին որակութիւնը կախումն ունի տեղէն և բոյսե-

րէն՝ որոցմէ կը քաղեն մեղուններն զմեզը: Գերագոյն կ'ըլլայ լեռնոտ, տաք և չոր տեղերուն մեղրը քան թէ ցած, ցուրտ և խոնաւ տեղերուն, ուրիշ ամեն բան նոյն ըլլալով: Աղէկ մեղրը կ'ելնէ առուուտի, նարնջենոյ, եգիսարի, թրնջխոտի, կիտրենոյ ծաղիկներէն և շրթնաձև բոյսերէն, ինչպէս են թիւմ, ծոթոր, կաքաւախոտ, խնկունի, ևայլն: Մեղրը պէտք է որ պայծառ ըլլայ և թել ի թել ձգուի, յետոյ հատիկ հատիկ ըլլայ, բայց հատիկները ոչ մեծ և ոչ փոքր, ի գոյն ճերմակ թափանցիկ: Հոտն անոյշ, հոճոյական և համեմային, և շիմացուի իր առանձին ունեցած ճաշակը երբ խառնուի ուրիշ ուտելի բաներուն հետ:

Կան մեղրներ հաւաքեալ կանճրակի և ուրիշ խաշակերպ բուսոց ծաղիկներէն, որք շուտով հատիկ հատիկ կ'ըլլան, և շատ անգամ նաև փեթակին մէջ կը թանձրանան: Կան նաև շրթնաձև բուսոց և ծառոց ծաղիկներէն հաւաքեալ մեղրներ, որք երեք չորս ամսէ վերջ հազիւ կը թանձրանան:

Այն տեղերը ուր զանազան տեսակ բոյսեր կը մշակուին, մեղրին որակը կը տարբերի ըստ ծաղկին որ կը տիրէ հոն: Բնական և արուեստական մարգագետինները սովորաբար ճերմակ անոյշ և համեմային մեղր կու տան. սևահատ ցորեանը և ցարասին կարմիր մեզր, որ առանձին ճաշակ մը ունի. ծառերէն շատերը կու տան շիճային մեղր որ կը կճէ որկորը, բաց ի թմբիէ և ուրիշ քանի մը ծառերէ, որոց մեղրը անոյշ կ'ըլլայ: Կան բոյսեր և թուփեր որոց մեղրը կապտորակ և տտիպ կ'ըլլայ, ինչպէս սոսախէ, խաղողիկէ հաւաքեալ մեղրը: Հողին բնութիւնը և օդաբանական հանգամանքը կ'ազդեն նոյնպէս մեղրին թէ որակին և թէ քանակին վրայ:

307. Պիտաուութիւնը մեղրի. — Մեղրին պիտաուութիւնը շատ է ընտանեկան գործածութեանց մէջ, և շատ բանի մէջ չաքարի տեղ կը գործածուի: Մեղրով կը շինուի մեղրաջուր, և հիմա սկսան շինել նաև գարեջուր: Կրնայ մտնել օգտակարութեամբ նաև գինեոյ կազմութեան մէջ, դնելով քաղցուոյ հետ ջրա-

խառն: Մի լիտր մեղր և երկու լիտր ջուր կրնայ կազմել երեք լիտր ազնիւ գինի: Մեղրը կը մտնէ նաև դեղոց և շաքարեղինաց մէջ, և հասարակը կը գործածուի անասնաբուժութեան մեջ: Է կակղեցուցիչ կրծոց և մաքրիչ վիրաց, կը դիւրացնէ շնչառութիւնը և օգտակար է հազի: Մեղրի գործածութիւնը իբրև կերակուր կը համարէին ի հնումն թէ կը հասցընէ զմարդ ի խոր ծերութիւն, և է սննդարար յոյժ և մարսեցուցիչ:

Ազնիւ մեղրը կ'ենէ Յունաստանէ, Գաղատիայէ, Հնդկաստանի Մաւրիկեան կղզիներէն, Մինորքա կըղզիէն, Լուսիտանիայէն, Քիլիէն, Լայն:

308. Մոմը հալեցնելու կերպ. — Մոմը հալեցնելու զանազան կերպ կայ ըստ քանակի և ըստ պիտառութեան: Հալելու մոմը որչափ շատ ըլլայ, այնչափ աւելի մոմը ընտիր կ'ըլլայ: Փոքրիկ քանակի վրայ, մանաւանդ երբ պակսի մամուլ, միշտ կորուստ կ'ըլլայ առաւել կամ նուազ, և քանակն ու որակն ոչ գոհացուցիչ:

Թէ որ ուզեմք մի կամ երկու փեթակի մոմը հալեցնել, պարզ կերպը այս է. դնել թանձր կտաւէ քսակի մը մէջ և կապել բերանը քղով, և դնել պղղընձի կաթսայի մէջ որ լցեալ ըլլայ երկու երրորդ մասը ջրով. և քարով մը կապել այս քսակը ջրոյն մէջ տեղ, որ չդպչի ոչ կաթսային յատակին և ոչ կողերուն, վասն զի դպչելով կ'այրի, և աղտեղութենէն ալ մաս մը դուրս կ'ենէ և կը խառնի մոմոյ հետ:

Տաքցնել ջուրը մինչև որ սկսի եռալ, և թողուլ կրակի վրայ քառորդ մը կամ կէս ժամ մոմին աղտեղութեանց և հնութեան համեմատ: Պէտք չէ որ կրակը սաստիկ ըլլայ, որովհետև մոմը կրնայ կաթին պէս ջրոյն երեսը բարձրանալ և վայթիլ ամանին բերնէն վար: Բաց ասկէ, սաստիկ եփելով կ'ըլլայ մոմը չոր, բեկանուտ և թուխ: Եւ այդ գոյնը այնչափ գէշ է որ ոչ արևով և ոչ ցօղով կրնայ ջնջիլ: Ուստի պէտք է զգուշանալ սաստիկ կրակէն, և բոցը չբարձրացնել մինչև կաթսային եզերքը: Եւ եթէ եռալու

ժամանակ երեսը փրփուր ելնէ, դնել երբեմն երբեմն քիչ մը պաղ ջուր, որ փրփուրը վար կ'իջեցնէ, և փրփուրը ջովլիով դուրս հանել:

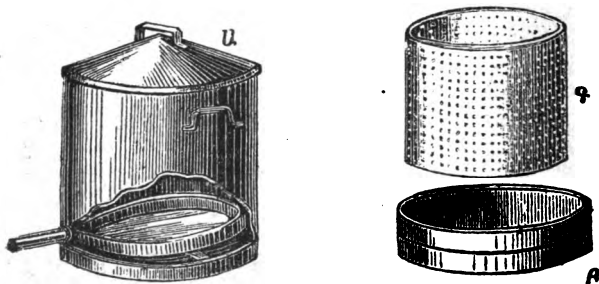
Երբոր դատեմք թէ մոմոյ մեծագոյն մասը հալած է, որ ջրոյն երեսը կ'ելնէ իր թեթևութեան պատճառաւ, հանել քսակը ճմլել մամլով, և առ ի չգոյժ մամլոյ՝ ճնշել երկու տախտակի մէջ: Դադրեցնել կրակը և թողուլ որ պաղի կաթսայն որչափ կարելի է դանդաղ: Մոմը որչափ աւելի ուշ պաղի և պնդանայ, այնչափ աւելի կը մաքրուի, որով և գերազանց կ'ըլլայ յատկութեամբ: Երբ սկսի պաղիլ և թանձրանալ, պէտք է կաթսայն վար առնուլ և թափել մոմը կաղապարի կամ ապիկեալ ամանի մէջ: Կրնայ թողուիլ նաև նոյն կաթսային մէջ, և կրկին անգամ հալեցնելէն ետքը թափել կաղապարի մէջ: Ոմանք խորիսխները հալեցնելէն առաջ կը ջարդեն կը մանրեն և կը լուանան ջրով այլևայլ անգամ: Եւ մոմը հալեցնելէն և կաթսայէն հանելէն ետքը կը թափեն ուրիշ ամանի մէջ ուր դրուած ըլլայ եռացեալ ջուր, և կը թողուն քանի մը ժամ որ մաքրի գոտի, և յետոյ կը թափեն աղիւսաձև, չորեքկուսի խեցեղէն կամ թանագեայ կաղապարներու մէջ 63 աստիճան տաքութեամբ: Ոմանք մոմը հալելու ժամանակ քանի մը կաթիլ ալքոհլ կը լեցնեն, որ աղտեղութիւնները վար կը ձգէ և մոմը թափանցիկ կ'ընէ: Նոյնպէս և պաղլեղ կը սուզանէ օտար նիւթերը և կը մաքրէ մոմը: Կը դրուի պաղլեղ 1 դրամ առ 1 հազարաւ դրամ մոմ:

309 Փոխանակ դնելու մոմը քսակի մէջ և այնպէս հալեցնելու, կրնամք դնել պարզաբար ջրոյն մէջ և հալեցնել. ջուրը եռալով կը բաժնէ մոմը իր շէշէն. և յետոյ թափել ջուրը, և մնացորդը դնել ցանցառ կտաւի մէջ, և չորս անկիւններէն բռնած ճմլել ձեռքով: Բայց որչափ ուժով ճմլեմք չեմք կրնար բովանդակ մոմը հանել, մանաւանդ երբ տաքութիւնը քիչ ըլլայ. և եթէ սաստիկ տաք ըլլայ, ձեռքերնիս կ'այրեմք:

Լաւագոյն կը համարուի փուրը, քիչ քանակով եղած մոմը հալեցնելու համար: Կը դրուի հալելու

խորիսխներն մետաղական նրբածակ պարզուտի կամ մետաղեայ թելով հիւսուած մաղի մէջ, և պարզուտը սպիկեալ պտուկի մը վրայ, որոյ մէջ դրուած ըլլայ քիչ մը ջուր: Փռան տաքութիւնը կը հալեցնէ մոմը, որ կը վազէ տակի պտուկին մէջ. և շեշը կը մնայ պարզուտին վրայ: Ամարան մէջ փռան տեղ կրնայ գործածուիլ կէս օրուան արևուն տաքութիւնը. բայց այս կերպերը փոքրիկ քանակի համար կը գործածուին:

310. Մոմահան գործի. — Հելուետացի մեղուարոյժ մը կէրսթէր հնարեց փոքրիկ կաթսայ մը, մոմը շողով հալեցնելու համար, որոյ քանակը ըլլայ փոքր, այս ինքն, մի կամ երկու փեթակի: Կը բաղկանայ թանազեայ գլանաձև կաթսայէ Ա (Ձև 89), որոյ յատակին մօտ դրուած է սկուտեղ մը, որ խողովակով կը հաղորդի գուրս: Կաթսային յատակը մանր ծակերով լեցուն է, որոցմէ վեր կը բարձրանայ գոլորշին սկուտեղին շորս կողմէն: Ընդունարանն Գ, թանազեայ և ծակոտկէն, կ'ընդունի հալելու մոմը, և կը գրուի Ա կաթսային մէջ, և այսպէս կաթսայն պատրաստած կը գրուի Բ եռացուցչին վրայ որ լեցուն է ջրով (Ձև 90): Կրնամք եռացուցչի տեղ

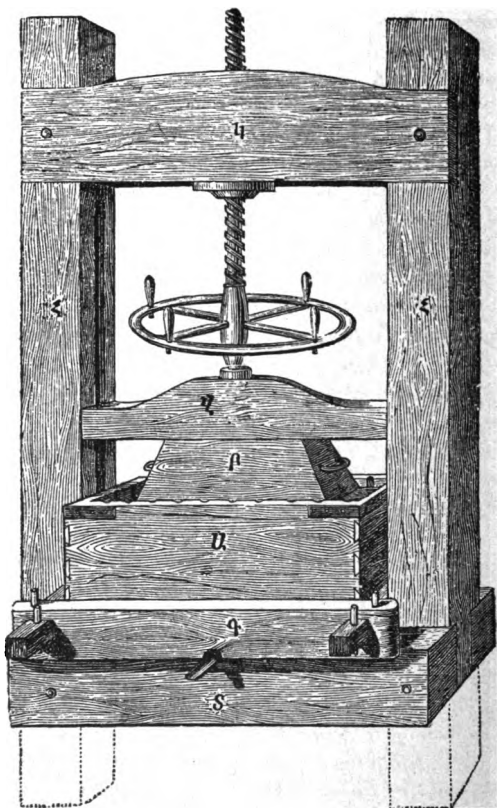
Ձև 89. — Մոմահան գործի — Ձև 90.

գործածել պտուկ մը կամ որևիցէ աման մը որ նոյն տրամագիծը ունենայ: Երբ սկսի ջուրը եռալ, գո-

լորչին անցնելով կաթսային տակի ծակերէն կը մտնէ Գ ընդունարանին մէջ, և կը հալեցնէ մէջի մոմը, որ կը վազէ սկուտեղին վրայ, և անկէ քովընտի խողովակով ուրիշ ամանի մէջ, որ խողովակին բերանը դրուած է: Այս կերպով պատրաստած մոմը անարատ է ամեն աղտեղութիւններէ: Այս գործին շատ լաւ ծառայութիւն կ'ընէ և է միանգամայն աժան: Կըրնայ գործածուիլ ևս մեղրը հանելու:

311. Մամուլ մեղրը եւ մոմը հանելու. — Մամուլը որ պիտի գործածուի մեղրը և մանաւանդ մոմը հանելու համար, հարկաւոր չէ որ շատ մեծ ըլլայ, այլ ուժով: Ճնշումն ըլլայ երազ և կատարեալ, և մոմոյ և ոչ մի մասը օդ տեսնէ, այլ միայն այն մասը որ վար կը վազէ ամանին մէջ: Ահաւասիկ մամուլ մը որ այս կատարելութիւնները ունի (Ձև 91): Կը բաղկանայ նախ, Երկու հեծաններէ 22, 1, 50 բարձրութեամբ, 10 հարիւրորդամետր լայնութեամբ և 1/4 հարիւրորդամետր խորութեամբ կամ թանձրութեամբ: Երկրորդ, Տախտակէ մը 8, որ է երկայն 75 հարիւրորդամետր, լայն 50, և թանձր 0, և կոչի այս տախտակը Ներքեակ: Երրորդ, Կողակէ մը 4, որ ազուցեալ է հեծաններուն վրայ. լայնութիւնն է 18 հարիւրորդամետր, թանձրութիւնը 20, և 8 տախտակէն ունեցած հեռաւորութիւնն է 1^մ, 10: Կողակին մէջ տեղէն կ'անցնի երկաթի կամ պղնձի պտուտակ մը, որոյ տրամագիծն է 6 հարիւրորդամետր: Չորրորդ, Երկու քառակուսի գերաններէ Գ, դէմ առ դէմ դրուած, որք ուրիշ բարակ ձողերով իրարու հետ կը միանան և սեպերով կը հաստատուին և կազմեն շրջանակ մը: Այս շրջանակին վրայ կայ ուրիշ շրջանակ մը կամ արկղ Ա անյատակ, չորս հաստ տախտակներէ շինուած, որոց թանձրութիւնն է 3 հարիւրորդամետր և բարձրութիւնը 30: Այս երկրորդ շրջանակը կը մտնէ առաջնոյն մէջ, և կրնայ ելնել անկէ ըստ կամս. և իր ներքին կողերուն վրայ փորձներ կան դէպ ի վար, որպէս զի անոնց մէջէն վազէ մեղրը կամ մոմը: Այս արկղին տակ կը դրուի խիտ ճաղ մը տախտակէ, և անոր վրայ մեղրը կամ մոմը քսակով, և ասոնց վրայ

ուրիշ տախտակներ և կոճղներ Բ: Եւ երբ դարձնեմք պտուտակը իր վրայի անուոյն ձեռքով, վերնակն վ կ'իջնայ վար կամաց կամաց, և կը ճնշէ Ա արկղին

Ձև 91. — Մամուլ մեղր և մամ հանելու:

մէջ դրուած մեղրը կամ մոմը, որ և կը վազէ դուրս Գ շրջանակին տակը հաստատուած խողովակէն: Լաւ է քսակին վրայ դնել քիչ մը յարդ որ մաքուր կը

պահէ քսակը, և կը դիւրացնէ մէջը դրուած նիւթոյն քսակին ծակերէն վար վազելը:

312. Մոմոյ յետին մնացորդը չանչին մէջէն հանելու կերպ. — Մոմը մամլով ճմլելէն ու շանչը դուրս հանելէն ետքը եթէ ուզեմք այս շանչին մէջէն, զոր ոմանք աղբանոց կը նետեն, հանել մնացորդ մոմը, պէտք է 20 հազարազրամ մանրած շանչին վրայ աւելցնել 10 հազարազրամ իսկութիւն բւեկնոյ, և այս խառնուրդը թողուլ 24 ժամ որ ինքնիրեն թրջի. և յետոյ աւելցնել 30 հազարազրամ ջուր և եփել ժամ մը, և անցնել կտաւէ մը ճմլելով, և ելած հեղուկը թորեցնել, որով գրեթէ բովանդակ իսկութիւնն բւեկնոյ զոր գործածեցինք՝ նորէն կը ստանամք և ինչ որ կը մնայ թորեցուցիչ գործւոյն սանին մէջ՝ է մոմ և ջուր. բաւական է ջուրը գոլորշացնել օդոյ մէջ՝ մոմը ունենալու համար. զոր պէտք է հալեցնել, մաքրել և թափել կաղապարի մէջ:

Թէ որ մէկը այնչափ շանչ չունենայ այս գործը կատարելու համար, կամ չունենայ կարևոր միջոցները, կրնայ վաճառել մոմագործաց որք կը գնեն:

Բայց քիչ մնացորդ ունենալու մի միայն կերպն է, ինչպէս վերը ըսինք, հալեցնելէն առաջ լաւ մը լըւանալ առատ ջրով մանրել խորիսխները, որով կ'երթայ նաև անոնց անախորժ ճաշակը: Եւ որպէս զի համեմային ճաշակը չայլայլի, պէտք չէ շատ ուշացընել հալեցնելը. և ջանալ մեղրը հանելէն վերջ խկոյն կատարել: Եւ եթէ չկարենամք իսկոյն ընել, յետ լաւ մը լուանալու տարածել օդոյ մէջ և ապա դնել չոր շտեմարանի մէջ: Նոյնպէս և այն խորիսխները որոց վրայ իսկոյն գործ մը չեմք կրնար ընել, դնել չոր հովահար շտեմարանի մէջ, և երբեմն երբեմն նայիլ որ ցեց գոյացած չլլայ: Ամարան մէջ լաւ է դնել գետնափոր նկուղի մէջ որ ըլլայ չոր ցուրտ, որով ազատ կ'ըլլայ ցեցէ:

313. Պահեստ մոմոյ. — Կաղապարեալ մոմը պէտք է պահել շուք և չոր տեղ, արևուն ճառագայթներն կը փոխեն իր գոյնը: Իր բնական գոյնն է դեղին,

անոր համար կ'ըսուի Գեղին մում, որ ըստ ծաղկանց տեղւոյն և ըստ առաւել կամ նուազ խնամքով պատրաստուելուն կը փոխուի դեղնոյն աստիճանը: Է հոծ մարմին, առաւել կամ նուազ կարծր. հալական 62 աստիճանի մէջ, և դիւրավառ, և այրելով չթողուր մնացորդ. խտութիւնն է 0,972: Հոտն է համեմային, ճաշակն անհամ, բեկուածքը մաքուր, և երեսը քիչ մը հատածէ:

Գինը բարձր ըլլալով, ենթակայ է խարդախութեանց: Խորդախողներն կը խառնեն հետը պարզ սեւին կամ սեւին շոճւոյ, հողային նիւթեր, ծաղիկ ծծըմբոյ, օսլայ, ճարպ, բուսական և հանային մում և այլն: Բայց այս խարդախ նիւթոց յաւելումը դիւրին է ճանաչել, և խարդախողներն ալ են պատժոյ արժանի:

314. Գործածուծիւն մումոյ. — Գեղին մումը կը գործածուի մոմածեփ շինելու, տախտակաշար յատակներ փայլեցնելու, կօշկաներկի, դեղագործութեան, տարրագիտութեան և ուրիշ արուեստից: Այն որ կրնայ ձերմկիլ կը գործածուի մոմեղինաց, որ կը վառեն եկեղեցեաց մէջ: Ըսինք թէ այն որ կրնայ ձերմկիլ, վասն զի ոչ ամեն գեղին մում կրնայ փոխել դիւրաւ իր գոյնը:

315. Մեղրած ջրերէն օգուտ քաղել. — Այն ջրերն որ կը գործածուին խորիսխները և պարարտ մոմոյ չէջը լուանալու, նմանապէս այն ջրերն որոց մէջ հալեցան պարարտ մոմերն կրնամք օգտակար ընել: Իրենց մէջ այս ինչ չափով շաքարային նիւթ գտնուելուն համար, կրնամք անոնցմէ թեթև ըմպելիք կազմել թէ որ անխորժ համ չունին, և եթէ չուզեմք ըմպելիք ընել կամ գէշ համ ունենան՝ կրնամք թորեցնել:

316. Ըմպելիք մեղրած ջրերէ կամ թեթև մեղրաջուր. — Մեղրած ջուրը ինչպէս ըսինք, պարարտ մոմերը հալեցնելէն առաջ լուացած ջուրն է: Բայց երբ այս ջրերն ուզեմք ըմպելեաց գործածել մանաւանդ զօրաւոր ըմպելեաց, պէտք է քիչ ճըմկել

խորհսխներն, որ այնչափ աղտեղութիւն դուրս չբուսան: Դնել խորհսխներն տաշտի մը մէջ, վրան պաղ ջուր լեցնել և թողուլ 24 ժամ. և կամ տաք ջուր լեցնել և քանի մը ժամէն ետքը ամանել: Այս ջուրը եռացնել մի կամ երկու ժամ պղընձի կաթսայի մէջ, և հանել վրայի փրփուրը, դնել եռացած ջուրը տաշտի մէջ, և պաղելէն ետքը լեցնել մաքուր տակառներու մէջ մինչև բերան, և այս տակառները խցաննին բաց դնել հովահար տեղ, որոյ տաքութիւնը ըլլայ 15 աստիճանէն մինչև 25: Երկու երեք օրէն վերջ կը սկսի խմորիլ, և խմորումը կ'ըլլայ ի սկզբան խոզվայոյզ, և տակառին բերնէն քիչ մը դուրս կը վազէ: Եւ երբ խմորումը դադարելու վրայ է, բայց ոչ եթէ թթուած, դնել ուրիշ տակառներու մէջ և տանել ի նկուղ, և թողուլ քանի մը օր որ պայծառանայ, և վերջը գործածել: Կրնայ խմուիլ տակառէն կամ դրուիլ շիշերու մէջ երբ ուզեմք փրփրալից ըլլայ: Կ'ըլլայ ախորժահամ ըմպելի մը խնձորաջրէն լաւ, եթէ աղէկ կերպով պատրաստի և մէջի շաքարեղէն նիւթը շատ ըլլայ: Վարը կը խօսիմք բուն մեղրաջրոյ վրայ:

317. Մեղրած քրէ ալքոհիլ հանելու կերպ. — Մեղրած ջրէ կ'ելնէ ալքոհիլ երբ դինեղէն խմորումը կատարուած է, որ կ'ըլլայ ամսէ մը կամ վեց շաբաթէն: Պատրաստութիւնը ընել կամ վերը ըսած կերպով և կամ հետագայ կերպով:

50 հազարազրամ խորսխի համար, ուսկից մեղրը ելած ըլլայ, դնել 225 կամ 236 լիտր ջուր, և եռացնել կէս ժամ: Կաթսային մէջէն մոմը հանելէն վերջ, դնել ջուրը տակառներու մէջ մինչև բերան, թողուլ խիցը բաց: Երկու կամ երեք օրէն ետքը կը սկսի խմորումը և կը կատարուի ըստ ժամանակին վերնոյն պէս: Խմորումը կատարելէն վերջ պէտք է հանել ալքոհիլը՝ թորեցնելով, ինչպէս կը հանեմք գինիէ, խնձորաջրէ և ուրիշ որեւիցէ խմորեալ ըմպելիքէ: Կ'ելնէ 230 լիտր ջրէ զոր գործածեցինք մոմը հալեցնելու համար, 8 կամ 10 լիտր ալքոհիլ 9/4 աստիճանի: Կը տեսնեմք որ ալքոհիլին քանակը աւելի

կ'ըլլայ երբ խորիսխներն այնչափ ճմլած չըլլան, և մէջը դեռ քիչ մը մեղր մնացած ըլլայ: Թորեղուն ծախքն է 3,50 կամ 4 ֆրանգ առ մի հարիւրալիտր ալքոհլ, որ կատարեալ զուտ շհամարուիր: Այս ալքոհլին մէջէն մոմի հոտը վերցնելու համար, որ միշտ զգալի է, մեղրած ջրերուն հետ խառնելու է իրենց խմորման ժամանակ գիոյ պտուղ թուով իբր հնգտասան, կամ կորզաւոր պտուղ իբր քսան հատ, ինչպէս են կեռաս, սալոր և այլն: Կորզաւոր պտուղոց յաւելեամբ կազմի կեռասոցի ախորժահամ:

318. Կազմութիւն գորաւոր մեղրացրոյ. — Երբ ալքոհլին գինը բարձր է, օգտակար կը համարուի թորեցնել մեղրած ջրերն, բայց երբ գինը ցած է և հազիւ կ'ատէ 50 կամ 60 ֆրանգ առ մի հարիւրալիտր, աւելի օգտակար է մեղրաջուր, որ և կատարի այսպէս:

Մոփորականին պէս մեղրը խորիսխներէն հանելէն վերջ, ի բաց թողլով այն խորիսխներն որ ճագ կամ բեղուն ունին, հալեցնել կաթսայի մէջ չափաւոր կրակով, դնելով 3, 4 կամ 5 լիտր ջուր, ըստ որում խորիսխներուն կտորները աւելի են և առաւել կամ նուազ ճմլած: Մոմը հալեցնելէն ետքը դնել մնացորդը մամլոյ տակ, և բաժնել մնացած մոմոյ մասերէն, իսկ հալեալ մոմը ջրով հանդերձ լեցնել տաշտի մը մէջ, և կամ տակառի մը մէջ որոյ մէկ կողմին յատակը ելած ըլլայ, և անոր վրայ աւելցնել նաև մամլոյ տակէն ելած մասը: Մոմը հանել վրայէն խողովակով, կամ թողուլ որ պնդանայ ջրոյն երեսը: Այս ջուրը որ է թանձր օշարակ մը՝ թողուլ որ ինքնին պարզի, ամեն օտար նիւթերն յատակը իջնելով, և քանի մը ժամէն ետքը սիփոնով հանել և դնել տակառի մէջ, ուր կը կատարէ իր խմորումը, զոր փուլթացնելու համար կրնամք խառնել օշարակին մէջ քիչ մը փրփուր գարեջրոյ: Այս հեղուկը կ'առնու գինեղէն կերպարան վեց ամսէ կամ տարիէ մը ետքը. և մինչև յայնժամ է շաքարեղէն օշարակ մը զոր չեմք կրնար դնել շիշերու մէջ, ապա թէ ոչ կը ճաթին: Այս մեղրաջուրը կրնամք խառնել ճակնդեղի

կամ գետնախնձորոյ օղւով որ կը լաւցնէ անոր համը և աւելի հաճոյական կ'ընէ: Մեղրաջուրը է սովորական ըմպելի Ռուսիոյ և Լեհաստանի մէջ գինւոյ տեղ: Նոյնպէս կը գործածուի նաև ուրիշ տեղեր գինւոյ տեղ եթէ չըլլայ սաստիկ բարկ, ապա թէ ոչ շուտով կ'արբեցնէ, բայց իր արբեցութիւնը հաճոյական է և սակաւատև:

319. Կազմութիւն մեղրաջրոյ ի զուտ մեղրէ. —

Այս բանիս կը գործածուի հասարակ և աժան մեղրը, և չափն է կէս հազարազրամ մեղրի հետ խառնել 1 լիտր ջուր, այս ինքն 50 հազարազրամ մեղր 100 լիտր ջրոյ հետ. (50 հազարազրամ մեղրը է 35 լիտր): Լեցնել այս մեղրը պղընձի կաթսայի մէջ ուր արգէն ջուրը դրուած ըլլայ և տաքցած 50 կամ 60 աստիճան. խառնել փայտէ թաթով մը որպէս զի տակը չառնու և չայրի մեղրը. և երբ մօտենայ եռացման աստիճանին, վերցնել վրայի փրփուրները և դնել պարզուտի մէջ, ուակից կաթկթի վար մաքուր մասը: Բայց եռացման մօտ մեղմել կրակը, ապա թէ ոչ հեղուկը կը բարձրանայ և կրնայ վայթել կաթսային բերնէն: Եւ այսպէս շորս ժամ շարունակ եփել մեղմ կրակով, մինչև որ քանակը վերածուի չորրորդ մասին: Կան մեղրաջուր շինողներ որ աւելի ջուր կը գործածեն և աւելի երկար կ'եփեն, որով աւելի ընտիր ճաշակ կ'առնու:

Երբ ըմպելին ըստ բաւականի եփուի և վերածուի, թափել մաքուր տաշտի մէջ և թողուլ որ պաղի. և յետոյ ամանել և դնել տակառակներու մէջ և պահել առողջարար տեղ, որոյ տաքութիւն ըլլայ 15 25 աստիճան: Եւ խմորումը կը կատարուի ինքնին, ինչպէս որ վերը ըսինք: Կան որ կը թողուն խմորումը ըլլայ կատարեալ կերպով, այս ինքն իբր վեց շաբաթուան մէջ, և կան որ կը դադրեցնեն դնելով քիչ մը ծծրմբական թթուուտ ջրախառն, երբ ալքոհին գոյացումը իր ծայրագոյն կէտը հասած է:

Պէտք չէ տակառներուն խիցը գոցել քանի որ խմորումը լրացած չէ, և լաւ կ'ըլլայ առաջին տարւոյն մէջ ըստ մասին խցանել տակառները, վասն զի

օդոյ և եղանակաց փոփոխմունքը կը գործեն երբեմն անցողական խմորումն մեղրաճրոյ մէջ, որ կրնայ խորտակել տակառին շրջանակները եթէ խիցը լաւ կերպով գոցած ըլլայ: Տարիէ մը վերջը վնաս չբերեր:

320. Մեղրաճուր, ինչպէս նաև որևիցէ բան որ մեղուներու կը պատշաճի, կ'ատեն խոնաուծիւնը, ուստի պէտք է չոր նկուղի մէջ դրուի, ուր հիննալով կ'առնու ընտիր յատկութիւններ: Մեղրաճուր մը որ այս կերպով տասը տարի պահուած ըլլայ, շնամնիր տարեկան մեղրաճրոյ, այլ ըմպելոյ մը որ կը նմանի հին մաղերայի կամ հին բարկօղոյ: Աւելի շուտով կը հիննայ տակառի մէջ քան թէ շի մէջ:

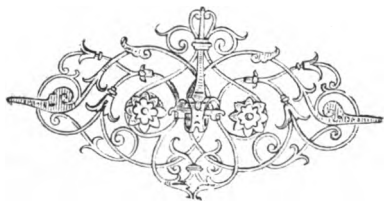
Մեղրաճուր շինողներէն ոմանք ըստ կարի ծածկելու համար մեղրին ճաշակը, որ աւելի յայտնի կ'ըլլայ նոր մեղրաճրոյ մէջ, կը խառնեն եռացման ժամանակ զանազան համեմային բոյսեր և պտուղներ, ինչպէս են կինամոն, գինձ, հնդիկ ընկոյզ և այլն: Եթէ չափով դրուին այս համեմները ոչ միայն չեն վնասեր մեղրաճրոյ ճաշակին, այլ ևս առաւել ախորժելի կ'ընեն: Այլ եթէ մեղրը ընտիր տեսակէ ըլլայ, կրնայ զանց առնուիլ այս համեմները:

321. Ուգեղէն ըմպելիք մեղրային կամ Մեղրօղի. — Մեղրային ուգեղէն ըմպելեաց շատերը են խառնուող բարկ մեղրաճրոյ և ընտիր ալքոհլի: Եւ մեղրօղոյ տալու համար վարդի, անանխոյ, համեմկի և այլն ճաշակը, կը դնեն ասոնց տերեւներէն ալքոհլի մէջ ի թուրջ, և յետոյ կը խառնեն ալքոհլը մեղրաճրոյ հետ, և այսպէս կազմի ընտիր մեղրօղի:

322. Քացախ ի մեղրէ կամ Քացախաման. — Մեղրային ըմպելիէ քացախ կազմելու համար պէտք է թողուլ որ այս ըմպելին իր դինեղէն կամ ալքոհլական խմորումն, որ և կը կատարուի դնելով յողս 30 աստիճան տաքութեան մէջ: Կրնամք աւելցնել վրան քացախի մայրը կամ թթուած խմոր: Կազմի քացախի մայրը դնելով արևու մէջ մեղրաճրէն ելած փրփուրը, կամ այն փրփուրը որ մեղրը հալեցնելու ժամանակ կաթսային երեսէ կ'ելնէ:

Քացախին ուժը է համեմատ մեղրային ըմպելոյն մէջ գտնուած մեղրոյ քանակին: Կէս հազարագրամ մեղր կրնայ տալ երկու լիտր զօրաւոր քացախ: Մեղրի քացախը զօրացնելու համար պէտք է թողուլ փիճւոյ տաշիղներուն վրայ, և պահել չոր նկուղի մէջ:

323. Թորումն մեղրած ջրերու. — Բառնալու համար մեղրօղւոյ կծուութիւնը՝ որ յառաջ գայ յականամով և ի բեղնոյ, նոյնպէս և մամոյ բնական հոտը, պէտք է կրկին անգամ թորեցնել, նետելով թորեցուցիչ գործւոյն մէջ թիակ մը կրակ: Պէտք է գիտել որ 14 հազարագրամ զուտ շաքարէ կ'ելնէ 1 լիտր ալքոհլ 95 աստիճանի, և 17 կամ 18 հազարագրամ մեղրէ կ'ելնէ նոյնչափ ալքոհլ:

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Համառօտելով մինչև հիմա ըսածնիս կ'աւելցնեմք, թէ մեղուարութիւնը շահաւոր և զուարճալի արուեստ մի է, և է ճիւղ մը երկրագործութեան որ քիչ ծախքով շատ բան կը շահեցնէ, երբ անձը տեղեակ և հմուտ ըլլայ, տեղը յարմար և ծաղկաւէտ: Ամեն տեղ յարմար կրնայ ըլլալ մեղուաց ուր ըլլան բնական կամ արուեստական մարգագետինք պողատու և մշտադալար ծառեր: Ոչ միայն քիչ ծախքով այլ և քիչ աշխատութեամբ և հոգով մեծ շահ կըրնամք ունենալ: Ծախքն է թեթև, փեթակներու կազմութեան համար միայն, երկրագործը մեղու պահելու համար ոչ աղբի կարօտ կ'ըլլայ, ոչ հերկի և ոչ սերման, մեղուներն իրենք իրենցմէ կը հոգան ամեն բան:

Մեղուարութիւնը շահաւոր է նաև եթէ չուզէ մէկը իբրև արհեստ գործածել, այս ինքն մեղուաց բերքը վաճառելու համար, այլ միայն գործածէ անձին պիտոյից համար: Չկայ ազարակ մը կամ դեղջուկ բնակարան մը որ չընկալատեսալ չըլլայ մեղրաբեր ծաղկօք, և չկարենայ մեղուանոց մը ունենալ հնգեստան կամ քսան փեթակօք, որ կարող ըլլան տալ իրեն տարին իբր յիսուն հազարազրամ մեղր, առանց հաշուի տակ ձգելու մոմը: Եւ եթէ ուզէ մէկը զուարճութեան համար պահել մեղու, կրնայ ամեն տեղ պահել նաև անյարմար ըլլայ տեղը, բայց հարկաւ բերքը ըստ այնմ կ'ըլլայ:

Շահու համար մեղուարութեան ետեւէ եղող անձը,

պէտք է դիտել տեղը, դիրքը, դաշտաց ծաղկաւտուածիւնը մեղուաց տեսակը և այլն, և սկսիլ քիչէն և հետզհետէ աւելցնել փեթակաց թիւը, եթէ ըստ աշխատութեան մեծ օգուտ տեսնէ: Եւ փեթակաց տեսակներուն մէջ ալ ընտրել այն տեսակը որ իրեն աւելի օգտակար երևի յետ փորձոյ: Այդպիսի անձ մը միշտ պիտի ջանայ որ իւրաքանչիւր փեթակի մեղուաց պարսը ըլլայ բազմամբոխ վասն զի յայնմ կայացեալ է իր շահը: Ուստի երբէք պէտք չէ հեղձուցանել մեղուները իրենց բերքը առնլոյ համար, որ է հնաւանդ և բարբարոսական սովորութիւն մը, ապա թէ ոչ չեմք կրնար ունենալ բազմամբոխ մեղուաց պարս: Պէտք է մեղրի ժամանակ փեթակները մեծցնել, եթէ բարձրական է վրան մաս մը աւելցնելով, եթէ շարժուն շրջանակօք է աւելցնել նոր շրջանակներ, վասն զի փորձուած է որ զօրաւոր փեթակ մը մեղրի ժամանակ օրը 5 և աւելի հազարապարս մեղր կրնայ կազմել եթէ բնակարանը ընդարձակի. և անոր հակառակ, հազիւ կրնայ կէսը կազմել:

Գնեմք հոս մեղուաբուծութեան օգտակարութիւնը ցուցանելու համար թէ ինչ կը շահի Գաղղիա, դեռ լով 1890ին տարեկան շահը:

Նոյն տարւոյն կային ի Գաղղիա 650 000 փեթակք, որք բերեն

մեղր	7 000 000	հազարապարս	
մոմ	2 000 000	»	
Գին մեղրի	Քրանդ	9 774 000	
» մոմոյ	»	4 720 000	
Տարեկան շահ	Քրանդ	14,494,000	

Ասկէ կը տեսնուի թէ ինչ շահաբեր կենդանի է մեղուն:

1895ին նոր հրատարակուած վիճակագրութենէն կ'իմանամք որ բովանդակ Եւրոպայի մէջ մեղուաց

տուած մոմին չափն է 15 000 000 հազարազրամ, ու
 րոյ արժէքն է 33 750 000 ֆրանգ. և մեղրին չափն
 է 80 000 000 հազարազրամ, որոյ արժէքն է 55 000 000
 ֆրանգ :

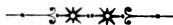
Եւ հաշիւը եղած է ըստ հետագայ աղիւսակին .

Գերմանիա ունի	1,910,000	փեթակ, կու. տոյց	20,000,000	հազարազրամ մեղր
Սրացիա	1,690,000		19,000,000	
Աւստրիա	1,380,000		18,000,000	
Փարզիա	930,000		10,000,000	
Հոլանտա	240,000		2,500,000	
Բեռլին	200,000		2,000,000	
Յունաստան	50,000		1,400,000	
Ռուսաստան	110,000		900,000	
Տանիմարցա	90,000		900,000	

Անգղիոյ մէջ ալ կան ընտիր փեթակներ, մանաւ
 ւանդ Տիյրհամ գաւառին մէջ, բայց ամենէն բազմա-
 թիւ կը գտնուին Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց

մէջ, ուր կը հաշուին 2 800 000 փեթակ, և մեղրին քանակն է 30 000 000 հազարագրամ: Իսկ Քանատայի Պեթոն քաղքին մօտ, որոյ տարածութիւնն է իբր 20 հազար մետր քառակուսի, համեմատաբար աշխարհիս ամեն կողմերէն աւելի կը գտնուին փեթակք, և իբր 19 միլիոն մեղուաց բանակ մը տարուէ տարի կու տան 35-40 000 հազարագրամ մեղր:

Խոսքերնուս վերջ կու տամք, դառնալով մեր Հայաստան աշխարհը, որ երկրագործութեան քան թէ ճարտարութեան արուեստից կը պարապի. ո՞րչափ օգտակար կ'ըլլայ եթէ իւրաքանչիւր երկրագործ ունենայ իր գիւղական տանը մօտ քանի մը փեթակներ մեղուաց, որք առանց աշխատութեան կը պտղաբերեն իրեն տարեկան քաղցրահաշակ մեղրը, զոր հացին և կարագին հետ կրնայ անուշիկ ուտել և սնանիլ: Ուստի յորդորեմք զամենքը, և չըլլայ ոք անլըսող մեր տուած խրատուն:

Ց Ա Ն Կ

ԳԼԽԱԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ՆԻՒԹՈՑ

Երես

Յառաջաբան	5
Գլ. Ա. Բնական պարսնաթիան ձգուաց	
1. Սանման մեղուաբուծութեան	9
5. Ընտանիք մեղուաց	10
6. Տեսակք մեղուաց	»
7. Բնախօսութիւն հասարակ կամ գործասէր մեղուաց	»
13. Բնախօսութիւն մայր մեղուի	14
16. Բնախօսութիւն արու կամ որձ մեղուի	15
18. Զգայարանք մեղուաց	16
22. Պաշտօն իւրաքանչիւր տեսակ մեղուաց	17
23. Պաշտօն մայր մեղուի կամ պարսմօր	»
24. Զուգաւորութիւն	18
25. Բեղնաւորութիւն կանոնաւոր և անկանոն	»
27. Զուարկութիւն	19
28. Կարգ ձուարկութեան	»
29. Մեծ ձուարկութիւն	20
30. Թիւ ձուաց զոր կ'ածէ պարսմայրը	»
31. Կուսածնութիւն	21
32. Սխալ անուանակոչութիւն և սխալ պաշտօն զոր տային ի նուձն մայր մեղուի	»
33. Բարք մայր մեղուի	22
34. Օգտակարութիւն մայր մեղուի	»
35. Երկարութիւն կենաց մայր մեղուի	23
36. Պաշտօն արու մեղուաց	»
37. Բարք արու մեղուաց	»
38. Երկարութիւն կենաց արու մեղուաց	24
39. Հոտ արու և էգ մեղուաց	»

40. Պաշտօն գործասէր մեղուաց »
41. Մատակարար և մոմարար մեղուներ, դայեակ և սնա-
րար մեղուներ 25
45. Երկարութիւն կենաց գործասէր մեղուաց 27
46. Բարբ գործասէր մեղուաց »
47. Հոտ գործասէր մեղուաց »
48. Բարբառ գործասէր մեղուաց 28
49. Մեղուներն չեն յարձակոյք »
50. Ընդունելութիւն մեղուաց »
- Գլ. Բ. ՄԻԷԼՈՒՅ ՀԱՆՈՒՄՆԻ ԿԻՆԻՆԸ
51. Մեղր. — Նեկտար 30
52. Հաւաքումն մեղրի »
53. Համբարումն մեղրի 31
54. Մեղրուկ 33
56. Ի՞նչ բանի կը գործածեն մեղուք զմեղր »
57. Բաղկացութիւն մեղրի »
58. Բեղուն և հաւաքումն նորա 34
60. Համբարումն բեղնոյ 35
61. Ի՞նչ բանի կը գործածուի բեղունը 36
62. Բաղկացութիւն բեղնոյ »
63. Փոխանակութիւն բեղնոյ 37
64. Բեղնաւորութիւն բուսոց ի ձեռն մեղուաց »
65. Կարմրուկ 38
66. Ականամոմ »
67. Ի՞նչ բանի կը գործածուի ականամոմ 39
68. Համբարումն ականամոմոյ »
69. Բաղկացութիւն ականամոմոյ 40
70. Մոմ »
72. Բաղկացութիւն մոմոյ 41
- Գլ. Գ. ՃԱՐԳԱՐԵՊԵՐՈՒԹԻՒՆ ԺԷԼՈՒՅ
73. Շինուածք մեղուաց. — Խորիսի, Պան, Մաղ, Զեչ,
Գուբ, Զագարան 42
74. Յօրինումն խորիսի կամ պանի. — Պանգործ մեղու
կամ Սուտակայ »
75. Զև և դէրք պաներու 43
76. Ուղղութիւն պաներու 44
77. Հաստութիւն և ծանրութիւն մաղերու »

78. Գոյն և ամբուլթիւն պաներու 45
79. Բլիշք գործասէր մեղուաց »
80. Բլիշք արուաց 46
81. Գիտողութիւնը արու և գործասէր մեղուաց բլիշներուն վրայ »
82. Բլիշք մայր մեղուաց կամ պարս տալու, և քլիշք արուեստական կամ փրկութեան 47
- Գլ. Գ. Ներքին աշխարհութիւն և խնամ
83. Բաժանումն աշխատութեանց 49
84. Մաքրութիւն փեթակի »
85. Հովանարութիւն փեթակի »
86. Գոնապան փեթակի 50
87. Խնամք ի վերայ ձագուց մեղուաց »
89. Մաքրութիւն բլիշներուն 51
90. Կատաղութիւն մեղուաց որք կը խնամեն ձագերը »
91. Անձնատիրութիւն մեղուաց իրենց մօր համար »
92. Ձու մեղուաց 52
98. Որդն կամ թրթուր մեղուի 54
100. Հարսանեակ 56
101. Կերպարանափոխութիւն գործաւոր մեղուաց »
102. Կերպարանափոխութիւն արու մեղուաց »
103. Կերպարանափոխութիւն մայր մեղուի 57
104. Նոյնութիւն ձուսց մայր մեղուաց և գործասէր մեղուաց »
105. Ձու կամ որդն գործաւորաց փոխակերպեալ ի կատարեալ էջ 58
106. Էջ բանտարկեալ յորորանի »
107. Երգ իջի 59
108. Մայր մեղուի տարիքին ազգեցութիւնը ձու ածելու և գաղթականութեանց համար »
- Գլ. Ե. Գաղթականութիւն
109. Գաղութ և Գաղթականութիւն Պարս մեղուի 60
110. Պատճառք գաղթականութեան »
111. Կարևոր պայմանք գաղթականութեան 61
112. Արգելք գաղթականութեան »
113. Նշանք յայտարարք ելի գաղթի 62
114. Ելք գաղթի կամ պարսի 63
115. Գաղութը վար իջեցնելոյ կերպ »

116.	Կոճակ կամ գնդակ մեղուաց	64
117.	Արուեստական հանգստարան պարսի	»
118.	Թէ Բնչպէս պէտք է ժողվել կոճակ մը մեղուաց	65
120.	Գծուարամերձենալի մեղուաց կոճակներ	66
121.	Կրկին մուտ պարսի մեղուաց յառաջին իւր փեթակ	67
123.	Մեղուի պարսին միւս անգամ իր տուային փեթակը մտնելը արգիլելու կերպ	68
125.	Պարամայր որ գետինը ինկած ըլլայ	69
126.	Մեկնելն ի նմին ժամանակի սյրեւսյն պարս մեղուաց և զանոնք իրարմէ բաժնելու կերպ	»
127.	Արգելուլ գաղթականութիւնները որ իրարու նա չմտանան	70
128.	Կշիւ, քանակ և լաւութիւն մեղուաց պարսի մը	»
129.	Երկրորդական պարս մեղուաց	71
131.	Երկրորդական պարսի մը փախչելու ջանքը	72
133.	Փախստական և եկամուտ պարսեր	73
134.	Նորընձիւզ պարս	»
135.	Պարսի մը մայրը գտնելու կերպ	»
136.	Նշան փեթակէ մը պարս ելած ըլլալուն	74
137.	Ճանչել 'թէ ո՞ր փեթակէ պարս ելած է, և գտնել նա կառակութեան ժամանակ իր բուն տէրը	»
	Գլ. 9. Միւս-սրս-թիւն և Ահա-նս-թիւն պարսերս	
	Գաղս-թիւն արուեստական	
138.	Արգել գաղթականութեան	76
139.	Գաղութ ելած մեղուներուն իրարմէ չբաժնուելուն պատճառը	»
140.	Արուեստական միաւորութիւն կամ ամուսնութիւն	77
141.	Միաւորութիւն նոյն օրուան գաղթականութեանց	»
142.	Միաւորութիւն հին գաղթականութեանց	78
143.	Արգելուլ զկազմութիւն երկրորդական գաղթականութեանց	»
144.	Գաղութ արուեստական	79
145.	Արուեստական գաղթականութեանց օգտակարութիւնը	81
146.	Նշան չգտնուելոյ մայր մեղուի արուեստական գաղթականութեան մը մէջ	»
147.	Արուեստական գաղթականութենէ մը ուրիշ գաղթականութիւն հանել	82
148.	Որք մնացեալ գաղթականութիւն	»

149.	Նոր կերպ մը արուեստական գաղթականութեան	82
	Գլ. Է. Հիւանդանոցներ և խնամք	
150.	Հիւանդութեանց տեսակները	83
151.	Փորհարութիւն	»
152.	Պնդութիւն որովայնի	85
153.	Փտութիւն	86
154.	Դարման փտութեան	87
155.	Զորութիւն թրթուրներու	88
156.	Բորբոս	»
157.	Պառլամէնտ	»
158.	Թմբուցութիւն	89
159.	Ողբ մեղուաց	»
160.	Թշնամիք մեղուաց	90
161.	Մարդ գլխաւոր թշնամի մեղուաց	»
162.	Թշնամի միջատներ	»
163.	Աւարառութիւն մեղուաց ընդդէմ միմեանց	91
164.	Պատճառք աւարառութեան	92
165.	Հետահան կամ ծեց	»
166.	Հետահանները ջնջելու կերպ	94
167.	Գոռեխ և Բոռ	96
168.	Զխապիծակ և Մաղկասէր	97
169.	Սփիւքս	»
170.	Շերեփակութ, Ականջամուս, Նեղուկ և ճանճ	99
171.	Մրջիւն	»
172.	Սարդ	»
173.	Մեղրած	100
174.	Զեռուներ թշնամիք մեղուաց	»
175.	Թուչուներ թշնամիք մեղուաց	»
176.	Զորքոտանիք թշնամիք մեղուաց	101
177.	Բոյսք թշնամիք մեղուաց	»
178.	Անբարեխաւսութիւնք օդոյ	»
	Գլ. Ը. Մեղուաց փեմերը	
179.	Փեթակ մեղուաց. — Մեղուաբոյն, Մեղուանոց	102
180.	Փեթակին ձեւը և նիւթը	»
182.	Տեսակք փեթակաց	103
183.	Փեթակ հաստատուն խորիսխներով	»
184.	Հասարակ փեթակ	104

185. Հասարակ փեթակները լաւցնելու կերպ 105
186. Փեթակ գլխարկաւոր կամ գզակաւոր 106
187. Թրքածեփ 108
188. Փեթակին գլխարկը կամ գզակը վերցնելու ժամանակը »
190. Միաւորութիւն կամ ամուսնութիւն գաղթականութեանց նորմանդական փեթակով 109
191. Փեթակ բարձրական կամ խորշաւոր 110
192. Բարձրական փեթակները միաւորելու, կամ մէջէն մեղր քաղելու կերպ »
193. Առաստաղ խորշից 112
195. Օգտակարութիւնք և անյարմարութիւնք բարձրական փեթակաց 114
196. Փեթակ գազաթնահայեաց բաժանմամբք »
- Գլ. Թ. Շարունակութեան փեթակաց
197. Փեթակ շարժական խորիսիներով 116
198. Փեթակ Տէլլա Ռոքքա իտալացի քահանային »
199. Քաղուսն մեղրի շարժական խորիսի ունեցող փեթակներէ 117
200. Փեթակ շարժական շրջանակներով »
201. Փեթակ թերթ առ թերթ կամ արտաքին շրջանակօք 118
202. Փեթակ կամարածե և արտաքին շրջանակօք 119
203. Փեթակ ներքին շրջանակ ք »
204. Փեթակ Սարթորի իտալացւոյն »
205. Փեթակ Պերլէփշ գերմանացւոյն 121
206. Փեթակ Լէնկաթրոթ ամերիկացի քահանային 122
207. Գաղղիական փեթակ Ապոթի շրջանակներով »
208. Օգտակարութիւնք և անյարմարութիւնք շարժական շրջանակաց 124
209. Փեթակ Էթլ գերմանացւոյն 125
210. Փեթակ գիտողութեան համար 126
211. Փեթակները շինելու կերպ 127
- Գլ. Ժ. Միւսարսն
212. Մեղուատուն կամ Մեղունոց 128
213. Խոնաւութեան և քամիներու ազդեցութիւնը մեղուաց վրայ »
214. Տաքութեան ազդեցութիւնը մեղուաց վրայ 129
215. Բնարութիւն գրից մեղուանոցի »

216. Մեղուանոց բացօթեայ դրուած 131
 217. Հեռաւորութիւն բացօթեայ փեթակաց և օգտակարու-
 թիւն նոցա 132
 218. Յարկածածուկ մեղուանոց »
 219. Օգտակարութիւնը յարկածածուկ մեղուանոցի . . . 135
 220. Ծառատունկ, Ծաղկոց և աւազան մեղուանոցին մօտ . 137

Գլ. ԺԱ. Խնամք Տղււոց Իրոյ

221. Սէր մեղուաց վրայ և զիրենք ընտանեցնելու կերպ . 138
 223. Պատահաք որով զբզուին մեղուք 139
 224. Նշան յարձակման մեղուաց »
 225. Դիմակ 140
 226. Խայթոց մեղուաց »
 228. Դարմանք խայթուածին աղբեցութիւնը մեղմելու . 142
 229. Մեղուները խաղաղելու կերպ 143
 230. Ծխիչ գործիք 144
 231. Գնուած և վաճառուած գաղթականութեանց . . . »
 232. Այցելութիւն փեթակաց 145
 233. Այցելութիւն մարտ ամսոյ մէջ, և հանգամանք ընտիր
 փեթակի »
 234. Հանգամանք հին փեթակի »
 235. Փեթակ որ ձմերան մէջ շատ կրած ըլլայ 146
 236. Որքացեալ պարս մեղուաց 147
 237. Փեթակ առանց պաշարի »
 238. Փեթակ որոյ մեղուները մեռնելու վրայ են . . . 148
 239. Թողեալ լքեալ փեթակ մը 149
 240. Պարս մեղուաց ցրտութենէ մեռած »
 241. Քաղոց մոմոյ գարնան սկիզբը 150
 242. Հատումն մեղրալից խորսխաց և ըարձումն գլխարկի-
 փեթակաց »
 243. Հասարակ փեթակ մը կտրելու ժամանակը 151
 244. Տալ կերակուր այն փեթակներուն որ կարօտ են . . »
 245. Հաշուել մեղրի քանակը մարտ կամ ապրիլ ամսոյ մէջ . 152

Գլ. ԺԲ. Շարունակութեան Տղււոց Իրոյ ըլլալու ու-
 խարսնութեանց

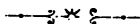
246. Երկրորդ այցելութիւն ի գարնան 154
 247. Այցելութիւն առաջին, երկրորդ, երրորդ կարգի փե-
 թակաց »

248.	Անպիտան փեթակ մը	155
249.	Որք փեթակ մը	156
250.	Միաւորութիւն անպիտան փեթակաց ապրիլի մէջ	157
251.	Զնչեւ միջատները և մանաւանդ ցեցերը	158
252.	Փոխադրութիւն փեթակաց յարօտս	159
253.	Մայիս ամսոյ մէջ ընկու աշխատութիւնները	»
254.	Ժամանակ գաղթականութեան	160
255.	Սնուցանել նոր պարս մը մեղուաց	»
256.	Պարամայր ունենալու և պահելու կերպ	161
257.	Բռնել մայր մեղու մը փեթակին մէջէն	»
258.	Տալ գաղթականութեան մը նոր պարամայր	162
259.	Նոր պարամայր մը փոխադրելու ուրիշ կերպ	163
260.	Փոխադրութիւն մայր մեղուի հետու տեղ	164
261.	Փոխանակութիւն փեթակաց, կամ ակար փեթակ մը զօրացնելու կերպ փոխանակութեամբ	165
262.	Վերադրութիւն փեթակաց	166
263.	Կոտորած մեղուաց ի մէջ փեթակաց ոմանց: — Մեղու սեաւ և գորշ	167
	Գլ. ԺԳ. Ալեքսանդրովիտս Կոնստանտին	
264.	Քաղոց	169
265.	Մասնական քաղոց հասարակ փեթակներէ	170
266.	Բովանդակ քաղոց հասարակ փեթակներէ	171
267.	Զանազան գործիք խորիսխները կտրելու համար	173
268.	Դանակ կտրելու խորսխաց ծածկարանը	174
269.	Վերջ մեղուաց աշխատութեանց և կոտորած արուաց	175
270.	Հաւասարել փեթակաց պաշարը	176
271.	Մահ մայր մեղուաց	»
272.	Օգտակարութիւն միաւորութեան տկար գաղթականու- թեանց	177
274.	Առ ժամանակեայ շնչահեղձութիւն	178
275.	Անշնչացումն փքանկոզ	179
276.	Անշնչացումն բորակոզ	180
279.	Անդգայութիւն	182
	Գլ. ԺԴ. Ալեքսանդրովիտս Կոնստանտին և Յմերային	
280.	Մեղուաց յիշակը աշնան ժամանակ	183
281.	Վերջին քաղոց	»
282.	Թէ որչափ պաշար պէտք է ունենայ իւրաքանչիւր փե- թակ գէշ եղանակը անցնելոյ համար	»

283. Կշռորդ փեթակները կշռելու համար 185
284. Վանառուձն և զնուձն մեղուաց աշնան ժամանակ 186
285. Կարեւորութիւն պահելոյ դատարկ խորիխները 187
286. Զմերան սաստիկ ցրտէն մեղունները պահելու կերպ »
287. Թէ որչափ կերակուր կ'ուտեն մեղունները ձմերան մէջ,
և օգտակարութիւն բազմամըտի գաղթականութեանց 189
288. Յրատութենէ թմրած մեղունները կենդանացնելու կերպ 190
289. Սաստիկ ցուրտ, ձիւն և սառոյց 191
290. Կարգաւորութիւն և դասաւորութիւն փեթակաց ձմե-
րան վերջ 192
- Գլ. ԺԵ. Պիտուութեան բերոյ Ժըւոյց
291. Մեղրը խորիխներէն հանելը »
292. Գործատուն 193
293. Հարկաւոր գործիչ գործատան »
294. Քիչ փեթակէ մեղր հանելու կերպ 194
295. Մեղրահոս կամ Մեղրածոր արեգակնային 195
296. Մեղրահան գործի 196
297. Օգտակարութիւնք և անյարմարութիւնք մեղրահանի 198
298. Մեծաքանակ մեղր հանելու կերպ »
300. Մեղրը համահել 200
301. Մեղրը պահելու ամաններ »
303. Հատագործութիւն մեղրի 201
304. Լաւցնել հին մեղրը որ սկսած է խմորիլ 202
305. Զտուձն մեղրի »
306. Որակութիւնք և յատկութիւնք մեղրի »
307. Պիտուութիւնք մեղրի 203
308. Մոմը հալցնելիս կերպ 204
310. Մոմահան գործի 206
311. Մամուլ մեղրը և մոմը հանելու 207
312. Մոմոյ յեախն մնացորդը չանչիւն մէջէն հանելու կերպ 209
313. Պահեստ մոմոյ »
314. Գործածութիւն մոմոյ 210
315. Մեղրած ջրերէն օգուտ քաղել »
316. Ըմպելիք մեղրած ջրերէ կամ թեթեւ մեղրաջուր »
317. Մեղրած ջրէ աքրոյ հանելու կերպ 211
318. Կազմութիւն զօրաւոր մեղրաջրոյ 212
319. Կազմութիւն մեղրաջրոյ ի զուտ մեղրէ 213
321. Ոգեղէն ըմպելիք մեղրային, կամ Մեղրօղի 214
322. Քացախ ի մեղրէ կամ Քացախաթան »
323. Թորուձն մեղրած ջրերու 215
- Վերջաբան 217

Գ Լ Ծ Ա Ի Ո Ր Բ Ա Ռ Բ

ՄԵՂՈՒԱԲՈՒԾՈՒԹԵԱՆՍ ՀԱՆԴԵՐՑ ԳԱՂՂԻԵՐԷՆՈՎ,

- Ահանամոմ, Propolis. 44, 51, 66, 67, 69
Ահանջամուտ, Perce-oreille. 170
Ամուսնութիւն կամ Ամուսնաւորութիւն մեղուաց), Mariage. 271
Անանուխ, Menthe. 228
Անզգայութիւն, Anesthésie. 279
Անշնչացում, Asphyxie. 275
Աչուկ, Ocelle. 21
Աչք պսակաձև, Stemmates. 21
Ապրայ, Tare. 282
Առաստաղ (փեթակաց), Plancher. 192
Առէջ (ճաղկան), Étamine. 58
Աւազան ջրոյ, Abreuvoir. 220
Աւշակ, Ammoniaque. 228
Աքալար, Acare. 159
Բաղբակ, Նոյն Ջրկոտիմ
Բարկոշի, Cognac. 320
Բարտի, Tremble. 54
Բեղնաւորութիւն, Fecondation. 2
Բեղուն, Pollen. 9, 44, 51, 58, 62, 70
Բզդիւն, Bourdonnement. 9
Բնախօսութիւն, Physiologie. 2
Բողկուկ, Palpe. Antennule. 8
Բոռ, Frelon. 166, 167
Բորբոս, Moissisure. 156
Բջիջ, Cellule. Alvéole. 73, 79, 82, 102, 107
Գաղպէն, Manne. 57
Գաղպէնիտ, Mannite. 57

- Գաղթ, Գաղութ, Essaim. Jeton. 109, 113, 115
 » բնական » naturel. 109
 » արուեստական » artificiel. 109, 144
 » երկրորդական » secondaire. 129, 131
 Գաղթականութիւն, Essaimage. Colonie. 109, 112
 ևս՝ Essaim. 133, 135
 Գաղափկուր, Bourrache. 220
 Գեղձ, Glande. 51
 Գիշերաթիթեռն, Phalène. 169
 Գնդակ (մեղուաց), Տես կոճակ
 Գոռեխ, Guêpe. 167
 Գուբ (մեղուաց), Alvéole. Cellule. 73
 Դանակ, Couteau. 266
 Դիմակ, Masque, Camail. 225
 Դողոշ, Crapeaud. 176
 Եղիսար, Sainfoin. 172
 Եղջիւր (մեղուաց), Antenne. 8, 47
 Երաշտանաւ, Guépier. 175
 Երեցուկ, Camomille. 118
 Զամբուռ, Frelon. 166
 Զեռուն, Reptile. 174
 Զուգաւորութիւն, Accouplement. 24
 Թաթ (մեղուաց), Patte. Tarse (յեախն զոյգն), 9
 Թանթաթեկ, Héminoptère. 5
 Թիակ, Palette. 9
 Թմբի, Tilleul. 306
 Թմբրութիւն, Narcotisme. 158
 Թոխոր, Fouine. 176
 Թորումն, Distillation. 323
 Թրբնջխոտ, Mélisse. 220, 306
 Թրթուր (մեղուաց), Larve. 94, 95
 Թրքածեկ, Pourget. 188
 Ժանտակուզ, Putois. 176
 Իժախոտ, Vipérine. 220
 Լանջք (մեղուք), Corselet. 9
 Լոտան, Laudanum. 228
 Լորտու, Couleuvre. 174
 Լուխճ, Puceron. 54
 Խակ շաքար, Cassonade. 55
 Խայթոց, Aiguillon. 11, 226

- Խաղողեկ, Bleuet. 306
 Խաչ, Pouliot. 220
 Խիւս, Bouillie. 220
 Խնկունի, Romarin. 306
 Խնձորաջուր, Cidre. 316
 Խոզանակ, Brosse. 9
 Խորիսիս, Gateau. Rayon. Couteau. 27, 73, 78
 Խորչ, Case. 189
 Խորսիսակիր, Porte-rayon. 199
 Խրաց, Chaton. 44
 Ծածկարան (բլլաց), Opercule. 103, 267
 Ծածկարանահատ, Désoperculateur. 267
 Ծածկոյթ (փեթակի), Surtout. 192
 Ծաղկասէր, Philanthe. 166, 168
 Ծամելիք, Mâchoire. 8
 Ծեփիչ (որմաշինաց), Truelle. 267
 Ծիծառն, Hirondelle. 175
 Ծիտ, Moineau. 175
 Ծխիչ գործի, Enfumoir. Fumigateur. 230
 Ծոթոր, Thym. 220, 306
 Կաղամախ, Peuplier. 66
 Կանճրակ, Colza. Navette. 20, 220
 Կատու մշկահոտ, Genette. 176
 Կարմրուկ, Rouget. 65
 Կարոս ընտանի, Persil. 228
 Կաւաքար, Ocre. 137
 Կարաւախոտ, Serpolet, 306
 Կէռասողի, Kirsch. 317
 Կզակ (մեղուաց), Mandibule. 8
 Կնձնի, Orme. 66
 Կշորդ ցուցակաւոր, Romaine à cadre. 283
 Կողակ, Traverse. 311
 Կողով, Corbeille. 293
 Կոհակ, Գնդակ, Պարս (մեղուաց), Pelotte. Grappe. Essaim.
 116, 118, 126
 Կուենի, Mélèze. 54
 Կուսածնութիւն, Parthénogénèse. 31
 Կուրճք (մեղուաց), Corselet. 9
 Համբարումն, Emmagasinement. 53, 68
 Հանգոյց շղաց, Ganglion. 19

- Հատադրծութիւն**, Granulation. 303
Հարսանեակ, Nymphe. 87, 97
Հաւարուռն, (**ձեղրի**), Cueillette. 52
Հաւամրգի, Bouleau. 66
Հետահան կամ Սուա ցեց, Gallerie, Fausse teigne. 165
Հողմափայտ, Chéridoine. 118
Ձաբ (**ձեղուի**), Couvain. 2, 40, 56, 87
Ձազարան, Alveole. Cellule. 53, 73
Ձարենի, Setaire. 117
Ձիապիծակ, Asile. 166, 168
Ձու (**ձեղուաց**), Oeuf. 89, 101, 102
Ձու ածել, Pondre. 24
Ձուարկութիւն, Ponte. 13, 27
Ձուացնցուղ, Oviducte. 14
Ձուրնկալ աման, Ovaire. 14
Ճարպաւորական թթուում, Acide sébacique. 72
Մամուլ, Presse. 293, 311
Մայր ձեղու. Mère-abeille. 5, 32
Մարի, Տես **Մեղու գործաս ք**
Մեղու, Abeille. Mouche à miel. 179
» աշխատաւոր	» travailleuse. 5
» աւարառու,	» butineuse. 44
» գործաւոր, գործասէր,	» ouvrière. 5
» հասարակ	» commune. 5
» մատակարար, դայեակ,	» nourricière
pourvoyeuse. 40. 101
» մոմարար,	» cirière. 40
- Մեղր**, Miel. 51, 56, 57
Մեղրած, Méloé. 159, 173
Մեղրած ջուր, Eau miellée. 315, 317
Մեղրածուծ, Mélilot. 220
Մեղրահան գործի, Mello-extracteur. 296
Մեղրահոս, **Մեղրածոր**, Mellificateur. 295
Մեղրաջուր, Hydromel. 316, 318, 319
Մեղրուկ, Miellée կամ Miellat. 54
Մեղրօղի, Liqueur à miel. 321
Մեղուաբոյծ, Apiphile
Մեղուաբուծութիւն, Apiculture. 1
» նովուական, հովուական	» nomade
pastorale. 251 |
|------------------------|----------------------------|

- Մեղուարոյն, Մեղուոց, Ruche. 179
- Մեղուանոց }
Մեղուատուն } Rucher. Apier. Abeiller. 179, 211, 214, 219
- Մէց, Dermeste. 166
- Միաւորութիւն, Réunion. 271
- Մկնաքիս, Musareigne. 176
- Մողէզ, Lézard. 174
- Մոմ, Cire. 10, 70, 72, 308
» անզուտ, » brute. 61
- Մոմահան գործի, Céro-extracteur. 310
- Մոմահատ, Cératome. 266
- Մուժակ, Hausse. 189
- Մուկն, Souris. Rat. 176
- Մրջիւն, Fourmi. 171
- Յափուկ, Réseda. 220
- Նեկաւար, Nectar. 51
- Նեկաւարիոն, Nectaire. 51
- Նեպուկ, Cloporte. 170
- Ներքնակ, Maie. 311
- Շանխոտ, Marrube. 118
- Շերեփակո՞թ, Libellule. Demoiselle. 166, 170
- Շիկամուկն, Mulot. 176
- Շնչանան, Stigmate. 9
- Շնչանեղձութիւն, Asphyxie. 274
- Շնչափող, Trachée. 18
- Շնչիւն, Bruissement. 229
- Շուրթն վերին, Lèvre supérieur կամ Labre. 8
- Ողնի, Hérisson. 176
- Ողորի, Osier. 184
- Ոլի, Pou. 159
- Որդն (մեղուաց), Ver. 94, 95
- Ունեղիք, Pince. 266
- Ուռի, Saule. 66, 184
- Ուռասկան թթուում, Acide salicylique. 154
- Չորբոսանի, Quadrupède. 176
- Պան, Gateau. 27, 73, Pain. 61
- Պատիճ, Trompe. 8
- Պարզուտ, Epurateur. 293, Passoir. 293
- Պարիկ, Mésange. 175
- Պարս (մեղուաց), Essaim. 109. Տես կոճակ

- Փեթակ** Ruche.
- » **Թերթ առ Թերթ** » à feuilletes. 201
 - » **խորշաւոր, Տես բարձրական**
 - » **կամարածէ,** » en ogive, à arcade. 202
 - » **հասարակ,** » commune, vulgaire. 183, 184, 185, 187
 - » **մութակաւոր, Տես բարձրական**
 - » **չրջանակաւոր,** » à cadres. 200
- Փենական թթուում,** Acide phénique. 228
- Փիւի,** Hêtre. 322
- Փոխանակութիւն,** Permutation. 260
- Փորհարութիւն,** Dissenterie, Diarrhée. 151
- Փոցիս,** Râteau. 9
- Փառութիւն,** Pourriture. Loque. 153
- Փքասունիկ,** Lycoperdon. Vessie-de-loup. 274, 275
- Քաղոց,** Récolte. 240, 263, 265, 281
- Քաղցրանիւթ,** Glucose. 57
- Քաղախաթան,** Oxymel. 322
- Քերիչ,** Raclette. 266
- Քլորաակերպ,** Chloroforme. 279
- Օշինդր,** Absinthe. 228

S.P.

ԲՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Գ

	Ձև. է.
ԲԱՆԳԻՐԸ ԱՐՈՒՆՍՏԻՑ, ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԳԵՂԵՑԻԿ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆՑ . — 1878 պատկերօք. 2 հտր: է. Մ. քաջուճի:	60 —
ՆՈՐ ՏԱՐՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ . — 2 հտր. րազմաթիւ ըմ- տիր պատկերօք՝ զարդարեալ: է. Գ. Գաֆ- թամ:	3 —
ՏԱՐԵՐԸ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ . — է. Մ. քաջու- ճի:	2 —
ՇԵՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ . — տեսական և գործնական. 28 պատկերօք զարդարեալ: է. Մ. քաջուճի:	1 —
ՄԵՂՈՒԱՐՈՒԾՈՒԹԻՒՆ . — տեսական և գործնա- կան . զարդարեալ 90 գեղեցիկ պատկերօք է. Մ. քաջուճի:	1 50

